3 1761 05912171 5

Presented to the

LIBRARY *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

by

DR. PETER I. HIDAS

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/naplja1851187800kecs

KECSKEMÉTHY AURÉL NAPLÓJA

1851—1878

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE,
BEVEZETÉSSEL ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA

RÓZSA MIKLÓS

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA
1909

Ára 10 K.

KECSKEMÉTHY AURÉL NAPLÓJA

1851—1878

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE,
BEVEZETÉSSEL ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA

RÓZSA MIKLÓS

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA
1909

LIBRARY
JAN 0 8 2001
UNIVERSITY OF TORONTO

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

KECSKEMÉTHY AURÉL

IRTA

RÓZSA MIKLÓS

I.

A forradalom után vagyunk; a Világosnál elbukott független magyar nemzeti állam kihalt, leigázott központjában. A polgárháború, a kivégzések, az elfogatások, a bujdosásba menekültek és emigráltak által szinte megtizedelt országban koldusokká fosztogatott, gyászoló nyomorultakból állott a nemzet. Családok ezrei veszítették el fenntartójukat; a jószágelkobzások és a magyar értékek megsemmisítése folytán pedig vagyonukat is. Az ország megfosztva alkotmányától, magyarsága lábbal tiporva. A politikai és kulturális központok pusztaságok; a szereplő és vezető szellemek kiírtva, vagy bujdosásban; Pestről is, az ország más helyeiről is szinte eltűnt a magyarság, vagy rettegve hunyászkodott meg a bosszúálló hatalom előtt. Ha szívében nem is, a külsőségekben legalább igyekezett németté lenni, hogy ki ne hivja maga ellen a gőgös, vérszomjas győző haragját. Az első volt a sorban az ország szive: Buda és Pest. A magyar társadalom eltűnt falai közül: a nemzeti kormány elmenekült, az arisztokráczia vagy száműzetésbe bujdosott, vagy birtokaira húzódott vissza, vagy felköltözött — Bécsbe. Budapest meghalt. Az élet, a zaj és az öröm — írja korképértékű

Rajzai-ban Szilágyi — kihalt falai közül, mert a győzők magasan hordott fejükkel, a katonák büszke, tarka csoportjai s az alázatosan sompolygó s magukat mutogatni is alig merő és inkább csak lopva tovább surranó legyőzöttek nem elevenítik föl az utczákat. Általános, megdöbbentő szélcsend volt még ekkor, milyen a nagy vihart követni szokta . . . Pest arcza olyan volt, mintha kicserélték volna. Víg, mulatni szerető népe eltűnt, s ha volt zaj vendéglőkben, kávéházakban, utczákon, az idegen és ismeretlen egyének hetykélkedése volt . . . Pest német várossá lett . . .

Az irodalom is szertezüllött. Hova lett a régi s hova lett az ifjú, új irodalom, a márcziusi ifjúság? . . . Az öregek jórészt már a forradalom előtt bevégezték pályafutásukat: Vörösmarty alig szólalt meg évenként egyszer; Bajza szinigazgató lett; Nagy Ignácz elhallgatott; Gál falun nevelősködött; Garay elnémult; Eötvöst a politika csábította el, Kossuth és Széchenyi pedig a tettek mezejére léptek az iróasztalok mellől. Szalay László, Szigligeti, Jósika s a fiatalon már veterán Kemény Zsigmond dolgoztak még ugyan, mikor az ifjú irodalom, élén Petőfivel és Jókaival, betört a csendes berkekbe, de a forradalmi idő jobban kedvezett ezeknek az új tehetségeknek. Csengery Antal, Pálffy Albert, Degré Alajos, Obernyik Károly, Bérczy Károly, Pákh Albert, Tompa, Kerényi, Lisznyay, Irinyi, Frankenburg, Bogdán Lajos, Vahot, Pompéry, Czakó, Emődy, Dobsa, Vasváry, Csernátony, Kazinczy Gábor, Sárossy, Lauka, Sükei, Vas Gereben, Berecz, Bulyovszky, Oroszhegyi, Xantus, Losonczy, Szilágyi, Vajda, Adorján, Ludassy Mór; a legutoljára feltűnt Arany János

és — Kecskeméthy Aurél. Ezeket nevezi Jókai kortársainak a forradalmi időkből. Lelkesedés, tehetség, tűz volt mindnyájukban annyi, hogy tudtak segíteni históriát csinálni, de élni valója — legalább annak, akinek tollával kellett a kenyerét megkeresnie — bizony szűken akadt. A legnagyobb honorárium volt — mondja Jókai ivenként 16 forint: egyes verseiért Petőfi kapott legtöbbet — 5 forintot. Heckenast, Emich, Hartleben, Geibel önálló munkáknál egy kötet prózát 150—180 frttal díjaztak, de azt előre kiadták. A hirlapoknál dolgozó írókat, ujságírókat is ugyancsak szerényen fizették. Jókai havi díja a Jelenkor-nál 35 forint volt s az akkor roppant híres □ a Pesti Hirlapban: Pákh Albert 40 forintot kapott. Igaz, hogy az életmód mesésen olcsó volt akkor: Jókai hat forintot fizetett egy butorozott szobáért havonta Szigligetinek; öt forintért kapott ebédet, egy forintért kiszolgálták, vacsorára jó volt egy kis tej-vaj, az három forint, a reggeli meg el is maradhatott. Így hát 15 forintból meg lehetett élni szépen, «úri módon» — már a kinek inyére volt ez az úri mód s a ki meg tudta keresni ezt a 15 forintot is. Hanem az volt a baj, hogy egy szál tollal még ezt a 15 forintot is nehéz volt megkeresni. Politikai lap, a melyikhez «magára tartó írónak lehetett szegődni», volt kettő; az egyiknek kellett két rendes munkatárs, a másiknak három. Volt három divatlap is, de azok közül az egyik anathéma alá volt vetve, abba nem lehetett írni; a másik kettő honorált, de szűken. Az egész irodalmi piacz a Pesti Hirlap-ból, Jelenkor-ból, Életképekből, Pesti Divatlap-ból és a Honderű-ből állott. Ezeknek dolgozott az egész ifjú magyar irodalom: «a

franczia iskola, mely Lamartine-tól, Hugó Viktorig s Dumastól Beranger-ig mindent egyesített magában, a mi eszmében szép, kivitelben merész, érzelmekben megragadó, a mi a szívet hevíti, a mi a lelket felemeli. A franczia írók nemes rajongásai, erős meggyőződései, dicső ábrándjai magokkal ragadták mindazt, a ki ifjúságot s nemes ábrándokat bírt.»

Csak egyetlen egyet nem, egy gyermekifjút — Kecskeméthy Aurélt. «Nagyon szép gyerek volt, vidám, könnyűvérű fiú» — írja Jókai. — «Elmés gunyora nem kímélt senkit, még saját magát sem. Nagy szenvedéseken át vezette őt a világba az élet s ezek tanították meg tagadni mindent és kikaczagni mindent.»

Már *akkor* is, a mikor pedig még az egész irodalom, egész Magyarország, sőt egész Európa fiatal volt, vagy megfiatalodott. A mikor még gyönyörű volt az élet mindenkinek, mert egy egész nemzet várta törhetetlen hittel a hajnalhasadást s a mikor a vérbeborult hajnal köszöntésére társai: Petőfi, Degré, Kerényi, Lisznyay, Dobsa, Vasváry, Xantus, Vajda s a gyerekifjak közül Szathmáry, Tóth Kálmán, Vadnay boldogan siettek a harczmezőre, vagy a politika mezejére, «a hol egyformán meg lehet halni a költőnek.» Bajza politikai lapot szerkesztett; Vörösmarty politikát szedett szinbe; Szigligeti politikát dramatizált: Egressy kormánybiztosnak ment; Pálffy a Márczius 15-ike czímű lapot szerkesztette Csernátonyval; Kemény, Csengery, Kuthy, Pompéry, Jósika, Bulyovszky kormányhivatalokba léptek; Vas Gereben kormány-néplapot adott ki, a többi pedig máskép politizált a tollával, versben, prózában.

A huszonkétéves Kecskeméthy, a kinek ekkor már négy éve zsebében volt az ügyvédi oklevele, szintén kiment a harctérre, de azért, hogy Görgey mellett katonai lapot csináljon — békepártit. Pedig akkor még nem volt veszedelem «rebellisnek» lenni, az volt dicstelen állapot, ha valaki nem lelkesedett a forradalomért. Hát Világos után, mikor a vértörvényszék Damokles-kardja függött az irodalom feje fölött, hogyne maradt volna meg békepártinak? Nem igen volt akkor tanácsos tüntetni a forradalmi érzelmek mellett, még annak se, a kit ilyenek igazán hevítettek. A pesti társadalmat Prottmann zaklatta, az irodalmat a vészbiróságok fenyegették. «Rettenetes élet volt ez!» — írja Szilágyi. — «Senki sem tudta, hogy mit hoz a jövő, de azt látta, hogy nincs irodalom... Az Akadémia szünetel, a Kisfaludy-Társaság nem létezik, csak a szinház marad meg félig a nemzeti ügynek, félig a német múzsának általadva. Pest magyarságának vége, vége Magyarországon a magyar nemzetnek — legalább e perczben vége volt. Lehet-e még valamire támaszkodnia annak, a ki mint magyar iró akar megélni?»

Az irók, ujságirók álnév alá rejtőztek, hogy elkerüljék a zaklatást. Az előleges czenzura törölt a czikkekből mindent, a mi neki nem tetszett, de azért még ez az előleges czenzura sem mentette föl az irót az utólagos felelősségtől. A perbefogatás mindennapos volt. A Bach-korszak rémuralmának kezdetén a Gazdasági Lapok s a hittudományi Religio tudtak csak fennmaradni. A politikai és szépirodalmi sajtó elnémult. A közönség inkább bécsi német lapokat járatott, nehogy gyanúba keveredjék. Az egyetlen politikai lap, Vida Károly konzervativ

irányú Figyelmező-je nem kellett senkinek. Nagy Ignácz Hölgyfutár-ja, Szilágyi Sándor Magyar Emléklapok-ja alig tudta életre kelteni a magyar szépirodalmat; a Pesten rejtőző vagy vidéken visszavonultságban élő írók: Arany, Jókai, Tompa, Gyulai, Vahot, Bérczy, Falk, Tóth Kálmán csak óvatos symbolumokban és allegoriákban írhattak s még így is egyre-másra tiltotta be az egyes lapokat a rendőrség. Szilágyi, az Emléklapok betiltása után Magyar Írók Füzetei czímen adta ki vállalatát, betiltották ezt is. Kiadta Pesti Röpivek czímen, ugyanez a sors érte. Lett belőle Pesti Ivek, elkobozták azt is, végül mint Nagyenyedi Album halt meg végérvényesen.

Mikor a világosi katasztrófa Kecskeméthy tervezett katonai lapjának, a Való-nak létrejöttét megakadályozta, a vidám, könnyűvérű, elmés, okos, művelt, kissé máris czinikus és kiábrándult, de elragadóan szeretetreméltó és lebilincselő egyéniségének varázsával mindenkit meghódítani képes fiatal ujságíró ott állott az élet országútján s válogathatott, hogy a kinálkozó két ösvény közül melyikre lépjen? Arra-e, mely a kegyetlen hatalmat feltétlenül provokálni fogja ellene? Erre az elszánásra nem lelkesítette semmi, hiszen a nemes rajongás, erős meggyőződések, dicső ábrándok nem ragadták magukkal még akkor sem, mikor ez az elragadtatás még nem a börtönt, de a glóriát jelentette volna számára! Vagy lépjen a másikra, vonuljon vissza az irodalomtól, a zsurnalisztikától s várja, míg majd kisüt a nap? Ehhez nem volt vagyona, nem volt hova visszavonulnia; dolgoznia kellett, ha nem akart éhen veszni. Ő pedig nem akart. Élni vágyott, erősen,

egészen élni, kiélni a maga életét, teljesen kiélni, érvényesíteni a benne szunnyadó kiváló erőket. S ha a hazára gondolt, úgy érezte, hogy annak boldogulása is polgárainak boldogulásából áll csupán, ezt pedig egyéniségüknek — s elsősorban az ő egyéniségének — kifejtése nélkül még csak elképzelni se tudta. A harmadik utat választotta tehát: megadással belenyugodott az absolutizmusba s 1850-ben munkatársa lett a hivatalos Magyar Hirlap-nak.

Ennek a Szilágyi Ferencz szerkesztésében megjelenő ujságnak programmja — egyik vezérczikke szerint — «a kormány és nemzet közti kölcsönös engesztelődés és bizalomgerjesztés» volt; «egyrészről gyanút s előitéletet, másrészről délibáb-féle álmokat leplezetlenül támadni» s «közvetítő szerepet vállalni a kormány és nemzet, Magyarország és az örökös tartományok között». Kecskeméthy azonban keveselte ezt a szerepet; türelmetlen érvényesülési vágya dönteni akart mihamarabb a sorsa fölött s érezte, hogy e lavirozással eljátsza magyar közönségének bizalmát is és nem jut a hatalomnak sem a kegyeibe. Egy merész lépéssel akarja magára hivni a kormány figyelmét; megirja röpiratát: «Magyarország összpontosítása Ausztriában.» A czinikusan bátor szinvallás tetszik Bécsnek — értésére adják, hogy észrevették s számítanak további szolgálataira.

Most már nyeregben érzi magát s tisztán látja az útat, melyen haladnia kell, hogy karriért csinálhasson. Ki fogja magának verekedni az érvényesülést; meg van hozzá minden kvalitása. Megnyerő külső alakja, elegancziája, európai műveltsége és modern, csipős, finom, a maró szatirához s könnyed tárczacsevegéshez egyaránt hajló tolla, melylyel ké-

sőbb majd Kákay Aranyos krónikáit fogja megírni. A hatalom lidérczfénye vonja, csábítja, kisérti s a sikerétől vérszemet kapott ujságíró egyenesen a csatatérre, Bécsbe siet, tarsolyában érezve a marsallbotot, melylyel meg fogja hódítani a világot.

II.

Itthon keresztet vetettek a megtévelyedettre közönség és írótársai egyaránt s folytatták a reménytelen harczot az abszolutizmus ellen nélküle. Eleinte daczos hallgatással, utóbb, a kábult apáthiából lassan-lassan ébredő tettvágy visszatértével, tollal is, már a mennyire lehetett. A Magyar Hirlap még három évig folytatta pályafutását, a mikor 1852 végén átváltoztatta czimét Budapesti Hirlap-ra s igy lézengett 1860 novemberéig. Már sokkal több tekintélylyel dolgozott a Pesti Napló, mely nemcsak a Bach-korszakban, de az egész provizorium idején is fontos hivatást teljesített: előkészítőjeként munkálkodván a kiegyezésnek. Császár Ferencz indította meg 1850 márczius 9-ikén s Szenvey József szerkesztette legelőször, a míg a rendőrség meg nem fosztotta Császárt tulajdonjogától s ki nem rendelte szerkesztőül Récsy Emilt. Császárral együtt szerkesztőtársa, Bánffay Simon is megvált a laptól, de munkatársai között egész sereg kitünő írót találunk; eleinte Kemény Zsigmondot, Csengeryt, Falkot, Jókait, Gyulai Pált, Bérczit, Erdélyit; később Lévayt, Danieliket, sőt Eötvöst is. 1855 április 8-ikán azonban váratlanul Török János, a gazdasági egyesületnek egykori titkára lett a Pesti Napló szerkesztőjévé, ki konzervativ irányba terelte a lapot, mire Kemény és társai visszavonultak. Legmagasabb szinvonalra

azonban mégis csak Kemény Zsigmond alatt emelkedett az ujság, mikor Deák Ferenczczel együtt a jogfolytonosságot tűzte ki zászlajára. A szerkesztéstől ugyan többször megvált Kemény; majd Pompéry, majd Királyi Pál, majd az ő neve alatt jelent meg a lap, de tulajdonképpeni szellemi vezetője mindig ő maradt, egészen a kiegyezésig.

De a Pesti Napló nem állt mindvégig egyedül. A Budapesti Hirlap után két évre Török János kiadta a Magyar Sajtó-t, 1858-ban Hajnik Károly a Hirmondó-t. Megindul a klerikális Idők Tanú-ja, s Szabó Lajos szerkesztésében 1860-ban a Pesti Hirnök, mely a konzervativeknek lett a közlönye s melynek élére később az agilis Török János került. Az élczlapok is politizáltak; az elsőt Jókai indította 1856-ban Nagy Tükör czím alatt, melyet 1858-ban Kakas Márton Albuma követett s melyből az első, rendszeres humoros hetilap keletkezett 1858-ban: az Üstökös. Ennek a nyomdokaiba lépett utóbb, 1860-ban Tóth Kálmán Bolond Miská-ja s az igy mindinkább elevenülő politikai konczertben ott halljuk a Kecskeméthy diszonáns hangját is, mely az absolutizmust igyekszik igazolni, hol a Sürgönyben, hol a Handabandá-ban. A későbbi éles pengéjű Kákay Aranyos ezekben köszörüli a fegyvereit.

A Bécsbe hozott nagy álmokból azonban egyelőre csak a keserves kilincselés kényszerűsége jut neki rideg valóság gyanánt. És nem is egyedül tolong a piaczon. Ott van a sima, diplomata modorú Pompéry, a szigoruan lelkiismeretes Frankenburg, az intrikus Hugó Albert s a névtelen közkatonák egész serege, a ki mind akar valamit s olcsóbbá teszi az emberanyagot a kinálat megnövesztésével. Vér-

mes becsvágya hamar le is lohad s már megelégednék azzal is, hogy csak megéljen valamikép, hogy akármilyen állásban, csak bürokratája lehessen az «ausztriai birodalomnak». De még ki sem tűzi jóformán czélját, már le is nézi magát érte. «Szegény kicsi nagyravágyás! bureaucratiai rangfokozat!» Ujságíró vére érzi, hogy ez nem való neki, hogy ez nem lehet czélja, de azt hiszi, hogy ez eszköz, mely «függetlenségét, az imádottat, lelke egyedüli természetszerű éghajlatát kivívhatná». Ez megmarad, nem kopik, nő e vágy s «foglalásokat tesz lelke egyéb szebb országaiban».

Ám stoikus czinizmusa hamar megnyugszik, mikor látja, hogy egyre fel kell áldoznia a jelennek a jövőt. «Mit is lehetne tenni? Az ember gyenge, a gyomor erős.» A szükség rákényszeríti, hogy hajbókoljon a gőgös abszolutizmus «komisz modorú» lakáj-urai előtt s csak zsebredugott ökölle fenyegetőzik: «Volnék nőtlen, majd megtanítanálak orrfintorgató uralgásotokért; így azonban az annyiszor elkapott epelázat fékezve, a számítás fegyverével kell rászednem azokat, kik kegymosolylyal megfizetve gondolják, hogy az ember otromba nézeteikkel solidaritásba teszi magát.»

Rosszul érzi magát a bécsi bürokrata levegőben; hiányzik neki a vele kongeniális emberek társasága; temperamentuma a politikai élet tüzes atmoszférája után sóvárog. De multja, elhagyott környezete is kicsinyesnek látszik előtte, mikor ezekre visszagondol. «Mindig oly körben éltem, melynek nézeteit czáfolni, vagy csak méltányolni, alattam valónak tartám, lassankint elszoktam még a beszédtől is, annyira, hogy folyékonyság hiján alig merek kuk-

kanni, de ha szóm megered s vérem kissé hevül, akkor, a mint elmém tevékenysége potenciroztatik, úgy nyelvem is könnyül, s ily perczekben nagy önmegnyugvással mondom magamban, hogy — még sem vagyok oly ostoba ember, mint gyakran hiszem.»

Tespedéséből csak a nyomtatott betű tudja kimozdítani; minden újabb politikai mű inspirálja s feleletül mindegyikre rögtön röpiratot tervez. De azért erkölcsi Katzenjammerja újra meg újra kiújul, mikor jövőjére gondol. «Rendesen kutyába sem véve, természetesnek lelek mindent, mit már elértem, s mégis, míg bizonytalanságban tétovázok, remegve evez képzelődésem a végletek szirtein, miken jövőm széttöredez. Tout est bien même en prisson; Horac is sok hasznavehetőt mondott, hanem e stoica philosophia mindenhova illik, csak a mozgalmas életbe nem; valóságos babzuspeis, csak akkor esik jól, ha egyébre nincs kilátás.» A tétlen várakozás néha valóságos remegéssé feszül idegeiben s az önmegismerésnek kegyetlen igazságait váltja ki belőle. «Eddig hánykódás, napról naprai tengődés, éhség és mezetlenség rémeitőli üldöztetés volt sorsom, melybe csoda volt eddig is bele nem fáradni; tehát egy kis aggály e perczben megfogható. És annyi éves tengődésem, e mellett a nyomortól csodaszerü menekülésem, sőt anyagi és szellemi gyarapodásom öntudata még nem birt lelkembe oltani egy megnyugtató, egy vezető nagy eszmét, egy nemtőről meggyőződést, egy vallást mondhatnám: a felettem lebegő szerencsés csillagzat, vagy gondviselésbeni hitet! Nem! az vagyok, ki nyolcz év előtt, komor, aggályteli, jövőm iránt bizalmatlansággal telt; örökké

küzdő s mégis kislelkű, tettre mindig erélyes, magánnyom elméleteiben mindig gyáva és kétségbeesett.»

Mintha nem is Kecskeméthy, hanem *az ujságíró* feljajduló gyónását hallanánk! Ez az: ez a folyton reménykedő s jövője iránt mégis bizalmatlansággal telt; ez az örökké küzdő s mégis kislelkű; ez a tettre mindig erélyes, magánya elméleteiben mindig gyáva és kétségbeesett embertypus — az ujságíró, a mának a hőse, a holnapnak álmodója s a holnaputánnak rokkant nyomorékja! Ez az: a hazardőr, a kinek szójárása: «qui risque beaucoup, gagne beaucoup,» bár egyre látja, hogy sohasem nyer semmit merész koczkajátékán. Ez az, a kinek lelkében csak két szélsőséges érzésnek van helye: a gőgnek, melylyel lenézi a nálánál szerencsésebb ostobákat s a kínos önvádnak, melylyel magát mardossa untalan; önmaga túlbecsülésének a cselekvés lélekemelő pillanataiban s a kétségbeesett elkeseredésnek az emésztő tétlenség lelkiismereti számonkérőszéke előtt. «Ha visszaemlékezem önmagamról táplált nagy képzeleteimre, s azokat összevetem kilátás nélküli, alárendelt, bizonytalan állásban, családapa létemre, tengésemmel, nem igen vigasztalódom anyagi nélkülözéseimen. Hogy talentumommal valamiként sikerre vergődjek, vagy a politikai pályán egykor mint előharczos megállni képes legyek, minden nap csekélyebb reményem. Nem tudok semmit s alkalmam s időm sincs okszerűen tanulni, kapkodás mindenem. Journalistának kevéssé mozgékony, hivatalnoknak nagyon is figyelmetlen, szórakozott s gyakorlati formaságok iránt fogékonytalan vagyok.» Még csak huszonöt éves és már «bukott genie»-nek csúfolja magát, a ki önmagában csalódott s férj, család-

apa létére még csak «aspiráns hivatalnok». Ez is ujságíró-vonás, ez a türelmetlen koravénség, mely fél ugyan a hivatalnok-proletárságtól is, de a ki már huszonöt éves korában úgy érzi, hogy «semmi kilátása a litteratori midnightben». Kapkod tehát összevissza és siet, mert mindennap keskenyebb határokat lát tehetsége és lehető kilátásai előtt. Huszonöt éves és már pesszimista; panaszkodik örömei fogytán s alárendelt, «reménytelen» állapotának keserű érzése annyira gyötri, hogy az élet apró örömei már nem birják ellensúlyozni «nagy bánatát» s a legnagyobb lelki erővel kell küzdenie «boldogtalansága» öntudata ellen.

Persze, e boldogtalanság egyik kútforrása az anyagi bajok is, nemcsak a kielégítetlen ambiczió. Mikor ér el egy czivilizált emberhez illő anyagi állapotot? — ez a kérdés jár-kél vele reggeltől estig, dolog közben s mulatságban szüntelenül, elutasíthatlanul. De azért, mikor három évvel később a könyvvizsgálathoz végre translatornak alkalmazzák s megszűnik anyagi helyzetének legalább kínzó bizonytalansága, hiába gratulál neki egynémely ember úgy, «mintha Hofrath s nem diurnista» lett volna belőle, keserű öngúnynyal kiált fel: «A nagy genie, Kecskeméthy Aurél, 28 éves korában diurnistává tétetik!» De csak barátaival kell egy este együtt ülnie a fehér asztalnál, látnia, hallania kell másokat, bepillantania a többiek sorsába s nyomban felébred benne a soha «nem szunnyadó büszke önérzet, a jobbra törekvés, sőt nagy vágyak öntudata». «Sajnáljam az elpazarlott időt?» — bölcselkedik magát vigasztalgatva — «azon éveit a komoly furdalásoktól épen nem ment könynyelműségnek? Én csináltam-e azon viszonyokat,

mik komolyabb életczéljaimmal oly ellentétesek voltak? S mások mit tevének, kik hozzám hasonló ágról szakadt árvák voltak? Éltek a szerény kenyérkeresetnek, s hol vannak ők ma? tovább mint én anyagi sikerben? Az nem baj még; tovább szellemiben? csak kevesen. Én ma mégis szinte törekszem fárasztó foglalkozás, anyagilag gyümölcsöző, szellemileg üdvös foglalkozás után, tehetek-e egyebet? Ha akkor nem leszek ember a gáton, akkor méltán el leszek ítélve. Addig büszke vagyok reá, hogy saját utamon jártam.» Ám az öncsalás méze hamar keserűvé fanyarodik a szájában — s bár innen van még a harminczon — már nyugalomra, visszavonultságra gondol. «Csak 10,000 forintot gazdálkodni meg, aztán falura menni parasztnak; ez egy idő óta az ideálom!»

Szerencsére, az ideálok azért ideálok, hogy sohase valósuljanak meg s így Kecskeméthynek is végig kellett járnia az életnek s az önmegismerésnek keserves kálváriáját. Küzködnie, szenvednie kellett tovább s kínoznia önmagát. Mint a kagylóban a gyöngy, *Napló*-jában is a szenvedések könyeiből válnak a legszebb szemek: az őszinte vallomások megható gyöngysorai: «Jövőm kételyei függönye nem is lebben, s én oly szamár vagyok, mint mindig, hogy éjjel-nappal redőit kutatom, a nélkül, hogy a legkevesbet is kitalálhatnám. Sokszor gondolom, sokszor végig gondolni sem merem, hogy szánandóbb helyzetben ember nem is lehet, mint én vagyok; kiskörü tehetséggel s e kört megnyernem módom nincs; sok büszkeséggel, még több gőggel s a megalázások egész sorát akarva nem akarva futom át; finomra kifejlett szellemi és testi élet-

érzékkel, izlés, vágyak, szükségekkel s azt is csak ügygyel-bajjal tudom kiküzdeni, mi a legdurvább első életszükségek közé tartozik. A mult hónap első Bécsben (tán egész életemben), hogy első napjától végig nézhettem utolsójáig azon békés öntudattal, miszerint nem fogok megszorulni s melyben nem kellett fűtől-fától kölcsön venni, mint e hóban s az előbbiek valamennyiében. Emellett dolgom is kevés, semmibe, mi időt kiván, nem foghatok, lelkem zsibbad a várakozásban: úgy élem napjaim, mint ki úton van, vagy kit üldöznek, mindig sarkomban érzek valakit; csupa remegés egész lényem. A családi szeretet hizelgő mosolyaira alig derül ki, és akkor is csak erőltetve, arczom boruja s lelkem mindig sötét, komor, magam s mások iránt igaztalan. Vess számot magaddal s tanuld meg a *lemondást,* béred szerény lehet, de kielégítő a nyugalom.»

A lemondás helyett azonban azt tanulta meg, hogy az akár tudatos, akár kénytelen henyeség, saját szívünknek tétlen szemlélgetése a legnagyobb átok. Rájön, hogy megnyugvást csak a munka, a szakadatlan kemény munka szerezhet csupán s ha munkára gondol — hiába a hivatali kilátások! — vágyai «mindig csak a szerkesztőséghez viszik vissza.» Hivatali állása «sérti egész lényét» s szomorúan vallja be magának, hogy tehetségeinek itt tér nem kínálkozik. De azért czenzori szerepét komolyan veszi: «üldözi a hiábavalót, a szemetet, védi a jót, ildommal, de bátorsággal, mely el nem hagyja» itt sem. Pedig keserűsége egyre növekszik: «lealázott nagyravágyása, a kenyérkereset gondjai s a nyugodt, kicsiny családi örömök és bajok között» úgy érzi, hogy szíve «már nem hullámzik, csak — pénzért!» A kort

is ilyennek látja, melyben él: józanul gyakorlatiasnak és anyagiasnak, mely pozitiv tudományt igényel, ha valaki benne érvényesülni akar s keservesen érzi, hogy ő ellenkező irányu iskolából és korból került az új idők sodrába. Látni fogjuk politikai eszményeinek tükrében is: mennyire érezte a modern korszellem közeledtét s milyen kicsinyre taksálta a korabeli «táblabiró-bölcseséget» az új események által egyre jobban összebogozott új problémák megoldására; látni fogjuk, milyen büszkén fogja magát az «új idők gyermekének» vallani. Egyelőre csak azt érzi, hogy a kortól ő is elmaradt. «Mathesis, technika, természeti tudományok, vegytan, — mindenre késő!» Ezért is egész erélylyel közgazdászati tanulmányoknak feküdt, hogy ezen működési körében nélkülözhetlen téren oly honossá váljék, a mennyire előtanulmányozás mellett lehetséges. A könyv és az élet, az elmélet s a létező állandó vizsgálatainak tárgya. Minden törekvése s uti tervei e czélra irányozvák. Ez nem kis dolog — érzi — hosszú tusakodásnak: mily térre pontosítsa össze tevékenységét, eredménye. Nagy tér, — látja — magában foglalja csaknem minden tanulmány szükségét: történet, jog, reálismeretek egy bizonyos fokát; a földirat, népisme, politika mind összpontosul benne; ezek voltak eddig is tanulmányai, de a mi eddig szórakozott, összefüggés nélküli volt, annak most czélja, központja van, a mi magában nagy nyeremény.

Így csalja magát megint a délibábok hőse: az ujságíró. Új környezetbe kerül s új eszméknek lesz rabja hirtelen. De a lelkesülés óráiban szentül hiszi, hogy az új eszmék már régen szunnyadtak benne

s a megfelelő környezet belőle ezeket az eszméket csak kiváltotta. De *most* az igazi csapáson halad — mindig *az* az igazi csapás, melyre a pillanat éppen reálöki.

S a kiábrándulás ott leselkedik már reá az első fordulónál. A polgári, az iparos osztályt, melyet azért keres fel, hogy új elméletéhez itt keresse meg a gyakorlati adatokat, a szellemi arisztokrata csakhamar megutálja. Éppen oly könnyen ad túl rajta, a mily hirtelen keblére ölelte. «Ki az oka? Én vagyok?... Víz és olaj mindenfelé; vegyülök, de egygyé lenni nem tudok!...» Még a házasságban sem. Elég egy kis családi jelenet, hogy a «magasztosabb érzelmek» szőtte kötelék a «naponkinti prózai viszonyok sorába» süllyedjen szemében. S elég egy kis összekoczczanás *egy* asszonynyal: a feleségével, hogy már «gyűlölje az *egész* nőnemet.» «Meglehet, hogy szerencsétlen véletlen! — irja — de *nem ismertem nőt, kit tisztelni tudnék!*» Ezt a sort aláhúzza *Napló*-jában — és nem jut eszébe az édesanyja. Pedig látni fogjuk, hogy szíve nem az a kiégett szív, melynek hirtelen és heves impressziók behatása alatt olyan szivesen szenvelgi. Látni fogjuk: milyen mélységes megindulásokra képes; igaz, csak nagy lelki válságok idején: a börtönben, első szerelme emlékein, vagy gyermekei sorsáért aggódó apai szivének bevált halálsejtelmei közepette!

E közben egyre — «vénül.» *Már* harmincz éves és «semmi!» Azaz, hogy valami: rendőr-komiszárius, de hát ő Obercomissär akart lenni. Persze, ez nem is elégíti ki ambiczióját, de már látja, hogy még szerencséről kell szólania, hogy magyar s protestáns létére a protekcziók korában protekczió nélkül a világban állva «belevergődött egy bécsbeni

alkalmazásba, s tagja lett, azon nagy testületnek, mely tettleg uralkodik e nagy birodalom fölött — a bureaucratiának — mi némileg kellemes öntudat s *biztonságérzet*, mely után családapa létére rég esengett.» Tehát: «sei ruhig mein Herz!»

Pedig dehogy nyugszik meg, dehogy! Kissé grandseigneuri hajlamai mértéken felüli költekezésbe viszik s újévre már újabb gondok kinozzák. «Mit tegyek? összezsugorodjam? hogyan? hol kezdjem? lakáson? ételen? sörön? ruhán? mindenen! azaz lemondva a reményről, fogadjam el a proletár Masstabot? Lehetetlen! Tehát élek, mint eddig, majd megsegít az Isten, *dolgozni* s *élni* elvem, s marad.» De azért, ha «lehetetlen» is, csak elfogadja a «proletár Masstabot.» «Gyönyörű Glacis-i lakunkat elhagyjuk, nyáron falura megyünk a gyermekek ürügye alatt s mert magunk is a szabad természet bolondjai vagyunk, télre kis lakást fogadunk bárhol, fölösleges bútorainkon túladunk, gazdaságos, szerény lábra akarván állni, mert így temérdek jövedelem mellett is semmire se megyünk. Vederemo.» És csakugyan, kimegy Gersthofra lakni. A városban fogad elég olcsó udvarbeli szállást. De máris látja, hogy a takarékossági tervek ismét eredménytelenek leendenek. «Ida ismét teherben van! Három gyermek... Lételem egyéb kellemeit ellensúlyozza az új gond; a mely arányban javul anyagi helyzetem, azon arányban a kínzó szükség. Szabadulás sehol.»

Ilyen kínzó gondolatok között ünnepli harmincegyedik évének beteltét «hallgatással» s ünnepli «naponként az ifjúság tünte fölötti tünődéssel. Sok bolondot tettem ugyan, de valódilag még sem élvezém ifjúságom. Egyébiránt mindegy, az ember

elvész, s halála után nem tudja, hogy élt. Így vagy úgy, egyre megy ki a dolog. Vénülök bureaucrati bölcseségem fejlődésével. Gondolkozom vagyonszerzésről, hasról, champagniáról, szerencse, hogy az irodalom s tudomány hivatalos szakmányom, azt tartja bennem a nemes tüzet.»

Ez a nemes tűz talán az nap lobog benne legszebb fényben, mikor összekerül véletlenül azzal a körrel, melyhez «ifjúkori s szerelmi emlékek szent varázsa» köti s melytől a sors és életviszonyai annyira elválasztották, hogy magára nézve már halottnak tekinté. «Ime, nem esett el tőlem! — ujjong fel a czinizmus mögött is minden szépért hevülő, könnyen rajongó s még könnyebben elkeseredő művészlélek — «nincs válaszfal az ábrándos mult s talán rideg jelen közt egyéb, mint épen az élet, a szörnyű élet; a szivek nem szüntek meg rokonok lenni. És ő, kinek nevét leirni nem merem, legalább azon határtalan kegyeletnek, melylyel emlékét őrzém, némi parányával emlékezik még reám: s mi mégis örökre elvesztünk egymásnak; gyáván epedő bánat nem bánt; én világot alkoték magamnak, egy tán hűséges, mindenesetre velem s általam sokat eltűrt nő s gyermekek képezik azt örömei s kötelességeivel; s ha a szív csalódások tarka képében andalodva fáj is, eléggé megedzett az e tőrt magába rejtve hordani azon végperczig, midőn vére porrá válik. Jelenemmel így kibékitém a multat; annak mindennapiságára a költészet fényét sugározza vissza emez, s fájdalmas örömei megnemesitik jellemem, melyet férfiasnak s tisztának tudni büszkeségemet ápoló törekvésem» ... E büszke és czinikus jellemet, a kit «hizelgés le nem kötelez, csak férfias, nemes

jellem, vagy — pénz», valósággal lesujtja s alázatossá szelidíti egyetlen nemes léleknek ragaszkodása. «Valóban, sokszor nem tudom, mi által érdemlem oly nemes lélek ragaszkodását, mint azon kevesekéit, kiket barátaimnak nevezek? Legfeljebb az által, hogy felismerni s megbecsülni tudom.» Szinte felolvad a szeretetben s mikor egy évre rá egy másik barátjának haláláról vesz hírt, olyan igaz könyekkel siratja el, a minőket még Széchenyi István koporsójánál sem sírt.

Pedig a legnagyobb magyarban nemcsak «legérdekesebb társas köre» veszett el: a döblingi revolverlövés egész életének új fordulatot adott. Hivatalától felfüggesztették, házát megmotozták, őt magát letartóztatták. Igaz, hogy Falk Miksa közbenjárására — ezt azonban Kecskeméthy haláláig sem tudta meg — még az nap este szabadon bocsátották, de a bizalom azért megrendült benne. Az osztrák spiczli-rendszer még a saját «gutgesinnt» emberei közt is «hazafiakat» és rebelliseket keresett s Kecskeméthyt is meggyanusította, hogy kémeül szolgált Széchenyinek, ki őt hivatva lett volna idejekorán értesíteni, ha a rendőrség netán ellene akarna fordulni. Még rá fogunk mutatni Kecskeméthy politikai szereplésének vázolásánál, mennyiben volt igaza a császárnak, a ki utóbb azzal tagadta meg Kecskeméthy udvari titkárrá és sajtófőnökké való kinevezését, hogy: «entweder hat er die Polizei, oder den Széchenyi betrogen», — most csak annak a feltűnő szükszavúságnak keressük magyarázatát, melylyel Kecskeméthy *Napló*-jában a döblingi tragédiáról megemlékezik. Vajjon csakugyan azzal a pár sorral siklott volna át Kecskeméthy egy olyan nemzeti

katasztrófa fölött, minő Széchenyi tragikus halálával érte az országot? Csakugyan nem volt több szava a nagy ember halálához, minthogy «benne legérdekesebb társas köre veszett el?» Neki, a ki bizalmasa volt a honfibánat e martyrjának; a ki szinte naponta sütkérezhetett szellemének még kialvóban is vakító fényénél?... Ekkora czinizmus ily hideg közönyössége még a históriai távolság hideg atmoszférájában is megborzongat bennünket. Ám arra kell gondolnunk, mielőtt ítélkeznénk, hogy a *Napló* írója rendőrtisztviselő volt, a kinek jó volt vigyáznia még legintimebb s a nyilvánosság elé éppen nem szánt kéziratainak titkos gyónásaira is, melyeknek felfedeztetése könnyen végzetessé válhatott reá. És gondolnunk kell arra is, hogy mikor lakásán házkutatást tartottak, megrémült felesége értesítette őt a veszedelemről hivatalában s neki módjában állott minden gyanus kéziratát eltüntetnie, mielőtt a vizsgálat hozzá odaért.

Egyébként bizonyára nemcsak az egynapos börtön ébresztette hangulatnak, a döblingi revolverlövés megrendítő dörrenésének is része volt abban, hogy oly megkapó s drámai rövidségükben is oly kifejező, meleg hangokat talált a czinikus Kecskeméthy fogsága első és utolsó estéjének ecsetelésére. És azt a kemény szivet, mely már sírni is, imádkozni is elfelejtett, bizonyára nemcsak a börtön gondolata, de a döblingi halott körülötte lebegő árnyának szívfacsaró képe sujtotta le annyira, hogy így felolvadt a szeretetben és a megnyugvásban: «Társaim megosztak velem kenyeröket, söröket, vajha visszaadhassam nekik!... Igy lőn est; megkondult a hétórai harang; csengése ábrándos epe-

dést költve szivemben. Apagyi (egy zempléni kurtanyaku magyar) a magas ablak alá állt, s buzgón és soká imádkozott. Később a hadnagy is fölállt, s követé a példát. Rövid habozás után magam is fölkeltem, megkisértém egy miatyánkot mondani; s csodálatosan jól sikerült. Husz év óta az első ima, mely szivemből jött, s mélyen, igazán érzém e szavakat: «Legyen meg a te akaratod!» Tanuságul jegyzém meg magamnak, mily átok a scepticismus; mily áldás a vallásosság; s mennyire kötelessége a gyermekét boldoggá nevelni akaró szülőnek, őt vallásossá nevelni! «Legyen meg a te akaratod!» bármi jöjjön; még pedig a legrettenesebb, a bizonytalan kilencz hónapi untersuchungshaft, melyet persze, azt tudtam, felmentő ítélet fog követni! Azalatt elmúl a nyár, én nem fogom látni virágait; nem a kedvelt hegyeket, völgyeket! Azalatt gyermekeim nőni fognak, s én meg nem ismerem majd őket; nem örülhetek nekik!

Azonban félre-félre kinos gondolatok: legyen meg az ő akaratja!» . . .

Mégsem volt tehát ez a szív olyan hideg! Es Széchenyi halála fölött sem tért olyan könnyen napirendre, erről is találunk — bár negativ — adatot a *Napló*-ban. 1860 husvét-vasárnap előtti éjjelen lőtte magát agyon Széchenyi. Még azon év július havában egy hetet töltött Kecskeméthy Czenken, Széchenyiéknél (meg is írta különben «Széchenyi utolsó éveit és halálát» egy kötetben!) — aztán 1861 szeptember 6-ig hallgat a *Napló*.*

* (Az első bejegyzés aztán ez: «Az 1860 október 20-ika óta történteket, majd ha a «Sürgöny» szerkesztőségétől elszorittatom, lesz időm megirni...» Ezeket a hiányzó lapokat

Mikor ujra tollhoz nyúl, már nagy változások előszelei nyugtalanítják a politikai levegőt. A kiegyezés kényszerű vágya már ott vibrált a katonai diktatura fojtott levegőjében is s Kecskeméthy, a kit Pálffy altábornagy, császári helytartó maga mellé vett hangulatcsinálónak, Pestre került, hogy azt is csakhamar megúnja. «Magasabb állásra, nagyobb színpadra» lépett s bár úgy érzi, mintha «nemcsak látszanék saját magának, de tényleg magasabb és nagyobb», ujságíró-vére már megint új változás után sóvárog. «Nagy változás kell; néhány hónapi utazás Londonba, Párisba, mit tavaszkor remélek elérhetni: vagy szerelmi kaland s cselszövény? Mind hiába való!» . . . Pedig élete ugyancsak nem egyhangú: hol el akarja csapni Pálffy, hol azt akarja: vegye át az összes sajtó «kezelését», a mire persze Kecskeméthy azzal felel, hogy előbb nevezzék ki helytartósági tanácsosnak. Fia is születik; a kis Aurél: röpiratokat ir; verekszik Kemény Zsigmonddal s Reviczky Szevérrel (csak a pénzt sajnálja, a mibe a két párbaj került!); élclapot indit, a «Handabandá»-t; abbahagyja, mert négyszáz forintot veszít rajta; megindul a Pest-losonczi vasút, majd ott, majd a Hitelintézetnél jár állás után; az ud-

ugyanis, melyek egyébként főleg az októberi diploma születésének kulissza-titkait lettek volna hivatva megvilágitani, az ujságíró Kecskeméthy *Naplójába* akkor nem ért rá bevezetni, de beirta utólag, «Futólagos jegyzetek» czim alatt és megírta később külön kötetben is: «Vázlatok egy év történetéből. 1860 október 20-tól az országgyűlés feloszlatásáig». A kézirat sajtó alá rendezésénél azonban én kivettem a szóban forgó részt a «Futólagos jegyzetek»-ből s a történeti kronológiai sorrendnek megfelelően összevontam a Naplóban.) *R. M.*

vari kanczelláriához is be akar jutni, meg a «Független»-t is szerkesztené. Három hivatal is kevés neki; tervezés nélkül élni se tud. Az ausztriai biztosító-társaság agenturája, nemzeti színházi segédigazgatóság; egyik kalandosabb a másiknál. És mind e láz mögött ott settenkedik a revolver gondolata, mely minden kérdést megold egy golyóval s csak az tartja vissza e «bolondságtól», hogy «ha élve nem tudnám eltartani családom, hát ha meghalok, mit fogna az tenni?» . . . Persze, egyik tervből se lesz semmi; tovább kell «laviroznia», a míg annyira fordulnak az idők, hogy «meggyőződése szellemében működhetik». Majd látni fogjuk: mi ez a meggyőződés, melynek kénytelen megtagadása most annyira besötétíti kedélyét, hogy már-már alig birja félhivatalos állásának terheit. (Főleg persze, mert «kompromittál és rosszúl fizet.») Most már a német-irodalmi tanárságot sürgeti; közbe dolgozik Csengery Szemléjé-nek; humorisztikus és úti vázlatokat «firkál» a Neueste Nachrichten-nek, a Koszorú-nak, az Oesterreichische Revuenek, várva, mikor hagyhatja ott a félhivatalosságot? Egy bazáron és casinói ebéden megismerkedik a magyar arisztokratákkal. De mi haszna? «Velök egyenlő nem lehetek. Tőlök elfogadni bármit, szolgálatot, vagy kenyeret, büszkeségem tiltja. És így ez is csak kénytelenségemet növeli, s örömtelen életem öntudatát eleveníti föl bennem, melyet silány mulatságok és sok munka közt eltemetni törekedtem, mióta eszemet tudom.»

Összeköttetése az arisztokrácziával tényleg csak kellemetlenséget szerzett neki. Az Almássy-féle összeesküvés részeseit szimatolgatta a rendőrség s Pálffy

arra akarta rábírni, hogy járjon fel szorgalmasan a Casinóba s referáljon neki: mit beszélnek ott az urak? Kecskeméthy azonban ridegen elutasította a becstelen megbízatást, hiába fenyegette a helytartó. «Nem az én metiém az efféle!» De mikor arról van szó, hogy a hivatalos lapokat Budára teszik át és sejtetik vele, hogy ő lesz ismét a hivatalos penna, kész a dicstelen állás elfogadására. A kémkedést kaszinói becsülete tiltotta; politikai becsületében való demoralizálódását azonban ő maga is elismeri. Motiválni is tudja. «Látom, hogy a jellem és meggyőződés martirjait kinevetik. Senki sem becsüli többre. Sőt kevesebbre, ha nincs állás, befolyás, hatalom. Ergo, megadnám magam, persze egy bizonyos pontig, mert a vér vizzé nem válik, akár becsülés a jutalom, akár nem. Az tény, hogy nálunk minden önérdek, pénz, előny, hivatalvadászat. De másutt is csak igy van ez. Azért bolond idealismus helyett eszély ér csak valamit.» Hiába forr tehát a politika boszorkánykatlana, ő — «általános szokás szerint» — csak a maga helyzetével törődik. «Pozicziót akar foglalni a zsurnalisztikán kívül», de úgy, hogy egyik lába mégis benne maradjon. Benn is marad, de mindkét lába. Megindítja a bécsi magyar lapot, a «Bécsi Híradó»-t s büszke rá, hogy elismerik: jobb magyar lap még sohasem volt. Ambicziója is, hogy érdekes, jó lapot adjon. Igazi levegőjében — a szerkesztőségben — «túl is emelkedik lelke az apró nyomorúságokon és a pillanat zavarain» s kedélye már csak «félig blasirt; félig derült és humoristikus». Igaz, hogy «aranybányácskának» sejti a lapot.

Nyugtalan ujságiró vérét jellemzi egyébként az is, hogy még ezt a korszakot — 1865-öt irunk, a ki-

egyezés vajudásának izgalmas idejét — még ezt is «eseményekben szegény idő»-nek tartja. Pedig most mond le Schmerling; most söprik tisztára az udvart a «magyarfaló szeméttől»; most kísérletezik Majláth; a februári «alkotmányt» sistirozzák; előtérben az országgyűlés egybehívása, Beleredi stb. «Valódi tébolyda a birodalom». De ha Kecskeméthy két hónapig pihen s e két hónap alatt csak egy 8 íves könyvet ír Széchenyi utolsó éveiről s haláláról, akkor az élet unalmas. Szerencséjére, a szín változik. Kecskeméthy Pestre, illetve Budára kerül, hol országgyűlési tudósításokat ír Sennyeynek s a kanczellárnak s afféle közvetítő szerepet visz a kormány s a zsurnalisztika között. De mint ilyennek semmi dolga, semmi jelentősége. Hanem hiszen «majd eljő az ő órája is», de ez — fenyegetőzik megint zsebre-dugott ököllel — aligha fogja az arisztokrata kormánypárt táborában találni. Mert «eszköz lehetek, de cseléd nem!»

Útálja őket már. «Ha néha elgondolom,» — filozofál magában — «mily tanulatlan, tudatlan s gyakran jellemtelen ficzkók szerepelnek ezen országban nagy emberekül, s ha most végig nézek az országgyűlésen s látom, hogy a kitünőbbek is mily gyengék, a veteránok alapja mily szűk, az új celebritások mily charlatánok s ezek képviselők, törvényhozók, honatyák: büszkeségem gőggé fuvalkodik föl s minduntalan közéjök akarok vágni Kákay Aranyos satyrájának egész súlyával, hogy minden párttal éreztessem, hogy semmik, s magam ellen úszitsam az egész hazai oktondi hadat, melyet megvetek.»

Ezt a keserűséget is csak ujságíró-ember érezheti, a ki közvetlen közelből látja a «nagy» embereket és nagy eseményeket, sőt segíti is őket, de csak —

a kulisszák mögött, míg az osztozkodásnál mindig hoppon marad. Ez a gőg is ama nevetségesen szomorú ujságíró-elégtételek közül való, melylyel magát csalja a napnak lovagja. De aztán legyőzik a romantikus lázadót a szürke hétköznapok s a kénytelen bölcseség. «Eszembe jő, hogy magam sem tudok sokat; nem vagyok egész semmiben, a gyakorlati életben keveset mozogtam, az ifjúkori nevelés hiányait nem pótolhattam, sem a szegénység nyügét le nem rázhattam, sokkal messzebb haladni már nem fogok, hanem hátrálni: s ekkor azt gondolom, jobb és okosabb, ha meghúzod magad, nem bántasz senkit, s igyekszel szerény, de csendes állás kenyerével beérni!» Csak megczirogatják az útált nagyurak: csak néhány bókot mondjanak neki Szécsen, Bartal, Eötvös, Ürményi, Sennyey s már boldog. «Ily férfiak tetszése neki teljesen elegendő siker.»

És elkövetkezik a «nagyszerű momentum Magyarország történetében»: megvan a kiegyezés és az első felelős magyar ministerium. Kecskeméthyre ez annyit jelent, hogy a «Sürgöny» megszűnik s helyébe a «Közlöny» lép hivatalos lapnak. Ezer forint végkielégítéssel elbocsátják. «Szabad vagyok!» — kiált fel lelkesülten. — «Kínálnak ugyan jámbor leendő ministereink Pompéry s Kovács Laczi szerint és útján állással, alkalmazással; más szóval, van annyi eszök, hogy használni s fizetni akarnának; hanem a nyílt viszonyok barátja lévén, ha feleségnek nem akarnak bevallani, maitressenek nem adom oda magam, kit titokban tartanak. Első momentum életemben, hogy anyagi viszonyaim, s Istennek hála, még meglevő testi-lelki erőm függetlenségre képesítenek a kormánytól . . . és a momentumot használni

elhatározott akaratom.» De hogyan? Hát úgy, hogy újra hivatalos lapszerkesztésre pályázik. «Vagy a «Közlöny» szerkesztője vagy semmi.» Csakugyan: Andrássy meg is kezdi vele az alkudozást, Horváth Boldizsár folytatja a sajtó-hivatal vezetése iránt. «Ebbe is mindenki beleszól. Tanácsot nem kérnek tőlem, kiről elismerik, hogy szakértő, sőt «egyetlen», hanem ők organisálnak, aztán találjam bele magamat. Nagyszerű hivatalt terveznek. Nevetséges. Alkudoztak fűvel, fával; Gyulay, mint okos ember, nem vállalta el, mihez nem ért; a többire nézve belátták, hogy velem nem is hasonlíthatók. Beleharapnak tehát a keserű almába. Hanem csak használni akarnának, kinevezni osztály- vagy ministeri tanácsosnak, nem. Én pedig a nélkül, hogy nagyra becsülném a kinevezést s méltóságos czímet, még sem hagyom magam puszta pénzért fölhasználtatni. Ebben vagyunk.» De három nap múlva már «nem ebben vagyunk, hanem használtatom magam 4000 frt fizetés s ministeri tanácsossá, majdan fél vagy egy év múlva kineveztetés igérete mellett . . . ad græcas calendas». Valóban, szilárd elhatározásokkal és következetességgel nem lehet vádolni ezt az impresszionistát! Igaz, most már még inkább szükségét érzi egy meleg, puha fészeknek, a hol meghúzódhassék. Betegeskedik és negyvenöt évvel vállain már az elmúlás leheletét érzi közelében. «Vénül a test, de én eddig élvben s fáradalomban erőszakoltam; mostantól kímélet lesz a jelszó. Még tiz évre volna szükségem, hogy ha már egyéb hivatástól elestem is, legalább családapai szerepem be legyen fejezve, s vele az élet. A tetterő, vállalkozás, kezdemény már tünedez, mert a hit, még nagyot len-

díteni akár sorsomon, akár nyilvános pályámon, elaludt.»

Most tehát a kassa-oderbergi vasúthoz szeretne jutni, valami jó szinekurába. De alig áll kissé helyre egészsége, már újra ébred benne az ujságíró elpusztíthatlan harczi kedve a politikai tusába keveredni, mert az iparüzlet terén nem talál kielégítést. «Szeretem a pénzt, de nem születtem pénzembernek a mai értelemben. Ennélfogva akár lesz az oderbergi titkárságból valami, akár nem, elhagyom a bankot. Ki tudja meddig élek, miért ne éljek egy kicsit magamnak s lehetőleg szabadon»? És megírja Kákay Aranyos «Krónikái-t». És mikor a király elindúl suezi útjára, nemcsak vele megy, de meg is írja keleti útját.

Szabadságvágya mellett egyedül a nagyravágyás, a kielégíttetlen becsvágy az, mely holtáig üldözi. Únja «nullitását, midőn annyi nem sokkal különb embert miniszterségig lát emelkedni, zsémbelődik a sorssal, józan esze intésével ellenkezve, mert hisz némi neve, becsülete kivíva, vagyoni helyzete is naponkint javúlva, azonkívűl függetlenül élve, mit kívánjon a sorstól? Politikai szerep gyűlölködéseit, izgalmait». «Talán nem is arra való egyéniségem!» — s vigasztalódik a savanyú szőllő fölött, lapjának, a konzervativ Magyar Politiká-nak «roppant diadalain». De azért várja a csillagot: győz-e gazdája, Sennyey, a miniszterelnökségért Tiszával vívott háborúban?

Az 1875-iki fúzió elhervasztotta ezt a reményt is és magánéletében is egymást érik a csapások. «Es geht Berg ab!» Eltemeti fivérét, feleségét. Mikor tudatára jő, hogy így elhagyottan és egyedül huszonöt éves házasság után élni nem képes és

körülnéz magához illő asszony után, kosarat kap. Lapját eladja, az beleolvad a «Kelet Népé»-be s Amerikába készül. Persze, megint magas paripán, mint kormánybiztos a philadelphiai kiállításra, de utóbb megint csak megelégszik 4000 frt kormánysegélylyel s 1876-ban bejárja Észak-Amerikát. Meg is írja, ki is adja utazása impresszióit s látni fogjuk később, politikai fejlődése rajzánál, mily keserű iróniája volt a sorsnak, hogy férfikora elején nem juttatta e termékenyítő utazás tapasztalataihoz. A lelkében modern, európai gondolkozású, de mindig konzervativ környezetének behatása alatt állott ujságíróból mily értékeket váltott volna ki ez az utazás a demokratikus liberalizmus számára! Milyen másképp alakult volna pályája, ha előbb ismeri vala meg a szabadság földjének eszmekörét! Így már késő volt. Amúgy is kiégett s Amerikában még túlfeszített erői összeroskadtak. Áprilisban hazajött, novemberben egyszerre elrekedt s az orvosok kimondták rá a halálos ítéletet. Egy véredény-daganat nyomta hangszálait s hiába biztatják, hogy még élhet hosszú ideig, ő tudja, hogy elveszett. «Úgy látszik valóban» — írja 1877 április 18-án — «én befejeztem pályafutásomat; vissza kell vonulnom az élettől, s úgy rendezni dolgaimat, mint a ki minden perczben eltakarodhatik. Hiszen az nem volna baj; csak bajaim vége. Mióta Ida meghalt, teljesen kijöttem sodromból; sehol sem találom helyemet; nincs nyugtom . . . Eddig még egy talán szerencsés házasság reménye derengett előttem: most ennek is vége. Csak rom vagyok.

És szegény kisebb fiaim, kiknek anyagi létét sem voltam képes biztosítani! Ötven éven túl, annyi

munka, gond, nélkülözés, szerzés után nem birtam annyira jutni, hogy vénségemre csendes tétlenségben ápolhatnám magamat, akár gyermekeim jövőjét biztosíthattam volna!»

Másnap meghalt. Egy hirtelen jött vérömlés ölte meg. Utolsó sor írása — egy nappal halála előtt — a kétségbeesett, aggódó gyötrelem felkiáltása, hogy: «ha már nem leszek, fognak-e barátaim törődni gyermekeimmel?»

Így hal meg a kanczellárok, miniszterek, államférfiak barátja, jobbkeze, ostoba vak eszköze — az ujságíró.

III.

Bach-huszár volt. Végig szolgálta az absolutizmust az osztrák centralizáló politika első, óvatos kisérleteitől az októberi diplomáig; végig szolgálta a Schmerling-féle provizoriumot s az alkotmányos korszakot is — félhivatalos minőségben — a kiegyezéstől az 1875-iki fúzióig. Mindig szolgált valakit: azt, a ki megfizette. Láttuk mottóját: «az ember gyenge, a gyomor erős». Lehet-e ilyen körülmények között *politikai jellemről* beszélni? Kialakulhatott-e egyáltalán Kecskeméthy politikai jelleme?

Ő maga beszél róla. Két évvel és néhány nappal vagyunk a debreczeni trónvesztési nyilatkozat után — 1851 április 24-én indul a *Napló* — mikor hősünk Bécsben hivatalt vadász. Mások emigrálnak, a legtöbben keményen ellenállanak a gőgös és jogtipró osztrák hatalomnak, Kecskeméthy felkinálkozik Bachnak és ugyanekkor politikai jelleméről beszél: «*Politikai jellemem*? Barátim sem ismernek, tán magam sem. Nem értek egyet senkivel, túlságai

mindeniknek idegenitenek; az egész dolog ott rejlik, hogy könnyű moralizálni íróasztal mellett nemzetek sorsáról, s politikai jellemtisztaság, bölcseségről, akár minister, akár pártvezér, egyiknek is, másiknak is engedményezni kell, csakhogy a főczélt elérhesd, hizelegni, csalni, önlelked erőszakolni, meggyőződésed meghazudtolni stb., csakhogy czélodat érd. Néha elméletben is, az élet küzdelmeiben mindenkor sanctificat finis media. — Pedig ez káromlás; az eszköz bünösségének öntudata él az emberben, — de a czél mindig bizonytalan, legtöbbször el sem is érhető, gyakran nem szent, hanem szinte bűnös! és mégis szentesít? . . . Még mindig moralizál a ministeriális bureauk aspiránsa!» — teszi hozzá czinikusan, mikor érzi, hogy kenyér után való szaladgálásának keserű szükségéből nem kell éppen erényt csinálnia. De azért később is jóleső elégtétel tölti el, hogy igazolhatja az absolutizmust, melyet pedig csak azért kell önmaga előtt védenie, hogy a kenyere ízét majdan keserűnek ne érezze. «Deczember 2. óta Bonaparte Lajos és a hadsereg kezében van a franczia köztársaság. Szomorú jelenet! — úgymond — szomorú azért, mert bizonyítványa azon hitemnek, miszerint a népek nem értik sem becsülni, sem használni a szabadságot; kevés e szabályból a kivétel; vagy szolga, vagy rakonczátlan kénykedő zsarnok; minden esetben buta eszköz, vagy gonosz, vagy jótékony kezekben.» Minden külpolitikai eseményben a maga igazolását látja: «Palmerston megbukott; közhiedelem szerint a reakczió műve csak most kerekded . . . A népek a békés fejlemények ösvényére térnek vissza, melyből 1848 kilódítja; csak Magyarországot

nem támasztja föl több kikelet soha! De azért a magyar oly kiskorú, mint volt.»

Ha nem zavarna bennünket «multjában» — egy huszonnégy éves ifjú «multja»! — hogy előbb Görgeynek volt hivatalos zsurnalisztája, azt kellene hinnünk, hogy veleszületett skepszise, lelkének titkos arisztokratikus hajlamai — minden művészlélek arisztokrata! — s az akkor még szerinte kiskorú magyar nemzet jövendőjében való őszinte kételkedése a kenyérkereset gondjai nélkül is oda terelték volna az abszolutizmus táborába. Így sem szabad elfelejtenünk, hogy daczára Görgey-el való összeköttetésének, köztudomású volt róla, hogy a szabadságharczczal nem rokonszenvezett (Naplójában is «hires, 1848-iki nagyszájaskodó hősiség»-nek nevezi!) s talán Görgey mellé történt csatlakozásának is az volt egyik titkos rúgója, hogy benne a korlátlan hatalmú diktátor vonzotta. Később, az absolut hatalom légkörében élve, a fiatal és még minden erős benyomásra kritika nélkül fogékony lélek természetesen könnyen és gyorsan alkalmazkodott, nemcsak a históriai, látszólag megváltozhatatlan fejleményekhez, hanem azokhoz a hazug és erőszakos elméletekhez is, melyek Magyarország elvitathatlan történeti jogaival és a magyar nemzet aspirácziói-val ellentétben állottak. Még látni fogjuk majd, hogyan mozdul meg benne lassan-lassan — olyan arányban persze, a mily mértékben az alkotmányos küzdelem az országban erőre kap — a politikai lelkiismeret és ha eleinte skeptikusan nézi is a 67-iki nagy történelmi átalakulást, mennyivel szivesebben szolgálja az alkotmányos ærát, mint az absolutizmust. Neki csak egy imponál: az erő; az erő-

nek mértéke pedig szemében csak a siker. Ha a passziv ellenállás — melyet eleinte meddőnek látott — utóbb szivós következetességgel mégis győzedelmeskedett, az igy erejéről bizonyságot tett táborhoz szivesen csatlakozik.

Egyelőre azonban Bach az erősebb. «Az új országszervezés következtében temérdek nem magyar hivatalnok küldetett Magyarországba: politikai főhatóságokhoz. Engem ugyan az elvek logikai következményei meg nem lepnek; de ha a magyar nemzet még nem szünt meg, föloszolván, nemzet lenni; s nemzeti egységes eszméje még nyilvánulni elég erős, akkor politikátlan a merészség, mert e sziklán tört meg mindig az egységes ausztriai uralom terve századok óta. De ha a magyar már egy csordává desorganisált tömeg, akkor Bach nagy ember, mint a ki bátran, tökéletesen fölhasználá a helyesen megitélt pillanatot. Ime tehát, mindig csak az eredmény mérlege a politikának.»

Lám, már megmételyezték az osztrák politika jezsuita elvei, hogy: a czél szentesíti az eszközt s a siker mindent expiál. De azért a Bach-huszárnak is van lelkiismerete s a magyarság jogos panaszaira neki is megdobban a szive. Hírt hall hazulról: «Kutyául mennek a dolgok Magyarországban . . . Tudatlanság, zsarolás és erőszak mindenfelé; ha elkeseredett magyar panaszolja, nem tesz reám hatást; de ha elfogulatlan s higgadt ember tényeket hoz föl, elkeseredem! Hol keresni segélyt? A jót akaró kormány nem hiszi a bajt valónak, a munkaözönben nem is ügyelhet az apróságnak látszó dolgokra!»

A jót akaró kormány! Hát hiszen Bach Sándor-

nak, ennek a politikai sarlatánnak, volt gondja rá, hogy absolutizmusát ügyes ámítással az egyetemes népjólétre való törekvés tetszetős mezébe öltöztesse. Már belügyministeri beköszöntőjében hirdeti pathetikus hangon: «az állam arra van, hogy kipuhatolja a valódi szükségleteket, valamint a nép többségének kívánalmait s ezeket teljesítse, hogy ekkép az ország java állandóan megszilárduljon.» Nem ajánlhatja eléggé — mondja tovább — a közigazgatási hatóságoknak, hogy a közvéleményre hallgassanak s annak a sajtó által és a törvényes gyűléseken történő megnyilvánulásait szemük előtt tartsák. Megköveteli tőlük — úgymond — hogy mindenkire nézve hozzáférhetők legyenek: a gyors és jó administratio, valamint szándékuk tisztasága és az eszközök jól megválasztása által a kormány iránt bizalmat keltsenek. Már a császári manifestum is minden szépet s jót igért: ministeri felelősségről szóló törvényt, esküdtszéki sajtótörvényt, az adóknak törvényhozási megszavazását, a hadseregnek az alkotmányra való felesketését, sőt a polgárőrségnek törvény által való szervezését és tartományi alkotmányokat a birodalmi gyűlés útján; a pátensek pedig megigérték a czenzura megszüntetését, az egyesülési és gyülekezési szabadság, az otthon és levéltitok sérthetetlenségének biztosítását. De csak igérték.

Azóta is hallottuk ilyen tenorban — főleg a népjólétet emlegetve — az absolutizmus szirénhangjait s ma már tudjuk, hogy ez az igéreteiben a tömegekre vadászó hipokrita kedvezés csak álarcza a bécsi politika divide et impera taktikájának, ám Kecskeméthyt s vele igen sokakat, megtévesztett ez a tisztességtelen szemfényvesztés. És Kecskeméthynek még az a

mentsége is megvan, hogy távol élt az országtól s csak néha hallott igaz híreket az otthoni czudar állapotokról. Ő nem tudhatta, hogy mindez a szép igéret csak papíron maradt, sőt künn az országban mindennek éppen az ellenkezője történt. Bach alkotmány- és főleg közigazgatási konczepcziója papíron igen tetszetősnek mutatkozott, sőt igazgatási formái — ezt ma már legsovénebb történetíróink is elismerik — sokkal tökéletesebbek és magasabbrendűek voltak a régi magyar igazgatási formáknál. Igaz, hogy elvben a Bach-rendszer közigazgatása is igazságosabb és tárgyilagosabb volt s e rendszer alatt nemcsak az úr, hanem a paraszt is kereshette és megtalálhatta volna igazságát, holott a régi közigazgatás idejében a szegény népnek ritkán volt igaza. De azért a pórnép mégis inkább a régi megyei hivatalnokokhoz fordult igazságszolgáltatásért, mert az idegen hivatalnokokhoz nem lehetett bizalma. A jogbiztonság oly fokra emelkedett, a minőt addig Magyarország nem élvezett; az igazságügy rendezése maradandó érdeme ennek a másképen oly sötét korszaknak s az új birtokviszonyok rendezésénél is, idegen létére, de jogi műveltséggel felfegyverkezve, tárgyilagos lehetett volna a társadalmi osztályok küzdelmében, ha mind e sok demokratikus vonás nem lettt volna humbug az új rendszerben, hogy «a barrikádok minisztere» ne tatagadja meg egyszerre származását s a bécsi forradalom egyenlőségért harczoló emlékeit, s hogy — mint azóta is láttuk — az absolutizmus a feudális-klerikális uralom letörésének népszerű jelszavával meghódíthassa a tömegeket. Még így is félő volt, hogy a nép lassanként megkedveli azt a kormányrendszert,

mely — bár a szabadságot eltiporta — jobb igazgatást akart létesíteni, mint volt a hagyományos nemzeti administráczió. Az országra szabadított idegen hivatalnok-sereg is lassanként asszimilálódott s a hol humánus és igazságos volt, kezdett tekintélyre, sőt rokonszenvre szert tenni. Voltak megyefőnökök és főispánok, a kiket megsirattak, mikor távoztak helyükről, ugyanakkor, mikor a többieket, a zsandár- és spiclirendszer eszközeit, nyilvánosan megcsúfolták.

Kecskeméthynek ugyan volt része benne, hogy az éremnek ezt az oldalát is megismerhette. Korrupt és alacsonylelkű főnökeivel s hivataltársaival támadt afférjei során vett néhány leczkét: mi az osztrák Beamtentum!... Egyébiránt is — írja — mindenütt a legvakabb reactio, melynek udvarunk enged . . . szomorú mindenkire nézve, ki párthoz nem tartozik s az «ausztriai birodalom hű polgára mindenekfelett.»

Ki van mondva a nagy szó: az ausztriai birodalom hű polgára. S még be is tetőzi ezt a vallomást. Elég neki látnia vidéki magyar színészeket a bécsi josephstadti szinházban s lehangolódnia kissé kulturánk elmaradottsága fölött, hogy «zavaros érzéseknek» deklaráljon minden nemzeti érzést, mely a magyarságot hevíté. «Nemes tulajdonok mellett kiskorúságra átkozott nemzet, nagy igényekkel, kevés észleti tehetséggel; soha sem álltam közelebb azon meggyőződéshez, hogy e nemzet mívelődési képességének igen szűk korlátok szabvák. A nemzetiségi s állampolgári érzületem közt létező meghasonlás, melyet kiegyenlíteni csak nehezen megszerezhető elfogulatlanság képes, az óhajtott kiegyenlítéshez jóval közelebb hozatott; e nemzet nem egyedül száma miatt van másodrendű szerepre rendeltetve; ne tagadjuk meg azért: inkább vagyok

magyar, mint cseh vagy német; de mindenekelőtt az ausztriai birodalom polgára vagyok s csak mint ilyen vagyok magyar. Ez oly egyszerű, de mi kevésnek fér ez fejébe azok közül, kik publicistáknak, közszerepre hivatottaknak hiszik magukat. Magyar politika nincs, mert nem volt soha; csak ausztriai politika létezhetik, a közbirodalom solidáris jóléte; ha van és lehet harcz; — ezért kell lenni; a separatizmusnak nincs józan alapja — csak zavaros érzelmek.»

Milyen «egyszerű»-nek látszik ez előtte: ez az ausztriai birodalmi polgárság! De vajjon egyedül állott a fiatal ujságiró Kecskeméthy ezzel a felfogásával? Nem vallotta-e be őszintén Széchen Antal gróf is, hogy ő és társai — az ó-konzervativek — össze tudták egyeztetni lelkükben az «osztrákságot» s a nemzeti magyar hazafiságot a birodalmi szemponttal? Nem tekintélyes és vezető férfiak hangja szól-e az ujságiróból, mikor hirdeti és vállalja az ő meggyőződésüket, hogy Magyarország nem birja el sem politikailag, sem gazdaságilag a parlamentáris és modern állam terheit s hogy a monarchiai érdek miatt Magyarország nem lehet egyéb, mint a Habsburgok patrimoniumának pusztán beligazgatási önkormányzattal biró, vagyis autonom provinciája? Ha e vérbeli politikusok szemében is pótolta a nemzeti államot a nemzeti autonomia, a fiatal s közjogi tudásában még fegyelmezetlen ujságiró miért ne hitte volna el nekik, hogy a pragmatica sanctio Magyarország bizonytalan közjogi viszonyát megszüntette, az együttbirtoklás elve a magyar királyságot a birodalom kiegészítő részévé tette s az ekkép létrejött birodalmi egységet az 1790. X. t.-cz.

nem törte meg, hanem Magyarországnak a birodalom egységének keretén belül csak autonomiát adott? S ha a 47-es alap restaurálására irányzott törekvéseket, illetve a konzervativek által szerkesztett alkotmánytervet, mely Magyarország területi épségét s közigazgatási nyelvét akarta csak fönntartani, de egyébként mellőzte az alkotmányosságnak még formáit is, a politikai opportunizmus által vezérelt hazafiság jó szándéku, csak súlyos tévedésből fakadt cselekményei gyanánt ítéli meg a történetírás, akkor ezzel már elismeri azt is, hogy nem volt okvetlen minden más politika tudatos hazaárulás, mely a tomboló reakcióval szemben a passzivitást medőnek ítélte. Sőt éppen napjaink története lemosta az utolsó ódiumot is az ó-konzervativek törekvéseinek jóhiszeműségéről. Ha ugyanis a kiegyezés és a 67-es politika örökérvényüségének gondolatában nevelkedett tegnapi nemzedék csak azért mondott lesujtó ítéletet a konzervativ politikáról, mert azt hitte, hogy ha egyszer a nemzet és koronás királya elfogadták volna a 47-es alap visszaállítását, a 48-as mellőzését, ez az alkotmányos forma «nem efemer tünet, de *állandó* maradt volna»; ha utólag azért ítéli majdnem végzetesnek a 47-es alapon tervezett kiegyezést, mert az «épp oly *maradandó érvényű* lett volna, mint a dualizmus» — akkor azok a rázkódtatások, melyek éppen napjainkban érték s még ma is veszélyeztetik a dualizmus «állandó»-nak hitt épületét, utólag eléggé bizonyítják, hogy miként a közjogi fejlődés ma megnyilt perspektivájának nem állja útját a 67-es alap, akképpen jogosult lehetett a konzervativeknek is az a hite, hogy a 47-iki alapból is kinőtt

volna lassankint a 48-iki alkotmány s a 67-iki kiegyezés.

«Mérsékelt gondolkozásom pártonkivülisége ismeretes» — mondja a *Napló* — «s gyanusit azon államférfiak előtt, kik a buta eszköznek is elsőséget adnak, csak vakon hódolónak lássék. Az árulóknak e neme mindig legjobban boldogult!» — teszi hozzá, jeléül annak, hogy — ekkor még legalább — sem buta eszköznek, sem vakon hódoló árulónak oda nem adta magát. A Napló-nak sokkal több czinikus őszintesége bizonyít gyónásainak becsületességéről, semhogy hitelt ne adhatnánk ennek is. Egyébként egész élete folyása, az alkotmányos aerában vitt politikai szerepe, minden személyes összeköttetése bizonyitja, hogy érzése mindig legjobban húzta a konzervativekhez, ha utóbb meg is únta a 47 csökönyös Don Quijotte-jait. Egyelőre még teljesen a konzervativ gondolatkörben élt s abban a meggyőződésben, hogy az erőre kapott közjogi radikalizmus, sőt a forradalom is csak Kossuthnak s néhány terrorista szövetségesének műve volt s hogy a nemzet zöme távol áll e radikális terroristáktól. A Széchenyivel Döblingben való közvetlen érintkezés is csak megerősitette kétségeit a magyar alkotmány, sőt a magyar nemzet jövendőjében, bár a döblingi remetének fájdalmas kétségbeesése közepette is izzó faj- és honszeretete másrészt bizonyára jótékonyan ellensúlyozta benne az osztrák abszolut hatalom légkörének romboló befolyását. Ennek a jótékony befolyásnak hű tükre az a Braunschweigban névtelenül megjelent röpirat («Die Lebensfrage Oesterreichs, oder ist noch eine Vermittlung zwischen Oesterreich und Ungarn möglich?»),

mely az alkotmány visszaállítását sürgette s melyről az egész ország tudta, hogy Széchenyi szűkebb környezetéből kellett kikerülnie. A röpiratot Kecskeméthy Aurél írta, csakugyan a gróf sugalmazására, s Kecskeméthy — hogy a figyelmet jobban reá irányítsa — mint czenzor le is foglalta, jól tudva, hogy ezzel csak használ a röpirat népszerűségének s elterjedésének. A császárnak tehát, mikor a már említettük kritikát mondta Kecskeméthyről, csakugyan igaza volt: «entweder hat er die Polizei, oder den Grafen Széchenyi betrogen!» — de a magyar ujságíró politikai becsületére rárakódott salakból sokat lemos már ez is, hogy a kit megcsalt, az nem Széchenyi volt, hanem az osztrák abszolutizmus.

A nagy szellem azonban, a ki a maga eszméinek varázskörében vissza tudta volna tartani a lejtőről a hatalomvágytól s éhes epikureizmustól megszédült ujságírót, letünt s Kecskeméthy most már vakon vetette magát a reakczió karjaiba.

Előbb ugyan lejátszódott még egy «epizód», a hogy Kecskeméthy nevezi a *Napló*-ban az «1860 október 20-a óta történteket»: az októberi diploma és a februári pátens születésének s dicstelen bukásának kulissza-titkait, (melyeket azonban — mint már említettük — csak utólag jegyzett be «futólagosan». Sőt már az 1859-iki év viharos eseményeinek feljegyzései is erősen fogyatékosak.) Közben ugyanis Kecskeméthyt szörnyű sorscsapások sujtották: hét éves kis fia, Livius, meghal, gyermekei sorra betegeskednek; a Széchenyi-ügy is megrendítette hivatalos állását s az 1860-iki év változatos eseményeinél is jobban foglalkoztatta a maga vergődése: hogyan tisztázza magát feljebbvalói előtt

a Széchenyivel való közlekedés folytán reá tapadt gyanú alól. Pedig ugyancsak volt utóbb mit feljegyeznie. A szerencsétlen olasz hadjárat, a villafrancai béke s a lealázott Ausztria kényszerű kísérletei, hogy «korszerű» javításokkal valahogyan ujjászervezhesse Ausztriát. 1859. augusztus 21. megbukik Bach, helyébe gróf Rechberg kerül miniszterelnökül. A nemzet fellélekzik s mind több bátor szó követeli Magyarország jogait. Albrecht főherczeg már nem kormányzója a letiport Magyarországnak, helyébe a magyar születésü Benedek Lajos táborszernagy lép, a ki visszaállítja a m. kir. helytartótanácsot, összehíjja a megyegyűléseket s igéretet tesz az országgyűlés egybehívására is. A birodalmi tanácsban résztvett magyar urak — Barkóczy, gr. Andrássy György, gróf Apponyi György, Korizmics püspök, gróf Majláth. Szögyéni. Toperczer és Széchen Antal gróf — tiltakoznak a germanizáczió ellen és sürgetik a magyar alkotmány helyreállítását. És megszületik az *októberi diploma*, mely újból rendezi «az osztrák birodalom belső államjogi viszonyait,» hogy az osztrák birodalmat — Magyarországot is beleértve — egynek és oszthatatlannak jelentse ki, melynek parlamentjében, a birodalmi tanácsban, Magyarország s a hozzá kapcsolt részek követeinek is meg kellett volna jelenniök. Az új magyar kanczellár — báró Vay Miklós — valamint gróf Széchen Antal és Mecséry, tagjai lettek az új birodalmi miniszteriumnak, melynek elnöke Rainer főherczeg volt, lelke pedig — Schmerling. Február 14-én a császár összehívta a magyar országgyűlést, de 26-án viszont kiadta a «birodalmi képviseletről szóló alaptörvényt» is, melynek értelmében a birodalom közös országgyűlése a teljesen újjászervezett birodalmi

tanács (Reichsrath), melynek tagjait az urakházába a császár nevezi ki, a követek házába pedig az egyes országgyűlések választják. E császári nyiltparancsra — *februáriusi patens* — az országgyűlés heves viták után (felirati és határozati párt) feliratban tiltakozott, Deák Ferencz klasszikus okfejtésü, de mérsékeltebb felfogását fogadván el a határozatiakkal szemben és kijelentette, hogy a jogfolytonosság alapján áll s az alkotmány teljes helyreállitása árán hajlandó csak fátyolt vetni a múlt szenvedéseire. A császár válasza a feliratra az volt, hogy augusztus 21-én feloszlatta az országgyűlést. Hiába tiltakozott s hiába tett óvást Deák indítványára úgy a feloszlatás, mint az önkényes uralom folytatása ellen, másnap gróf Haller Ferencz táborszernagy szétkergette — az egyébként amúgyis békésen szétoszló — országgyűlést s 1861 november 5-én a császár felfüggesztette Magyarország alkotmányát.

«Az egyik epizód be van fejezve» — veszi fel újra *Napló*-ja elejtett fonalát Kecskeméthy — «ma katonai diktatura hálózata képezi Magyarország közigazgatási szervét...» Gróf Pálffy Móricz lovassági tábornok, Haynau egykori szárnysegéde uralkodik, mint helytartó; az új főkanczellár gróf Forgách. Kecskeméthy Pestre kerül Bécsből s most már a *katonai provizórium* félhivatalos lapjának, a «Sürgöny»-nek szerkesztését is vállalja. Sőt igazolni is igyekszik a történteket s ezzel együtt magát is. «A nemzet nagyrészt maga az oka. A nagy többség nem tud tisztába jönni, s nem találkozik nagy ember, ki formulázni s erős kézzel keresztül vinni birná azon elveket, miken Magyarország Ausztria többi részeivel s saját nemzetiségeivel ismét kiegyez-

tetve megállapíttathatnék. Óriás zűrzavar eszmékben, törekvésekben, miknek tán, ha a legnagyobb kormányzati genie korlátlanul uralkodhatnék is, nem tudna jó véget vetni!»

Mint látjuk, a kiegyezés szükségét azért ő is érzi, de azért felül az osztrák absolutizmus ama jól ismert hipokrita jelszavainak, melyeket azóta is volt alkalmunk hallani. Pálffyval beszél s a helytartó arról biztosítja, hogy: «ő is hazája javát óhajtja, s örülni fog, ha missiója minél rövidebb leend; de a rendet helyre kell állítani. A terrorizmusnak véget kell vetni; (ez most a Schlagwort); reméli, hogy együtt fogunk működni e czélra s pártot verbuválni.» Meg hogy az «Ő Felsége iránti bizalom s a régi magyar jellem fölélesztendő; a schwindel forradalmi szellem kiirtandó stb.» «Katonásan folyt a diskurzus!» — mondja Kecskeméthy s mi bizvást elhihetjük neki. Hiszen ezt a katonás hangot mi hallottuk — ugyanezekkel a «Schlagwort»-okkal, azóta is. Volt részünk azóta is egy ilyféle «provizórium»-ban, melynek karakteréül szinte ezt hirdették: «helyreállítani a Felség bizalmát a nemzet iránt, megszünvén minden administratio, kellett valamit helyébe állítani, a czél: lehetővé tenni a törvényes állapot helyreállítását stb.» Hiába mondja Kecskeméthynek Kemény Zsigmond hazafiúi gondoktól fekete pesszimizmusa, hogy ez nem fog használni semmit; hogy el kell vesznie Magyarországnak is, Ausztriának is, Kecskeméthy napirendre tér fölötte: «Van-e a feketelátásnak praktikus becse? A politikus tegye a lehetőt, számbavéve a működő tényezőket, tekintve a jövőre, de nem mint jós, hanem mint szinte tényező.» Hanem azért az ő magyar érzése is örül, mikor egy bécsi infor-

mativ kirándulás «megnyugtatja,» hogy a provizórium «nem lesz Haynau-féle,» mint a hogy emlegették Pesten s hogy «Kriegsgerichtnek semmi nyoma, hála az égnek.»

A rövid életű országgyűlés Kecskeméthynek csak théma volt; igaz, olyan théma, mely pompás alkotásokra inspirálta. Erről írta ugyanis első «Országgyűlési árny- és fényképei»-t (1861.), ezeket a szikrázó elmésségű, szatirikus politikai karczolatokat, melyek írói nevét — a Kákay Aranyos nevet — országos népszerűségre emelték, mely népszerűséget későbbi «Krónikái» (1869.) s «Újabb árny- és fényképei (1874.) még csak megnövesztették. Maga a politikai szatirának legnagyobb mestere: Mikszáth Kálmán állított e névnek emlékoszlopot, mikor ő is Kákay Aranyos néven írta politikai pillanatfelvételeit, elismerve ezzel méltó elődjének Kecskeméthy Aurélt, a ki megalapította a magyar zsurnalisztikában azt a zsánert, melyet ő később annyi dicsőséggel folytatott.

A «régi korifeusokat» — a passzivitás politikájának hajthatatlan hőseit — azonban minden sikere mellett is elkerüli. Még az «öreg Deák» útjából is kitér, bár érzi, hogy egyet-mást tanulhatna efféle érintkezés által. De politikai tekintetben meddőnek tartja. «Mindinkább meggyőződöm, hogy nemcsak specialis állásomnál fogva nem tudok velök amalgamizálódni. Úgy tetszik nekem sokszor, mind ezen 48 előtti bölcsek leélték magukat. Új idők járnak, s én az új idők gyermeke vagyok. Igaz, hogy nem tudnám mondani, miben áll a különbség politikai tendentiáim s az övéké közt, de érzem, hogy az ő Schlagwort-jaik elavul-

tak, nem elégségesek a situatio feletti uralomra. Új utak készítendők, vagyis az események által készülnek már; új eszközökre lesz szükség, s a hagyományos politika: Nyáry, Tisza épúgy mint Deák, Eötvös, Kemény, nem felel meg többé a bonyolult viszonyoknak. Vajjon közelebbi elvrokonaim: Majláth, Sennyey? Ők mindenesetre államférfiak, nem doktrinárek, nem theoretikusok, nem is régi táblabirák. Vederemo! Elég az hozzá, idegennek érzem magam a régi emberek s eszméik körében, s számot tudok adni magamnak ez idegenségről.» De talán inkább fél tőlük; félt azoknak a szívós következetességükben monumentális embereknek és eszméknek áradatától, hogy elsodorják őt s ezzel pozícióját! Már Sennyeyvel szívesebben cserél eszmét, pl. az októberi diploma politikusainak mulasztásairól. «Közvetítő szerepök akadályozá az «erélyes» fellépést, melynek mulasztását szemükre vetik. Főgondjuk most is fölül hatni; a közvéleményre hatni nem törekednek, mert megadták magokat a 48-nak. De a 48-nak árnyalatai vannak, s e részben kár nem törekedni arra, hogy a tömegben közvetítő eszmék terjedjenek. Kemény Zsigmond azt hiszi, a legközelebbi mozgalomban ismét túl mennek rajtunk a túlzók! További folyamatban Magyarország felosztását látja. Nem lehetetlen. Sőt Ausztria bukásának természetes következménye fogna lenni.» Esterházy Móricz miniszter fejtegetései is inkább inyére vannak, hogy: «most tulajdonkép mitsem lehet tenni, mint időzni», — Schmerling hangja: «wir können warten» — sem a német, sem a magyar nem lévén meggyőződve a kiegyenlítés szükségéről. Hogy a magyarnak leginkább azt kell fon-

tolgatni, föltéve, hogy Ausztriával akar lenni, miszerint 1848 óta már megszünt a régi viszony Magyarország és a trón közt, s egy új tény állt be, melylyel számolni kell, az alkotmányosság a Lajtán túl . . . Miként egyeztetni s intézni a közös ügyeket? . . . «Die Herren von 20. Oktober stehen noch zu weit von dem, was die Regierung anstreben soll», mondá. Igenis, felelék, de ez alatt legalább egy konzervativ lap ápolná a higgadt nézeteket. (Már megint lapot szeretne csinálni!) Most passivitás, mondá, minden ajtót nyitva. Jó; mondám; de e rámában sokat tehetni még, fönntartani a Felségbeni bizalmat, hogy csak alkotmányt akar, hogy Magyarországot nem akarja absorbeáltatni etc. etc. (Nevezetes, hogy azt mondá: október 20., roszszabb a február 26-nál, pedig erről sem mondott sok jót; s szidta a merev pedansokat, kik szavakkal ijesztgetni vélik a magyart. «Meg lehet ijeszteni u. m. a magyart, de nem szóval.» A felső tábla viseletét rosszalá, ha egy okos programmot fölállít, akkor egy közvetítő párt alakul. Magyarország saját állami egyéniségének ős alkotmányos értelemben fönntartása az ő alapja is, csakhogy arra sok mindenfélét építhetni, s úgy látszik, nem sablonokhoz ragaszkodik.» Máskor is találkozik vele «közös meggyőződésben», hogy: «a kérdések alkotmányos megoldására s általán alkotmányos létre a pillanat alkalmatlan, a jelen nemzedék képtelen: s egy absolutizmus, a magyar közjoggal hátterében, mint a napoleonizmus a 89-iki elvek köpenyében, egy magyar nemzeti absolutizmus az egyetlen boldogulhatás módja talán, egyelőre s mint előkészítője az egyezkedésnek. De magát ezen nemzeti absolutizmust is

elő kell készíteni. Igaz, a provisorium óta nem történt valamely közjogi kérdés megoldása, mi az ország præpediciumára, s a nemzetre sérelmes leendett. Ezt folytatni kell; de szükséges a nemzetet a végtendentia iránt is megnyugtatni, az iránt, hogy az alkotmány teljes helyreállítása szándék, s a jogcontinuitás tiszteletben fog tartatni, csakhogy a nemzet jelenleg nem elég higgadt oly kiegyenlítésre, melyet a monarchia belviszonyai igényelnek.» És több efféle.

Hiába kerüli azonban az «öreg Deákot», a véletlen csak összehozza vele s hiába igyekszik más térre terelni vele a diskurzust, a haza bölcse csak visszatért a politikára. És meg kellett látnia, hogy az ő «egyszerű» megoldásán: az ausztriai birodalmi polgárságon kívül van még egy másik egyszerű megoldás is, mely ugyan egyelőre csak a Deák Ferencz aczélos lelkében élt, de utóbb ellenállhatatlanul magával fogja ragadni a sziveket. Kecskeméthyét is. Ma még csak a «bámulatos nyugalom» imponál neki, melylyel Deák «az ország összekuszált viszonyait» szemügyre veszi. «Nem tagadhatom meg, hogy tiszta fölfogása, egyszerű előadása nem táblabirói, hanem valódi állambölcsé; talán nem államférfi tevékenységre; de belátásra nézve az. Előbb a bécsi viszonyokról szóltunk; ő oly *egyszerűnek* tartja, hogy a nemzet mit sem tehet, mint alkotmánya teljességét visszakövetelni, hogy az ellen megszünik minden ellenvetés.» Ő Felsége 49 óta azt hivé, a nemzet ragaszkodása nélkül is kormányozhat; 60-ban azon meggyőződésre jött, hogy jó volna a ragaszkodást megnyerni, s feltételeket kötött a békéléshez, a nemzet azt mondá: ragaszko-

dásunk ára az ősalkotmány! Ezt ő Felsége nem adta meg, megszünt a vásár; s most, ha tetszik, kormányoz ismét bayonettel; 600,000 embernek ellen nem állhatunk.»

Az ily nyugodt logika megrendítő, ha egészen meg nem győző is! — teszi hozzá, nem bírva palástolni elámulását a magyar nemzet jogai mellett való szivós kitartásnak általa még csak nem is sejtett ilyen bölcs és méltóságteljes következetességén.

És most már érzi, hogy a nagy ember hatása alól többé nem szabadulhat. Most már felháborítja írótársainak kicsinylő itélete, hogy ő «pénzért megírná a másik párt nézeteit is», pedig eddig ő maga hirdette ezt magáról vakmerő czinizmussal. Most már, ha önálló könyvet ír, nemcsak «a nemzet hibái és botlásai iránt szigorú», de igyekszik minél kevesebb kényszerű konczesszióra az uralkodó kormányhatalommal szemben is. Ezután már magától keresi fel Deákot, hogy erősítse magát a nemzeti érzés és az ország jogaihoz való ragaszkodás Deákból kisugárzó szuggesztív erejével s most már «lehangolja» a szituáczió, melynek előbb még ujjongott s mely neki pedig kenyeret jelent. Felébred benne a kétség, hogy: «talán mindnyájan tévúton járnak? s más eszmekörbe kellene lépni. De a gyakorlati politikusnak, ki hatni akar, nem lehet egészen túlmenni a kor eszméin, a közszellemen, mik önkénytelenül hatnak reá.» «Legkevésbbé a journalistának» tevé hozzá Deák, a ki szintén hitte, hogy «új idő közeleg», de azt is tudta — e perczben talán még csak egyedül — hogy ez az új idő egészen más koreszméket rejt méhében, mint a minők az idő e

felületes megfigyelőjére: az ujságíróra most oly erősen hatnak.

Pedig Kecskeméthy is látni kezdi már, hogy Deák hívei «képviselik az ország közvéleményét»; hogy Schmerlinget már éppúgy «kinevetik, mint Bachot, Goluchovszkyt s a többieket, midőn már bukófélben voltak», de egy ellene megjelent pamphlet megint csak meggyőzi, hogy «egy bizonyos extrém, vadripők betyár-párt nyomása» őt a kormánynyal való szövetségre — kényszeríti. De az ujságiró a kényszerűségből programmot csinál magának: «Én is kiegyenlítést akarok, mely hazám virtuális jogait megmentse, de a nélkül, hogy új harczra keljünk Ausztria létérdekei ellen, melyben ez bizonynyal újra győzni fogna, s mi megsemmisülni.» Most az uralkodóban keresi a jövő reménységét s mikor az ébredő jó hangulatot s a nemzetben a közeledési hajlamokat és reményeket Deák — mint időelőttieket — lefújja, szakítani akar a «Deák-kultuszszal», bár ő is látja már, hogy a nemzet csak «a törvényes formák föltétele mellett sine qua non» békülékeny s ezt természetesnek találja. De azért Pálffynak «borzasztóan kell» udvarolnia, mert csak így érheti el, hogy a Független czímű ujságot reá ruházzák. (Hja, a kenyér!) De «tán pár hó múlva annyira fordulnak az idők, hogy meggyőződésem szellemében működhetem. Addig ismét csak lavirozás a jelszó.»

A kormányé is ez volt; ezt Kecskeméthynek Schmerling és Mecséry szájából volt módjában hallania. De azt is láthatta, hogy ha a magyar nemzet nem puhult meg, odafönn, a Burg környékén, már más szelek fujnak. Schmerling beszédközben láthatólag igyekezett azon benyomást tenni reá, miszerint ő

igen «tractable». Biztosította, hogy ő nem oly makacs, mint hiresztelik. «Niemand will die berechtigten Wünsche der Nation, ihre Autonomie schmälern. Er binde sich nicht an die Form. Die Ungarn mögen etwass besseres vorschlagen. Aber den gegebenen Boden aufgeben, ehe etwas positives, bessers da sei, könne man nicht Er sei zur Nachgiebigkeit bereit, aber er könne doch nicht mit dem Z anfangen, oder das sagen, was er vielleicht erst in sechs Jahren sagen wird können.» «Én részemről sajnálatomat fejezém ki, hogy ő Excellentiája az egyetlen alkotmányos elemet a birodalomban, a magyar nemzetet, a Reischratban tett nyilatkozataival teljesen maga ellen ingerlé, holott ez jó támasza lehetne, tekintve azt, hogy a Lajtán innen is elég ellensége van az alkotmánynak. Ezt ő kissé megzavarodva el is ismerte, de hozzá tevé, hogy ama nyilatkozatoknak szánt értelem nem volt oly bántó, mint a mely nekik tulajdonittatott, és némileg egyéb államtekintetek által követeltetett. A germanisálás vádját vagy gyanuját alaptalannak mondá. A német általán legkevésbbé térit, sőt maga olvad föl: er zieht auch türkische Kleider an. Wir lassen ihnen ihre ungarische Hosen».

De Schmerling sorsa ekkor már meg volt pecsételve; nagylelküsége, hogy meg akarta hagyni a magyar nadrágunkat, már nem tartóztathatta föl bukását. Megjelent — 1865. ápr. 15. — a husvéti czikk, ez a «kéznyujtás a Fölségnek Schmerling feje fölött»; a császár lejő Magyarországra s itt világosan látja, hogy nem a nemzet, de az ő gonosz tanácsosai állják útját a kiegyezésnek. Elbocsátja tehát Rajner főherczeg miniszteriumát: Schmerlinggel s Zichy Hermann és Nádasdy Ferencz eddigi kanczellárokkal

együtt, Pálffy Móricz grófot pedig felmenti a magyar helytartóság alól. Az ország élére ismét polgári kormány kerül, de az ideiglenes kormánynak ez is csak más alakja: a *polgári provizórium*. Az «államminiszter» Schmerling utóda Belcredi; osztrák ministerelnök gróf Mensdorff-Pouilly; magyar kanczellér gróf Majláth György, tárnokmester báró Sennyey Pál lett. Az 1861. február 26-án kiadott nyilt parancs felfüggesztve, az országgyűlés — miután előzőleg: deczember 6-án az erdélyiek óriás többséggel kimondták az uniót — deczember 14-re összehíva, hogy — mint a trónbeszéd mondta — az uralkodó személyesen segítsen «elhárítani azokat az akadályokat, melyek eddig a függő kérdések elintézését gátolták.»

Kecskeméthy politikai meggyőződése is ezekben a forró napokban ment át a legdöntőbb átalakuláson. A magyar környezetben megértette, hogy a 48-iki alkotmány «kikapcsolása» s a 47-iki állapotokra való visszatérés csak az ó-konzervativeknek lehetetlen rögeszméje s hogy más megoldás, más kibontakozás nincs és nem is lehet, mint a jogfolytonosság elismerése. A félhivatalos ujságíró ki is mondja ezt lapjában. El is csapják érte. De a fényes tollú publiczistát a kormány már nem tudta nélkülözni s Forgách kanczellárra ráizent Bécsből a kir. helytartóság, hogy meg kell neki bocsátani — az igazmondást s vissza kell ültetni Kecskeméthyt. De az egyszer már megsejtett igazság kényelmetlenné teszi számára az állásával járó szájkosarat; ehhez járul, hogy a Széchenyi-ügy miatt elesik a rég várt sajtófőnökségtől is s Kecskeméthy «undorral fordul el a Beamtenthumtól.» Amúgyis más oldalról látszott

a virradat. Régi pártfogója s «elvbarátja»: Sennyey kerül a kormányra s a tárnokmester azt hiszi, hogy «ezuttal nem fogják oly könnyen kiforgathatni.» Biztosra vette — s vele az ujságiró is, a ki főleg az ő informáczióiból táplálkozott — hogy a kiegyezés meg fog hiusulni. Kecskeméthy országgyűlési tudósításokat ir Sennyeynek; közvetítőként szerepel a kormány s a zsurnalisztika közt s várja, hogy eljöjjön az ő órája.

De nem az ő órája jött el, hanem a porosz és olasz háboru, Königrätz, Ausztriának kiszoríttatása a német szövetségből, az utolsó olasz Habsburg-birtokok elvesztése s bár az 1866-iki esztendő látszólag reménytelenül végződött — az országgyűlésnek az alkotmány visszaállítását sürgető feliratára az uralkodó azzal felelt, hogy rendeletileg hozta be az általános hadkötelezettséget — a 67. január 17-iki feliratra adott császári válaszból már világosan derengett egy szebb jövő verőfénye. Egy hónappal később csakugyan meg is szünt a magyar és erdélyi udvari kanczellária s a magyar királyi helytartó tanács s Andrássy Gyula elnöke lett az első felelős magyar miniszteriumnak. Magyarország alkotmánya helyre volt állítva.

«Nagyszerű momentum Magyarország történetében!» — kiált fel önfeledten még a skeptikus Kecskeméthy is. Még hitetlenkedik kissé, még bölcselkedik, hogy «erős, egységes, modern államszervezet kell», de mikor a Sürgöny utoljára jelenik meg, hogy átadja helyét az alkotmányos félhivatalosnak s az új miniszterium megkérdi: akar-e szolgálni? — a néhai Bach-huszár már becsületes és igaz őszinteséggel mondhatja, hogy: «ha szolgáltam az előbbi

kormánynak, szivesebben fognék oly kormányforma alatt, mely a nemzet óhajainak megfelel.»

És szolgált. Andrássytól Tisza Kálmánig mindig szolgált valakit a miniszterek, államférfiak barátja, jobbkeze, ostoba vak eszköze — az ujságiró.

IV.

Bach-huszár volt. A szabadságharczot követő gyászos korszaknak, mely a nemzet- és egyeseknek legnehezebb próbája volt, Kecskeméthy nem állotta meg. Megszédült. Eltévelyedett.

De vajjon megállhatta-e a nehéz próbát a huszonkétéves, koldus ujságiró? Az erőszak nemcsak a nemzet jogait kobozta el, de keletkező kulturájának csiráit is meg akarta semmisíteni. A rémuralom a szellemi életnek a szabadságharcz alatt amúgy is csak pislogó utolsó lángját is elfújta — a hogy Jókai irja. Magyarországnak nem volt irodalma többé. Ez az irodalom bevégezte küldetését; mehetett meghalni. Sőt maguk fölött az irók fölött is ott sötétlett a bitófa árnyéka: harminczkét magyar irót, színét, virágát az irodalomnak, fenyegetett a vértörvényszéknek itélete. Kész csoda volt, hogy megmenekültek. Az egész sajtó két politikai lapból és egy szépirodalmi lapból állott; azoknak is közönsége semmi; irói bujdosásban, számkivetésben, üldöztetve; tört reménynyel, bénult kedélylyel, az egész világtól elhagyatva. Rosszabb volt ez a halálnál.

Kecskeméthy nem akarta ezt a halált. Élni, élni! — ez az epikureusi vágy még késő férfikorában is megdobogtatta a szivét, huszonkétéves vére pedig egyenesen daczos lázongással tiltakozott sorsa ellen. Nem akart élve eltemetkezni s a kerítő hatalom

gondoskodott arról, hogy a kik élni akartak, azok meglássák az érem fényesebb oldalát. Körülvette őket csábítással; invitálta a hivatalokba; jólétet, gazdagságot kinált azoknak, a kik hajlandók voltak a pártjára állani.

És nemcsak az ujságíró — a ki végre sem kereshette meg mással a kenyerét, mint a tollával — de anyagilag nála sokkal függetlenebbek, teljesen függetlenek, hatalmas nagy urak, államférfiak, főpapok, mágnások, nemesek is akadtak tömegesen, a kik odaadták magukat eszközül az absolutizmusnak. Ha nem is expiálnak semmit e szomorú adatok, mégis: mennyivel kevésbbé menthetők ezek, a kiket nem az önfentartás ösztöne, de a hatalom vágya kergetett az absolutizmus karjaiba?

Hiába a megdöbbenés, szemébe kell néznünk annak a keserű igazságnak, hogy — ha eleinte óvatosan is — később annál nyiltabban és tömegesebben talált szolgákat a törvénytelen hatalom, százakat, ezreket s nemcsak «idegen jövevényeket», de magyar nemeseket is. Résztvettek a megyei közigazgatásban, sőt helyet kértek maguknak a rendőrség, a zsandárság, a katonaság soraiban is. A magas politikai hivatalokban az előkelő magyar családok legjobb csengésű neveivel találkozunk s a főváros kisebb-nagyobb hivatalai is hemzsegtek a — természetesen kinevezett — magyar hivatalnokoktól. A kerületi és megyei legfőbb hivatalok élén szintén sok magyar állott. A szolgabiróságok, az alsó- és felsőfoku törvényszékek tele voltak magyarokkal s találkozunk csillogó nevü gentry-fiúkkal a pénzügyi kormányzat embereinek sorában is. Elfogadták kinevezésöket a reakczió kezéből magasrangú főpapok:

Scitovszky primás, Haynald Lajos és mások, ha később a nemzeti ügy szolgálatába állottak is. (De ezt Kecskeméthy is megtette, a mennyire módjában állott!) Szögyény-Marich László elfogadta már Windischgrätz kinevezését s elnöke lett az ideiglenes közigazgatásnak; a törvénykezés élére Majláth került; a kamarai ügyek vezetője gróf Almássy Móricz, a tanulmányügyi, egyházi és alapítványi ügyek elnöke báró Sennyey Pál lett. Az egészségügyi, az országos bizottság mind magyarokat kaptak vezetőkül, sőt már a «királyi ideiglenes központi igazgatás» is csupa konzervativ férfiakból alakult. A névleg még létező megyék élére szintén konzervativ férfiak kerültek királyi biztosokul s a legnagyobb nevű mágnások között is akadtak — mint gróf Károlyi Lajos, báró Révay György, báró Fiáth Ferencz — a kik már a szabadságharcz idején működtek tényleges kormánybiztosok gyanánt a reakczió szolgálatában. Az első Reichsrathba ugyan csak két konzervativ politikus: Széchen Antal és Szögyény-Marich László ment be, de a megerősített Reichsrathba már bementek többen. Az objektiv történetírás még se nevezi őket hazaárulóknak. A konzervativek legnagyobb része talán csak politikai tévedés áldozata volt, mikor azt hitte, hogy a reakczióhoz való csatlakozása s a győzőhöz való ismételt könyörgései, a könyvekben, röpiratokban folytatott közjogi vitatkozása megállíthatják az önkényuralmat. Viszont a hivatalt vállalók közül a legtöbb gyűlölettel szívében állott az absolutizmus zsoldjába s a míg keserű kenyerét ette, legalább a maga kicsiny hatáskörében igyekezett ellensúlyozni a reakczió romboló munkáját. Legfőképpen pedig,

csak két út állott előttük: vagy a gyáva meghunyászkodás, vagy a behódolás. A harmadik útat ekkor még csak Deák Ferencz látnoki szeme látta, de a nemzet csak akkor értette meg az ő — az események által utóbb fényesen igazolt — passzivitási politikáját, mikor a vezér visszautasította Schmerling meghívását a bécsi reform-értekezletre. Addig sötétben, útmutató nélkül, kétségek közt tévelygett. S még ekkor is voltak, kik a passzivitás politikáját vagy ki nem böjtölhették, vagy czéltalannak, meddőnek ítélték.

Kecskeméthy is ez utóbbiakhoz tartozott — *Naplójának* minden oldala tanuskodik róla — de ha nem akart éhen halni, még akkor sem állhatott volna e politika szolgálatába, ha véletlenül nem lázad is fel ellene becsvágya s fiatal, cselekvést szomjazó temperamentuma. De szívében gyűlölettel alázkodott meg ő is a tényleges hatalom előtt; elég keserű reflexiót találunk erről is írásaiban. Ám találunk értékes dokumentumokat arról is, hogy zsoldos katona létére, még rendőri uniformisa alól is kiütközött a vérbeli magyar — már a hogy ő, a gentry, értelmezi a vérbeli magyarságot.

Csak egy epizódot. Már derékig benne úsztunk az absolutizmusban, sőt már kezdtünk lassacskán ki is eviczkélni belőle; már megszületett az októberi diploma, melytől az ó-konzervativek s velök Kecskeméthy is, valósággal el voltak ragadtatva. A kik — mint Falk Miksa is — csak a 48-iki alkotmány teljes helyreállításában látták a kiegyezés egyetlen alapját, azok persze nem nyugodtak bele ebbe a már mérsékeltebb jogfosztásba sem. Szidja tehát őket Kecskeméthy — Falk Miksán keresztül — ilyetén-

képpen: «Falk Miskával véleménykülömbségek. Ő a henye tudósok szenvedőleges, én az arisztokraták tevőleges politikájához szítok. Egyébiránt Falknak könnyű métier a politika: neki nincs magyar szíve. Mint mondám is neki cosmopolitico-forradalmi dogmáira: köztünk az a külömbség, hogy én magyar vagyok, te nem!»

Voilá! Falk Miksa kozmopolita forradalmár, ha a nemzeti állam teljes rekonstrukcziójáért harczol is, Kecskeméthy azonban akkor is magyar, ha az absolutizmust szolgálja. Ez a fajmagyar-elmélet, melyben a gentry Kecskeméthy oly frappáns tömörséggel ad hangot a fedualizmus által még mindig pórázon vezetett magyar társadalom gondolkozásának, sok látszólagos rejtélynek kulcsát adja a kezünkbe. Többek közt annak is: miért kerültek ki legnagyobb számmal éppen ebből az osztályból a Bach-rendszer hűséges támogatói?

A bécsi centralizmus divide et impera taktikája ugyanis azt diktálta, hogy az absolut hatalom kedvező gazdasági politikával igyekezzék megnyerni a tömegeket. A «barrikádok minisztere» hatalomra jutásakor amúgy is benne volt még fél lábbal multjának békóiban s e nyűgöt csak fokozatosan és szemérmesen oldozta le magáról, mikor a hatalomért a reakcióval szövetkezett, szövetkeznie kellett, mert a tömegek megnyerése nem sikerült neki, pedig pártra, támogatókra okvetlen szüksége volt. Ezt a támogatást azonban nem ingyen kapta. Eleinte ugyan végrehajtotta a nemzeti törvényhozásnak a magyar parasztságot felszabadító intézkedéseit, de a feudalizmus támogatásáért cserébe gazdasági politikájában a nagybirtok érdekeit szolgálta a parasztság rová-

sára. Magasra szabta a jobbágytelkek megváltásának árát; a földtehermentesítés is az ő érdekeiket védte, (a «gutgesinnt» földesuraknak előleget is adott földtehermentesítési igényeikre!) úgy, hogy legtöbbjüket a földtehermentesítés valósággal meggazdagította. A nagybirtokos-osztálynak nem nagyon volt inyére, hogy a 48-iki törvényeket — ha már meghozattak — nem ő hajthatta végre, mely esetben ő maga gondoskodhatott volna érdekeinek megfelelő megóvásáról, akár a jobbágyság rovására is, igyekezett tehát magát immunizálni a «cosmopolitico-forradalmi dogmák»-tól — hogy a Kecskeméthy frazeologiájával éljünk. A «szíve» tehát magyar maradt — csak az eszével támogatta Bachot meg Schmerlinget. Támogatta pedig annál is inkább, mert — és ez fontos szempont a középnemesség Bach-szolgálatba állott elemeinél is — ez a támogatás egyben a hivatali hatalomban való részesedést is jelentette számára. A magyar közigazgatás ugyanis sohasem volt demokratikus, hanem arisztokratikus a felső-, és nemesi az alsó fokokon. A főispán mágnás, a szolgabiró gentry. A megye kizárólag a gentry kezében volt és van. Bach is meghagyta a kezében ott, a hol szolgálatra vállalkozott s csak oda telepített jövevényeket, demokrata elemeket, a hol nem kapott alkalmas embert a középnemességből. Ezek a jövevények azonban — hiába adminisztráltak jobban, mint a táblabirák — gyűlöletesek voltak, nemcsak mert idegenek voltak, hanem azért is, mert beleültek az ősi hagyomány révén minden hivatalt magának vindikáló gentry székeibe. Az így kettős okból is szitott gyűlölet aztán nemcsak a provizórium alatt, a mikor az ó-konzervativek kerültek hatalomra, hanem a nem-

zeti uralom installációja idején is persze hogy szétrobbantotta ezt a taktikai kénytelenségből demokratikus közigazgatást s a maga jól felfogott érdekének jármába fogva a demokratikus közigazgatás elleni gyűlöletet, a maguk szekerét vonatták be vele az alkotmányos korszak — hivatalaiba. A demokratikus negyvennyolczadiki alkotmány mellett a közigazgatás megint arisztokratikussá lett. A főispáni székekbe megint arisztokraták ültek. Az alsófokú közigazgatást megint kisajátította magának a gentry; a megye az övé maradt. Megkapta tehát jutalmát, hogy «szíve» magyar maradt s tisztán tartotta magát «cosmopolitico-forradalmi dogmák»-tól.

Kecskeméthy is csak nagyon későn, akkor látta be, hogy a demokráczia még nem kozmopolitizmus, mikor már késő volt; mikor kenyerének javát már megette s mikor az alkotmányos korszakban a mellőzöttek gyanakodó ellenőrzésének szerepe jutott csak neki. Sértett hiúsága, kielégíttetlen becsvágya megélesítették szemét s már az első alkotmányos szervezkedésnél úgy veszi észre, hogy «az egész clique kenyérrel fog elláttatni» s «cotteria-uralom készül, a minő még nem volt». Érzi, hogy idegenkednek tőle; hogy gyanusítják a reakczióval fennálló összeköttetéssel s ez — ha nem is mindig jóindulatú — de objektiv kritikát vált ki belőle. Már torkig van az arisztokrácziával; az első miniszteriumban az egyetlen Horváth Boldizsár tetszik neki csak, az egyetlen polgár, a kit «demokratának csúfolnak, a kit felhasználnak, a kivel mindent fogalmaztatnak, védelmeztetnek», de a kinek «el nem fogadják elveit, miket demokratiaiaknak mondanak Andrássy, Eötvös, Wenckheim», azzal az indokolással,

hogy: «mi nem vagyunk demokraták.» És nagy elégtétellel konstatálja, mikor Horváth Boldizsár is úgy ítél a helyzetről, mint ő: «hogy a nemzet maga reagál a 48-iki törvények ellen, mikor a főnemesség representánsai a miniszteriumban, a kisebb nemesség pedig a megyékben reakcziót csinálnak» és mikor Horváth nem hiszi, hogy szabadelvű reformokat e kabinettel keresztül vihet.

A gyermekifjú korában reakczionárius környezetbe került ujságíró, íme, érett férfikorában már a demokrácziát s a szabadelvűséget hirdeti. Meggyőződésének ilyetén mód való átformálódása, kiforrása lassú és zökkenésektől ment nem volt ugyan; a régi szálak, mik Sennyeyékhez fűzték, sohasem szakadtak el teljesen; szolgálta őket később is még, szinte közvetlen halála előttig; ez a metamorfózis nem volt tiszta párttaktikai czéloktól és szempontoktól, — de utolsó volt, végleges volt és haláláig egyre izmosodott benne. A bécsi parlamenti minisztérium létrejöttekor még csak konstatálja, hogy az a minisztérium «sokkal demokratikusabb a miénknél»; a Horváth Boldizsár demokratikus megyerendezést igérő képviselői beszámoló beszédének a kormány részéről történt dezavuálásán, a vallásegyenlőségi elveken ismételten ejtett kompromisszumos csorbákon még csak megütközik, de utóbb már határozott pontokba foglalja hosszú politikai életének tapasztalataiból leszűrődött meggyőződését, mely a szabadelvű eszmékben és törekvésekben immár «az emberiség nemesebb aspiráczióit» látja. Bizonyára, az új idők közben természetszerűleg evolválódott szellemének is része volt e meggyőződés kialakulásában, mint a hogy része volt abban is, hogy hol-

táig mestere: Sennyey is, éppen ez időben — a fúzió idején — «égette el maga mögött a hidat», de a nagyeszű és élesszemű ujságíró valőrjét tán legjobban az dokumentálja, hogy mikor mestere még csak a magyar állami souverénitás és parlamenti kormányzat szükségességének elismeréseig jutott el, akkor az ő átfogóbb szelleme és fejlettebb intellektusa már megérett az «emberiség nemesebb aspirácziőinak» átérzésére is.

A kinek élete külső pályafutása is szokatlanul merész s a hétköznapitól oly eltérő vala, az ujságíró benső énjének evolucziója is íme ilyen fordított úton haladt. A már huszonnégy éves korában konzervativ, kibrándult ifjut «világpolgári» hajlandóságúnak bélyegezték meg kortársai, a mikor ez az állítólagos világpolgár büszkén vallott «magyar szivével» küzdött a kozmopolita forradalmi dogmák ellen. Ravatala fölött viszont azzal bocsátottak meg neki, hogy «elvtagadásba és tulajdonképeni következetlenségbe nem esett, mert látszólagos hazafiatlansága is csak konzervativ vagy éppen reakczionárius hajlamainak s meggyőződésének volt betudható», pedig e rendkívüli ember szelleme éppen élete alkonyatán tért meg a liberalizmushoz s a demokrácziához és szárnyalt föl a kozmopolitizmus minden nemes emberi aspirácziót átfogó régióiba.

Egy évvel halála előtt ünnepli teljesen kiépült egyéniségének bokréta-ünnepét; ünnepli magához stylusosan — teljes kiábrándulással. Lapjától visszavonul, pártját odahagyja, de nem lép be a szabadelvű kormánypártba sem, mert sokkal «chaoticusabb», semhogy felszabadult szelleme helyét találhatná benne. A kit egykor a 48-iki «demagogia» visszariasztott,

most idegenkedik a fél-liberalizmustól és a fél-radikalizmustól, melyeket a maradi táblabiró-politika egyenes folytatásának ítél. A konzervativ eszmekörben, mely bizonyos retrográd szellemmel párosult s mely az alkotmányos és liberális ujjászületés kezdődő korszakában úgy a kormányzatban, mint — még inkább — a közszellemben nemcsak megmaradt, de érvényesült is; abban a kiforratlanságban, melyben egyrészt a 48-iki s a 48 előtti korszak, másrészt a doktrinair liberalizmus s a gyakorlati állami és társadalmi élet csatáztak egymással; azon a mindent megkerülő középúton, az ő immár kiforrott szelleme már járni nem tudott. A félemberből egész ember lett — de ezt az új embert «egyelőre» még lekötve tartották régi viszonyai s a multjára való tekintet. Megtörténik a fúzió is; még látja, hogy a kutya a régi marad, csak a nyakravalója változik, a konzervativizmust pedig már nem tartja «életképesnek.» «Átmeneti stádiumot» keres tehát: utazni valahová, akárhová, csak szabadabb levegőre.

S fátuma az Egyesült-Államokba viszi, a szabadság klasszikus földjére. Csak a philadelphiai kiállítást megy ugyan tanulmányozni, de az ő finoman kimüvelt szemével, mindent átfogó látókörével bepillanthatott az amerikai élet egész hatalmas organizmusába. Látnia kellett a népszuverénitás fenséges nagyságát, mely fölötte áll minden törvénynek és jognak. Látnia kellett, hogy minden hatalom a népet illeti, hogy minden más tényező jogositványait a néptől kapja s a népnek felelős. Látnia kellett a szabadság féltékeny dédelgetését; az óriási szellemi, anyagi haladást és vagyonosodást; az itthon még

csak nem is sejtett szocziális reformok termékenyítő erejét; a helyi önkormányzat oly kiterjedt mértékét, a minő a világon sehol nincs, de a mely az amerikai nép politikai intelligenciáját joggal megilleti. Látnia kellett megvalósítva az egyenlőségnek idehaza még csak fantasztikus álmát s megnyitva egyformán mindenkinek — faj-, vallás- és osztályra való tekintet nélkül — az egyéni érvényesüléshez vezető útakat. Látnia kellett, hogy a haza boldogulása polgárainak boldogulásából áll csupán; hogy a haza maga nem önczél: az a hivatása, hogy benne és általa jobban érvényesíthessük erőinket. Hogy a legnagyobb vagy legkisebb állami czéloknak is végeredményökben csak ezt kell szolgálniok. És látnia kellett végül, hogy az a haza nem egyes kiváltságosaké, de mindenkié, a ki agya vagy keze erejével dolgozik gazdasági vagy kulturális előrehaladásán. Látnia *kellett* mindezeket, hiába erőlteti magára a Toqueville szemüvegét s hiába kéjeleg skepszisre hajló kritikai szelleme a demokratikus alkotmány fogyatékosságaiban: egyrészt a demagógiának, másrészt a plutokráczianak a korrupczióra való hajlandóságában s abban az egyoldalú anyagiasságban, melyet az ő klasszikus emlőkön nevelődött művelt lelke barbarizmusnak érez. Ha «semmi utánozni valót» sem talált is, viszont «mindent megszívlelendően tanulságosnak» ítélt s e tanulságokat bizonyára értékesítette volna további publiczistikai pályáján.

Ám az amerikai út az új Kecskeméthy immár modern szellemét hiába termékenyítette meg: a magyar közélet hasznát nem láthatta. Csak a szellemes tollu tárczaíró, a biztos ítéletü, élénken és megkapóan rajzoló, tartalmas író róhatta még le ön-

maga iránt való kötelességét: megírta és ki is adhatta még amerikai impresszióit, de a politikai ujságiró új harczokra hiába gyarapította odakünn fegyvertárát. A nagy utazás fáradalmai, a telhetetlen mohóság, melylyel minden benyomást a leginten-zivebben magába szívni igyekezett, amúgyis túlfeszített erőit végleg felemésztették; sem Nizza, sem Merán nem tudták már végzetének beteltét feltartóztatni. Csak meghalni jött haza. Koporsója fölött jórészt elnémult a pártszenvedély, de talán csak azért, mert épp azokban az órákban a pártközi viszonyok éppen nem voltak olyanok, hogy a magyar közélet joggal dobhatott volna követ sirjára. A balközép, minekutána előbb a Deák-párttal való koalicziò eszméjével, utóbb közjogi elveinek fenntartásával nem tudott uralomra jutni, minden fenntartás nélkül feladta programmját a fuzióban; az önmagába visszatérő görbe újra holt pontra került — míg a halott ujságíró agya sejtjeit utolsó mozgásra talán az emberi szolidaritás magasztos gondolata sarkantyúzta...

Az okos, elmés, finom pennáju Kákay Aranyos több mint harmincz éve nem írja már a tűnő percznek históriáját, de a történet, a mit írt, ma sem évült el és nem fog elévülni soha. Nem igaz, hogy az ujságíró munkája reggeltől estig él csak — íme, nemzedékeken keresztül is megmaradhat, mint a Kecskeméthyé. Mert a történelem ismétlődik...

KECSKEMÉTHY AURÉL NAPLÓJA

1851—1878

1851 április 24-én érkeztem Bécsbe. Az egész élet vándorlás; mért ne vándorolnék; kezdetén vagyok még mindig; ujra és ujra kezdek; kilábolni bizonytalan sorsom gondjaiból nem birok; a nyomor távol képei előtt nem kevésbbé rettegek, mint a jelen aggályaitól, szükségeitől.

Az élhetés gondjain túl nagyravágyás vár reám; ugyan mi az, mi ama nemes nagyravágyás tárgya lenne, melyik társulati helyzet a birodalomban? szegény picziny nagyravágyás! bureaucratiai rangfokozat! — bizony-bizony csak egy tárgy az, mely után esengek, s ez azon eszköz, mely függetlenségem, az imádottat, lelkem egyedüli természetszerű éghajlatát kivívhatná! Ez megmarad, nem kopik, nő e vágy; foglalásokat tesz lelkem egyéb szebb országaiban.

Két hete lesz voltam L.[1]-nél; udvarias hidegsége most döbbentő, mert kenyeret várok

tőlök! — B.[2] rendkívül kegyes volt; nem biztat szives arczod: — hánykodásom nem csekély, — mert hisz csak élni akarok! — s politikai jellemem? Barátim sem ismernek, tán magam sem. Nem értek egyet senkivel, túlságai mindeniknek idegenitenek; az egész dolog ott rejlik, hogy könnyű moralizálni íróasztal mellett nemzetek sorsáról, s politikai jellemtisztaság, bölcseségről; akár minister, akár pártvezér, egyiknek is, másiknak is engedményezni kell, csakhogy a főczélt elérhesd, hizelegni, csalni, önlelked erőszakolni, meggyőződésed meghazudtolni stb., csakhogy czélodat érd. Néha elméletben is, az élet küzdelmeiben mindenkor sanctificat finis media. — Pedig ez káromlás: az eszköz bünösségének öntudata él az emberben, — de a czél mindig bizonytalan, legtöbbször el sem is érhető, gyakran nem szent, hanem szinte bűnös! és mégis szentesit? Még mindig moralizál a ministeriális bureauk aspiransa!

Politikai röpiratom eddig nem csinált földindulást, most tudományost irok; de ez 8 nap alatt nem hoz be pénzt, pedig 8 nap mulva hogy lesz!?

Mért nem jegyzém föl zürzavaros óráim

mulékony benyomásait; — a lelkemen átviharzó fellegeket, mik mind sötétebbé teszik e szivet, mert nyomtalan egy sem enyészik el; egyik például a másikat éri! Szép quodlibet lett volna az utolsó egy év is! — Ma még Görgei mint az utolsó epocha hőse járja tánczát friss emlékemben.[3] Szegény fiu, mintája a nemezis játszó itéletének. Még az én részemről is 1851 kipótolá, azaz helyrehozá, mit 1847-ben vétett. — (1851 május 20.)

Május 28. A Való-ból «Bécsi Hirnök» talál lenni;[4] a kilátások olyszerüek. — Memorandumom beadtam, csak a pénzt ne sajnálják, aztán nem félek a nehézségektől.

Dobry 500 frtig meg akart czitáltatni: talán szinlett biztosságérzetem más gondolatokra hozá; Károly-ügy, s 1848-ki nyár fölelevenült bennem, s szememre hánytam, hogy mindig föláldozom jelenemnek a jövőt! — Mit is lehetne sokszor tenni? Az ember gyenge, a gyomor erős. Lakbér és egyéb szükségek üldöznek.

Elefántival[5] találkozom; ha végig nézek élte küzdelmein, ma, évek után, önkénytelen lelek benne, mit eddig — két év előtt — nem hittem, erős jellemet s saját egyénisé-

get. Phisika és mathesis tanításából él! — Hát én miből?

Bécsben hitetlen szemeket csinálnak, ha magyar lap kiadásáról ejtek szót. Órám, Ida gyűrű s karperecze zálogházban. Jasper Hügel[6] pedig nem veszi meg könyvem, — honnan veendem nyolcz nap mulva élelmem? A zálogház előttünk zárva már, alpacca nem arany.

Május 30. Mire e sorokat olvasni fogod édes Funtim![7] tudni fogod, anecdota-e vagy való, mivel e perczben Bécs teli, s mit én először Pompéry[8] szabójától hallottam, hogy t. i. Bach leköszönt s nem az altkonzervativek buktatták meg, hanem a bajusz; nem egy nemes eszme áldozatja, hanem alázó mellőzés! A ministerelnök — így szólt a hir — mondá B.-nak, hogy az orosz czár nem barátja egy czivilista képén a bajusznak; B. tehát levevé, s még sem hivatott meg az olmüczi conferentiára![9] B. sértett büszkeségében — oder was — lemondott reggel 10-kor. — Így a kósza hir. — Még délben 11 után B.-nál voltam s mint fenn vettem észre: mintha L.-el pillanatnyi financzterveim s e perczben egyetlen horgonyom, elsurrantak volna! Képzelhetők homlokom

redői. De a mi több, az ő bukása alkalmasint saját sülyedésem jeladója; szegény firkász szerepére jutna a politikai állás után sóvárgó *házas ember*. Remellayak[10] et hoc genus állnak szemem előtt.

Gyakran emlegettem, hogy csak nekem kell politikai ügyhöz szegődnöm, azonnal megbukik; 1849. év elején Bánffayval[11] esti lapot akartunk szerkeszteni, eljött Windischgrätz. — Juniusban Görgei lapját vevém át, bejöttek az oroszok; most B. emberének látszottam, becsbe jöttem — így magyaráztatik — s B. bukik. Vederemo!

Egyébiránt B.-ban, ha megbuktatták, a forradalom teremtménye, de csak nehezen, bukott meg, a *rendszer*: az állani fog, míg el nem éri az emberek sorsa.

Junius 8. Bach tegnapelőtt a császárnál ebédelt, nekem pedig 100 frtot fizettettem beadott lap s naptárterveimért, mikből úgy sem leendvén semmi sem, legalább időm nem akarám elajándékozni «pour le beaux ieux de Monsieur Bach», mint Hugó[12] szokta mondani. Tantil moris erat! . . .

A napokban megjött H. is, s így a családiság rendben volna, csak legyen miből élni.

Ma Frankenburg[13] és Pompéryval Landparthiera kellett volna mennem, de a tegnapitól fáradtan elaludtam.

Junius 10—11. Heute begegnete ich Theodor B., er zog sehr anspruchslos eine goldene Uhr aus der Tasche, das bewog mich einen alten Witz aufzuwärmen und von ihm die 15 fl. zu fordern, die ich weder fordern, noch bekommen werde. Ich schrieb ihm eine Copie seines einstigen Briefes, er antwortete: Da ich mich mit dem Studium der Psychiatrie befasse, so kannst du dir in gewisser Beziehung Rath bei mir holen. Ich antwortete L. g. Th.: Zur Psychiatrie würde die Phrenologie auch nicht schaden; etc. mein Brief war ein Puff etc.

Naptár van készülőben műhelyemben, s e szerint a lét 2 hóra biztos. Pompéry nem tart oly gonosz psychologgnak, mint vagyok, különben nem tenne olyszerű ajánlatokat s terveket. A büszkeség mögül egy kis irigység is kandikál. Übrigens, kár volna bizalmaskodnom vele.

Junius 18. Hogy komisz modorú gazdálkodásukkal ezek az urak csak az ily magamféle házasembert képesek körükbe varázsolni, az természetes; volnék nőtlen, majd

megtanítanálak orrfintorgató uralgásotokért; így azonban az annyiszor elkapott epelázat fékezve, a számítás fegyverével kell rászednem azokat, kik kegymosolylyal megfizetve gondolják, hogy az ember otromba nézeteikkel solidaritásba teszi magát.

A kormánylapok röpiratom első részét rendkívül kiemelék, de a másodikról hallgatnak. Hahaha!

Agentiákra is ajánlgatom magam fűnekfának, mihez itt nagyobb kedvem, mint Pesten az ügyvédséghez.

Junius 22. Tegnap 150 frtra számítottam (természetesen ily számításokkor utolsó krig szoktam kiüríteni zsebem), de holnapután ra utasíttattam, s így kölcsönért 4—5 frtig Pompéryhez fordulva, fölsültem; úgy kell! Ich nehme meine Gutmüthigkeit manchmal zum Masstabe und vergesse meine eigene Politik und Wesen in solchen Beziehungen Anderen vis-à-vis, anstatt von mir zu schliessen, auch dann, wenn's mich treffen soll. Mért legyen épen irányomban mindenki őszinte résztvevő, mért ne legyen idegen, gúnyos, és kárörvendő?

Junius 24. Pompéry elleni gyanum nem látszik alaposnak.

Friedenfels b.[14] min. titkár hosszasan politizált velem, röpiratom figyelmet látszott ébreszteni irántam; egy Ferdinánd örökösödését, illetőleg választását érdeklő fontos könyvet ajánlt figyelmembe, s engem a cs. könyvtár őrének; úgy látszik, tért nyerek s hasznavehetőségemben (előbb mint nálam) ébred nálok a hit. Egyébiránt F. eszes, s politikai conversatióban jártas ember; e conversatió! ez az, mi nekem hiányzik; mert mindig oly körben éltem, melynek nézeteit czáfolni, vagy csak méltányolni, alattam valónak tartám, lassankint elszoktam még a beszédtől is, annyira, hogy folyékonyság hiján alig merek kukkanni, de ha szóm megered s vérem kissé hevül, akkor, a mint elmém tevékenysége potenciroztatik, úgy nyelvem is könnyűl, s ily perczekben nagy önmegnyugvással mondom magamban, hogy — még sem vagyok oly ostoba ember, mint gyakran hiszem.

Julius 3. A *Szónokok könyvé*-t[15] elolvastam, tespedésemből kimozgatott kissé; nagyobb politikai röpiratot tervezek.

Julius 24. A naptárjövedelem — hála egy inspiratiószerű szemtelenségnek — 460 és az

előbbi 100-zal = 560 frt. Dobrytól 46 frt. árán megszabadultam.

Egy spanyol consullal Magyarországba kellene utaznom — si cela vaut la pein. Clementine 14 nap óta itt van. Rudolfot várjuk. A heroicus boka nem láttatja magát. — Apám tán nem kapta meg levelem, mert válaszával várat. Bellának 5 frtot küldtem Rudolf pénze, 20 frt. lerovására.

Julius 26. Hugó itt van, felette kevés pénze lehet, mert még ennyire gouvernementalis soha sem volt. Meglátogatott, sőt 28-án a napfogyatkozást is velünk en famille nézte a Brückben.

29-én. Egy levél a helytartóságtól tudtomra adja, hogy alkalmazni akarnak valami hirlapnál, miért is egy tanácskozmányra meghív Ő Excellentiája — good indeed, csak attól félek, ismét valami Szily-féle principalist állítandnak az élére, vagy oly castratot, mint Császár,[16] akkor süssék meg.

Pest, aug. 2. Politikai intrikák tömkelegében vagyok; a «Pesti Napló»-t[17] akarják kezemre játszani; tegnap óta készülök haza, de kérdés, mehetek-e holnap is! az imádott csendélet kényelmei tarka párákként övezznek körül; szegény Ida[18] is várni fog!

Bécs, aug. 18. Csaknem nyolcz napja várom az eredményt, pedig mily távirati sürgönyökkel fenyegetve biztatott G. Pourtant: nyugalom! valami csak lesz. Rendesen kutyába sem véve, természetesnek lelek mindent, mit már elértem, s mégis, míg bizonytalanságban tétovázok, remegve evez képzelődésem a végletek szirtein, miken jövőm széttöredez. Tout est bien meme en prisson; Horac is sok hasznavehetőt mondott, hanem e stoica philosophia mindenhova illik, csak a mozgalmas életbe nem; valóságos babzuspeis, csak akkor esik jól, ha egyébre nincs kilátás.

Azonban hallom, Prüklermoskau, Garden. Pütz társaságomtól: Hugó irányában a discursus hevében statustitok reppent ki számon; végtelen bizalmatlanság ébred magam iránt ily pletykahajlam észrevételénél. H.-nál a rosszakarat, F.-nél az ügyetlenség, mindenkinél *valami*, zárkózásom potencirozására, tökélyesítésére int.

Augusztus 19. Új nyolcz nap, folytonos várakozásban, mely magában a legunalmasabb s határozottságommal annyira ellentétes. A várakozás néha remegéssé válik, majd Göppöt, majd Hugót képzelem valami

titkos úton-módon bukásomra sikeresen hatottnak. Az első alkalom *alapra* szert tennem; eddig hánykódás, napról naprai tengődés, éhség és mezetlenség rémeitőli üldöztetés volt sorsom, melybe csoda volt eddig is bele nem fáradni; tehát egy kis aggály e perczben megfogható. És annyi éves tengődésem, e mellett a nyomortól csodaszerű menekülésem, sőt anyagi és szellemi gyarapodásom öntudata még nem birt lelkembe oltani egy megnyugtató, egy *vezető* nagy eszmét, egy nemtőrőli meggyőződést, egy *vallást* mondhatnám: *a felettem lebegő szerencsés csillagzat, vagy gondviselésben hitet!* Nem! az vagyok, ki nyolcz év előtt, komor, aggályteli, jövőm iránt bizalmatlansággal telt; örökké küzdő s mégis kislelkű, tettre mindig erélyes, magányom elméleteiben mindig gyáva és kétségbeesett.

Szeptember 2. Sie müssen abwarten — mondá B. mult hó 28-kán. — Az octroyált chartában senki sem *hitt* s visszahuzása mégis mindenkit meglepett. A magyarok aligha többet nem várnak e ténytől, mint kellene; de hisz a balsorssal járnak a vérmes remények!

Clementine s a két Gyula ma hagytak el, kong a lakásunk szokatlan csendtől.

Szeptember 5. A magányban elhagyottság érzete annál inkább szomorít, mert pénzhiányban, a téllel orrunk előtt, kétes jövőnk iszonyú képével rémít, s három nap óta lakás után hiába futunk az esőben, egész Bécs tömve, nem lelni három üres szobát! Fischer nem teljesíti 100 frtra számításunkat; vajjon a 200 frt megjő-e holnap a ministériumtól?!

Három napja a nátha és kétségbeesésnek.

Szeptember 8. Ma írja Sándor, hogy Récsi[19] jelöltetett ki *ideiglenesen* a «Pesti Napló» szerkesztőjének! Alkalmasint keresztül estem tehát az esengett állástól, ámbár ők kináltak meg vele! Mi oka, nem tudom. Most hivatalos alkalmazás után kell látni; biztos tengődés legalább, csak még az is elérhető legyen! Sokkal inkább ki tudnék békülni, mint a szerkesztői *bizonytalan* helyzettel; mert jellemem s eddigi törekvéseimmel nagyobb összhangban volna; azonban hátha még sem az leend részem! Funti pajtás, mégis szerencse fiának tartasz?

Szeptember 10. Az iszonyú alávalóság, melylyel G. és utána B. velem bánnak,

manebit alta mente! iszonyú tanuság, mit kelljen tőlök várni, mit igérnek; jelen helyzetem, kételyeim s házbér nem fizethetésem s lak nem bérelhetésem!

Szeptember 13. A lak bérelve a városban: 200 frtom assignálva kereng a ministérium cassájában, s minden protectio mellett sem kaphattam ki még ma: Elefánti kölcsönzött 5 frtot holnapután ig. A «Pesti Napló»-nak ajánlkoztam levelezőül, mert végre csak kell kezdeni valamit. Írni készülnék mindenfélét, de időt aligha hágy a kenyérkereset, mely hebehurgya foglalkozásra kényszerít; valami érdemesebb, nagyobbra előkészülni *comment?*

Szeptember 17. Első czikkem küldém a silányul fizető Naplóba, Récsinek ma vett levele szerint, mely azonban legalább pro momento megnyugtatott.

Szeptember 21., 25-én megindul a «Presse», annál is keresek munkát.

Jól sejtém, kinek a malmában őrlend, az a kérdés: meddig?

Október 4. A «Presse»-vel semmi sem lett részemről; nem nagy baj, mert nem nagy haszon leendett. A már elfeledett néplap eszméjét fölelevenítém. Aspern hőse, t. i.

Gyula itt van, szivesen látom, tőle kölcsönzött 5 frtért.

Október 6. Havi díjam a Naplótól még sem ért ide!

Valóban mulatságos kezd lenni a politikai fluctuatio augusztus 20 óta! Föl s le az ó-conservativek, s a zászlójokon fityegő szép reményeknél fogva a magyar nemzet reményei, kilátásai. Koller tegnap a főispánok s megyék helyreállítását s hasonló dolgokat jósolt, ma Friedenfels, mint rendesen, diadalbiztosan megnyugtat, s kitürésre, consequentiára buzdít! Ez mind igen szép, consequens lennék magam is, csak elértem volna oly álláspontot, melyen a consequentiával párosulnak az *érdekek* is. A néplap is csak függ, mint minden, pourtant Leőkey igen barátságos — ich küsse die Hände.

Október 7. Tegnap Adorján Bódival[20] találkozám, felette örült találkozásunknak, hozzá mentünk, egy folyamodását németre fordítám s leirtam, aztán együtt esteliztünk Muschban. Ma sem bocsátott ki körmei közül, nem ismervén a várost, az unalomtól is félvén. Egészen a régi schlag magyar földesuracska; az egész világ az ő szolgálatára van teremtve: 50 frtot nem sajnál veled

elinni, hanem különben 10 frtot sajnál tőled, ha a legnagyobb bajból segíthetne is ki; ilyenkor a szóbeli hálálkodásnak se vége, se hossza, «az ingemet is oda adnám pajtás ilyen jó barátomnak, hanem istenugyse nem lehet» stb.

A P. N.-tól előleges fizetést kötöttem ki, s még eddig sem jött meg! hogy rúgnám oldalba, ha az a koszfizetés is szükséges nem volna!

Október 12. Bach, három 24 óra óta senki sem kétkedik rajta, erősen áll. Miután a politikai crisisek diváni titkok alakját vevék magukra, senki sem jósolhat semmit is.

Ő Felsége reggeli jókedvétől, valamelyik meghittének inspiratiójától erednek az események, személy- és rendszerváltozások, a publikum nem tudja: de a főhatalom a közönség képzeletében folyvást inog a statusügyek kiszámíthatatlan kárára. Magyarországban is jobban hódolna nagy és kicsiny, ha tudná, hogy reményeinek már nincs jövője.

B.-tól ismét 200 frtot kértem, ha most föl nem sülök, akkor soha A P. Napló pénze mégse jött meg. Egyébiránt négy napja egy szobába vagyok relegálva mindenestől,

hurczolkodási kellemek am Luguk 736. negyedik emelet.

Pompéry pajtás rossz financziáit H. és M.-nál tanultam ismerni, hát a mezőturi község, a török s egyéb perek?!

Október 27. B-nál aligha föl nem sültem a 200 frttal, de azért még nem tágítok.

A Pesti Napló utalványozta pénzem, de nem tudom kinél! Az egész hónapot keresztül usztuk; minden zálogban! Szubotics 10. Elefánty 10. Dobry 20 frttal vétetett contributio alá. Pompéry egy idő óta igen szivélyes részvétet tanusít, fölszólítás nélkül adott 10 frtot. Hugó is itt volt, pénze nincs, hanem remél; Gyula is benn volt, a Lotringernek fogyasztók serét. Így megy az élet. Lakásunk rendben, de bére nincs még fizetve, vén sárkány háziasszonyunk hallgat, én pedig a butorzárt nyugalommal várom. Egyébiránt is flegmám anyagi zavaraim iránt nőttön nő s jó kedvem nem romlik a rossz helyzet által. A Néplap[21] ismét mozog?...

November 4. A P. N. kiadójától még sem kaptam meg a pénzem, miért is adieut mondék neki s a pénz behajtására Funtit kértem meg. Így rég nem tengődtünk, mint október egész folyama alatt, sem nem volt

oly tartós pénzcrisisünk, oly kitartó zavarunk; talán egy valahárai jobb és tartós fordulat előpostája?

Ma Károly nevenapja; hol vannak ama boldog, könnyelmű idők? Pest 1849, Pozsony 1848? Ofner Arena 1848, Auwinkel és Kraker 1846? . . . Ő most is fiatal, én is tudnék az lenni; de a sors súlyos keze alatt nyögve, erőltetve anticipálom a vénséget! Ő most is könnyelmű, s a mi szerencsétlensége volt, talizmánja lőn! Légy könnyelmű holtodig, csak Hanzi ne válnék soha belőled! jobbra vagy érdemes, mint rongyos tányérnyalásra. Írtam néki Zwbe.

November 11. A néplap meghalt születése előtt. Ich habe doch kein rechtes Zutrauen, mond B., midőn személyem rendelkezése alá tevém; lesz-e belőlem hivatalnok? tudja Isten; azt hiszem, inpracticus embernek tartanak, s félnek alkalmazni; pedig csak így leend belőlem practicus; mert azt könyvből nem tanulhatni, valamint tömérdek dolgot. B. nagyon kegyesnek látszik, maga kérdé mosolyogva: Sind sie schon wieder in Verlegenheit? erre neki bátorodva, ma ismét 200 frtért ráirtam.

A P. N. pénz megjött, engedelemkérések

hosszas kiséretében, s a szerkesztő kunyorálása után: ne hagynám oda lapját, boszuságomban megint csak irok bele.

Apám levele mutatja, hogy a nemesis még munkájába bele nem unt!

November 14. A császárnál voltam, beadtam apám folyamodását. Szokoly[22] munkáját nem fogadá el a ministerium; nem is érdemlé. Pompéryval előre sokat megnevettetett Geschäftünk megbukott. B.-tól még sem jött meg a 200 frt! Oh átkozott huzavona! Mennyi gyötrelmem okozója! Mindég forralok boszút ellenök, de eddig mindig lekenyereztek, s a remény fonalára kötve inkább nyögök, mint szokott indulatosságomban magamnak tegyek kárt.

November 17. Mindig csinál meglepetéseket a sors. Hogy nem kapom meg a 200 forintot, attól tartottam, de hogy 200 helyett 100-at adjanak, az ördögnek jutott volna eszébe; utlevelet akarnak-e adni, nem lévén most szükség magyar publicistára, vagy csak madzagra kötve akarnak tartani, vagy lealázás által tudtomra adni, hogy tőlök mit se várjak? E kérdések kérdését néhány hét meg fogja fejteni.

A 100 frt pillanatra segély, de lakbérem

nem fizethetém ki belőle, csak adósságaim s 0—0=0.

November 22. A napokban Friedenfels és Levinszkynek beadtam egy történeti mű tervét: «Das politische Leben in Ungarn von 1823—1848»; ma a «Presse» hozza a «Magyar Hirlap» után, hova Ludasy[23] írá, hogy egy nem munkatekintély nélküli egyén Magyarországból Magyarország történetét ajánlja bizonyos feltételek alatt a kormánynak, de visszautasítá stb. Mi természetesebb, minthogy ezt azonnal magamra vontam, s azt következtetém, hogy L. akaratából iratott, ez uton akarván túladni rajtam. Tehát Ly.-hez rohantam s Fr.-hez, mindkettő határozottan tagadá tudomását, azaz befolyását, s L. elküldött Saxa ministeri tanácsoshoz, hogy alkalmazás végetti folyamodványom ott van. Veni vidi; Saxa szinte igen becsületes, nyilt német ember, nem biztat hiu reményekkel. A ministerium, úgymond, rendezve van, betolni valakit más rovására nem lehet; volna egy *translatori* állás 800 frttal, de emellett előlépésre nincs kilátás, s a munka elhalmozna annyira, hogy időm más foglalkozásra alig maradna; egyébiránt meglátandja, mit lehetne tenni? Ha Magyar-

országba lemenni elhatároznám magam, ott még előbb volna kilátás. Én nem utasítottam el föltétlenül semmit, csak Erdélyt és Debreczennél rosszabb, vad vidéket. Lesz-e belőlem már valami, az Isten tudja, de hogy egész életem fordítással *nem akarom* tölteni, az tény; pedig *akaratom* hiába erőltetném egy időre, előbb-utóbb legyőz az mindent. De tán pro momento ez is jó volna, s a többit bízni az időre?

Hugó benn volt Kaltenleitgebenből. F. Sándor nősülése óta semmi életjelét nem adja — három levelem után.

Deczember 16. A translatori állással nem csak kibékültem, hanem utánai esengésemben rendkívül nyugtalan is vagyok; hivatalnyerésben soha sem volt nagy szerencsém; s már hat hete folyamodásomnak, még Saxa előterjesztést sem tőn; ő nem barátja az eszmének.

Deczember 2. óta Bonaparte Lajos és a hadsereg kezében van a franczia köztársaság. Szomorú jelenet! Szomorú azért, mert bizonyítványa azon hitemnek, miszerint a népek nem értik sem becsülni, sem használni a szabadságot; kevés e szabályból a kivétel; vagy szolga, vagy rakonczátlan kénykedő

zsarnok; minden esetben buta eszköz, vagy gonosz, vagy jótékony kezekben. Adjon Isten Bonapartenak annyi észt, ezekhez tartozhatni.

B. ingadozása már megint körözött hír.

A P. N. szörnyű rendetlenül fizet, maig nem kaptam meg a hátralevő 59 frtot.

Funti nem képes egy félórát áldozni mézes heteiből nekem.

Hugóval tegnap Kaltenleitgebenbe gyalogoltunk; beteges vagyok, rheumatikus főfájások s lázok.

Deczember 23. Funti levele — ismét poste restante — egy hónap óta hevert a postán; gyanum, mint oly gyakran, igaztalan volt.

Tegnap értesített L-y hivatalosan, hogy rendkivülileg, s ideiglenesen, dolgozatokra 50 frt havi díjjal igénybe vesznek, szorgalmam s képességemtől függvén állandó alkalmaztatásom később. — Pro momento ez is jó; a jövő Isten kezében van.

Tavali karácsonyt Funti, Zách, Göpp társaságában töltők, holnap Deréky, Hosszu, Pégl és Gyula lesznek nálunk.

Deczember 27. Palmerston megbukott: közhiedelem szerint a reactio műve csak most kerekded; — csak Bachra ki ne ter-

jedjen; mit egyébként indokolva nem látok. Boldogok a kormány emberei! és birtokosai. A népek a békés fejlemény ösvényére térnek vissza, melyből 1848 kilódítá; csak Magyarországot nem támasztja föl több kikelet soha! De azért a magyar oly kiskorú, mint volt.

Deczember 29. Szegény Ida egész napját himzéssel tölti, hogy naponta nagy nehezen 20 krt szerezzen, s én egymás után 2—3 huszast költök korcsmában háladatlan örömök czéltalan hajhászatában. Jó, hogy szeszélyem nem tartós, különben nem mernék szemébe nézni. Sem Somogyi Flóri kellemei, sem Hugó unalmassága nem érdemlik belfurdalásaimat. Okokat mindig találok; bajos is, publicistai minőség — s a házasélet visszavonultsága nem igen egyeznek. Életem sziklái közt azért kettős szükségem van az észre, mely személyes rosszhajlamoktól megvesztegethetlen legyen. Az úgynevezett Liederlichkeit-ot játszva szokja meg az oktalan ifju, sirva szokja le az erőlködő férfi!

1852.

Január 9. Tegnap lőn Gyula tisztté, miről már lemondtam volt. E hó 1-je óta rendes

subventióm, mert nem egyéb, fölvevém. Nehány napja a belnyugalomnak; mily boldogság anyagi gondoktól mentnek lenni! De meddig fog tartani?

Január 12. A m. deczember 31-kén Ő Felsége által kimondott elvek nagy mértékben foglalkoztatnak fűt-fát; magam is készülök egy kis röpiratra, melynek thémája lenne «la hongrie vous echappe», de szellemem nem tudom eléggé megsarkantyuzni.

L.-y ma felszólított, hogy menjek Weilhez, ki küllapokba levelez, hogy foglalatosságot adand; most már kérdés, az 50 frtba bele fog-e tudattatódni, vagy sem, e foglalkozás? és hogy miből álland?

Szubbotichékkali viszonyunk untatni kezd; korlátolt rácz nép, fukar és szögletes; de ez nem a mi dolgunk, csak *őszinte* lehetne, s a mi dolgainkkal ne törődnék. De éppen ez az, a mi Sz-ra s az összes sociális kötelékekre illik: kikémleli viszonyainkat azon félreismerhetetlen hajlammal: kinevetni, ha rosszul és irigygyülölni, ha jól megy dolgod; a *quoi bon* hát e világconnaissanceok? Szerencsére, Ida is primitiv s kissé vad ellenszenvvel viseltetik ellenök; s ő sem tartozik azon ömlengő, laxativ kedélyekhez,

mik minden szemétdombon elhullatják vizenyős érzelemsarokat.

Január 22. Weilnáli csekély foglalkozásom beletudattatódik. Originalis würtemberger nép. O Deutsche Nation! hányféle vagy te. Porosz, szász, bajor, hess, würt... mind más faj, más nevetségekkel.

Tegnapelőtt Weinhausra, tervezett nyári lakhelyünkre sétáltunk, egy tavaszi napot élvezendők s Gyulának utolsó bécsi napját elüzendők; kellemes tréfa volt. Gy. ma takarodott Triestbe.

Fejem fő mindenfélétől, kezdeni nem birok, végezni schon gar nicht! mindinkább állandó «concipistaság» kezd lenni vágyaim központja...

Január 27. Weilnál ismét az annyiszor csalt új kilátások biztatnak, külföldi levelezés, s vezérczikkezéssel. Egyet irtam vámügyekről, mikről mitsem tudok. W. helyesnek találta! (Kisült, hogy rossz volt. 20/5 843.) Fönn tervezik efféle correspondentia rendezését. W. biztat, a kilátás olyszerű, mint gyakran történik, hogy olyasmire alkalmazzák az embert, mihez legkevésbbé ért; s hol hasznát vehetnék, oda nem teszik! Ma B.-nál és G.-nél udvaroltam; apám ellen inge-

rültnek látszik, irántam szivesnek: az első tény, a másik?... Apám kérelmétől elmozdíttatott. G. azt mondá, rajtam kipótolandják; csak már látnék belőle valamit; biztosított állomást emlegettem néki is. Várjunk for ever!

Wodiánsky jött meg nagy mulatságomra! Tegnap már nálunk akart hálni!? Ale!

Nagyon fontos hír volt a napokban, hogy a Magyarországot szervező bizottmányban Albrecht Ő fönsége Apponyinak adá át az elnöklést. Azonban alább szálltak a remények, mert mint hirlik, Apponyit leszavazák.

Február 10. A naplók örök betegsége: az ismétléstől félve, nem akarom följegyezni, hogy Pesti Napló dijam még sem érkezett meg! Temesvárról várt 150 frt is csak várakozás akar maradni! ez roppant csalódás fogna lenni. Hugó nyolcz nap óta Linzbe költözött állítólag; D. Pista Pestre, a magány nagyobb lőn. A szervezeti munkálatok iránt szélcsend. Ismét roppant rheuma-hurut kinok, ivás által potencirozva. Szubbotichéknak sok homoepathicus adag után ma paprikásat tálaltam, reméltem, hogy a reactio nem fog váratni magára. Ida jóságát e rácz bőrkereskedőné még inkább zsákmányolja ki,

mint G. Mari, kihez annyiban hasonlít, mert mindketten csak az ő számukra hiszik alkotva a szolga-világot.

Február 25. Esti öt és $^1/_4$-kor még én a bába után jártam, Wodiánsky által sebtében előteremtett bába késő segedelmével szült Ida egy don Alfonzot. Eddig minden rendén van, hála Isten.

Márczius 4. Ma egy—Funtinak nevetségesen merész — vágást tevék, fiam keresztapjául B-ot kértem föl. Előbb L . . . ky-t akartam, de ő nem eléggé magas, hogy alárendelt kegyencze legyek, s magasabb, hogy sem egyenlőség legyen köztünk; ez félszeg helyzet. B. protektornak elég nagy, ha akar lenni; s ha keresztül esek, mit sem vesztettem hiedelmem szerint. Ida még nem tudja. Holnap határozó nap! Pénz sincs elég, ámbár szükség esetén ezt is elnyögöm.

Márczius 6. B. elfogadta az ajánlatot. Ekkor haza jövén, elmondám a csodálkozó Idának. Örömöm nem volt hosszú; azon hirre, hogy luteranusok vagyunk, B. mint katholikus minister visszalépni kényszerültnek mentegeté magát! (Á la fin Hügelt kértem fel.) Ez a luteranusság, úgy hiszem, még nagyobb kárt is teend. Egyébiránt, *qui risque beaucoup*,

gagne beaucoup a szójárásom, mindamellett, hogy még eddig semmit sem nyertem merész koczkáimon.

Márczius 7. A Simplont meg lehet hágni, de apró kövecskén megbotlik az ember. Nem tudhattam-e meg előre: B. katholikus-e? — hogy a katholicismus kormányelv, nem tudtam-e a nélkül is. Liviust nem lehetett volna katholikusnak keresztelni!? Ily szép dolgot igy elkontárkodni!

Délután tartók a keresztelés bohózatát, öt forintért unalomig prédikáló luteranus papunkkal; kétszeres gyülöletem övék. Hügel Edvard[24] a keresztapa, Mülhen Máriát keresztanyának irtuk be.

Márczius 8. Ostobaságom érzete folyton üldöz.

Márczius 25. Ha visszaemlékezem önmagamról táplált nagy képzeleteimre, s azokat összevetem kilátás nélküli, alárendelt, bizonytalan állásban, családapa létemre, tengésemmel, nem igen vigasztalódom anyagi nélkülözéseimen. Hogy talentumommal valamiként sikerre vergődjek, vagy a politikai pályán egykor mint előharczos megállni képes legyek, minden nap csekélyebb reményem. Nem tudok semmit s alkalmam s időm sincs

okszerüen tanulni, kapkodás mindenem. Journalistának kevéssé mozgékony, hivatalnoknak nagyon is figyelmetlen, szórakozott s gyakorlati formaságok iránt fogékonytalan vagyok. Ez mind nem baj, ha az ember szerencse fia, mert végre is Szilágyi Ferencz[25] is 5000 frtos szerkesztő, hanem már az iránt is tisztába hozott a folytonos csalódás: hogy szerencse fia nem vagyok!

Április 10. Tíz nap óta kész német röpiratom. Hügel nem vette meg, mert magyar patronus urait sérteni nem meri, s jól is tevé, mert ezzel nem csinál oly Geschäftet, mint Somssichéval.[26] Gress, a par excellence gutgesinnt könyvárus' ugyanaz okból, mert nem lenne Geschäft, meg nem vevé (a jámbor azt hivé, nagy magasztalásaival azt jóváteszi, eltalálta épen); s így csak ismét a ministériumra szorultam; Lky átnézendi. Szegény fráter! neked is jobb volna egy nagy Loos, mint a publicistai pálya! Ha Lky azt mondja: «Lassen wir's gehen, die Fragen ruhen», akkor hiába dolgoztam, s meg vagyok lőve.

A derék Schwarzenberg herczeg[27] f. hó 6-án meghalt! conjuncturák ismét virágzanak.

Április 30. Lev... ky csakugyan, mint eltaláltam, mondá: «Lassen wir die Fragen ruhen»

s így az organisatio művét várom be. die Gelegenheit will ich bei den Haaren herbeiziehen. A naptár ügye, reményeim szalmaszála, még nincs kezemben. Holnapután hurczolkodunk Weinhausra, mi rendkívül háborít rendes nyugalmamban. Ambrus beteg volt, ily impraktikus, önmagával ellenséges, gyámoltalan okos-bolond, komoly részvétre alig érdemes. Pompéry tudott hozzá, kinevetni őt, mindamellett, hogy időnként csak ő segítgeté ki. Schnirsch! Hosszú rendes délesti viziteim. Wodiánskynak hallgatólagos utlevelet adtam. — Tegnap utazott el, három napig itt időzött Münster Adolf főhadnagy; jó gyerek, s nem hozzám való gyerek.

Május 10. F. hó 1-je óta a kedélyes zug Weinhausban lakunk, hol hat év előtti kedvencz sétáimban nem hittem volna nős, gyermekapjaként, aspiráns hivatalnok, s önmagában csalódott, journalistai bukott genieként, és mégis, a mennyire kedélyemtől telik, belnyugalommal élhetni.

A naptári előleges 250 frtot f. hó 4-én fölvettem, el is tünt, vissza se jő soha.

Egy új Polizei Hofstellét szerveznek; levélben fordultam Kempenhez[28] s Bachhoz:

aligha lesz sikere, magam se tudom, czélszerű volna e hivatalnok proletárnak avattatnom, de e litteratori midnightben semmi kilátásom nem levén, kapkodok mindenhez kapzsian.

Ma a Presse szerkesztője hivatott, vinném a magyar lapszemlét; a honorár iránt még nem határoztunk. Majd meglátjuk, meddig tart e viszony?

Hosszú nyargalástól végre kitört betegségemet 5—6 napi ágyban fekvéssel sinylém, félvén komolyabb bajtól, mely azonban úgy látszik elmarad, mert ma már jobban vagyok, dolgozni is birok, a láz megszünt, de nem rettenetes csúzom bal lábamban.

A magyar hivatalos lap ismét szőnyegen látszik forogni, egy emlékirattal magam akartam B. emlékébe hozni, s oda vinni a dolgot, hogy ne a lap és szerkesztése legyen a nyomtatónak, hanem ellenkezőleg alávetve.

Funti kedélyes levelet irt Nyitráról, melyre ma feleltem.

Junius 7. Funti válasza levelemre sejtelmekről szól, Pestre jöttünkről; szereti az ember sejteni, a mit óhajt.

A császár Pesten van, a remények vitorlái duzzadnak.

Csuzom, oder was, ellen electromagnetikus fördést kezdtem.

Junius 21. Mint sejtém, fölöslegesnek bizonyult a Pressenél tisztán magyar ügyek képviselete s 30 frttal megszüntem dolgozótárs lenni. Ez, tudja Isten miért, jobban afficiál, mint sok sulyosabb csapás tette volt! Csak azért, mert igaz, hogy nehezebb elvesztettnek tudni valamit, mint nem is birtnak? vagy onerőmbeni bizalmam ingatá meg? ez nevetséges volna, mert a P. nem köröm, közönsége, érdekei idegenek előttem; vagy csak azért, mert mindennap keskenyebb határokat látok tehetségem s lehető kilátásaim előtt? vagy csak azért, mert ismét 50 frt havi pénzre szorultunk? ah bas! de beteg is vagyok lábamra, de örömeim is kifogytak.

Julius 9. Rudolf néhány nap előtti levelében 40 frtot kért kölcsön, persze, honnan vegyem augusztus közepe előtt? Mai levelében irja, hogy uton van a Gyulától elhirült Ebersdorf felé s igy látandjuk egymást s tán elvárhat augusztusig?

Funti mai levele is mélyen szomorit, mily keresetbe fogjon ő, mikor én, a szazszor mozgékonyabb és németebb alig vánszor-

gok az életben? A Magyar Hirlapot[29] ő is ott hagyá, nem lévén érdemes fejére sz.... i.

Magamat is mind mélyebb és keserűbb érzete kinoz alárendelt, reménytelen állapotomnak, de azért jegyezzük fel a mulékony órák virágait is, mint a tegnapelőtti éjet, melyet az egy házban velünk lakó német Crachi és a még mindig szánalmat gerjesztőleg itt tengődő Ambrus társaságában, fiatal potentiával, kertünk pavillonjában (Mosel mellett) eldőzsöltünk.

Weinhausi lakásunk igen éldeletessé vált Crachiék szeretetreméltóságuk által, kikhez (natürlich) jó viszonyba tevők magunkat, de a kis örömök nagy bánatot nem ellensulyoznak s egészben véve lélekerővel kell küzdenem boldogtalanságom öntudata ellen.

Augusztus 4. Tegnap Ebersdorfra rándultam Rudolfhoz; az út desperatus, a por iszonyú. A schwechati nagyszerű sörházat csak háladatosságból is megnéztem. Este az este-i tisztek tuczatjával Kettenhof kies fekvésü korcsmájában öntöztük le a port. Kettenhof történeti nevezetessége, hogy a magyar sereg odáig nyomult s a híres 1848-ki nagyszájaskodó hősiség kitörése itt tört meg először.[30] Alkony van. Ambrus, mint rendesen,

reám tört, (az eső daczára, mely egyetlen reményem volt) s látása megöl; ennyi gyámoltalanság elveszti jogát a részvéthez önokozta nyomoruságában; unalmas is, mint egy kiszörpölt kagyló (ausztriga) vagy kipréselt czitrom. Félre tehát naplóm, unatkozzunk, hogy gorombának ne láttassunk. Egy negyed óra alatt elment Ambrus. Deo gratias.

A naptár már egy hónap óta készen, még várandó 250 frtom előre ki van czirkalmazva, hogy nyoma se leend, mint rendesen! Mikor érek el egy czivilizált emberhez illő anyagi állapotot?! ez a kérdés, mely velem jár-kél reggtől estig, dologközben s mulatságban szüntelenül, elutasíthatlanul.

Augusztus 7. Ma olvastam egy lapban, hogy Hochberg Adolf f. hó 3-án megszünt élni, 33 éves korában; nekem s ifjukori barátjainak rég nem élt ő; roncsolt testében beteg volt rég e nemes szellem; elhamvadt a forró szív; legörnyedt a költői lélek; kimerült a szikrázó élcz. Isten veled, a jobbak egyike s ifjuságom szebb emlékeinek elfonnyadt levele! Költői lelked mit is teendett e rideg korban? és mégis a szerelem kisért nyughelyedre, — kétségbeesetten tetted

fölött; még jókor költözél el; Isten veled!

Augusztus 20. A 250 frt. még nincs kifizetve, kering a belügy és rendőri főhivatal között. Mikulás itt fenn jár hivatal vagy lap után; a lutherség átka rajta is nehezülni látszik. L... ky tegnap mondá, hogy a könyvvizsgálathoz akarnak alkalmazni; kezdetül diurnumra. E szó «diurnista», rettenetes budai büzzel bir orromban. A nagy genie, K. Aurél, 28 éves korában diurnistává tétetik. Azonban ez még semmi, ha e silány diurnum mellett megtarthatom mostani rendkívüli állásom jövedékét, vagy megadják a népi hetilapra, melyben sántikálok, az engedményt, úgy t. i., a mint én terveztem.

Augusztus 25. Fölvétetődött végre a 250 frt, der Himmel voller Bassgeigen!

Augusztus 26. Egynémely ember úgy gratulál, mintha Hofrath s nem diurnista leendene belőlem . . .

Szeptember 1. A diurnistaságba bele nem egyezni mind határozottabb kezdek lenni. Okosan-e vagy nem? büszkeségem nem azt sugja-e, a mit az okosság? vagy az ellenkezőt?

Rudolf Pestre ment, a katonarendőri had-

testhez. Lelki levertségem és izgatottságom mikor fog szünni?

Szeptember 9. Ma Bachnál voltam, a népi hetilap programmját adám át neki: első fölkiáltása volt, hogy sok pénzbe fog-e kerülni; au contraire, mondám, csak gendarme-ot állítsanak minden polgármester háta mögé, hogy prenumeráljanak. A diurnistaság ellen protestáltam, mondván: «Dass ich zu alt bin, um ab ovo anzufangen» és hogy inkább dij nélkül szolgálok; nem sok szóval biztatott, ergo remélhetek.

Szeptember 17. Levinszky tegnap kérdett: nem kaptam-e még a helytartóságtól semmit? és mondá, hogy egy nagy lap tervével együtt fog a hetilap tárgyaltatni, mely annak csak mellékletét képezné: s hogy majd szóland velem annak idején bővebben. Mindez persze a remények hamvadó üszkét ismét lángra gyujtá s fejem fő a sok planumtól s nincs nyugtom sem éjjel, sem nappal. Das habe ich davon pro momento, s később majd lesz kakagumi. Egyébiránt egy év alatt némileg gyakorlatibb is lettem, s nem is kapok minden propositión à tout prix, hanem fontolok; pessimo casu Bécsben is jó.

Szeptember 17. Eső, jégeső, szekerczeeső mind nem akadályozza Ambrust, hogy naponként új tervekkel terhelve ki ne jöjjön öldökölni.

Szeptember 26. A laphistóriával, úgy látszik, a tavalyi comœdia veszi kezdetét; eddig semmi hire. Levinszky 14 napra elutazik holnap etc.

A hideg tisztességes volta óhajtandóvá teendné a városba költözendést, miről azonban október 15-ke előtt szó sincs.

Október 3. Épen hat éve az Auwinklben ültünk Heldenberggel, zálogképen! 60 frtos estelik zálogakép! Nappal csatangoltunk a hegyekben, lesve a szabadsághozó Kempeleneket,[31] kik azonban nem jöttek; este szobába üzött a hideg őszi eső, s ott ivánk somlait contóra; az egésznek csunya lump szinezete volt; borzalommal gondolok reá; de ha ennek sejtelme üldözött akkor is, más oldalról hatalmas támaszom volt a nem szunnyadó büszke önérzet, egy jobbra törekvés, sőt nagy vágyak öntudata; és mi egész komolysággal bölcselkedénk tüzelő velővel éjfélig .... Sajnáljam az elpazarlott időt? azon éveit a komoly furdalásoktól épen nem ment könnyelmüségnek? Én csináltam-e

azon viszonyokat, mik komolyabb életczéljaimmal oly ellentétesek voltak? S mások mit tevének, kik hozzám hasonlóságról szakadt árvák voltak? Éltek a szerény kenyérkeresetnek, s hol vannak ők ma? tovább mint én anyagi sikerben? Az nem baj még; tovább szellemiben? csak kevesen. Én ma mégis szinte törekszem fárasztó foglalkozás, anyagilag gyümölcsöző, szellemileg üdvös foglalkozás után, tehetek-e egyebet? Ha akkor nem leszek ember a gáton, akkor méltán el leszek ítélve. Addig büszke vagyok reá, hogy saját utamon jártam.

Október 9. Mikulás ebédelt nálunk. Szegény M., kedélyállapotunk mily rokon; egy eszme rabja szüntelen, a várandó aplicatiónak, mint én a várandó hivatalos lapszerkesztésnek. Ő nem titkolja reményeit, adja Isten, hogy alaposak legyenek; én titkolom az enyéim főalapját, L.-ky nyilatkozatát; úgy is, ki tudja, van-e benne egyéb, mint titkos okokbóli mystificatió. Vederemo.

Crachiék már nyolcz napja behurczolkodtak a városba, a weinhausi magány és hideg, kályha és sparherd hijján, verflix kellemetlen.

Október 13. Levinszkynek kinyilatkozta-

tám félelmem, hogy mind a két lap in Brunnen fallen wird, de ő biztatólag mondá: «Es wird was geschehen; es wird schon kommen.» én azt mondám rá, hisz még csak október van, mit satyrice vagy komolyan vehetett, nach Belieben. Tehát ismét rágódom a kilátásokon; már két ezerrel is beérem cum appertinentiis, csak egyszer a tengődő helyzetből s tétlenségből kiemelkedhessem. Csak 10.000 frtot gazdálkodni meg, s aztán parasztá lenni, ez egy idő óta ideálom. Az a helytartótanács aggaszt kontárságával, mit akar? mit csinál oly sokáig?

Október 20. Hat napja, hogy behurczolkodtunk; lakásunk csinos és rendben volna, bérét (240 + 80 frt) miből fogom kiszorítani, a mennynek titkai közé tartozik. Rudolf megfoghatatlanul késik 40 frtommal s így az első negyed is pontatlanul fizettetik. Jövőm kételyei függönye nem is lebben, s én oly szamár vagyok, mint mindig, hogy éjjel-nappal redőit kutatom, a nélkül, hogy a legkevesebbet is kitalálhatnám. Sokszor gondolom, sokszor végig gondolni sem merem, hogy szánandóbb helyzetben ember nem is lehet, mint én vagyok; kiskörü tehetséggel s e kört megnyernem módom nincs; sok

büszkeséggel, még több gőggel s a megalázások egész sorát akarva nem akarva futom át; finomra kifejlett szellemi és testi életérzékkel, izlés, vágyak, szükségekkel s azt is csak ügygyel-bajjal tudom kiküzdeni, mi a legdurvább első életszükségek közé tartozik. A mult hónap első Bécsben (tán egész életemben), hogy első napjától végig nézhettem utolsójáig azon békés öntudattal, miszerint nem fogok megszorulni s melyben nem kellett fűtől-fától kölcsön venni, mint e hóban s az előbbiek valamennyiében. Emellett dolgom is kevés, semmibe, mi időt kiván, nem foghatok, lelkem zsibbad a várakozásban: úgy élem napjaim, mint ki úton van, vagy kit üldöznek, mindig sarkomban érzek valakit; csupa remegés egész lényem. A családi szeretet hizelgő mosolyaira alig derül ki, és akkor is csak erőltetve, arczom boruja s lelkem mindig sötét, komor, magam s mások iránt igaztalan. Vess számot magaddal s tanuld meg a *lemondást*, béred szerény lehet, de kielégítő a nyugalom.

Október 25. Kilencz az óra! aludni még nem mehetek, dolgozni szeretnék, de nincs mit! Így megy ez havak óta; pedig sze-

rezni is csak kellene; kénytelen henyeség; kettős átok szegény emberre; százszoros reám, kinek komor lélekállapota ellen csak a munkában van valódi gyógyszere.

Göpp itt van a Theresianumban, 600 frtos stipendiummal; ő bizonyosan azt képzeli, hogy ez több, mint sok, s oly hetyke, elbizott lesz, mint csak akkor volt, ha hatezer pengőt hordott frakkzsebében. Wodiánszky ez alkalmat felségesnek hiszi, mindkettőnk kizsákmányolására, s ügyes Zwischenträgerszerepről álmodik; G. jellemtelensége bizonyos hogy velem is Ferenczi Anesini-féle kibékülést tart kétségtelennek. Nincs ok reá: hanem arra, hogy ne is érintkezzünk ez időben, s tán egész életben — elég.

November 3. Palinak irtam tegnapelőtt Bécsben létem óta először. A szerencsétlen Ambrust az inség főfoka végre elmenetelre, s így heroicus kölcsönzési erőfeszitésre határozá. A bucsuestét együtt töltők; szánom lelkemből . . .

Ergo csakugyan *diurnum*; az O. P. B. könyvtárát rendezem, két hóra való munka p. 30 frt, jobb Pesti Naplói levelezésnél az igaz; de e szerint a lap messze kékségben úszik.

November 8. Mult hóban egyre-másra csak kölcsönözgettem; Mik.-tól, Bacsától, Crachitól. Órám is zálogban van; tegnap vett Clementine levele szerint még 137 frt 55 kr Idának örökségi hátraléka, melyet legközelebb kézhez fogunk kapni. E szerint egy váratlan segély ismét kihuz a momentán sárból; hát azután mért ne huzhatna ki a váratlan, miután már annyiszor kihuzott az életben? Rudolf megküldi 40 frtom: feleltem ma neki, s Funtinak is megirám a lap terve iránti kétségbeesésem.

November 17. Az O. Pol. Beh. rendezve van, hogy nem alkalmaztattam, sem meg nem lepett, sem nem búsit; vágyaim mindig csak a szerkesztőséghez visznek vissza, önállás, s nagyobb jövedelem, hic labor hoc opus. A lap ügye közel végeldőltéhez, lenn van a helytartóságnál, hogy a főherczeg határozzon; Szilágyi itt akarja bevárni az eredményt, Heckenast[32] is itt van, (tegnap Frankenburggal vendégei voltunk a Stadt Frankfurtban) izeg mozog minden; s ha mást tesznek szerkesztőnek, mit teendek két szék között? vagy tán dolgozó társsá candidáltak, s más fogná huzni a hasznot?!

Ma 14 foknyi meleg tiszta tavaszi nap volt.

Napjaim egyébiránt munka és «Saus und Braus».

November 22. Komoly terveim s aggályaim nevetséges fejleménye világos kezd lenni előttem: 30 frt havi dijjal, azaz napi 1 frt dijjal diurnistája leszek az O. P. Behördének, sans façon, minden magyaros installatió és ceremonia nélkül; így kezdendem a hivatalos szerepet, az ismert századéves promotiókat lesendő. Az igaz, a belügytől is van 50 frt. Összesen kolduskenyér; sérti egész lényemet ezen állás, s vigasztalan nyomor örökülését látom benne; de mibe fogjak, elutasítsam, vagy nyugodtan injurias ferendo et gratias agendo, hajoljak meg a — sajnos — elutasíthatlan kényszer előtt? s középut nincs? Szomorú, be kell vallanom magamnak, hogy tehetségeimnek kör nem lelhető s a melyben használhatnak: száz hozzám hasonló, sőt alkalmasabb áll rendelkezésökre.

Clementine tévedett, 137 frt helyett csak 87 frt a várandóság. Nagy ügyetlenség, biztatni, s kétszeres bélyeget fizettetni.

Censor is vagyok régóta. Elveim e helyett örökíteni nem akarom. Komolyan tekintem szerepem: üldözöm a hiába valót, a szeme-

tet, védem a jót. ildommal de bátorsággal, mely el nem hagy.

November 25. A belügyminiszternél voltam, atyám ügyében, most már nem repositió, sem pensioért, hanem bármi csekély alkalmazásért. B. igen rövid; nagy úr lett, mióta az absolutizmus consolidálódik, azaz ő az absolutizmusban. Fait rien, csak lap legyen, *oder was*-pénz; már ma ugyan nincshuszast küldtem ezért. Holnap a nyolcz nap előtt kiváltott óra ismét beváltódik, tatandik. Hát Funtim mit csinál, miként uszik, pray God, jobban mint én, ő százszorosan szánandó lenne. De minden zsák megleli foltját, ezt mondja a konyhaphilosophia.

Deczember 5. Heckenast irta, hogy a M. H. egy évre ismét status quoban hagyatott; tegnap tehát levelet irtam L.-kynek, melyben a néplapot ujolag emlékébe hozám, értésére adván egyúttal, hogy eddigi precaire állásomban mellékfoglalkozás nélkül nem lehetek. Ma Heckenast új levele folytán ajánlatokkal a lap iránt észrevehetőleg hideg volt; a sok igéret végeül az jött ki, hogy erről, mint Landesblattról, a helytartóság határoz, azaz a belügyministerium. Haeckenast pedig mindenfélét hozott föl a Ma-

gyar Hirlap jelen állásának fenmaradása mellett argumentumul, s e szerint finis Poloniæ.

Ida örökségének végét, 87 frtot tegnap kaptuk ki. Ez oldalról sincs már mit várni.

Deczember 12. Heckenast ujabb levele folytán Lky megérteté velem, hogy a főherczeg megerősítését csak nem lehet érvényteleníteni!

Heckenastnak előadtam egy a rendőrségről irandó munkám tervét, s 100 frt előlegezést kértem; tegnap vett levelében megigérte.

Hügel koma felszólítása folytán commentárt irandok a polgári codexhez; könyvárusi «Geschäft» fog lenni, s eszerint nem olyasmi, mi nevem örökitendi, de azért mégis sok munkát adand, honorart vederemo.

Ma Wárdiánnéval találkozám, férje a régi bolond: nyomorral küzdenek; ámbár a multban, mint poétikus emlék kedves elöttem, de most az élet prózájában igen indifferens a különben derék asszony; szánom őt és nem akarom látni, akár itt van, akár Kamcsatkában. Minden ifjukori emléktől igy válunk meg, nem marad meg, csak a szent, de meddő barátság. Funti és Pali,

ezek kötelékei bensőmnek, közülök semmi sincs a multból... a jelenben pedig lealázott nagyravágy, kenyérkereset gondjai s nyugodt családi örömek és bajok; nyugodtak és kicsinyek. E szív nem hullámzik, csak — pénzért.

Deczember 18-áról három hóra datáltam váltóm 100 frtért Heckenastnak.

Deczember 28. Karácsony ünnepei dinom-dánomban és Rudolf társaságában teltek el. Pénz fogyott mint a polyva; következmény: kettős Katzenjammer.

1853.

Január 12. Dinom-dánom után szánombánom. Atyám deczember 30. óta tegnapig itt volt a császárnál, Bachnál s a többieknél kunyorált, adja Isten sikerrel. Mikulás felszólításomra közbenjárt Szilágyinál, hogy a most már hivatalos laphoz engagirozzon, Sz. a napokban itt lesz és lesz conferentia és alku; momentán pénzszükség szorít s ez határoz; a néplapi terv, ámbár ismét fő, nem biztat, ergo Hügel mindent szeretne, ingyen.

Január 19. A napokban volt itt Sz. — a Budapesti Hirlapnak[83] nyolcz levél és négy czikk

100 frtért és vége a sok «lapkilátásnak». Ez ugyan jó magában, de tetszik-e L.-kynek valóban? Mindegy! azt csak nem hiszik, hogy 50 frtból megéljek? Pákh Berczi[34] is szerkesztő, a «Szépirodalmi Lapok»-ba fölszólítására már három levelet irtam. Heckenastnak irandó rendőrmunkám nehezen sulyosodik lelkemre! Az elmélet csak megjárná; de a tárgy rendezetlenségénél fogva eddig úgy látom, nagy fába vágtam fejszém, mert én volnék első, ki kodifikálná a rendőrtörvényeket!

Február 9. Heckenasttal jobb «Geschäftem» akadt a rendőrmunkánál. G. ő Excja adá az eszmét, népszerű törvénymagyarázatok olcsó füzetekben kiadására. Heckenast fizet 20 frtot ivétől, csak boldoguljunk velök! A 100 frt mindenesetre fedezve van.

Február 27. Mióta a B. H. 100 frtja megjött, kellemesnek találom a munkát. Minden igyekezetem Sz.-val jól maradni, nem mint három év előtt. Az idők változtak, szarvaim is letörtek. Pali levelemre nem válaszolt; nincs is mit; szellemeink rokonsága ugyanaz, ha nem kötnek is egybe a viszonyok. Ő mindig az emelkedett lélek maradand, s a bölcs, ha a napi politika sze-

kerével lépést nem halad is, s ha e szerint minden pontban nem érintkezünk is. Hallgassunk a viszontlátásig! Funti nem felel, tán a hirlappali új viszonyom félreértést szült benne is, ki méltánylani szokta volt *számító* tetteim? Keseríti tán önállapota? vagy az én általam költött P. N. szerkesztési remények meghiusulta? Tünődöm a laphoz újból beszerzése fölött; de ha nem dolgozik!

Heiligenstadtban fogadtunk nyári lakást. Aranyér tehát a régi bajom, mint Balassa irja s mások mondják.

Hideg mosogatás geht an; de a vízital félbeszakad koronként.

Márczius 18. A belügyminister megbizásából egy az urbérrendezés ügyében kijött márczius 8-ki patenst népszerűn tárgyaló munkának[35] hirtelen neki kellvén feküdni, a büntetőjogi commentárt[36] sebtében befejezém. Dolog van elég, pénzszerzés is talán, de lesz-e látattja?

Örülök e kis megbizásnak; kicsiről nagyra!

Márczius 19. Mikulás pestkerületi prot. id. iskolatanfelügyelőnek neveztetett ki. Das ist Etwas, aus dem man zu Etwas kommt. Ő tehát czélt ért, mint mindenkinek kell.

ha tehetséggel erős akarat párosul. Sajna, hogy őt is elviszi sorsa Bécsből, bármi keveset is voltunk együtt.

Április 27. Néhány 100 frt várandóság és pénzhiány, de nem szükség! nem szükség! Mi szép, mi ritka dolog.

Heiligenstadt, május 13. Dolog elég, pénzecske is jő, mi kell egyéb? Fölséges sajtóviszonyok, dicsőséges irói állapot; na de 100 frt se kutya! Polemiám is lett volna Törökkel,[37] de elárulá Szilágyi. A mit én keztyüvel érinték, annak ő sz...s kezekkel neki ment. Török észrevevé, s lefőzte rútul. Sz. az én jegyem alá irt szamárságokat; ezelőtt három évvel nem tűrtem volna, ha egyébből, irói büszkeségből, de most irói büszkeség = 100 frt.

E hónapban jelent meg tőlem első izben három czikk az Oest. Corr.-ban; mi nekem, ki tehetségemben annyiszor s oly könnyen kétségbeesem, igen jól esett; a dij: 10 frt, mostani viszonyaim közt tekintetbe sem jő! brrr!

Egyébiránt egy részről elismertetésem, másrészről mindennap inkább honosodásom s közlekedésem másokkal, bécsi lételem kellemessé kezdik tenni. Qousque tartabit la dicsőség?

Junius 10. Az apámnak otthon kártyát vetettek, hogy jó lesz Bécsbe mennie, el is jött, ok és eredmény nélkül, a bolondság a visszautaztatással vagy 25 frtba és temérdek kínomba került. Ezek közt nem utolsó, hogy ismét a nemesis szerepét vállaltam magamra; eléállítám egész élte tükrét, s lelke mélyéig fölháborítám! Sajnáltam, de késő! Az élet oda van, késő bánat!...

Julius 1. Urbéri kommentáromért kaptam a ministériumtól 350 frtot, Heckenasttól 120 frtot és ez utóbbitól a Bünt. tvk. népszerü kvtárért 110 frtot; a ministériumtól a népies naptárért 500 frtot, összesen 1090 frt márcziustól junius végeig a szerzemény; ezenkívül várok Heckenasttól eladási 25% fejében vagy 100 frtot, melytől ő keme felettébb szabadkozott, de végre megigért. Ehhez számítva a Budapesti Hirlap és ministériumtóli havidijaim 100 és 50 frtot, igen tisztességes financziai állapot a resultatum, adósságból kivergődés s némi házfölszerelés! s — lelki nyugalom, ha ideigóráig való is, de ritka, megbecsülhetetlen kincs.

Szilágyi F. nem rég itt volt; közös érdek madzaga fűz összébb, s tán részemről elfogulatlanabb itélet Sz. felől a három év előt-

tinél, midőn még reményeim duzzadozó vitorlái jártak a képzelet csalóka tengerén, s megvetém a csekélynek látszó konczot és viszonyt. Ő egy eszmére jutott, melyet én rég kegyelek titokban; t. i., hogy lemondjon a szerkesztésről részemre, bizonyos tantième mellett; ő öt évet emleget: s az igéretet megtevé. Öt év alatt mi nem történhetik! Ő addig mást akarhat, a kormány pedig szinte máskép rendezheti hivatalos lapját: ily kétes konczokon nem szoktam rágódni. Elég a jelen.

Ma négy éve nősülésemnek. Szivem, lelkem belenőtt a családiasság gubacsába; e boldogságról szép szavakkal ábrándozni, elmélkedni nem tudok, de való, mert elvesztése fogná csak egész teljében éreztetni, mi volt! Ida erényei s gyengeségeiben egyaránt valódi nő, önfeláldozás és szeretetben változás vagy szünet nélkül.

Az új országszervezés következtében temérdek nem magyar hivatalnok küldetett Magyarországba; politikai főhatóságokhoz. Engem ugyan az elvek logikai következményei meg nem lepnek; de ha a magyar nemzet még nem szünt meg, fölöszolván, nemzet lenni; s nemzeti egységes eszméje

még nyilvánulni elég erős, akkor politikátlan a merészség, mert e sziklán tört meg mindig az egységes ausztriai uralom terve századok óta. De ha a magyar már egy csordává desorganisált tömeg, akkor Bach nagy ember, mint a ki bátran, tökéletesen fölhasználá a helyesen megitélt pillanatot. Ime tehát, mindig csak az eredmény mérlege a politikának.

Julius 20. Pénzbőség és betegség; nátha, főfájások mint rendesen; a «marienbadi» viz hatása eddig zero: nincs erőm dolgozni s gondolkozni.

Mikulással váltottunk egy pár levelet; Funti még mind hallgat; Kis Gyula, ki hét hónapig csaknem házunkban volt, sokat alkalmatlankodott, megörvendeztetett, a napokban haza ment, új pályát választani, szegény! Nagy Gyulának tegnap irtam Grignanóba, bár elhozná a szél őszre hozzánk!

Augusztus 5. Kis Gyula ir hazulról, hogy könyvárussága fait accomplit: az eszme enyim, üdvössé tenni tőle függ!

Augusztus 13. Triest-Velenczébe készülök, s tán mellékesen Grignanóba. Funti ir Nyitráról, valószinüleg ügyvéddé neveztetett ki, adja Isten! Őszi napok járnak, hideg szelek,

ma enyhült a lég, s Idával egyedül látogatók a fontos szerepet játszó Bockkellert, hol Fiedle udvari hivatalnokkal is söröztünk. F. t. i. rendkívüli jelenés utamban; aránylag magas állásában szabadelvüség, tudomány, s philosophikus egyszerű jellem tünteti ki, s vonz közelebb egymáshoz, apró barátságokon kivül.

Augusztus 19-től 29-ig Ischl, s a Salzkammergutban barangoltunk Idával, egy új rokonszellemű ismerős, Dr. Maukschsal. Tivadar eszméje volt, s az eszme jó volt. Itt nincs mit följegyezzek e szép napokról, mert a B. H. tárczájában festendem le a látottakat.

Forst Károlylyal egy amolyan világszerü baráti viszonyba merültem; ő jóval idősebb nálamnál, ő «kereskedő», én más valami, Isten tudja mi, ő szeszélyes s a barátságról magas eszméi, de mindennapias fogalmai, én Cicero amicitiáját is keveslem, s büszkén mutatok kevés baráti viszonyaimra, ő az élv s keresett szellemiek ismeretlenségében, én ezekkel szoros kötelékben élek; mindezeknél fogva még nagy idő és nagy kisérletek kellendnek, hogy én a különben vonzó külsejü, valóban gentlemanlike, becsületteljes s a családi életében tiszteletre méltó Forst irá-

nyában benső szivhódolatot érezzek, s nem tudom, fog-e viszonyunk addig tartani, mig a «világszerü jóismeretségből» más valami érlelődnék. Addig ne kutassunk, hanem becsüljük meg a jelent!

Szeptember 9—10. F. Károlylyal tetu.

Szeptember 21. A korona megtalálása, s ünnepélyei foglalkoztatják a világot.

Kempelen János multkor kapott tőlem 3 frtot, most kicsalt ismét hármat, szentül igéré fölküldésüket, hogy ha nem teszi, ez az utolsó alamizsna. Hugónak rossz viszonyairól sokat beszélt, ez is lesülyed egészen nyakas Wodianszky állapotára, kevesebb jellem s becsülettel. Annyira vivém már, hogy Polizeibeamtert sajtóügyekben candidálhatok; de hol venni «okos és becsületes, nem compromittált embert» és tout cela 600 vagy 700 frton!

Szeptember 26. Bogányi Józsától szeptember 2-ról szóló levelet nagy örömmel vettem, egy folyamodást s a mi ritka dolog, 5 frtot is küldött hozzá.

Kis Gyula az, a mi volt, 5 frtot kér kölcsön levél utján; melyre választ nem kapott.

Október 1. Positiv tudományt igényel e positiv s józan-gyakorlati anyagi kor. Hol

vegye egy ellenkező irányu iskola s korból kikerült férfi? Mathesis, technika, természeti tudományok, vegytan, — mindenre késő! Ezért is egész erélylyel közgazdászati tanulmányoknak feküdtem, hogy ezen működési körömben nélkülözhetlen téren oly honossá váljak, a mennyire a fennérintett előzmények nélkül lehetséges. A könyv és az élet, az elmélet s a létező állandó vizsgálatim tárgya; s ezen munkairányom nem kis részszel bir az iparos osztályhozi közeledésem, ismerkedésem, társalkodásomban, mint a mely gyakorlati adatokat nyújt, s fölvilágositást az elméletnek. Minden törekvésem s uti terveim e czélra irányozvák. Ez nem kis dolog, hosszú tusakodásnak: mily térre pontositsam össze tevékenységem, eredménye. Nagy tér igaz, magában foglalja csaknem minden tanulmány szükségét, történet, jog, reálismeretek egy bizonyos fokát, a földirat, népisme, országlat mind öszpontosul benne, ezek voltak eddig is tanulmányaim, de a mi eddig szórakozott, összefüggés nélküli volt, annak most czélja, központja van, mi magában nagy nyeremény.

Október 2. Károly levele, melyben 20 frtot kér kölcsön, nagy lelki háborút idéze ben-

nem elő; mennyit izzadok én, mig 20 frtot szerzek, s van-e annyi, miből másnak is adhassak, segitek-e ezzel rajta, nem fogja-e valami oktondi módon elprédálni, mit én keserűn nélkülözök, csakhogy jót tegyek vele? Sejti-e ő, hogy áldozatot hozok neki? Másrészről azonban ő panaszkodik, s baja nem eléggé tudható-e panasz nélkül is, s nem kötelesség-e visszaadnom a vetteket, ha az adomány belértéke hiányzott is, mert őt megfontolás soha sem vezeti? Úgy érzem, itt a hideg fontolgatás a jobb természeti ösztönnek hódolni tartozott, s megküldém (október 3-án) a 20 frtot.

Október 17-én hagytuk el a kies Heiligenstadtot, megszabadultam a halálra megunt omnibustól, s élvezem ismét Bécs zaját. Forst haza jött Párisból. Ma (október 22.) ajánltam W.-t rendőri szolgálatokra, nem tom mi sikerrel! Nyögök tárgy hijján vezérczikk restantiák alatt. Várom Szilágyit Pestről; tán én vagyok az egyetlen, ki unalmasságától nem retteg; hja! a 100 frt mulatságos!

Október 29. Hugó Alberttel végre valahára találkozám a serházban, a Winter legjobb rendezvous. Dolgozik a Lloydba, s a kormány által méltatlanul sértettet játszsza.

Stampeislink «Zum Katter» (t. i. Götter a Wiedenen).

November 15. Tivadar emlékeztetett, hogy ma éve találkozánk Hügeléknél három év óta először s közeledtünk ismét egymáshoz. Jellemezzem itt viszonyunkat, s őt? hagyjuk máskorra!

Ma Barna Ignácz[38] és Mándy[39] voltak nálam töltött káposztára s jól mulattunk volna, de Ida ismét elszülés küszöbén levén, délután lefekvék.

A napokban Forstékkal Sperlben estélyen 8 pfrtot költék, magam valék oka, drága connaissance, nem kell őket csinálni, míg én egy palaczk Dutemplet fizetek, addig F. százat fizethet.

Utóirat. Este Forst és Krafttal ismét három üveg Roederert ittunk meg.

November 16. Tizenegy hava hozta föl apám Etelt, a napokban visszaküldöm; nekem nincs időm. Idában nincs elég durvaság e kora elhagyottság által elromlott lélek idomítására; boszankodás az én részem, Idán rég kifogott, vast 'en! Mindenféle K.-thy összeköttetésekkel s tutorsággal odább!

November 20. A tegnapi délután a legrettenetesebb kedélyállapotba hoza; én be-

tegen az egyik, Ida a másik szobában feküvék. Azon gondolat gyötre, hogy mint mostoha anyám elszülés következtében lőn korahalál áldozata, úgy leend Idával is; s mivé leendek én akkor, mi sors vár anyátlan gyermekünkre? Nem akarom tovább fűzni e képeket, mik sajnos, nem pusztán képzeletiek.

November 29. Pali komának hiván meg, a közszokás ellen véteni nem merve, Ida sürgetésére, holmi keresztelőruhát küldénk le, miért Pali komoly neheztelését tudatá velem. Hja, látszik rajtam, hogy a nagyvilág fogalmai reám ragadtak s elromoltam, mert nem hiszek senkit a köznapiságon fölülemelkedettnek. Ez a rejtély kulcsa. Miért nem küldi vissza Pali?

Ma jő Szilágyi s mint ismételve irá: «Együtt vacsorálunk a Kaiserinnál».

Deczember 22. Szilágyi elment, volt sok conferentia, de úgy látszik, gazda nélkül számoltunk. Mai levele szerint Heckenast, Emich s közte árlejtésre bocsátották a B. Hirlap bérletét. Nem-e gunyol a sors? A mi most egy éve titkos elégtétel s tán anyagi haszon, de mindenesetre kedves leendett, az most teljesül, midőn nem óhajtom, sőt félem!

Midőn bizonyos anyagi veszteség, mert senki 100 frtot nem fog fizetni, szerkesztőjévé lenni az új hivatalos lapnak sem reményem, sem többé kedvem nincs! Bécsben maradni mostani jövedelmem mellett, e pillanatban egyetlen óhajom!... Kecsegtet ugyan végleges alkalmazás kilátása az igazságügynél és a pesti rendőrségnél; de ezek is sovány konczok, ha lapirás nincs, s élén a jó fizető Szilágyi? Hová lőn a sok intrigue s Sz. elleni áskálódás? S nem-e másé leend a koncz, mint Mikulás rég s nem egyszer emlegeté!?

Népszerü bünt. tkvem is rútúl s igazságtalanul birálá meg az igazságügyminister, helyesebben Hye;[40] az ellen is kell védeni, nem anyagi érdeket csak, de tehetségem jó hirnevét!? S nem éreztethetem velök jogaimat, mert Hye határozni foghat messze kilátásban uszó netaláni alkalmazásomról a Reichsgesetzblattnál.

1854

a rövid 100 frtos levelezői dicsőségnek vet véget, mint Szilágyi velem tudatni siete.

1854 új alkalmazási esélyekkel biztat az O. P. Behördénél.

1854 csalni fog, mint a többi; legalább hozna be vagy 3100 frtot, mint 1853. de azt nem teendi.

Január 7. Szilágyi tudósít, hogy csak 50 frt lesz ezutáni díjam; leveléből s a körülményekből látom, hogy csak arra várnak, hogy el ne fogadjam; ergo a világért se szólok ellene, nem alkuszom, elfogadom! Resignation von Schiller!

Ida holnap 21 éves, úgy szerelmeskedünk, mintha három hó előtt keltünk volna egybe; aztán csodálkozunk, ha egyszerre itt van a hivatlan vendég!

L.-ky biztat állandó heti alkalmazással, de a biztatás daczára, fizetésfölemelésért szándékom folyamodni.

Január 26. Fizetésem 1200 frtra emeléséért folyamodtam f. hó 11-kén, még persze eredményről szó sem lehet. Jövő hó elején vége a financziai jó állapotnak; lakbér fizetendő, s összes várandóm 50 frt, a hirlap 20-ka körül fizet; az O. P. B. könyvtárától külön munkámért várhatok az 50 frtra három hétig s így ismét a kölcsönre szorulok!

Ma jött meg Mikulás nagy örömömre. Kutyául mennek a dolgok Magyarországban . . . . Tudatlanság, zsarolás és erőszak

mindenfelé; ha elkeseredett magyar panaszolja, nem tesz reám hatást; de ha elfogulatlan s higgadt ember tényeket hoz föl, elkeseredem! Hol keresni segélyt? A jót akaró kormány nem hiszi a bajt valónak, a munkaözönben nem is ügyelhet az apróságnak látszó dolgokra! Mit tenni, hallgatni s philosophálni?

Február 2. Az aranjuezi szép napoknak vége; egy évig tisztességesen folyt dolgunk, most a régi zavarban vagyok, mindamellett, hogy 100 frt várandóságom van . . . Fizetésjavitásérti lépésemnek mellékes haszna volt; L.-ky kért, hogy ne forcirozzam jövendő alkalmazásom iránti tekintetből. Erélyesen és egész szerénységgel kérdém: miben álljon tulajdonkép ez alkalmazás, mert Conceptadjunktenstelle kann ich doch nicht annehmen. «Als Kommissär» tehát, volt a válasz; mire én csak óvást tevék netán Pestrei áttételem ellen, hol vagy mitheulen müsste ich oder untergraben werden! Erre nézve is megnyugtatni törekedék . . .

Mindegy! erős elhatározatom Pestre nem menni, als Komissär in Venedig bei der O. P. B. az czélom.

Márczius 17. E hó 3-kán jött meg Gyula

s ugyancsak tarkán folynak a meglehetősen dologtalan napok.

Május 13. Ha jobban folynak napjaim s az önérzet használatlan heverhet a zugban, akkor a napló is elhanyagoltatik.

Nyolcz nap óta a Józsefvárosi Glacien lakunk, egy lakban, milyet rég óhajtánk s el nem hagyandunk, ha a háziúr ki nem dob.

Gyula még mindig itt van, bár ily gondtalanul s ennyi dinom-dánom közepette lehetnénk együtt örökké. De semminek sincs árnyoldala, s örömeit egy komoly gond zavarja.

Hügelékkeli viszonyunknak véget vetni rég volt elhatározott szándékunk; a hurczolkodási érintkezések (az ő lakukba jöttünk) erre alkalmat s új okot adtanak. Szubbotits, Hügel s mások — senki sincs, kinek a társaság oly szüksége lenne, mint nekem s senki sem ád rajta könnyebben túl. Ki az oka? Én vagyok? Víz és olaj mindenfelé; vegyülök, de egygyé lenni nem tudok.

Az alkalmazás iránti mozdulatok nagyon váratnak magukra!

Junius 17. Munka- és mulatsághajhászat, Szilágyi ittléte, unalmas politika s a Hirlaptól telegrafirozásért 25 frt fizetésjavulás, gazdálkodási komoly feltételek s javult sorsom-

nak örömmeli szemlélgetése, házi örömek, bajok és unalmak, Tivadarrali gyakori együttlét, mindez összevéve: élet, ostobaság, de én nem csináltam, tehát legyen olyan a milyen!

Junius 25. Mult évi augusztus 19-iki soraim immár kiegészíthetem: a Forst Károlylyali, «amolyan világszerű barátság» az ugyanott előrelátólag kijelölt divergentiákon megbukott; tegnapelőtt irtam neki s egyúttal Crachinak, hogy legjobb lesz, ha ismeretlennek tekintendnek. Nevetséges, de mégis inkább afficiál a dolog, mint megérdemli.

Rémy (Hoffer) itt, s velünk sokat időz, s mulattat, Bakodyék[41] társaságában. 1845/46-ban dandy voltában kerülém én, szegény sollicitator, most ő szegény Opernsänger, s én regalirozom regaliákkal. Ó sors gunyora!

W. bárót tegnap örökre absolváltam, mondván, hogy deine Gesellschaft wirft ein schlechtes Licht auf den Menschen, etc.

B. Tivadarral intimitásban egymást segítjük kölcsönkékkel a zavarból.

Gyula öcsém irt Triestből; ő jó fiu, de önzés s fukarság versenyt vívnak megsemmisitésében.

Funti nem rég irt, igaza van, ma-holnap

idegenek leszünk, mindamellett, hogy szivem éltető lége csak az ő, (s tán annyira senki) körében van. S a sziv még mindig túlhatalmas! kigunyolja jégeszemet, a tapasztalásra vénültet!

Julius 13. Alkalmaztatásom ismét «im Verwendung» a cs. k. könyvvizsgáló bizottmánynál, 50 frt ismét tehát meg van s a januárban kért 100 frt; és miután az alkalmazás ideiglenes, az óhajtott «Comissär» titulus ismét várható, tehát várjunk! mostani havi revenuem tehát: belügy 50 frt; könyvbir., 50 frt; Hirlaplev., 50 frt; telegr. 25 frt = 175 frt: das geht an! más felével is beérné, én ezzel sem.

Ugyane hó 6-án kaptam egy sentimentalis kiengesztelő levelet Göpp-től, válaszom reá csak gyenge árnya volt azon közönyös idegenségnek, melyre méltó. Egyébként is rossz epochában jött, midőn minden ismerősömnek szeretnék laufpasst adni, dühömben. Levelét a válaszszal eltevém.

Crachi nem fogadá el lemondásom, egy baráti levele következtében a régiek vagyunk. Biztosít, hogy F. visszajövén, meg fog szólítani; jól van, ha sértett büszkeségemnek eleget tőn, akkor szent a béke,

azaz elkezdem őt systematice behandeln; de miként? nem tekinteni egyébnek, mint egy szeszélyes champagne-compagnonnak.

Augusztus 2. Göpp-öt nyomorában megvetni nem levén mesterség, oly szivesen bánok vele s segítek rajta, mint szív és tisztelet nélkül lehet.

Szilágyi ismét itt intrigál és untat, ha tudná, hogy nehány nap előtt Törökkel champagniztunk! Majd megtudja a szellemdús vénasszony, Kemény Zs. által.

Szilágyi úgy látszik az ő költségén akar Münchenbe vinni, mert igy legolcsóbban jutna a «kiállítás leirásához» s akkor aug. 13—15 közt indulunk, azonban ma irja Gyula, hogy 15-éig itt lesz s igy valahogy intézkednem kell.

Idát ismét megbüntetém ma azért, mi irántai magasztosabb érzetemnek 1850-ben még véget vetett s vele való házasságom a naponkénti prózai viszonyok sorába sülyeszté. Ha nem gyülölöm a nőnemet, az csak azért van, mert még inkább undorit a p . . . tia, pedig közép út nincs. Hanem minden vonzalom hatása s kulcsa csak ez; meglehet, szerencsétlen véletlen, de *nem ismerlem őt, kit tisztelni birnék.*

Augusztus 3. Szilágyi piszkosságának modora undoritó, de nem érdemes róla írni! Nem is érdemlem bőkezüségét, mert aljas szándokainak eszköze nem tudok lenni, s nem használok, hanem ártok neki.

Augusztus 23. Gyula megjött, s Pestre is ment, volt ser és champagni elég.

Szilágyi megszünteti a telegrafot, s 50 frtra reducált.

A könyv. bizottságok organisatiója küszöbön (értsd fél év) levén, Pestre főnök Obercommissárként jőni tépelődésem. Alkalmazásom kelleme, a sok olvasmány egészen igénybe veszi nappalom, este serház! Igy vénülünk. 27-kén 30 éves vagyok s semmi!

Szeptember 2. Gyula Triestbe ment néhány nap előtt.

Szilágyival ismét veszekedtünk. Talán csak megérem, hogy más szerkesztője leend a hivatalos lapnak!

Tegnapelőtt Crachiék ebédeltek nálunk. Estve Forsttal hozott össze a véletlen, ő megszólított, «du hast mir zwar verbothen dich anzusprechen» satöbbi. Majd capitulálok elfogadható feltételek mellett.

Tegnap Tivadar fiát kereszteltük, én mint keresztapa, de csak félig keresztapa, fungál-

tam. Uj comedia. Schnirchel is, ki több hó óta ittléte alatt velem nem látszott találkozni akarni, haben wir uns verständigt. Resultat: Kühfuss.

Szeptember 2. A müncheni iparmű kiállítás meglátogatásától elijesztett a cholera.

Szeptember 14. A könyvvizsgálati alkalmazás kellemeit, temérdek olvasmányt élvezem. Ez leend valószinüleg köröm; mint sejtem L.-ky szavaiból, csak hamar visszatérendek ad lares patrios als k. k. Pol. Ob. Comissär! — senis non!

Tivadart* szánom, házassága nem eléggé szerelemből történt, s mint fél speculatió, nem igen fényesen ütött ki; neje szülőinek kegyelme, illetőleg ipáé, úgy látszik, szükebb korlátok közt mozog, mint ő Amandája grossthuer hajlamainak engedett; napa őrült s rögeszméje: Tivadart gyülölni . . . Ily constellatiok közt készülnek Lembergbe. Sok comedia a kis bambinóval s szeretetre méltó, de Amandától nem méltányolt anyjával, ki tegnap utazott vissza. Ismét egy epistola regényembe?

Szeptember 22. A kis «bambino» sok bába közt csakugyan elveszett.

* Mauks pletykáinak befolyása alatt iratott! 1860.

Szeptember 28 A Szilágyivali undorító viszony, úgy látszik, ismét megszakadt, mert észrevevé, hogy Török s Pusztay[42] elleni és egyéb terveit elő nem mozdítom. Ismét 50 frttal kevesebb jövedelem, ismét csak 100 frt egy hóra, nem tudok kivergődni a tengődés fölle habozó niveauja fölé; alig egy pár hóig biztat egy gondatlanabb jövő csalképe, újra beáll a régi anyagi gond, mely évek óta annyit megemésztett szellemi erőmből.

Október 2. Szilágyival ismét rendben vagyok, hála Mikulás közbevetésének.

Bakodyék ma utaztak Lembergbe. Tegnap nálunk Abschiedsoirée. Jó emberek, nem mindennapi gyengéik daczára.

Október 10-kén reggeli fél és háromnegyed tiz közt szült Ida egy eddig ismeretlen nevü fiut. Crachi leend keresztapja, Clementine keresztanyja.

Október 18. A több napok óta csaknem remegést előidézett cholera állítólag alább hagy tegnap óta. Ismét családapai minőségem egyik kinzó oldala hozatott emlékembe. Ostoba élet így is, úgy is, czéltalan.

Október 27. A Pressbureaux-Organisatio Ő Felsége elé van terjesztve, néhány hét mulva lejövend s a kinevezések megtörté-

nendnek. Mi történik velem? nem tudom; hanem valami csak fog történni! Mint P.-Obercommissär Pestre jönni, vagy mint Commissär I. Classe itt maradni az én alternativám; de L.-ky elég weltmannilag ignorálja mások érdekeit és igényeit, s lehet, hogy II. Classe Commissärnek teend!! Mit tegyek? e kell fogadni s punctum.

Göpp 400 frtos adjunctusnak neveztetett ki; 20—24 frt készpénz s egyébbel gyámolitám nyomorában, hálául Meiers Volksbibliotek öt kötetét vissza nem hozva, bucsu nélkül tünt el.

Szilágyiék itt voltak. Sz. feje fölött 1000 frtos pensio «sötét felhője tornyosul».

November 5. Göpp nem tünt el, sem az öt kötet; itt van ő, s marad, míg az adjunctusságot is elveszítendi. Clementinét 8-ára várjuk. A cholera alább nem hagyott.

November 11-én volt Ödön keresztelése. Emléke most is boszant, mert a papot és szolgáját tulságos generositással fizettem s mert Crachi komán kivül senkit sem hivtam meg, holott még hárman is ehettekihattak volna a készből.

November 26-án hozta a W. Ztg. Pol.-Commissär kineveztetésem; persze nem elé-

gíti ki ambitióm; de még szerencséről kell szólanom, hogy magyar s protestáns-létemre a protectiók korában protectió nélkül a világban állva, belevergődtem egy bécsbeni alkalmazásba, s tagja lettem azon nagy testületnek, mely tettleg uralkodik e nagy birodalom fölött: a bureaucratiának, mi némileg kellemes öntudat s *biztonságérzet*, mely után családapa létemre rég esengtem. Tehát: sei ruhig mein Herz! Fiedler sejteti velem, hogy nem sok idő mulva az O. B. B.-ben az ő hivataluk tagja leendek.

Deczember 20. Szeretném, ha egy nap 48 órából állana, annyira igénybe vesz hivatalos dolog, hivatalos olvasmány, hirlapirás, telegraph, Turnschul stb. A Policei-Commissär bele találja magát szerepébe. Forstnál esteliztem tegnap, a «barátság» helyre állt, most csak következetesség s nem keresni egyebet, mint időtöltést körükben; de én szamár vagyok, s szivem «minden sz... ban kanál».

Göpp végre Pozsonyban 400 frttal! Már 15 frtot kért kölcsön, mit nem adhaték; én ki nem segíthetem bajai labirintjéből! Isten! egy 50,000 frtos örökség s néhány év mulva éhség! Ne tovább!

Funti hallgat. Belicza hallgat. Gyula levelére pedig én hallgatok.

Deczember 26. Kedd estve. A karácsonyünnepek Forst, Crachi, azaz champagneivel tölt dinom-dánommal jártak le végre. Pénzszüke, sok házi és házon kívüli költség, «nagyláboni» életem, önmagával, azaz finánciájával tisztában nem létel, összezsugorodni nem tudás, mindennek hátterében azon vigasz, hogy tán a fényes külszin valóban emelkedésem segíti, s à la fin még elég pénzszerzeményi kilátás előttem, valamint temérdek dolog!

Gentz főnököm tán nem is említém. Beszédessége s a kedélyességnek, egy gyengeségtől s az ezzel járó némi ravaszságtól nem ment neme, mely sajátja, irántami sokféle differentiája, nem kevéssé járul hivatalos állásom kellemessé tételére.

Clementine e hó 10-kén kihurczolkodott, azonban férje pénzt nem küld s ismét nekem kelle előállni, pedig az új év küszöbén nekem sincs mit kölcsönadogatni.

1855.

Január 1. Az új év nem sok jót hozott. Szilágyit a kedvezőbb bérfeltételek vártában

100 frtra akartam taksálni, azonban a finánczminister ellenkezésén alkalmasint megbukik a bérkedvezmény s vele a 100 frt.

L.-ky mondja, hogy 600 frtos zulagom meghagyatott, de a naptárért díjt ne követeljek; minus 500 frt.

Mit tegyek? összezsugorodjam? hogyan? hol kezdjem? lakáson? ételen? sörön? ruhán? mindenen! azaz lemondva a reményről, fogadjam el a proletár Masstabot? Lehetetlen! Tehát élek, mint eddig, majd megsegit az Isten, *dolgozni* s *élni* elvem, s marad.

Fiedler, mint ma egy éve, nálam ebédelt töltött káposztát.

Sylvester estéjét a «Hotel Wandl»-ban Forstékkal töltém, a contóját nem szándékom leróni.

Január 4. A hirlap-kedvezmények csaknem teljesen megadattak. Én Sz. és M.-hoz intézett levelekben rögtön mozgalomba hozám a 100 frtrai taxálást.

Gondolom, Sz. egyenes «refus»-t nem merénylend, de legalább alkudni fog szokása szerint!

Ezen kétely és a határozottan nyilatkozó aranyér komorítja az 1855-ki év első napjait.

Január 15. Sz. úgy lamentál a bérfeltételek miatt, mintha kirabolták volna; M. nem kevésbbé sötét szinekben állítja elömbe a lap állását; tehát örvendnem kell, hogy az eddigi 50 frt megmarad, s nem 100-at kérni!

Tegnap Semmeringen voltam a Forst-társasággal, melytől visszavonulni határozott szándékom. Napontai társaságnak unalmas, szellemi látkörömhöz nem mért; pénz dolgában túlnyomó, hol túlságos költségbe, hol kellemetlen lekötelezettségekbe viszen. Egészen elszakadni absurd, hanem ritkulnunk kell.

A semmeringi gyönyörű téli sétán áthültem. Estve daczom s hevességem egy scénába vont be, hol újra tapaszlalám, miszerint meggondolatlanság provocálni durva emberek gorombaságát, midőn helyzetem nem engedi meg hasonló fegyver teljes használatát!

Clementinenél van 40 frtom, melyet nem nélkülözhetve, ismét kölcsönökre szorulok.

Január 28. A fönnebb leirt «scéna» ügyességem által oda fordult, hogy a mai estét Braumüller s a többi könyvárus szerencsének tartá asztaluknál velem tölthetni, melynél ma 14 napja ismeretlen létemre belém botoltak.

Forstról is volna mit följegyeznem, de nagyon kicsinyes.

Páva Gyula megházasodott, azaz nőt vett, pénzetlent. Mondja aztán valaki, hogy az élet komoly!

Február 11. Hugóval ebédeltem Aigner s Juliussal. H. az új Öst. Ztg. szerkesztője leend, persze nem «Morgenblatt». Pourtant, champagne-al, mert nélküle nem lehet, tractált.

Márczius 24. Gyula itt nagy aggályt okozott, tiszti komödia következtében ezredétől el vágyik, de maga se tudja hova? hol lehetne kinlódások nélkül kellemes lételre találni?

Visontai Kovács Laczi[43] ittlétekor igért sonkát, 18 frtosat küldött; nem vártam volna, hogy táblabiró szavatartó legyen.

Márczius 27. Gyönyörű Glacis-i lakunkat elhagyjuk, nyáron falura megyünk a gyermekek ürügye alatt s mert magunk is a szabad természet bolondjai vagyunk, télre kis lakást fogadunk bárhol, fölösleges butorainkon túladunk, gazdaságos, szerény lábra akarván állni, mert így temérdek jövedelem mellett is semmire se megyünk. Vederemo.

Május 2-ika óta Gersthofon lakunk. A városban fogadtunk elég olcsó udvarbeli szállást.

A takarékossági tervek ismét eredménytelenek leendenek. Ida ismét teherben van! Három gyermek . . . Lételem egyéb kellemeit ellensúlyozza az új gond; a mely arányban javul anyagi helyzetem, azon arányban a kinzó szükség. Szabadulás sehol.

Török János itt van; a tavaly emlegetett terv: Bécsben adni ki magyar politikai lapot, erélyesen kezdeményezve van, s kilátással. Ha T.-kel szövetkezem, Szilágyitól el kell válni! Azonban nem függött-e örökké fejem fölött Sz. szeszélyének Damocles-kardja?

Clementinetől megkaptam kölcsönömet. Veszedelmes pénzviszony, pro futuro kerülendő.

Kempelen Károly adóssági börtönben pár hónap óta, mit nem érdemelt a sorstól.

Funti rohad contemplativ semmittevésben, s hogy nem ír, nem csoda.

Junius 6. A Magyar Sajtó[44] próbalapja tegnap megjelent.

Bureaucratiai nyomoruságok bosszantanak. Pedig régi elvem: «csak fizess», was will ich mehr!

Julius 4. Szilágyitól eddig el nem váltam, barátságos pofákat vág.

Funti irt, én feleltem; K.-nak 2 forintot küldtem.

Midőn így ismét emelkedő reménynyel evezünk az élet posványában, tegnap elvesztém pénztárczám vagy 50 frttal! Gersthofon a Casinóban volt ez, hol a «dalárdát» ily drágán fizetém meg. Úgy kell a szórakozottnak.

A Magyar Sajtó rettentő nehézségekkel küzd még, eddigi számai egyike sem ment el rendesen a postán.

Augusztus 8. Szilágyi kétszeres denuntiatióval fizeti vissza a Magyar Sajtó iránti jóakaratomat. Jövő hóban alkalmasint vége az igen tisztelt szerkesztő úr szives kegyeibe ajánlt «őszinte baráti szolgája»-féle levelezésnek. Ismét 50 frttal retirálok!

Károly kiszabadult.

Dolgom tömérdek. Naplóm nyugszik.

Augusztus 14. A Moshammer-féle denunciatió fenyegette hivatalos állásom kellemeit, úgy látszik F. közbejötte győzelmet szerez a jobbnak, s az ostoba intrigák kudarczot vallanak.

A Magyar Sajtó sorsa leszen, mig Török különb Geschäftsmanná nem válik, s egyrészről dühös szenvedélyeinek rabja, másrészről számítni nem tanul, mindig élet-halál közt lebegni.

Most egy krajczár sincs a pénztárban, nyomda, lakbér fizetetlen, a vállalkozó számvallókkal összeveszve, ettől oktalanul elvált. A szerkesztőtagok tudatlan, lusta geniek, az egyetlen Elefántyt föláldozza intrigáknak, Falkhoz semmi barátság a lap iránt . . . mi lesz belőle? . . .

Szeptember 10. Moshammer, illetőleg a bornirt bureaucratia diadalmaskodik. Gentz némileg multán, nagyban mulhatlanul megaláztatott, s romlott. Nagy leczke reám nézve, mi az a Beamtentum! Egyébiránt is, mindenütt a legvakabb reactio; melynek udvarunk enged . . . szomoru mindenkire nézve, ki párthoz nem tartozik s az ausztriai birodalom hű polgára mindenekfelett.

Szeptember 14. Mult hó 27-ikén ünnepeltem 31-dik évem beteltét hallgatással, ünneplem naponkint az ifjuság tünte fölötti tünődéssel. Sok bolondot tettem ugyan, de valódilag még sem élvezém ifjuságom. Egyébiránt mindegy, az ember elvész, s halála után nem tudja, hogy élt. Így vagy úgy, egyre megy ki a dolog. Vénülök bureaucrati bölcseségem fejlődésével. Gondolkozom vagyonszerzésről, hasról, champagniról, szerencse, hogy az irodalom s tudomány hivatalos

szakmányom, az tartja bennem a nemes tüzet. Készülök Pestre Funtihoz. Váczra Palihoz, Esztergomba a papokhoz, s Marótra Heckenast szüretjére. Csak pénzt várok. Török havi dijamnak csak felét volt képes kifizetni . . . ő szamár s punctum.

Szeptember 24-én indultam gőzösön 14 napi szabadságra.

Szeptember 25-én fölkeresém czélomhoz képest a primást, s nála ebédeltem és ugyanazon teremben, ugyanazon asztalnál, 12 pappal, hol 1849-ben Görgey és táborkarával ebédeltem. O tempora, o mores! Házassági engedélyünk novemberben várható. Estve Pestre értem, Funtit betegesen s egyedül leltem: várakozásom új családása, mert nejét s családi életét óhajtám látni.

Szeptember 26. irtam Idának, Funtihoz hurczolkodtam, a primásnál udvaroltam és úgy unatkoztam, mintha 1851 óta ki sem jöttem volna Pestről.

Szeptember 29. Kanócz Pistának villája van a Zugligetben; a hatás, mit ez reám tőn, valószinüleg tartós leend. Nála voltam szüreten. Szamvald Gyulánál[45] litterátori soirén, hol Kemény Zs. és Urváryn[46] kívül csupa nevezetes iró volt jelen, mint Emich, Kem-

pelen Károly, s az öreg Számvald. Egészben véve jól érzem magam itt, mert nem sietek Váczra, s Marótra nem is megyek.

Bécs, október 5. Estve érkeztem meg, megunva a pesti Krähwinkelt, litterátorokat, kedves emléket hozva magammal Funtiról, s egy *zavartalan boldogságban* Pali és Fanni társaságában nagyszáli szőllőjökben töltött gyönyörű délutánról.

Honn vagyok, dolgozom, derültebb s nyugodtabb lélekkel.

Deczember 16. Az év vége felé közeledik; szemléleteim fájók ugyan, de följegyzésre érdemetlenek: szóval: vénülök s ez közös sors.

A házassági engedély megjöttéről ő eminentiájától kaptam tudósitást, de foganatbavételét el kelle halasztani, mert Ida szülés küszöbén van.

A hivatalos lapok átalakulási moraja minden év végén megvolt ugyan, de ezuttal komolyabb, mint valaha. Emich valószinüleg kezére keríti.

Szilágyi valószinüleg penzióba jő, Funtit ajánlottam, de oda lenn nincs soutiensje. Mi lesz, Isten tudja.

Novemberben a Pesti Naplónak is irtam,

de nem fizetvén (deczember 15-ig), odahagytam.

A Magyar Sajtót habozásából kirántottam, a tulajdoni jogot Sommerre ruháztattam. Töröknek a familiáritást fölmondtam; szegény, nem ért ő engem, nem is érthet, mert nincs józan esze; hizelgés engem le nem kötelez: férfias, nemes jellem, vagy pénz, ezen kulcsokkal férhetni kül- vagy belajtaimhoz. Ő vélt szerencséjében oktalan, szerénytelen, most méltóságtalan vénaszszony . . .

1856.

Január 12. Nagy bajban előveszem a registert.

Sommer csőd küszöbén áll, s így a M. S. még gyászosabb, s reám nézve is megszégyenítőbb módon bukik meg, mint ha Sommerre nem ruháztattam volna. Előfizetői is csökkentek az új évvel.

A Budapesti Hirlapot odahagytam. Szilágyi 40 frtot akart adni nyolcz levélért; az igaz, 5 frt elég egy olyan kóficzért, de a folytonos reductió már boszantott. S végre örülök, hogy Sz.-val többé semmi dolgom.

Ellenben a Pesti Naplónak ismét irni

fogok; 60 frt fix; s czikkeket extra dijaz. Februáriusban kezdem el, mert e hónapomat egy a concordatumot tárgyazó röpirat fordítása fogja el.

Rég táplálom az eszmét, német publicistaságot kezdeni, mely kevesebb jelennel, de nagyobb jövővel biztat. Eddig időmet elfoglalá a magyar, most tervezek; az Augs. Allg. Ztg. lenne a legildomosabb tér; protectio is lenne, csak tehetség kell hozzá . . .

Deczember 18-án született kis lányunkat Erzsire kereszteltettük. Ida féltékenységének egy köznapias, durva kitörése felháborgatja belnyugalmam. E gőgös jellemet érzékeny szív vezeti női bilincsekbe, miket gyülöl, megvet. Egyedül állva, ábrándos epedés emésztené életem, így rideg prózai köznapiság gyötör s lealáz . . .

Február 29. A börzén 80 frtot nyertem Hugó paizsa alatt. Vettem két Credit-Actien-t, speculálok kicsiben, a mint az egész világ nagyban.

Kis Erzsink halálos beteg volt; nagyon fájt volna lelkemnek e gyenge élet kioltása. De a szoptatós dajka, úgy látszik, helyreüti.

Pénzgeschäftek is jól mentek e hóban. Vivat!

Gersthof, május 6. Márczius végén Esztergomban valósítók, a mit remélni alig mertem; ismét katholikusok vagyunk; házasságunk pápai engedély által megerősítve. Husvét hétfőn eskettettünk a «bibornok herczegprimás esztergomi érsek, Scitovszky János ő Eminentiája» által, magánkápolnájában. A nagy ügy végeztével Váczon tölténk egy-két napot szeretteink, Beliczáék körében, s Budán Kanócznál.

Az anyagi ügyek meglehetős szerencsés következetességgel folynak. Sommer és a M. S. nem buktak meg, Szilágyi nem hagyott békét, míg föl nem vállaltam ismét a levelezést. A Pesti Naplóban per 6 frt irott leveleim köztetszésüek. A M. S. rendesen fizet. Csakhogy én 10—50 ezerről álmodozom.

Május 31. Ma utazik Elefánti Londonba, mint nevelője Apponyi Rudolf angol követ fiának, igen jó feltételek mellett. Az utolsó idő közelebb hozott egymáshoz, régi gyermekkori ismeretségben gyökerező viszonyunk nemesült s szilárdult gyakoribb érintkezésünk által; s mindketten sajnáltuk az éveket, miket Bécsben tölténk, de — nem együtt. De annál kedélyesebb órákat éltünk

az utolsó hetekben, hol Gersthofon, hol Dornbachban, hol Török J. jó magyar ebédénél. Isten áldja őt!

Junius 22. Egy idő óta magyar (vidéki) szinészek játszanak a Józsefvárosi-szinházban; én tisztemnél fogva jelen vagyok koronkint, s a helyett, hogy elevenítve érezném magyar érzetem, gyökeresebben lehangoltatom. Nemes tulajdonok mellett kiskoruságra átkozott nemzet nagy igényekkel, kevés észleti tehetséggel; soha sem álltam közelebb azon meggyőződéshez, hogy e nemzet mivelődési képességének igen szük korlátok szabvák. A nemzetiségi s állampolgári érzületem közt létező meghasonlás, melyet kiegyenliteni csak nehezen megszerezhető elfogulatlanság képes, az óhajtott kiegyenlítéshez jóval közelebb hozott; e nemzet nem egyedül száma miatt van másodrendű szerepre rendeltetve; ne tagadjuk meg azért; inkább vagyok magyar, mint cseh vagy német; de mindenekelőtt az osztriai birodalom polgára vagyok, s csak mint ilyen vagyok magyar. Ez oly egyszerü, de mi kevésnek fér ez fejébe azok közül, kik publicistáknak, közszerepre hivatottaknak hiszik magukat. Magyar politika nincs, mert

nem volt soha; csak ausztriai politika létezhetik; a közbirodalom solidáris jóléte; ha van és lehet harcz, ezért kell lenni; a separatismusnak nincs józan alapja, csak zavaros érzelmek.

Falk Miksával kedélyesebb viszonynyá kezd lassankint érni külső érintkezésünk; ő igen eszes, szellemdús ember, kit mint engem, pénzszomj szünetlen munkásságban tart; de ő több szenvedély s primitiv komolysággal, én blasirtan, kedv s lelkesedés nélkül robotolok; ő öli magát, mintha érdemes lenne; én csak mellékesen dolgozom, főczélom: az élvezhetés miatt. De ez mindegy, ő tiszta kedélyü férfi, s én a régi hevet, melylyel baráti kötelékbe szembehunyva szoktam vetni magam, itt ismét érezem és — ki-kihütöm. Hiába! nincs szebb viszony az életben, mint az, melyben az ész elismerése, a jellem becsülése s a sziv vonzalma *kölcsönös*. Ez csak férfiak közt lehet, et nisi inter bonos esse non potest.

Julius vége felé. Ezer forintom van megtakaritva s úgy érzem magam, mint más tizezer forint birtokában fogná érezni.

September 1—9-ig. Hugóval a Langbothtavaknál s felső Steierban jártunk.

Szeptember 17-én a rossz ősz s nedves lakás elől menekültünk Gersthofról.

Szeptember 19. Antunovics Józsi[47] lepett meg látogatásával, vele s kedves, szép, jóságos látszatu nejével töltők az estét. Kedélyvilágomra nevezetes hatásu nap; azon kör, melyhez ifjukori s szerelmi emlékek szent varázsa köt, s melytől a sors, életviszonyok annyira elválasztottak, hogy reám nézve halottnak tekintem; ime, nem esett el tőlem; nincs válaszfal az ábrándos mult s talán rideg jelen közt egyéb, mint épen az élet, a szörnyü élet; a szivek nem szüntek meg rokonok lenni. És ő, kinek nevét leirni nem merem, legalább azon határtalan kegyeletnek, melylyel emlékét őrzém, némi parányával emlékezik még reám; *s mi mégis örökre elvesztünk egymásnak*; gyáván epedő bánat nem bánt; én világot alkoték magamnak, egy tán hüséges, mindenesetre velem s általam sokat eltürt nő s gyermekek képezik azt örömei s kötelességeivel; s ha a sziv csalódások tarka képeiben andalodva fáj is, eléggé megedzett az e tőrt magába rejtve hordani azon végperczig, midőn vére porrá válik. Jelenemmel így kibékítém a multat; annak mindennapiságára a költészet fényét

sugározza vissza emez. s fájdalmas örömei megnemesítik jellemem, melyet férfiasnak s tisztának tudni büszkeségemet ápoló törekvésem . . . Józsim még mindig azon ritka tisztalelkü, nemesszivü, eszményi irányú férfi, mint volt. Ah, mily jól esik száraz életviszonyaim közt megjelenése . . . Valóban, sokszor nem tudom, mi által érdemlem oly nemes lélek ragaszkodását, mint azon keveseket, kiket barátaimnak nevezek? Legfeljebb az által, hogy felismerni s megbecsülni tudom.

Szeptember 26. Új meglepetés. Theri férje, Hengel, pécsváradi jegyző keresett föl. Benne örömmel ismertem meg egy becsületes, neje s gyermekeiről komolyan gondos, tevékeny, szerezni iparkodó s egyszerü embert. Általa ismerkedém derék hazánkfiával, az ősz Schwarzer borkereskedővel, s családjával, egykori iskolatársam S. Károly unokabátyjával, kik Hengellel valamikép rokonok.

Karácsony estéje. A M. S. Török eszelőssége, ellenségeinek áskálódása következtében megszünendő volt. Pestre s Heckenastra ruháztatása az én művem. Török csak subrosa leend ezután viselője. Ő existentiájának egy sok reménynyel s kedvező jóslatokkal

kezdődő felvonását hebehurgyasága által szomorún végzé . . . Megszabadulok sok teher és gondtól és több száz frt évi jövedelemtől.

Fontos emberré lettem egy pár napra, a Cultusministerium rovására. Debutiroztam az Oesterr. Zeitungban sikerrel.

Elefántitól kedélyes, sőt érzelgő leveleket veszek koronként Londonból.

Különben semmi változás. Palyáék szivességéből Váczon ölt disznón lakmározunk.

Karácson estéjét csendesen honn töltém; sem én, sem nálunk vendég. Ez tán az egyetlen est, melyet egyedüliségben töltenem komorít. Egyébiránt van társaságom, mulatságom, dőzsölés untig! Hugó, Loh & Comp. Falk & Comp. Forst, Crachi & Comp. Hesperus, Aurora . . . sok is.

Így járt le az év, nem haladás nélkül, nem örömtelen, nem baj nélkül, summa summarum mégis csak «hiábavalóság»!

1857.

Április 12-től május 2-ig bejártam Dresdát, Berlint, Hamburgot, Hannovert, Kölnt, Bonnt, a Rajnát, Coblenzt, Mainzt, Frankfurtot, Lipcsét, (Prágát in vogelperspektive)

veni vidi bibi Forst Károlylyal. Kerül utam 200 frtba. Champ. és bordeaux-i nélkül.

Május elsején Idával Gratz, Peggau, Guggenbach nehány kellemes nap.

Május 26-án lejárt hat heti szabadsággal beálltam jármomba.

Május 31. Bakody T. és Amanda időztek nálunk.

Augusztus közepe. Pusztay áttétele bureaunkba annyi kellemetlenséget von maga után, hogy szabadulni iparkodok egyáltalán az állam-hivatalnokságtól, mely eddig finánczialiter elég kedvező; de tehetségemnek tért, külső állást, se nem nyujt, se nem igér. Hova fordulni azonban? Türni kell . . . s résen lenni, hogy ha lehet, előre tolakodni. De miként becsülettel? Mérsékelt gondolkozásom pártonkivülisége ismeretes s gyanusít azon államférfiak előtt, kik a buta eszköznek is elsőséget adnak, csak vakon hódolónak lássék. Az árulók e neme mindig legjobban boldogult.

November 4. Ma van Károly napja, de Kempelen Károly nincs többé, valami nyolcz hét előtt halt meg, mint mondják Mehádián, távol barátaitól, s mind azoktól, kik szerették. Vele a leglovagiasabb s legnemesebb

irányú, habár gyenge jellem s a legjobb sziv szállt sírba, s azon ember, ki életemre legnagyobb s eldöntő befolyást gyakorolt, finomító civilizáló modora által, nem kevésbbé anyagi állapotom s férfivá fejlődésemre — jó-rossz értelemben hatott. Sokat vétett ellenem — sokkal több jót tőn. Legkedvesebbjeim egyike volt s barátom még se. Könynyelmüsége oly szeretetreméltóvá, s végre szintoly boldogtalanná tevé. S ő, ki úrnak született a szó legszebb értelmében, mint koldus fetrengé át utolsó éveit. Nyomorú, fájdalmas emlék — — mily boldog lettem volna s helyemben százan ismerői közül, ha az anyagi szenvedéstől, mely utóbbi éveiben lealázá, megóvhattuk volna!

1859.

April 14. — reggel pont 10-kor — halt meg sarlach-vízkórságban Livius 7 éves $1^1/_2$ hónapos korában. Pár nap véget vetett a mindig egészséges, erőteljes, elmés fiunak, ki legnagyobb örömem volt!

Ma tettük sírba, april 16-kán, 12 órakor. Kezdete-e ez a sorscsapásoknak vagy megelégli-e ez egyet a sors??...

Ida, öt hét óta beteg gyermekeimnek éjjel nappal ápolója, jobb jutalmat érdemelt.

1860.

Márczius 3-án házmotozás volt nálam, Falk, Széchenyi István és Zichyéknél, Hollánnál.

Ennek következtében ideiglenesen megszüntem hivataloskodni, és kétségtelenül mindörökre, mert rehabilitatióm a világ előtt árnyat vetne becsületemre.

Hogy új korszak küszöbére ért életem, bizonyos. Váratlan egészen nem volt a fordulat, mert már havak óta folyamodtam közügynökségért, a hivatalos állást elhagyandó.

Mindig attól féltem, hogy idővel, ha megvénülök, megfosztanak eddigi előnyömtől, mely kettős fizetésben állt. De ennél roszszabb sors ért el . . . mert kereset, nyomozás alá vontak. Ez jutalma a soronkívülinek a bureaucratiában.

Mi lesz most? irataink hol? az igazságügyi ministeriumban, a hol nos amis les ennemies a Somossyk és Ráthok[48] fordítják? nagy dolgot akarnak-e csinálni belőle? erőszakkal conspiratiót kierőszakolni-e? vagy

egy kis ráijesztés a czél? rendőri eljárás vagy törvényszéki vár-e reánk és reám? s mikor veendi kezdetét az ügy tárgyalása? Kiutasitás? fogság vagy csak egyszerü amtsentlassung vár-e reám? vagy tán még megadják az agentiát? E kérdések forrnak, főnek agyamban.

Funti épen jókor volt itt pár napig föl-elevenítni valódi lényemet, mely már-már veszendőbe ment e fojtó lég alatt, melyben kilencz éve élek!

Folytatása az április 14-ki sorscsapásnak! kemény lesz-e? de tán nehezen lesz oly lesujtó, mint az volt!

Irtam márczius 8-án 1860. Husvétvasárnap előtti éjen Sz. I.[49] agyonlőtte magát. A nagy emberben egyúttal legérdekesebb társaskörröm veszett el.

Aprilis 18. hivattam a büntető törvényszékre, mint tanu a Görgen dr.[50] elleni nyomozásban.

Sejtettem mi vár reám. Búcsut vettem Idától, s gyermekeimtől sokára.

A Landesgerichten hosszú kihallgatásom volt, mint tanu. Vallomásaim közt előadtam hűn Sz.-vel volt barátságos viszonyomat.

Vége levén ennek, az előülő tanácsos (Garnhaft a becsületes ember neve), várakozásra kért, minthogy a jegyzőkönyvet az

államügyészszel kell közölnie, nincsenek-e még némely kérdései teendők?

Tudtam mi fog következni; s nem lepett meg, midőn a biró egy óra mulva visszaérkezvén, tudósít, hogy az államügyész azonnali befogatásom indítványozza, s pedig *hivatali visszaélés* vádját emelve ellenem.[51]

A kérdő pontok ezek voltak:

Görgennek hivatalos nyilatkozata szerint, én, Széchényinek *kémül* szolgáltam, ki őt ideje korán tudósítsa a rendőrség által a netán ellene foganatba teendő rendszabályokról! Válaszom: Die Zumuthung eine blödsinnige, mint hogy énnekem a rendőrséggel soha semmi dolgom, a könyvvizsgálat tagja levén. Nem is tudom, miféle bureauban, minő hivatalnokok által tárgyaltatnak e féle rendőri dolgok; nem is ismerek rendőri hivatalnokokat, sem ilyekkel nem társalkodom. Tehát e czélra használhatlan volnék. Különben is Sz. Geheimrath, s Magyarország legconservativebb politikusai egyike lévén, hogy gondoltam volna, hogy ellene, a kedélybeteg ellen, valamit akar a rendőrség indítani.

Két kérdés: kaptam-e valaha, s minő czimek alatt Sz.-től pénzt? Soha, egy krt se!

Ezzel a jegyzőkönyv befejeztetett. A tanácsos megelégedettnek látszék; várakozásra kért, mig ő lesiet, hogy még az ülés folyama alatt előadja az ügyet. Azonban rövid vártatva feljött; az elnök már elment; s igy már most elő nem adható. Most már nem tehet kivételt rám nézve a házrend alól, szobába fogok utasíttatni. De megnyugtatott, hogy ügyem még ma fog eldöntetni. Ekkor vagy három óra volt, d. u.

Egy rendőrkatona bevezetett a fogház felügyelőhez; levetkőztettem, mérték alá állíttattam; beirattam; elvétettek kalapom, órám, pénz-, szivartárczám etc. és beosztattam egy fogházba. Kértem a börtönőrt, hogy legalább némileg hozzám illő társaságba juttasson, ha már egyedül nem lehetek. Azt mondá, az úgyis háztörvény.

Ezután fedetlen fővel vezetett a rendőrkatona lépcsőkön s folyosókon végig, hol asszonyok, gyermekek ültek, kik bezárt rokonaikat jöttek látogatni. Alkalmasint uri tolvajnak tartottak; legjobb esetben Eynatten-Richter-féle bünrészesnek.[52]

Végre elértem a nekem szánt fogházat. Ott egy magas, csinos külsejü fiatal ember mutatá be magát nekem, mint N. N. quitti-

rozott főhadnagy, ki könnyelmű adósságcsinálásért van kereset alatt: továbbá egy kurtanyakú magyar (Apagyi. Zemplén megyéből), ki holmi kényes természetű váltóhamisítási ügyben van vizsga alatt.

A hozzám illő társaság kifogáson kivüli volt! A főhadnagy könnyelmű jó fiú; Apagyi kissé súlyos kedélyállapotot tanusított; őszülő nagy szakálla hosszabb fogságát, s fölpuffadt halvány arcza a fogházi eledel minémüségét tanusitá.

Épen fölmosatták egy rab által szobájokat, ajtó, ablak nyitva; borzasztón hideg léghuzam; én lelkileg, testileg kimerülve, a belküzdelem, izgalom, s üres gyomor következtében.

Végre a szoba föl volt surolva; az ajtó bezáratott. Deszkákból asztalt rögtönöztek már a házban praktikus társaim; s padokat, melyek egyikén pokróczra fekve elnyujtóztam, fázva vizes kutya gyanánt. De nem alhattam, bár fáradt voltam.

Azután beszélgeténk: közlőnk egymással bajainkat. Társaim örültek az aquisitiónak, s elmondott városi ujságaimnak, miktől az inquisitusok légmentesen elzárvák.

Azután beavattak a ház rendébe, megmu-

tatták a két új fazekat, mely számomra is ide adatott; az új szalmazsák, új pokrócz, tiszta lepedő, irigylendő éji kilátásokat nyujtott. Különben dicsérték a konyhát: csakhogy előadásaikból nem vettem ki egyebet, mint borsó, bab, káposzta változatait; saját pénzen sem igen lehet éldelhetőt kapni. Egyébként a ház rendben, tisztán, emberséges módon administrálva.

Hat óra tájban társaim az előbb két nappal megrendelt sört, kenyeret, kvarglit, én mint ebédelőtti fogoly, levest s borsót kaptam. Hozatnom mit se lehetett; ahhoz előleges elnöki engedély szükségeltetvén. A forró levest megettem; a borsót nem birtam, mind a kettőt rossznak találtam. Társaim megosztak velem kenyeröket, söröket, vajha visszaadhassam nekik!

Igy lőn est; megkondult a hétórai harang; csengése ábrándos epedést költe szivemben. Apagyi a magas ablak alá állt, s buzgón és soká imádkozott. Később a hadnagy is fölállt, s követé a példát. Rövid habozás után magam is fölkeltem, megkisértém egy miatyánkot mondani; s csodálatosan jól sikerült. Husz év óta az első ima, mely szivemből jött, s mélyen, igazán

érzém e szavakat: «Legyen meg a te akaratod!»

Tanuságul jegyzém meg magamnak, mily átok a scepticismus; mily áldás a vallásosság; s mennyire kötelessége a gyermekét boldoggá nevelni akaró szülőnek, őt vallásossá nevelni! «Legyen meg a te akaratod!» bármi jöjjön; még pedig a legrettenetesb, a bizonytalan kilencz hónapi untersuchungshaft, melyet persze, azt tudtam, fölmentő ítélet fog követni! Azalatt elmul a nyár én nem fogom látni virágait: nem a kedvelt hegyeket, völgyeket! Az alatt gyermekeim nőni fognak, s én meg nem ismerem majd őket; nem örülhetek nekik!

Azonban félre-félre kinos gondolatok: legyen meg az ő akaratja!

Sötét lőn. Társaimnak különös engedélynél fogva gyertyájok van. Miután lemosogatták az edényt, az enyémet is, elővettek egy játék piszkos tarokkártyát, leültünk a rögtönzött asztalhoz; s üztük az ultimót; egyet el is vesztettem, de persze csak pufra ment: pénze kéznél senkinek se lévén.

½9-re lehetett, zörögnek a vasajtók és lakatok; őrök jönnek; s tudtomra adják, hogy mehetek. Szabad vagyok? igen!

Megöleltem szegény társaimat, kik csodálva s tán sajnálva láttak távozni.

Törvényszéki szolga kíséretében bérkocsin a rendőrségre! Onnan, féltem, el nem esztenek, vágtatva haza!

Ida könnyekben úszva ült egy zúgban; mellette Falk Miksa, vigasztalva, s tanácskozva, mit lehetne tenni? Mit lehetett volna tenni, ha a törvényszék letartóztatásomat elhatározza? semmit!

Napok mulnak; de Damocles kardját fejem fölött érzem még. Ha gonosz akarat van ellenem, miért ne üldözhetnének legalább új meg új idézésekkel, kihallgatásokkal, fenyegetésekkel? Pedig úgy van; mert ma május 11-ike és még mindig nincs határozatom, vajjon megadják-e, vagy nem az agentiát? vajjon felhagytak-e a további nyomozással.

Ha az ügyet politikai térre játszák, eltürröm, mit rám mérnek, resignatióval.

Becsületem beszennyezni, pedig ez törekvésök, sikerülni nem fog nekik. Minek tehát az izgatottság, ezen idegesség s félelmek?

«Legyen meg a te akaratod!»

U. i. Az első vádat elfeledém, pedig erre, mint a további nyomozásokból következ-

tethetni, nagy súlyt fektetnek. Görgen t. i. denunciált, hogy álnév alatt jártam Sz.-hez. A mi eleinte igaz volt is; ich hielt das für eine der zahlreichen Grillen des Grafen; de később kisült, hogy oka volt rá, mert Görgentől tartott, ki mindig félt, hogy «der Pol. Com. wird uns denunziren»; a gazember tehát jobbnak látta, megelőzni a denunciatiót.

Bécs, junius 20. L. beszélé, hogy Ferencz császár 1809-ben magyar császár akart lenni, de a nádor, Eszterházy országbiró, Pálffy cancellár, koronaőrök etc. nem javasolták, mert a magyar a királyi czímhez szokott.

Szőgyényi a «10 év alatt» több izben kinálta lemondását, memoirokat adott az ország tegalis állapota érdekében.

Midőn L. nejének mondá, hogy nem csak szeretnie, hanem tisztelnie is kell őt, neje sírva borult nyakába.

(P. S.) 1863-ban kisült, hogy a kammerdienerrel, egy piszkos horváttal él s azzal meg is szökött.

Junius 23. Friedländer (a Presse szerk.-lársa) szerint Hübner[53] elbocsáttatásának catastrophája következő: Hübner az egész bi-

rodalomban megyéket akart szervezni; a ministeri tanácsban birodalmi alkotmányt hozott javaslatba, s a magyarok különkövetelései ellen nyilatkozék. Goluchovszky[54] ellenveté: hogy a magyaroknak immár bizonyos igéretek tétettek. Erre Hübner: «Ezeket ő nem venné tekintetbe.» Goluhovszky: «Hogy mondhat ilyet austriai minister?»

A császár pedig erre e szót morgá: «Schuft» s öklével az asztalra ütve fölkelt, kiment s a ministerek utána. Hübner egyedül maradva, rögtön megírta lemondását.

Hübner s Bruck[55] szavukat adták egymásnak, hogy együtt állnak s buknak. Hübner tehát emlékezteté B.-t; ez azonban azt válaszolá:

«Ich bin Soldat und bleibe auf meinem Posten.»

F. szerint neki Hübner maga adta elő imigyen az egész dolgot.

Mi máskép hallottuk; s Hübnert oly hirben tartók, mint ki a magyarok iránti engedékenység áldozata.

Julius 7. Lonovics[56] helyesen jegyzé meg Széchenyiről, hogy soha se dicsekedett tetteivel. Nem is említé, mintha soha semmit sem teremtett volna. Hanem mindig

előre nézett: mit kellene még tenni. Nagy lélek blasirtsága és tettvágya.

Széchenyi szokta is mondani: «Nem tanultam oly sokat mint az urak (nem is akarta a régit tanulni ő, ki újat akart teremteni), és a nyilvános ülésekben, hol oly sok okos ember ült, sokszor féltem; meg is szorítottak sokszor; dogmatiálni nem tudtam, hanem mit tettem: kilestem az ellenbeszéd gyengéit s azokra intéztem támadásom s igyekeztem nevetségessé tenni.»

Augusztus 2. Azóta az özvegy grófnét[57] is kihallgatták; ugyanazon haszontalan kérdésekre nézve! Huzavona!

Weber, most hála az égnek, letett rendőrigazgató, rút kelepczébe akart hozni. A rendőrkém azzal vádolt, hogy «a magyar birodalmi tanácsosok után leskelődöm, um von ihnen Berichte zu erpressen». Erre elmondám, hogy a Presse fölkért s én Szi . . . Gyurival beszéltem a dologról, de az azt mondá, miszerint a magyarok erkölcsileg kötelezvék nem adni tudósításokat, annál fogva, mert e föltétel alatt vivták ki a nyilvános, hivatalos közlést, így tehát le is mondtam a Pressenek. Egyéb gyanusítás tehát hazugság. Harmadnap ismét előhivat W. Fődolog

előttem egy ministeri irat, melyben azzal vádoltatom, miszerint épen Szögyéni,[58] épen ellenem panaszkodott, «dass ich den Amtsräthen nachspähe», protocollumot vétet föl velem, melyben ismétlém szóbeli előadásomat. De ezt tagadja Weber: azt mondja, hogy minap egészen mást mondtam stb. s mindenféle violentatio után végre hazugnak declarál. Persze erre *pofon* lett volna az egyetlen illő felelet; s *ezt akarta* is ő, mert akkor rögtön bezárathatott volna, Beleidigung einer hohen Amtsperson, thätliche Misshandlung stb. legalább egy évi börtön! De a cseh csel nem sikerült; hallgattam, s rögtön ezután irtam Hell kormánytanácsosnak, panaszolva e durvaságot, s egyúttal ünnepélyesen kinyilatkoztatva, hogy «ha W. úr mást jelentett a ministernek, mint a mit én az irott protocollba diktáltam, akkor W. úr hazug!»

Ebben maradt a dolog. Azóta W. hivatalnokkörökben terjeszti diadalát, s az ellenemi rágalmakat; s én kénytelen leszek Szögyénitől bizonyítványt kérni, melyet, ha becsületes ember, nem tagadhat meg tőlem.

Utóirat. Szőgyéni nem egészen tiszta e

dologban. Kisszerü bureaucratikus elővigyázó . . .

Julius 22-től vagy hat napot tölték Czenken, Széchenyiéknél, nagy élvezettel.

Augusztus 8. Malz Hofrath és Pol.-Director 6000 frttal nyugdíjaztatott. Helyébe egy elkopott ember, Martiner tétetik kegyelői által, csak azért, hogy neki is legyen igénye 6000 frt pensióra. Így vagy 160 Hofrath pensionált.

Augusztus 9. Széchenyi gyakran mondá, nem minden czélzás nélkül önmagára: «A legszörnyűbb önmagát túlélni; lieber eine Kugel durch den Kopf».

Augusztus 9. Hiresztelik, hogy 15-kén vagy 18-kán Magyarországnak alkotmányt octroyálnak. Nem akarják közölni a birodalmi tanácscsal; ámbár Benedek[59] javasolja. Mások szerint a kormány fœderativ elvekhez hajol, s nem nézi rossz szemmel a birodalmi tanács ebbeli mozzanatait. De ennek ellenmondanak azon czikkek, mik a félhivatalos Oesterr. Ztgban s a Presseben megjelennek.*

A birodalmi tanács magyar tagjai sokat

* U. I. Jele, hogy a kormány egyik tőredéke centralistikus volt.

remélnek. Eddig a többség az övéké. Emlegetik, hogy legfelsőbb körökben a szándék Magyarországot kielégíteni: de a többi tartománynak — semmit! Valószinűbb, hogy egyik se kap semmit!

Augusztus 10. A magas bureaucratia még önbizalomtelt. Oly higgadt embertől, mint Fiedler barátom, feltünt ily megjegyzés: «A magyaroknak legtöbb okuk lesz megbánni eljárásukat. Egész Európa tendentiája a centralisatio; most egyszerre Ausztriában autonomia s fœderatiót tűznek jelszóul».

Mire én: «Ez csak reactio; mert a központosítás 1850 óta ügyetlenül s erőszakosan túloztatott».

Augusztus 21. Majláth Györgynél.[60] Okos ember. Érdekeseket beszélt a birod. tanácsbani nehézségekről; a bureaucraták még túlsúlylyal birnak, a közönség pedig csak Garibalditól vár.

Szeptember 10. Szögyéni az első ülés után jókedvű: de aggodalmai mégis vannak, vajjon sikerül-e az ó-conservativ férfiaknak keresztül törni. A forradalomtóli aggodalmak másrészt: hirek, hogy az olasz emigratio a magyarok által akarja a gesztenyét kikapartatni. Szögyéni azt mondja, körül-

néznek haszonvehető egyének után s szemöket reám is vetették. Mondám, hogy rendszerváltozás esetén maradok t. i. hivatalban.

Szeptember 12. Hogy készülnek a fölterjesztések? Plener[61] fölszólítja Benedeket, adjon pénzügyi jelentést Magyarországról. B. azt mondja: nem értek hozzá; adjon támpontokat. Plener erre titkára által kidolgoztatá a jelentést; elküldi B.-nek. B. aláirja és fölküldi.

Szeptember 15. Prottmann[62] megbukott. Prágába internálták. Sok igaz adoma kering, mennyire félt a katzenmusiktól. Kész volt regimenteket alarmirozni. Azt mondják, utána utaztak valami dévaj fráterek s megmacskazenézték.

Szeptember 24. Falke felszólít a Budapesti Hirlap átvételére. Válaszom: ha Magyarország történelmi jogát tűzi ki elvül a kormány, szivesen. Egyébiránt, úgy látszik, fordulóponton állnak a dolgok; legjobb függőben hagyni a a szerkesztőséget.

Marger[63] kimondván a Reichsverfassung szót, enfant terrible gyanánt megijeszti a centralistikus kisebbséget, mely úgy manövriroz, hogy a trónnál is egyedül «loyalis»-nak lássék. Általános nevetés, pártja mint

hagyta cserben. A majorítás a mienk; úgy látszik, reményei vannak. Lehet, hogy már kicsinált dolog volt a rendszerváltoztatás, s ő Fölsége összehívá a királyi tanácsot pour sauver la forme, et l'autorité du monarche.

Október 2. Lonovics szerint Majláthnak s Szécsennek[64] van legtöbb kilátása jelenleg. Karöltve találtam őket az utczán. Szögyénire aprehendálnak odafönn, mert kimondá a birodalmi tanács gyűlésében, hogy ő rég javasolt rendszerváltoztatást, de eredménytelenül.

Október 23. Az október 20-iki kibocsátmányokról habozó vélemények. Első perczben a magyarok itt elragadtatva. A bécsiek és lapjaik haragszanak: «Die Ungarn haben alles bekommen; wir nichts.»

Később rossz hirek Pestről, indifferentismus. Majd megszünik.

Október 24. Falk Miksával véleménykülönbségek. Ő a henye tudósok szenvedőleges, én az aristokraták tevőleges politikájához szítok. Egyébiránt Falknak könnyű metier a politika: neki nincs magyar szive. Mint mondám is neki cosmopolitika forradalmi dogmáira: köztünk az a különbség, hogy én magyar vagyok, te nem.

Október 27. A Varsóból visszajövő császárnak fáklyászenét akarnak adni a Studentek, e hírt vivé a rector vagy ki (Festeneg?) az udvarhoz. Gr. St. Genois adjutáns táviratoz a Fölségnek; a Fölség beleegyez. Azután kisül, hogy az egész Wohldienerei az illető tanár részéről. Ekkor az ifjuság kéz alatt haranguiroztatik: de biz az nem akar fáklyászenélni. Végre legfelsőbb határozat érkezik, hogy ő Fölsége nem fogadja el!

Október 28. Szécsen bureaujában épen javában volt bőbeszédüségének, midőn berohan egy hivatalnok félív papirral, ő Fölségétől két szó, meghivás. Szécsen felugrik, hogy nincs frakkja, haza kell szaladnia, hogy ő Fölségéhez mehessen. Az ajtónál egy nyirott bajuszú magyar kir. tanácsos: Szécsen meg sem hallgatja. Lerohan a lépcsőn, én kisérem, beszélek, de ő nem válaszol, nem hall; esze a Fölségnél jár. Végre elhagyom.

Október 29. Lonovics a császárnál volt. Hosszú kegyvesztés után. A Fölség igen nyájas s leereszkedő volt. Lonovics gratulált neki az új választásokhoz; a császár hozzátevé: «Besonders der Vay!» Lonovics kiemeli, hogy a Fölségnek egy nagy előnye van elődei fölött: magyarul tud! Ő Felsége:

«De már nehezen beszélek.» Aztán fejtegeté neki Lonovics: hogy engedményei által nem veszített, hanem nyert erőben stb.

Október 31. Itt volt Zsigó.[65] Sokat beszélt. Feketén lát. Benedek egy barátja előtt melancholice fölsóhajtott volna (midőn olaszországi fővezérré neveztetett ki): «Olaszországba megyek. Tán az utolsó ausztriai hadsereget vezénylem».

Sok érdekest beszélt Zs. a napoleoni comissariusok tevékenységéről Magyarországban. A megyegyűlések szerinte az adót fogják megtagadni.

(Ezután nem tettem jegyzeteket egész 1861 *szeptemberig.*)

*

Jegyzet. Ezeket a hiányzó lapokat ugyanis, melyek egyébként főleg az októberi diploma születésének kulissza-titkait lettek volna hivatva megvilágítani, az ujságíró Kecskeméthy *Naplójába* akkor nem ért rá bevezetni, de beírta utólag, «Futólagos jegyzetek» cím alatt és megírta később külön kötetben is: «Vázlatok egy év történetéből. 1860 október 20-tól az országgyűlés feloszlatásáig». A kézirat sajtó alá rendezésénél azonban én kivettem a szóban forgó részt a «Futólagos jegyzetek»-ből s a történeti kronologiai sorrendnek megfelelően összevontam a Napló-ban. *R. M.*

1861.

Szeptember 6. Az 1860 október 20. óta történteket, majd ha a «Sürgöny»[66] szerkesztőségétől elszoríttatom, lesz időm megírni . . . magasabb állásra, nagyobb szinpadra léptem, s tán nem csak látszom magamnak, mintha azóta magasabb és nagyobb lennék.

November 11. Valóban, vagy általán nem, vagy rendesen kellene írnom e naplót. Utolsó esetben az hű fonál lenne kezemben, hogy korunk történetét megírhassam. Az illetékes, avatott, szóval kormánykörökkeli érintkezéseim október 20. óta elég gyakoriak, néha bensők voltak.

Az egyik episod be van fejezve. A derék Majláth, a jeles Sennyey, élükön a jellemezhetlen Vay, stb. leléptettek. Ma katonai dictatura hálózata képezi Magyarország közigazgatási szervét . . .[67]

A nemzet nagyrészt maga az oka. A nagy többség nem tud tisztába jönni, s nem találkozik nagy ember, ki formulázni s erős kézzel keresztül vinni birná azon elveket miken Magyarország Ausztria többi részei,

vel s saját nemzetiségeivel ismét kiegyeztetve megállapíttathatnék. Óriás zűrzavar eszmékben, törekvésekben, miknek tán, ha a legnagyobb kormányzati genie korlátlanul uralkodhatnék is, nem tudna jó véget vetni!

November 6-kán jött meg Pálffy altábornagy,[68] mint királyi helytartó; rettegett rendeletek kiséretében, miket én a szerkesztőségben 8-áig este várván, utóbb áthajtattam a várba, keresendő Károlyi László[69] elnököt, kit is Pálffynál találtam az udvari palotában.

Mindjárt behivattam. P. nagyon szivesen emlékezett egy neki pár év előtt tett kis szolgálatomról, valamint Sürgöny-czikkeimről is. Modora s beszéde katonás, de jóakaratot mutató s rokonszenvgerjesztő. Ő is hazája javát óhajtja, s örülni fog, ha missiója minél rövidebb leend; de a rendet helyre kell állítani. A terrorizmusnak véget kell vetni; (ez most a Schlagwort); reméli, hogy együtt fogunk működni e czélra s pártot verbuválni. «Minden magyar ember született verbunkos», válaszolám. Szóval, beszéde megnyugtatónak látszék, hogy nem a várt vérlihegő tigris leend. «Ő Felsége iránti bizalom s a régi magyar jellem fölélesztendő;

a schwindel forradalmi szellem kiirtandó etc. Most legalább így gondolkozom», mondá; «ha tovább leszek itt, meglehet máskép». «Bizony», válaszolám. «mérges levegő van itt, soknak megváltoztatta nézeteit»; szóval katonásan, tréfásan folyt a discursus.

Azonban Privitzer[70] a várt rendeletekkel csak nem jött. A szerkesztőségbe átmenvén, ott 12-ig itattam a dolgozótársakat; de biz a várt legfelsőbb rendeletek nem jöttek. Csak másnap kaptuk, extralapban adtuk.

Harmadnap fölhivattam Weberrel, a P. O. Ztg. szerkesztőjével Pálffyhoz. Még nem is tudta, hogy a helytartóságot megnyitó beszéde már megjelent. Komolyan fölszólított ő is, utóbb Privitzer is, hogy így úgy támogassuk, írjuk a czikkeket. Weber is secundált nekik, mondván, hogy eddig nem igen lehetett, de most már lehet, mert «megszünt a terrorizmus». Servus neked. Én ellenben azon észrevételt tevém, hogy midőn a többi lapnak nem szabad úgy írni, mint akarnának, nekünk is genant. Mire Privitzer úgy fogadott, mint Bureauchef Concepstsadjunktjait, azt mondá: «Die haben sich auch nicht geniert die niederträchtigsten Sachen zu schreiben» stb.

November 8. Privitzernek jelentém, hogy Bécsbe készülök, magam kissé orientálni. Erre a szófukar úrnak kissé megindult a nyelve, szégyenlte nyilván, hogy őt semmibe se véve, Bécsben keresek instructiót. És ezután bővebben tárgyaltuk a provizorium jellemét, mely szerinte: helyreállítani a Felség bizalmát a nemzet iránt, megszünvén minden administratio, kellett valamit helyébe állítani, a czél: lehetővé tenni a törvényes állapot helyreállítását stb. Szóval: bizony motiválni könnyű e rendszabályokat. Más kérdés, hogy a czélt előmozdítani, vagy hátráltatni fogják-e? Pr. hideg, sokakat visszataszító, mert bureaucratikus modorú, pedig higgadt, becsületes ember.

November 11. A mit bel-külföldi lapokból kivehetni, összevetve az O. Pr.-től hallottakkal s azon körülménynyel, hogy az új rendeletekben a február 26-áról szó sincs, s azzal, hogy az ismét egybegyült Reichsrath életmozzanat nélkül maradt, politikus körökben az a vélekedés, hogy a február 26-iki Reichsrath el van temetve.

Fog-e ez használni? Mi fog használni? Kemény Zsiga azt mondja: semmit. El kell veszni Magyarországnak is, Ausztriának is.

Van-e a feketelátásnak praktikus becse? A politikus tegye a lehetőt, számbavéve a működő tényezőket, tekintve a jövőre, de nem mint jós, hanem mint szinte tényező.

Persze, könnyű ezt általánosságban mondani!

November 22. Néhány élvezetes napot, mert Idával, töltek Bécsben. Forgáchnál[71] néhányszor hosszabb értekezleten. Ő ugyan, ha nem is schwindler, de felületes, s semmit mélyen nem hivő ember benyomását teszi reám. De jót akar: l'enfer est pavé stb. Azaz szervezni megyéket, városokat, aztán országgyülést hozni létre; az alatt ő Felségét megnyerni a 47-iki szempontnak; közvetítő tervet, mely a birodalmi tanácscsal érintkezendő, de annak kiegészítését nem teendő magyar ország-bizottmány, némi negyvennyolczadiki módosítások s ministerek s effélék nem rosszul combinált amalgamából áll. Sikerülni fog-e? más kérdés. Tény, hogy Forgách a Staatsministeriumban már gyűlölt ember. Forgách svádája s eddigi csekély «vívmányai», nagy tevékenysége, főleg ügyessége által személyes befolyást szerzett a jóakaró Felségnél, kinőtt Schmerling szárnyai alól, nem enged neki befolyást

Magyarország administratiójára, hinc illæ lacrimæ.

Azonban erről a hazai publicum mit se tud, s gyűlöli Forgáchot.

Azóta, mint írja Gans Mór,[72] ministeri gyűlés volt, hol Forgách erősen veszekedett; de úgy látszik, még tart Schmerlingtől (ha nem vele) mert nem engedé G. M.-nak, hogy Forgách nevében egyenesen nyilatkozzék a február 26. ellen . . . mint F. privatim tevé előttem. Vederemo.

Széchennel is beszéltem. Sokan azt hiszik, ő a diabolus volt a ministerek s az ostensibilis kormány háta megett. Nem hiszem. Sokat beszélt, mint rendesen. Mondá, hogy baráti cserben hagyták, hogy ő todtgeschlagen fönn és lennt. Én diplomatikai lelemménynyel mondám: fönn? nem; kevés választás van Ausztriában tehetséges államférfiakban: a mi igaz; a magyarországi népszerüség pedig annyit ér, mint a népszerűtlenség. Azt egy tettel el lehet játszani, ezt egy czifra dictióval meg lehet szüntetni. Egyébiránt Széchen staatseinheitlich nézetei nem lepnek meg; régi dolog; ő egyoldalú, Bécs s magas légkör befolyása alatt áll. Mindenesetre megnyugtatva érkeztem vissza

Bécsből a provisorium iránt. Nem lesz Haynau-féle, mint itt emlegették.

Azalatt háromszor lefoglalták a Sürgönyt. Azt hivém, ellenem dolgozik itt valami befolyás. Azonban Pálffy eltalálta gondolatomat, mondván: ez önnek nem árt a nemzet szemében. Igaza van. Úgy is megtámadtak Gans egy levele, s egy czikkem miatt. Pompéryt pompásan lefőztem polémiában.

De Pálffy nagyon tulságosan termékeny oly eszmékben, miket a Sürgönyben kimondatni akar; pedig politikátlan. Lassanként, ha befolyást szerzek reá, majd kijózanítom. Soirékra hivja a notabilitásokat s köztök engem is.

November 23. Estélyen Pálffynál, a szellemdús Ranolder[73] s ostoba Lipthay[74] püspökök, Coronini[75] s több tábornok (Neuwirth), Kapy,[76] az ujonnan verbuvált megyei s városi tisztikar notabilitásai voltak jelen. Politikai s egyéb conversatio, pêle-mêle, a kivel tetszett. Kártyaasztalok nem jöttek létre. Hideg vacsora, magyar borokkal, meglehetős. Pálffy cordialis, Coronini udvari ember viseletüek. Ranolder örült, ha courisálhatott a hatalmasoknak. Én szokásom szerint degagirt s mindenre figyelő. Pálffy oly kedély-

ben van s úgy beszél, mintha legszebb rendben lenne már minden. Már arról panaszkodik, hogy még a Kriegsgerichtek sincsenek rendezve. Kapy titokban velem egyetért, hogy az egész provisorium egy intriga, melylyel Schmerling meg akarja mutatni ő Felségének, hogy mit den Ungarn ist nichts zu machen, s helyre kell állítani a csehnémet rendszert, Magyarország felosztásával nemzetiségi atómjaira, birodalmi alkotmányos mázzal. Pénzt nem küld a kormány a megyékbe; nincs mivel kiküldeni állomásaikra a nagynehezen kapott hivatalnokokat; ezeknek semmi kecsegtető kilátás sincs nyitva. ½11-re eloszlottunk. Ügyetlenség volt be nem mutattatnom magamat Coronininak. Máskor.

November 24. A lapok meglehetős szabadsággal mozognak; az élczlapok főzik a «Pesti Hirnmitnirnököt és Sürgölődöny»-t (Üstökös).[77] Általán a hangulat ingerültebb, mint azelőtt; (szidnak engem is schwarzgelbnek a kávéházakban) és bátrabban is, mert Kriegsgerichtnek semmi nyoma, hála az égnek. Magam is nèpszerűcske czikket írtam horvát ügyekről. Ludasy pedig a Reichsrathról. No also!

November 25. Gróf Zichy Henrik[78] «barát-

ságos ebédre» hitt, veje s nejével. Év előtt még nem igen volt barátságos. Hihetetlen, mennyire érvényre jutottam egy év alatt. Kákaynak is van része benne. De a tulajdonképi régi korifeusok közt keveset mozgok. Eötvöst soha se látogattam meg; senkinek se courisálok; még az öreg Deákot is, kit őszintén tisztelek, kerülöm. Mindamellett, hogy egyet-mást tanulhatnék efféle érintkezés által, politikai tekintetben meddőnek tartom. Mindinkább meggyőződöm, hogy nemcsak specialis állásomnál fogva nem tudok velök amalgamizálódni. Úgy tetszik nekem sokszor, mind ezen 48 előtti bölcsek leélték magukat. Új idők járnak, s én az új idők gyermeke vagyok. Igaz, hogy nem tudnám mondani, miben áll a különbség politikai tendentiáim s az övéké közt, de érzem, hogy az ő Schlagwort-jaik elavultak, nem elégségesek a situatio feletti uralomra. Új utak készítendők, vagyis az események által készülnek már; új eszközökre lesz szükség, s a hagyományos politika: Nyáry,[79] Tisza épúgy mint Deák, Eötvös, Kemény, nem felel meg többé a bonyolult viszonyoknak. Vajjon közelebbi elvrokonaim: Majláth, Sennyey?[80] Ők mindenesetre államférfiak, nem doktriná-

rek, nem theoretikusok, nem is régi táblabirák. Vederemo! Elég az hozzá, idegennek érzem magam a régi emberek s eszméik körében, s számot tudok adni magamnak az idegenségről.

Természetes, hogy nem szereplek köztük, mig jó Pompéry barátom írói segédegyletben, s egyéb clubokban titkár s a többi; én feléjök se megyek. Talán ez hiba?

Zichy Henrik a mennyit lehetett, annyit kipletykázott belőlem; s nem az ő érdeme, hogy nem mindent tudott meg. Neje csendes, modest viseletü, s mint látszik, okos asszony.

November 28. Pálffy már ismét czikket akar s pedig a Hirnök ellen; megkisérlém capacitálni, hogy ez ügyetlenség; de már fejébe verte magának; még sok gondolata van reservben, «tudja barátom, éjjel nem tudok aludni, s akkor mindenféle jő eszembe, mit följegyzek magamnak». Gratulálok a Sürgönynek, ha ezt mind ki kell adnom . . . Sch. is kétségbeejtett; okossággal P.-t nem lehet capacitálni, várható tehát, ha rövid idő alatt sok bolondságot fog tenni.

Sokan ajánlkoznak hivatalos szerkesztőnek; többi közt Vida Károly[81] is: jobb is

lenne nálam; legalább buzgalmasabb: az igaz, hogy leköpnék nemsokára a lapot.

November 30. Schefer,[82] Privitzer segítségével sikerült lebeszélni Pálffyt a febr. 26 melletti czikk kiadásáról. «No sehen sie, bin ich nicht ein tractabler Mann», mondá. Véletlenül ez nap jó kedvü volt, melyet én hízelgésekkel fokoztam. Pompéryvel P. antichambréjában találkoztam, szemébe nevettem; de még mindig dühös, azonban kezet adtunk. Hopfnak[83] azt mondá, soha se békül ki velem; hanem, ha meghalok, az egész országban collectát csinál családomnak! Jó gyerek. De én jobb szeretek élni.

Deczember 20. A napok tények nélkül járnak le. A provisorium szelidsége elv ugyan; de úgy hallik, a provinciából hoznak befogottakat. Itt Bus vitézt[84] s Tóth Kálmánt itélték el, azt két, ezt egy hónapra. T. K.-t meglátogattam a Carl-kaszárnyában. Az egész fiu nem sokat ér, azonban büne se nagy; Török János a botránykő. T. J. ellen magam is firkáltam egy czikket, melyre előreláthatólag dühösen fog felelni. S. itt volt. Sokat beszéltünk, érdekeset, de eredmény nélkül. A conservativ párt részint levert, részint időszerűtlennek tartja a fellépést lap-

pal. S.-vel sokat beszéltünk az október 20-ki kormányférfiak mulasztásairól, helyzetök felől, közvetítő szerepök akadályozá az «erélyes» fellépést, melynek mulasztását szemükre vetik. Főgondjuk most is fölül hatni; a közvéleményre hatni nem törekednek, mert megadták magokat a 48-nak. De a 48-nak árnyalatai vannak, s e részben kár nem törekedni arra, hogy a tömegben közvetítő eszmék terjedjenek. K. Zs. azt hiszi, a legközelebbi mozgalomban ismét túl mennek rajtunk a tulzók! További folyamatban Magyarország felosztását látja. Nem lehetetlen. Sőt Ausztria bukásának természetes következménye fogna lenni.

Pálffynál, úgy látszik, disgraceba estem. Három hét óta nem hitt soiréira. Tán szelét kapta, hogy nem helyeslem minden ötletét . . .

A tudós társaság üléseket tart. Hallom, Lonovics tagnak proponált. Nem lenne nagy dicsőség, de jó oldalai mégis lennének megválasztatásomnak.

Nem rég Coronini tábornoknál voltam. Mívelt, tisztes egyén. Nyilatkozatairól itélve, a felségnél békülékeny, jó szándok uralkodik. Ő közel áll Ő Felségéhez, s nem fog pusztán légből beszélni.

Deczember 26. Tudósnak nem választottak meg. Jövő évre, ha teszik, el nem fogadom. Annyi szamár firkászszal egy rangban lenni nem dicsőség. Ellenben megválaszták Falkot. De hisz ennél érdemetlenebbek is vannak.

Minap Török János neki ment Eötvösnek «Garantien»[85] czimű brochurejét malitiával taglalva. Én a S.-ben védtem, egy czikkel az úgynevezett «inconsequentiát». Erre Török denunciált Pálffynál, hogy én coquettirozok a 48-sokkal. Pálffy fölhív, s nagyon lehordani készül, mivelhogy azon czikkem czélja depopularizálni a kormányt; én azonban oly erősen álltam helyemet, hogy utóbb még ő csittított. Azonban délután fölkerestem Törököt odujában, a szerkesztőségben, melynek összes személyzete előtt legazemberezem őt, mint denuntianst stb.

Azóta Szabó[86] volt nálam, hogy megkérleljen, illetőleg arra birjon, hogy a szerkesztőségi tagok előtt jelentsem ki, miszerint félreértés volt a dologban; de már ebből ugyan semmi se lesz, mondám, ha becsületbeli bíróság párbajnak helyét látja, kész vagyok, de nem a magyar írók közt szokásos üres pisztolyra.

Itt ellenkező hireket rebesgetnek, egy, az

utolsó napokban Bécsben történt nagy változásról. Tény, hogy a centralista lapok nagyon alarmirozottaknak látszanak.

Karácsony estéjét Ujlakinál töltém, Dévánékkal, egyébként nem nagy mulatsággal. Az ünnepeket honn töltém. Socialis élet nincs, minek egyrészt nőm visszatartó jelleme az oka. Én már száz háznál volnék otthonos.

1862.

Január 14. Sok hír, minister-crisisekről, ezer combinatio, s conservativek és Clam,[87] Schmerling és Deák kiegyezési törekvéseiről, mik azt mutatják, hogy itt a nagy hősök is óhajtva lesik a provisorium végét, melyről mondák: hadd jöjjön! Semmi változás.

Iszonyún unom Pestet. Sok vörös borivás, rossz sör, kevés lelkem szerinti mulatás. Mi is az: kuglizás, sör, mi kevés pénzbe kerül; közben egy kis vigjáték a Burgban. Az is mind unalmas volt Bécsben. Nagy változás kell; néhány hónapi utazás Londonba, Párisba, mit tavaszkor remélek elérhetni; vagy szerelmi kaland s cselszövény? Mind hiába való!

Május 1. Reggel D. Emilnél[88] érdekes

revue retrospectivek? — ez idő szerint rendes mulatság: miért nem sikerült octóber 20-ka? Überstürzung. Ő Felsége 5—6 hétig conferentiázott, már meg is unták, el akartak menni ugyan, éji 2—3 óráig Majláth, Széchen, Apponyi, Dessewffy-ékkel, de határozat is jött létre; 15-én telegram Pestre Széchentől, hogy jőjjenek föl Senyey, Dessewffy-ék s két-három nap érlelődtek a kiadandó okmányok; embereinknek idejök sem volt tisztába jönniök; Barkóczynál[89] levén, «3-kor jőjjön el Apponyi». Ismét adjutans: «Széchen jőjjön rögtön» ect. Azután próbáltak conditiókat tenni, hogy Goluchowsky lépjen ki, de ő Felsége azt apprehendálta: «in Personalien darf man mir nicht dreinreden»; a lajtántuliakról alig volt szó; a magyarok váltig vitatták itt is szükségét a consessióknak, de ő Felsége: «Die haben kein Recht.» A mieink két-három hetet szerettek volna nyerni, hogy az országban megnyerjenek pártfőket. De ő Felsége Varsóba sietett: «Bis dahin muss die Sache in Ordnung sein». De azért Erdély uniójára nézve sem engedett. «Többet nem adok, mi ha nem tetszik, Belagerungszustand.»

Október 19-én már nyomtatásban voltak az okmányok. És mégis meglepetéseket tar-

talmaztak a mi embereinkre nézve, kik nem is sejtik, hogy hátuk mögött is kérdeznek valakit: 1. az erdélyi uniónak elvágatott az utja, mert országgyülés helyeztetett kilátásba; 2. a Vojvodinát vissza kell vala szerintök kebelezni, s aztán csak kihallgatni a szerbeket: ellenkező történt. 3. Nádasdy[90] a bir. tan. alelnökévé neveztetett ect. Dessewffy elejétől fogva nem bizott a sikerben.

Octóber 20 után fusió kisérletek Deákkal, hogy legyen Judex Curiæ, Deák nem mert. Lehet-e kárhoztatni? Annyiban igenis, mert ha Deák belép, a józanok zöme kiséri, a túlzók lehetetlenek. Veszélyeztetve pedig semmi se volt, mert octóber 20-ka sokra nézve nyilt tért hagyott, az országyülésre utasitott.

Mulatságos: Vay M. följövén Bécsbe, azon határozattal megy ő Felségéhez, hogy ilyen-olyan föltételeket köt ki. Ő Felsége azonban oly amabilitással, s szavakkal fogadja: Retten Sie ihr Vaterland! — Vay elfeled minden feltételt . . .

Ily genesis után nem csoda, ha az octóber 20-ki kormány készületlen s pénzetlen kezdi meg pályafutását. Neki veleszületett organikus betegsége volt, élnie nem lehetett.

Dessewffy azt hiszi, hamarjában semmi se lesz belőlünk. Fordulhatnak a viszonyok, s akkor ideje lesz föllépni, a conservativ és higgadt pártnak.

Én hónapok előtt mondám: Ausztria fogja kezdeni Olaszországban a háborút, most a veronai demonstratiók másokat is azon ideára hoznak, hogy a katonai párt ő Felségét belephorsirozza . . . Nem lehet abból egyéb, mint új csalódás, szegény s jobb sorsra érdemes Felségünkre: de hazánkra nézve is óriási veszedelem, akár diadalmas, akár megveretik Ausztria.

Január 31. Néhány nap Bécsben. Forgách nem oly vérmes, mint két hó előtt; csak augusztusban tartja magát a Schmerling- és nemzetiségi intrigák ellen, s jól véd engem Pálffy ellen.

Legérdekesebb éleményem volt Esterházy[91] miniszterreli egy órai társalgásom. Arcza oly jelentékeny szellemes és mély, hogy művészek s tudósok közt is föltünnék, hát még szamár ministerek közt. Igen szépen fejtegette, hogy most tulajdonkép mit sem lehet tenni, mint időzni; sem a német, sem a magyar nem lévén meggyőződve a kiegyenlítés szükségéről. Hogy a magyarnak

leginkább azt kell fontolgatni, föltéve, hogy Ausztriával akar lenni, miszerint 1848 óta már megszünt a régi viszony Magyarország és a trón közt, s egy új tény állt be, melylyel számolni kell, az alkotmányosság a Lajtán túl . . . Miként egyeztetni s intézni a közös ügyeket? . . . . Conservativ lapról szólva, terveimről érintek valamit. «Die Herren von 20. Oktober stehen aber noch zu weit von dem, was die Regierung anstreben soll» mondá. Igenis, felelék, de az alatt legalább ily lap ápolná a higgadt nézeteket etc. Most passivitás, mondá, minden ajtót nyitva. Jó! mondám; de e rámában sokat tehetni még, föntartani a Felségbeni bizalmat, hogy csak alkotmányt akar, hogy Magyarországot nem akarja absorbeáltatni etc. etc. A Donau Ztg. árt, izgat, de nem győz meg. Nevezetes, hogy azt mondá, hogy október 20., rosszabb a február 26-nál, pedig erről sem mondott sok jót; s szidta a merev pedansokat, kik szavakkal ijesztgetni vélik a magyart. «Meg lehet ijeszteni u. m. a magyart, de nem szóval.» A felső tábla viseletét rosszalá, ha egy okos programmot fölállít, akkor egy közvetítő párt alakul. Magyarország saját állami egyéniségének ős

alkotmányos értelemben föntartása az ő alapja is, csakhogy arra sok mindenfélét építhetni, s úgy látszik, nem sablonokhoz ragaszkodik. Érdekesen szólt a nemzetiségekről, sajnos, nem egészen értettem. Midőn elmenék, azt mondá: nemde, beszélgetésünk után sem érzi kedélyét fölemelve, (fühlen sich ihren Muth nicht gehoben?) Sőt inkább, mondám én hévvel, legalább találtam az austriai kormányban egy férfit, kinek eszméi, a viszonyok magaslatán álló eszméi vannak! Aber ich bitte Sie, sagen Sie es Niemanden, sonst bin ich verloren, mondá ő félig tréfásan, félig komolyan; überhaupt sprechen Sie so wenig von mir, als möglich; ich bin todt.» Különösen meghatott e conversatio, melynek, sajnálom, hogy minden részlete nem maradt emlékemben.

Február 1. Megjöttöm után P.-nál originális értekezlet, melyben meggyőzni törekedtem arról, hogy a Sürgöny eddigi reservált iránya legjobban megfelel a viszonyokkal s a cancellária törekvéseivel. Farbatolt, hogy titkos utasításaim vannak-e? s efféle ostobaságokkal.

Február 6. Délben találkoztam Deákkal, s

miután igen nyájas volt, sétáltam vele $1^1/_2$ óráig a szinház előtti sétányon. Akartam nem politikai térre vinni a discursust, de ő visszatért a politikára.

Bámulatos azon nyugalom, melylyel az ország összekuszált viszonyait szemügyre veszi; s nem tagadhatom meg, hogy tiszta fölfogása, egyszerű előadása nem táblabirói, hanem valódi állambölcsé; talán nem államférfi tevékenységre; de belátásra nézve az. Előbb a bécsi viszonyokról szóltunk; ő oly egyszerűnek tartja, hogy a nemzet mit sem tehet, mint alkotmánya teljességét visszakövetelni, hogy az ellen megszünik minden ellenvetés.» Ő Felsége 49 óta azt hivé, a nemzet ragaszkodása nélkül is kormányozhat; 60-ban azon meggyőződésre jött, hogy jó volna a ragaszkodást megnyerni, s feltételeket kötött a békéléshez, a nemzet azt mondá: ragaszkodásunk ára az ősalkotmány! Ezt ő Felsége nem adta meg, megszünt a vásár; s most, ha tetszik, kormányoz ismét bayonettel: 600,000 embernek ellen nem állhatunk.»

Az ily nyugodt logika megrendítő, ha egészen meg nem győző is.

A nemzetiségek, különösen a szerbek és

oláhok irányábani helyzetünkről gyönyörű luciditással mutatá, hogy kevés okunk van félni. Kellemetlenséget csinálhat a bécsi kormány, de nagy bajt nem. A délszláv álmok hiusága, midőn csak Szerbia életképes, ez pedig arra utalva, hogy a porta ellen, nem Austria ellen vagy Magyarország ellen forduljon? A Daco-Románia, mely Bessarabiával Oroszországba, Erdély-Bukoviniával Ausztriába ütközik? Az oláhok olyat követelnek Ausztriától, mit ez meg nem adhat, stb.

«Jobb, ha a bécsi kormány ád igéreteket, mint mi; mert ha ez igéretek s adományok alapján a nemzetiségek természetes igényei fejlődnek, realisatiójok ellen maga Ausztria lesz kénytelen föllépni; s ismét ellenségeivé tenni őket; kik ennélfogva ismét hozzánk fognak közeledni.»

Ez körülbelül, a mit bővebben kifejtett, de mit alaposan leirnom nincs elég időm: itt csak töredék.

A jeles férfi erősen hatott reám.

Január 9. Lipthay püspöknél ebéden, ott volt Auguszt[92] is, a megbukott nagyság. Unalmas legény, ki reminiscentiáit mindig staffageul használja kedves énjének kipányvázására. Sok mese István főherczegről s a

túlliberálisokkal való tetszelgéseiről. Különben unalmas bureaukratikus társaság, sok tál étel, jó pezsgő. Voila tout.

Sennyeynél megfordulok koronként.

Danielik,[93] Kemény, Kovács[94] et consortes hol nálam, hol én nálok.

Pálffy Bécsben volt. Nem tudom, mi ujságokat hozott. Nem megyek hozzá, ha nem hivat. A bécsi kormánylapok erősen szorítják a Sürgönyt, hogy nyilatkozzék pro febr. alkotmány. Nem engedem magam szoríttatni.

Április 18. Meddő politikai viszonyok. P. szamárságai, Priwitzer otrombaságai, a politia insolentiái, phlegma és humor részemről, koronkint ideges mérgelődés.

Tegnap Sz. Józsitól[95] hallom, kedves barátim Pálfy[96] és Pákh Berczi azon véleményt vitatják: «pénzért a másik párt nézeteit irhatnám.» Melyik párt mellett vagyok én? Oh szamarak! Pákhtól kellemetlenül érint ily aljas nézet. Őt barátomnak s a mi több, jellemes, emelkedettebb férfinak tartám. Vele az illusiók utolsója repült el e részben; az egész irói kör nyomorult pletykafészek, tele irigységgel, kicsinyes, alávaló gondolkozással.

Május 6. Három hónapig vesződtem egy munkán: «Vázlatok egy év történetéből. 1860

okt. 20-tól az országgyűlés feloszlatásáig.» Komoly meggyőződés müve, lehető csekély concessiókkal az uralkodó kormányhatalom irányában, lehetőleg szigoru a nemzet hibái, botlásai ellen; a rendőrség nem meri kiadni. Pálffynak nem fog tetszeni, az még eltiltani is képes. A cancellártól remélek annyi pártfogást, hogy szabadon adandják: ámbár neki sem tetszhetik, mert mint Senynyey helyesen mondá, senkit sem fog kielégíteni! . . .

Pálffyval tegnap félórai politikai értekezlet. Rettentő! Van egy compositiója a macskának, majomnak, tele malitiával és bohóczsággal. Shakespeare tollára érdemes.

Május 16. A rendőrség Verbotsantraggal küldé fel munkám. Aggodalmasan mentem föl Bécsbe hétfőn: fönn azonban hallám, hogy Forgách már táviratoztatott, hogy «ki kell adni.» Azután szólván vele, mondám: nem találta-e Schmerling jellemzését túlságosan erősnek? «Nem, u. m. mert igaz: Lassert[97] is jól jellemzi, s elég gyengéden, még dicséri is őtet, obschon am Ende doch herauskomt, dass er eigentlich ein gemeiner Kerl ist». Erre jó izüt nevettem.

Forgách az erdélyi unió mellett akar ve-

lem iratni! . . . Általán nagyot haladt; félek, hogy magyar világnézletével egy szép reggel a Schmerling ásta gödörbe bukik.

Országgyűlésről persze szó sincs; csak Schmerling szeretné, hogy miután eredménytelensége előrelátható, s általa előmozdítható is volna, ezzel megbuktassa Forgáchot, mint az elsővel Vayt.

Ma Deáknál voltam könyvemmel. Soká beszélgettünk. Kérdém, igaz-e, hogy azt mondotta volna, czélozva az Apponyi-féle értekezletekre, miszerint nem akar ezen uraknak zsámolyul szolgálni? Mire ő: «azt ugyan egyenesen nem mondtam; hanem azt mondtam, hogy különös kívánság, hogy én programmokat csináljak, új programmok támogatását igérjem, szóval mást állítsak föl, mint a mi a két feliratban mondva van, tehát ezeket magam visszahuzzam. Egyébiránt én októberben is megmondtam, hogy így fognak járni; az országgyűlés előtt is megmondtam, hogy nem lesz eredménye; mit kívánnak tőlem? miben változtak a viszonyok? mi alapja van a kiegyenlítési kisérletnek? Én csak azt tudom, hogy ő Felsége hatszor mondta ki ünnepélyesen, hogy az államegységet fönn akarja tartani:

1. október 20-kán: 2. február 26-kán: 3. az országgyűlést megnyitó beszédben; 4. a Reichsrath május 1. beszédben; 5. a kir. leiratban; 6. a provizorium behozatalakor! Ők pedig nem tudnak egy esetet is, de még azt se mondhatják, hogy ő Felsége csak privatissime megigérte volna, miszerint az államegységhez nem ragaszkodik, s Magyarország alkotmányos önállóságát helyreállitani kész.»

Ez volt veleje mondatának: és ez valóban lehangoló. De szigorún véve nem egészen áll. Ő Felsége félig már engedett az államegységből, félig elclausulálva elismeré az alkotmányt s az 1790:10. cz.-et; hogy tovább menjen, ha még most nem akarja is, arra nekünk kell igyekezni politikailag. Ki tudja, mit nem irna ő Felsége alá, ha Deák neve is ott állana?

Különös idő! A kormány, valamint a nemzet vezérei a semmittevést, a várakozást, a dolgok önkénti fejlődésre bizását tartják egyformán bölcseségnek.

Egyébiránt jól mondja Deák: ki tudja még, mi lesz ennek végeredménye? Mire én mondám: «Megvallom, sokszor gondolom magamban, hogy talán mindnyájan tévuton

járunk? s más eszmekörbe kellene lépni. De a gyakorlati politikusnak, ki hatni akar, nem lehet egészen túlmenni a kor eszméin, a közszellemen, mik önkénytelenül hatnak reá.» «Legkevésbbé a journalistának» tevé hozzá.

Szalay László[98] és Ghyczy Kálmán[99] jövén, ott hagytam az öreget, ismét erősödve azon hitemben, hogy új idő közelg, melyben nem a régi embereké lesz a befolyás, a tettkör, hanem azoké, kik multjok által nincsenek lekötve . . .

Török Jánossal ismét «jó lábon», azaz beszélgetünk, a nélkül, hogy elégtételt kért, vagy adtam volna. Szegény, hányszor hozott dühbe s desarmirozott mindig, nagyon durván bántam vele.

Junius 21. Vagy 14 nap előtt bejárva Bécset, Forgách, Plener s más kiváló emberekkeli érintkezés adott volna mit följegyezni, ha egyéb teendők közt idő s kedv maradt volna naplóírásra.

Legmeghatóbb volt azt megtudni, mit úgy is tudtam, mit egyike e kitünőknek ő Felségének mondott: «Euer Majestät haben noch die Energie ihrer Ansichten, aber nicht mehr die des Willens.»

Igen is, ez a baj: ezért koczkajáték egész politikánk.

Pálffyval sok viszonyom. Danielik elhiteté vele, hogy ellene dolgozom. F. mellett: s e szerint most már személyes animositása van ellenem, kinek szerkesztői irányát ő úgy sem helyesli, mert nem az ő nézeteit képviselem. Innen kellemetlen surlódások. Ő szeretne túladni rajtam; én menni. De ő is, én is vonakodunk a véglépéstől. Lapomat avatkozásai által, s egész közvetítői művemet elrontja (Horváth B. jeles czikkeit félbe kelle szakítnom, s desavouáltatta), így kedvem elveszett a munkától, szabadságidőt készülök kérni, s Londonba menni, ha Ida túlesett a szülésen.

Útra kértem 1000 frtot, mihez jogom van, mert a kormány nem tartá meg irántami kötelezettségeit. P. azonban félre tevé folyamodásomat, mondván: «Er soll sich's früher verdienen» . . .

E nemtelenségek kihoztak humoromból, s csaknem beteggé tesznek! Pedig nem érdemes.

Julius 12. A Pálffyvali viszályokban vis motrix Danielik barátom. Ő titokban dolgozik, én nyiltan uton-utfélen. Kádas[100] és

egyéb barátai előtt beszéltem el, mit bizonyosan tudok: minap egy városerdei kocsmában találom D.-t Kemény Zs. és Illucz-al.[101] Discursus közben mondom D.-nek: «Látja, ily dolgokat cselekszenek; kiadnak egy szamár programmot; a nélkül, hogy előbb kérdenék az embert, aztán utólag azt akarják, hogy védje az ember.» D. ezt elmondá Pfynak. Innen P. dühe, mert a programm az övé. Azt akkor szinte nem tudtam, hogy D. jár az országban korteskedni a programm és mint már most hallik, a Reichsrath mellett. Dánielik fél a nyilt ellenségtől, azért szeretne most velem nyilván kibékülni, de azt üzentem neki, a nyilt ellenséget jobb szeretem, mert az ellen tudom magam védeni; de a csalfa barát ellen nincs fegyver. D. ellen kimondhatlan az ellenszenv, nemcsak a publikumban, hanem a helytartótanácsnál, s egyéb főkörökben.

A dolog élcze azonban az, hogy Pálffy utolsó napokban czukorédes lőn. Minap el akart csapni; már megirta elbocsáttatásom, s a csődhirdetést e szavakban: «Miután a S. szerkesztője elbocsáttatott, fölhivatik mindenki, ki ez állomásra kedvet érez magában, jelentse magát a k. helytartónál.» (Mire én

azt feleltem, hogy ezen nagyon örülök, nem gyönyörüség két tüz közt hadonászni: egy oldalról a közönség gyanusításai, másoldalról a kormány hálátlansága). Most azonban P. azt akarja, vegyem át az összes sajtó kezelését! Én mondám, igen, ha azonnal kineveznek helytartósági tanácsosnak! Ő persze azt hivé, én majd *probeweise* átveszem ideiglenesen az ügyeket; de én azt felelém, ich habe schon meine Proben abgelegt; und die Regierung hat mich schon einmal aufsitzen lassen stb. Resultatum: hogy ha majd fölmegy Bécsbe, a kancellárral fog szólni. Mindegy.

Azonközben kivettem útlevelemet Londonba, hova augusztus elején indulok.

Julius 8-án esti $11^1/_4$-kor született szerencsésen kis fiunk, ki 10-én Hopf által Aurélra kereszteltetett, keresztapja Kovács prelatus, keresztanyja gróf Wenkheim Krisztina.

Julius 18—20 körül Bécsben. A dolgokat úgy találtam, mint voltak; a húzavona systémává lőn, s catastrophához fog vezetni. Schmerling ostoba tervét makacsul erőlteti. És ő az egyetlen, a ki valamit akar. A többi azt se tudja, mit akarjon. Forgách jószándékú dilettans. Eszterházy szellemdús bölcs,

de félénk. Fabius Cunctátor. Országgyűlésről szó sincs; mert félnek, hogy úgy teend, mint az utóbbi. Csekély helyzetemben is úgy látom, Excellenciád, mondám Eszterházynak, egész Európa össze van esküdve Ausztria ellen; ne várjunk, míg valami catastropha kiüt, mert akkor akármit kínálnak, a nemzet nem fogja elfogadni.» «Már két év óta látjuk ez összeesküvést, viszonzá ő, de még sem került tetthez, nem támadott meg.» Igaz, mondám én, de egymást érik a csomók, mikkel Ausztriát körülhálózzák; Olaszország elismerése Orosz- és Poroszország által, a porosz-franczia keresk. szerződés, a keleteni mozgalmak, stb. E. szokásos mély szemlélődésbe merülve, fejtegeté az állás nehézségeit. A fejedelmi szó szerencsétlenül engagirozva október 20., február 26. által más irányokba; az alapos aggodalom, hogy a fejedelem hiába ataźná meg magát, ha megtagadva a február 26-ot, Magyarország jogcontinuitását elismerné; mert mi ez a jogcontinuitás? a 48 excentiója? Ebből tehát csak az következik, mondám, hogy az egyezkedésre már most is késő van, s el kell vesznünk? A beszéd fonala rávitt azon közös meggyőződéseink nyilvánítására, hogy a kérdések alkotmá-

nyos megoldására s általán alkotmányos létre a pillanat alkalmatlan, a jelen nemzedék képtelen; s egy absolutizmus, a magyar közjoggal hátterében, mint a napoleonismus a 89-ki elvek köpenyében, egy magyar nemzeti absolutismus az egyetlen boldogulhatás módja talán, egyelőre s mint előkészítője az egyezkedésnek. De magát ezen nemzeti absolutismust is elő kell készíteni. Igaz, a provisorium óta nem történt valamely közjogi kérdés megoldása, mi az ország praepediciumára, s a nemzetre sérelmes leendett. Ezt folytatni kell; de szükséges a nemzetet a végtendentia iránt is megnyugtatni, az iránt, hogy az alkotmány teljes helyreállítása szándék, s a jogcontinuitás tiszteletben fog tartatni, csakhogy a nemzet jelenleg nem elég higgadt oly kiegyenlitésre, melyet a monarchia belviszonyai igényelnek. Valami alkalmat kellene *csinálni*, hogy ő Felsége ily megnyugtató nyilatkozatot tegyen . . . Erre Eszterházy aggodalmakkal felelt; azzal fartatott, mi a magyar legitimitás? mi az alkotmány? 48-iki önállóság? Az október 20-ának nagy hibáját abban látja, hogy nem tőn különbséget a magyar alkotmány és a 48-iki forradalom

vivmányai közt. Ezeket forradalmiaknak kell vala kijelenteni, nem félig-meddig elismerni, félig tagadni, valamint 49—50-ben az volt hiba, hogy nem a forradalmat tagadták meg, hanem a legalitás elvét. Komolyan, mint ki őszintén tanácsot kér, de némi gúnyos keserüséggel, mint ki aprehendálja, hogy okosabb akarok lenni a kormányzóknál, kérdé: miképen képzelem mint ausztriai államférfi, azon lépést, melyre ő Felségét engagirozni kellene, s mely oly nehéz . . . ? Megvallám, hogy ennek szabatos formulázására nem vagyok elkészülve, de kis gondolkozás után megteendem. Csakhogy arról biztositám, hogy egyezkedést azzal kezdeni, mik szerint a nemzet előre lemondjon az ujoncz és adó megszavazásról, nem lehet, czélhoz nem vezethet. Ez, s ilyesmi lehet alkudozások tárgya, de nem a kezdemény. E körül mélyen társalogva, valami excellentiás báró jelentetett be, s én mentem; minek úgy látszik Eszterházy is örült.

Az igazság alkalmatlan.

Egyébiránt én is siettem; $^1/_2$3-ra volt, pedig 2 órára vártak ebéden többen, s köztök Falk Miksa, kivel helyreállitók a régi viszonyt. És ez a legokosabb, a mit teheténk. Eszter-

házynak irnék kimerítőleg a félbeszakasztott eszmékről, de London, Párisba készülődés szórakozottá tesz.

Julius 26. A birodalmi tanács a 63-ki budget, és a büntető törvény revisiójára irányzott inditvány alkalmából Schmerlingnek nevezetes és oly taktikátlan nyilatkozatai, miket az időszaki bécsi lapok jól tükröznek vissza, a kiegyenlitési programmot nevetségessé s minden közvetitést lehetetlenné látszanak tenni. Pedig az egész csak oda reducálandó, hogy ő Felsége csapja el Schmerlinget, és bolond helyett politikus emberek foglalják el a tért.

Eszterházynak e szerint még kevesebb okom formulázást irni; hanem legalább irom neki mentségemet.

Azt beszéli Czappel, egy ismeretes agent provocateur, hogy P. hosszú Urlaubot kapott. Nem igaz. De nem is nagy, vagy lényeges dolog.

Eszterházynak következő levelet irtam:

E. Excellenz! Eine Unterredung mit E. E. wiederhallt viel zu mächtig und andauernd in mir, als dass ich versäumt hätte, die von E. E. gestellten, allerdings sehr schwer zu beantwortenden Fragen nach meiner be-

scheidenen Ansicht zu beleuchten. Indessen, die seitherigen lakslosen Erklärungen Schmerlings im Reichsrath, lassen solche, wie alle Vermittelungsprojekte vorläufig für ganz überflüssig erscheinen. Nicht die Meinung Einzelner, mögen diese hoch, oder nieder stehen, sondern andere Mächte werden über Österreichs Schicksal entscheiden, denen die Kurzsichtigkeit, Unentschlossenheit, Feigheit die Vollmacht ausgestellt.

Im Begriff eine längere Reise anzutreten, raubt mir die Ruhe meine Gedanken zu ordnen. (Fönt.)

Genehmigen E. E.

Augusztus 2-tól szeptember 10-ig külföldön jártam.

Szeptember 14. Kovács L. röpirata: «a birodalom alkotmányos rendezése magyar fölfogás szerint» Forgách kanczellár programjának tartatik; maga is szereti, csupa hiuságból, ha annak tartatik. Ő büszke arra, hogy neki is van programmja. Pedig dehogy van. Azonban féltem állását e programmtól, másrészt nem szeretném e programmot védeni; ennélfogva következő levelet irtam neki: « . . . hatását tekintve, melyet az a Lajtán innen és túl gyakorolni fog, kény-

telen vagyok bevallani, hogy annak sok tétele hiányos kivitelü s tapintatlan.

«A hazán belől nem képesek megfogni kiegyenlitési kisérletet, mely az 1848-at még kiindulásul sem tartja ildomosnak vitatni: a 47-et lehetetlennek; s utóbb mégis a belkormányzatot 48-ra, a közös bir. ügykezelést 47-re viszi vissza; mig a fejedelem mellett álló senatusnak hatáskörét, befolyását, törvényes hatalmát szerző teljesen elfeledi definiálni.

Ez s egyéb pontok a hazai critica tárgyai. Sokkal fontosabb a röpirat által a Lajthán túl teendő hatás, ha az Excellentiád programmja gyanánt tekintetnék. Lehetetlen, hogy ott föl ne jajduljon minden német, olvasván, hogy a magyar nemzet küldetésének tekinti a német egységet megakadályozni. Ily kijelentéssel az összes német s liberális elemet egyenesen az államminister karjaiba üzzük, ki a magyarok ellenében a németegységi törekvések harczosául tünnék föl És vajjon tartható volna-e egy magyar főcancellár állása ily programmal, ő Felségének minap tett német nemzeti kijelentése ellenében?

Itt tehát a röpirat oly ponton hozná conflictusba a főcanczellárt az államministerrel, melyen az elsőt senki se támogatná: mert

a magyar a németegységi törekvésekben saját czéljait látja előmozdíttatni, az austriai történeti dualismusnak, Magyarország jogi különállásának annálinkábbi megszilárdulását, minél szorosabb az a kapocs, mely a német tartományokat a német nemzet közös organumához kötni fogná.

Legyen bár ez jövőbeli politika; de annak szabad tért kell nyitva hagyni, mert látjuk, hogy az ős nemzeti mozgalom élére fejedelmek, ministerek állanak, zászlójukra irják a porosz s ausztriai kormányok, vagy hogy utilisálják, vagy hogy kijátszák; a mozgalom erősödik, hogy ennek épen a magyar mért álljon ellen, megfoghatlan volna. Ennélfogva czélszerü lenne a Sürgönynek szabad kezet adni e röpirat birálalatában, s következő dementit kiadni:

«Az — — cz. röpiratról terjesztett hirek ellenében föl vagyok hatalmazva kijelenteni, hogy nem ered az annak tulajdonított hivatalos forrásból, még kevésbbé pl. tekinthető annak, minek élénk képzelődés elkeresztelé t. i. a főkancellár úr ő Mltsga programmjának. Etct.»

Szeptember 15. A kancellár táviratilag ekkép válaszolt: «mit grosser Vorsicht ja.»

Szeptember 18. Én nem nagyon méltá-

nyoltam a «grosse Vorsicht» ajánlását s kissé meggondolatlanúl csipdestem meg K. L. urat czikkemben is; erre ő panaszokkal tele; a kancellár rám parancsol, hogy sistirozzam czikkeimet. Most már deprecatiokkal s felvilágosításokkal kell vesződnöm. De második czikkem még is módositva kiadtam, későn kapván meg a betiltó rendeletet.

Az az, hogy ignoráltam.

Szeptember 28. E kis affaire nagy zajt csinálván, fölrándultam Bécsbe, hogy ott az «eszméket tisztázzam». Gondolom, legalább egy időre sikerült capacitálnom Forgáchot, hogy ily röpiratoktól nincs mit várni; hogy a kedélyek nem csillapodnak, hanem folyvást izgulnak, a bizonytalanság, Vojvodina, Erdély fenyegetések közt, hogy csak országgyülés képes egyezményt hozni létre; ennek előzménye azonban nem egy miniszter, hanem ministerium kinevezése; és *értekezlet* Deák hiveivel, a kik az ország közvéleményét valóban képviselik s fölötte s vele uralkodnak . . . Nehéz dolgok. Schmerling ugyan alkudozik, de garantiákat szeretne látni. Ő Felsége rokonszenvez a magyarokkal, de fél; fél a 48-ki dacapótól, s általán kissé vesztett határozottságából. Annyi csalódás után nem csoda.

Így tespedünk és poshadunk.

Curiosus dolgokat hallék, hogy egy ország fejedelme miként majorizáltatja magát ministerei által; s elmenvén Ischlbe, F. mondja: «majd elküldjük Felséged után az előterjesztést.» «Ja mein Lieber, wenn ich nicht da bin, werden Sie für Ungarn garnichts durchsetzen», t. i. a ministeri conferentiában.

Egyébiránt bejárván a ministerialis bureaukban régi ismerőseimet, tapasztalám, hogy már Schmerling fölött ép úgy elménczkednek, s nevetnek, mint Bach, vagy később Goluchovszky, Thierry fölött, midőn már bukófélben voltak! Hát még a publicumban van-e támasza? Hát még a valódi liberálistáknál? És a forradalmi elemek, melyek pedig, sajnos, sokkal intensivebbek, mintsem sokan sejtenék!

Másrészt egy Hamburgban röpiratom ellen megjelent pamphlet meggyőzött ujólag, hogy egy bizonyos extrem vadripők betyár párt nyomása a kormánynyali szövetségre utal. Azaz, mi az a kormány? Én kiegyenlítést akarok, mely hazám virtuális jogait megmentse, anélkül, hogy új harczra keljünk Ausztria létérdekei ellen, melyben ez bizonynyal ujra győzni fogna, s mi megsemmisülni.

November 1. Mit multkor, szeptember 28-án irtam Schmerling állásáról, azóta nyilvánvaló lett. A Reichsrath nem támasza. A Reichsrath semmi, vele Sch. is nem egyéb.

Azalatt ő Felsége sok bölcset tőn. Szinház s muzeum ügybeni kézirat; a hitelbankot köszönő küldöttséghez szavai; ez azon ut, mely legalább oda vezethet, hogy loyalis és royalis párt alakulhat.

Janissich levele a P. N.-ban, fölhivás, hogy jőjjön le a király. Kemény jeles czikkei, jó hangulat, közeledési hajlamok, s remények. E közben megjő Deák, dühösen a P. N. föllépése miatt s azt desauvirozza. Nyilatkozatára csipős megjegyzést teszek. Szakítanom kell a Deák cultussal.

K. Zs. érzékenyen vevé Deák desaveujét, elmenni, Nizzába készül. Édes istenem! ő Felsége maga se ismeri erejét ez országban. Egyetlen szavával szétröbbenti a pártokat. Csak álljon a törvényes térre.

November 14. A nemzet békülékeny, de persze a törvényes formák föltétele mellett sine qua non. A német kormány szeretne kibékülni, ha bliktri áron lehetne s a kövér financziális és hivatali koncz kezében maradhatna. A helyzet megváltozott jó idő óta;

nem a nemzetet, hanem a buta, önző bureaukratákat kell apostrophálni csökönössége miatt.

Magyar részről szakadozottság ott, hol közreműködni kellene, a Felség körül, ki legjobb akarattal bir, de mit tegyen, ha Apponyi, Majláth, Sennyey, (ha Eötvös s mások) a törvényes forma gyanánt ministerek kinevezését mint egyetlen módot sürgetik, de aztán előáll Zsedényi,[102] s azt mondja: Ezek bolondok, hidd el Fölséges úr, az egész ország a 47-tel beéri, ezután eped csak, nem kell neki ministerium. Szentiványi Vincze[103] secundal. Török János pedig hasonló oktondiságot beszél bele Forgáchba, ki igen derék ember, de nem önálló a magasb politikában.

Így contracarirozzuk egymást mi, míg Schmerling egy czél felé egységesen tör.

Forgách jó volt ezen s ily provisoriumban, de az átmenetet eszközölni sem esze, sem szive. Szólni se mer a Fölségnek, s talán még merne, de nem tudja, mit kelljen mernie?

Mi legyen ebből? Eötvös azt mondja: jó. Előbb-utóbb, sőt hamar teljesíteni fogja a a Felség a nemzet méltányos igényeit. Nem

kell oly sokat emlegetni a kiegyezést. Úgy látszik, igaza van. Schmerling ostoba híveivel oly bárgyuak, a kibékülési hajlamból azt következtetni, hogy az ő Reichsrátját is elfogadjuk.

Most nyilt erővel Erdélynek esett: Kemény azt hiszi, nem fog sikerülni.

November 26. Néhány mozgalmas nap: Hitelintézeti, Erdély és Alföld-vasuti, Széchenyi-emlék és magyar dunahajózási gyűlések. Közben sok politikai discursus: de merő pletykázás: mert sem a pártrokonok bizonyos tervben egyesülni, sem az ellenek bizonyos elvekben egyesülni nem tudtak, vagy nem akartak. Positiv az, hogy Zsedényi declarálta, miszerint eddig tévuton járt, a 47-et possibilisnek hivén: látja, hogy csak a 48-ki alapon indulhatni meg. Ez is ér valamit.

Egyébiránt Schmerling valami vándorjournalista által, kinek neve Ordódy, a Pesti Naplóéknak s Deák-pártnak egyezgetést ajánlgatott. Természetesen általuk el nem fogadható alapokon. Az egésznek semmi komoly hordereje. Legjobb charakteristikája ezen kisértéseknek, mik tán pártszakadásra számítottak bureaucratiai ostobaság által, az, hogy

miután O. uram sokat beszélt Deáknak, ez következő adomával felelt: «Egy nagy urnak volt egy szerecsenje, ki midőn már nagy sexualis dühbe jött, lefogott egy sváb parasztasszonyt; hagyta is ez magát, gondolván, hogy az ördöggel van dolga; midőn a fekete javában erőlködik, mondja neki a sváb asszony: Stossen kannst, wie du willst, meine Seele kriegst du doch nicht». Ez adoma ő Felségének is el fog beszéltetni.

Eközben Pálffy minden ember, többi közt Zsedényi előtt is emlegeti, hogy elcsap. Nekem is mondá, hogy egy szép reggel elmozdítanak, s behívnak a helytartótanácsba, titkárnak. Természetesen kigúnyoltam.

Ludasy is itt volt, s jellemzi a cancellár hangulatát, hogy váltig ajánlá, igyekezzék Pálffyval kijönni s Danielikkel jó barátságban maradni!...

Kovács Lajos folyvást ír pletykákat ellenem Bécsbe. Szegény.

November 28. Már meg Pápay[104] van itt Bécsből. Mint mondja, csak Kovács Lajos lapja érdekében, mely e szerint csakugyan meginduland. Fiasco leend belőle.

November 30. Dánielik magához kért és hozzám is jött, szidta Kovácsot, hogy ő is

fogja támogatni; hogy ez szemtelen (többi közt azt követeli, hogy a kormány garantirozzon neki 3000 előfizetőt!) s végre engem ingerel, hogy menjek Bécsbe, beszéljem le Forgáchot a vállalatról stb. De biz énnekem nincs kedvem intrigázni. Sem indokom.

Deczember 17. Pár nap (7—8-ig) Fóthon, gr. Károlyinál. Többszöri meghütések egész dühe kitört a fóthi expeditió után: nyolcz nap óta nyomom az ágyat; zaklatva betegségemen felől két párbaj kikerülhetetlensége által, melyet a P. N.-ban ellenem R. Szevér[105] urficska által írt végczikk a Dunagőzhajózási ügyben felidézett; jóformán az én hibámból, mert kegyetlenül kigúnyoltam őt.

Ezenközben egy gúnylap kiadása fogamzott meg agyamban, s létre is jő, ha agyon nem lőnek.

Deczember 29. A gúnylapra «Handabanda» név alatt megvan a conceptió, hirdetve is van, egy pár előfizető is van már. Emich «Bolond Miská»-ja kedvéért nehezíti föladatom, de azért létre jő. Írtam az egri, kalocsai érsekeknek, Ranolder, Girk püspököknek, gr. Andrássy Gyulának, hogy támogassanak a vállalat létrehozásában. Lesz-e siker?

A R.-eli-párbajból semmi sem lesz. Elintézte Kemény segédeimmel. Most csak Kemény van hátra. Ezzel lövünk, de egymást agyon nem.

1863.

Január 8. Kettős párbajom volt. Lőttem Reviczky Szevérrel s aztán Zsigóval. Zsigó fátumból majd agyon lőtt.

De itt vagyok, meg vagyok, 50 frttal szegényebb vagyok, mibe a párbaj került. Aztán champagneres ebéd Mihaleknál.

Február 14. Megint sürű conferentiák Bécsben. Apponyi, Majláth, Sennyey (tagadja ugyan az ő részvétét) egyrészről, másrészről bivaly Barkóczy, Szentiványi Vincze, Zsedényi, szamár Andrássy György[106] — a 47-esek! Nem Schmerlingen, hanem e szamarakon dől dugába. Nem is lehet eredmény. «De tán legalább érleltetett a dolog?» kérdém S.-től. «Ellenkezőleg, rontatott.»

E szerint kilátás van beláthatlan provisoriumra.

A Handabanda sok dolgot ád, kellemetlenséget rendőrséggel, 800 előfizetővel pedig jövedelmet semmit. Ha a második félév nem hoz 2500 előfizetőt, felhagyok vele.

A farsang rossz, folyvást beteg lévén, a lágy tél, változó légmérték, szelek és esők következtében hurut, köhögés, főfájás s tudja az ördög mi.

Csak a kalocsai érsek adott 200, a veszprémi püspök 100 frtot a Handabandára.

Gyula halálos beteg, tüdőgyuladásban, félek, egész élete csak reconvalescentiából fog állni . . .

Majd elfeledtem! Február 1-én házat, kertet vettem Budán 9500 frtért. A kellő javításokkal lesz 12.000 frt.

Alig egy negyedét fizetém sajátomból. Majd megjő a többi is, ha Isten éltet.

Február 26 óta nem vagyok a Sürgöny szerkesztője; elmozdíttattam Forgách által, közvetlen ok reá a Sürgönybeni nyilatkozatom 48 mellett, 47 ellen és a Handabandában adott kép, hol a 47-esek kigúnyoltatnak. Három havi fizetést adtak meg. Míg ez esemény készülőben volt, Tóth Kálmán kihivását elutasítám s e miatt nagy zajt üték, az irodalmi szemétdombon nagy mozgást és conferentiázást idéztem elő.

Szamárságok, mik pár hét alatt feledvék, de pillanatnyilag mégis nagyon felizgatnak.

Anyagi helyzetem iránt legkisebb aggo-

dalmam sincs. Ha egy ideig szüken leszek is, majd behozom a kamatok kamataival együtt.

Márczius 14. Nyolcz napot tölték Bécsben.

Forgách, ki elmozdíttatásom rég megbánta, okát így adá elő: Ő Schmerlinggel egyezkedett s ez egy szelid czikket irat a D. Z.-ban,[107] hol a 47 kiindulási pont gyanánt ajánltatik. Gans Mór a «Sürgöny»-nek küldött levélben egy pár (jelentéktelen) sorral e czikkre reflectál. Én e sorokat kitörlöm, s helyettök a 48 melletti czikkemet adám ki.

A dologban van valami. De kiegészíti az egészet, hogy Szentiványi megijeszté őt, s különösen rá jövén a Handabanda képe, fölizgatá ellenem. Forgách, ki Schmerling által is nyomatva, az Apponyi-programm mellőztetése óta úgy sem tudja, hol áll a feje, vagy mint Sennyey mondá: azt se tudja, férfi-e vagy nő? — tüzességében elmozdíttatásomat rendeli el . . . Most azonban szivesen helyezne vissza; de kijelentém, hogy nem léphetek vissza, hacsak valami határozó fordulat nem áll be, hogy programmal léphetnék ki. (Ámbár akkor sem szándékom soha többé hivatalos lapra vállalkozni.)

Általán érdekes zürzavar uralkodik a can-

cellárián. Forgáchot minden hivatalnoka bukottnak tartja. S ő maga sem bízik már csillagzatában. Szoríttatva fölülről, adott be ő is emlékiratot, melyben nézeteit (mikkel nem bir) a megoldás módjairól előadja. Nem tudom miből állnak, de gondolom, országgyűlés, és a királyi propositiókban, nem ugyan a február 26-iki, hanem a közös ügyek kezelésére nézve javaslatok tétele kivántatnék. Más oldalról, úgy látszik, F. megalkudni törekszik Schmerlinggel. Meglehet, hogy mindent is igér neki. De ez nem bizik benne, s ha tőle függ, meg is buktatja. Forgách bukni fog, sans honneur, mert eltéveszté a pillanatot s vonalt, melyen túl «lavirozni» nem lehet; vagy nem is sejti, hogy valami kis positió-basison kell mégis megállnia, hogy állhasson.

Mennyire ura Schmerling a helyzetnek, azon körülmény mutatja, hogy a Felség is, ki inkább a magyar urakkal rokonszenvez s szeretne már rendezett állapotot rendbe hozni, Forgáchnak azt mondja: «meg vagyok győződve, hogy igaza van; osztom nézeteit; csak igyekezzék Schmerlinget valami compromissumra birni!» Ez ellenben a ministertanácsban azzal fenyegeti a Felséget, hogy ha

Magyarországgal egyez a Reichsrath nélkül. Bécsben forradalom fog kiütni.

Szentiványi, ki Eszterházy kegyeltje, s mindenfelé bejáratos, növelé az eszmezavart, s mindent még inkább összezavart agitátiójával a 47 mellett; de ő keme csak a coulissák mögött szeret másokat bizgatni; maga el sem fogadná a cancellárságot.

A gazember állítólagos levelet mutatgatott Pestről, melynek írója mondja, hogy én vele esteliztem, s én mondám, hogy a primást értém a Handabanda alatt.*

Zsedényi sokat beszélt szinte. Szerinte az egész Apponyi-féle conferentiázás jelentéktelen volt, hivatalosan nem is vétetett tudomásul. Csak F. bolondította őket, hogy a Felség ezt s ezt mondta volna. Továbbá, hogy a Felségnek nincs is bizalma Apponyi iránt. Különben Coronini szokott napi raportjaiban a császárhoz irá, hogy az Apponyivali conferentiázások hire rontja itt lenn a hangulatot, mert a reményeket fokozza, stb. Ugyancsak Coronini küldé föl Auguszt bárót, gondolván, hogy már törésre kerül. Ez már látván magát mint főcanczellárt, mindjárt

* A dolog a császár fülébe is eljutott s azt mondá: «Dem Primas muss eine Genugtuung werden.»

Schmerlinghez. Nádasdyhoz ment: csak harmadnapra Forgáchhoz, mikor már észrevette, hogy nem úgy állnak a dolgok. Ez is a Handabandába való! Zs. természetesen megvetőleg szól F. hallucinátióiról. Azt mondja: F. még a protestáns ügyben sem mert határozott állást foglalni, s a rescriptumban az 1790: 12-re hivatkozni; hanem azt mondá, hadd éljenek a protestánsok is, amazok is.

A resultatum, hogy F. még egy ideig fog hintázni, mert a lengyel ügy fordulata miatt kerülni fogják a merész fordulatokat belől; s egyébiránt is azt várják, Erdély bemegy a Reichsratba.

Hanem mind e mellett 3—4 hó alatt valószinü, hogy országgyülés fog behivatni. De minő?

Aprilis 18. Pálffy ellenem véleményez még három havi fizetésem meghagyása ügyében, sőt a Handabandára adott 500 frtot is «adósságomnak» mondja. Tehát az jön ki, hogy még én tartozom a kormánynak!? Ennélfogva felhagytam abbeli szándékommal, a Handabanda posta- és hirlapbélyegének visszafizetését követelni. Ámbár a Handabanda előfizetői csökkentek; de inkább viselem a kárt, sem-

hogy ily buta, szemtelen emberrel pertractáljak.

Mindezeknél fogva, sok gondom, rossz kedvem; de a Handabanda igen derült, élczes; s az értelmes és magasb körökben roppant tetszésben részesül: szellemdus munkatársaim szaporodnak, jobbnál jobb műveket küldve be.

Egyébiránt a politikában is vigan vagyunk. Apponyit megbuktatták. Deák-album átadásánál jelenvolta folytán, (variátiója nagyban Hdba képemnek) Andrássy György 47-es lőn. Magyarországban egyébiránt szélcsend, még mindig az erdélyi (legközelebb) összehivandó országgyűléstől van felfüggesztve minden. Lustig.

Jul. 13. A Handabandával felhagytam, vagy 400 frtot vesztve rajta. Az utolsó előtti számban levő kép miatt Kriegsgericht elé czitáltattam «Verhöhnung der Adelsverleihung» a vád. Ha oly ostobák, hogy ezért kihallgattak, akkor el is fognak itélni. Alkalmasint nem ostobaság, hanem számítás van abban, velem is éreztetni a kormány hatalmát.

Egyébiránt sokat fektetve bele házunkba, pénzünk fogytán vagyok; megadták ugyan még három hóra volt fizetésem felét, de

quid hoc ad tantam sitim? Szóval kiszámítottam, hogy még két hónapig ki tudom huzni a jövedelem nélküli állapotot, megakadás nélkül. De hogy aztán mitévő leszek, aziránt sokszor kislelkü aggodalomba esem.

Igaz, az idő rossz. Semminemü sajtó-vállalat nem igér sikert; az országban pénztelenség, inség, könyv, ujság nem kell. Politikai lapokba nem lehet irni, nincs miről. Egy röpiratom ki nem adhatom, nehogy egy csapással a közvéleményt is s a hatalmasokat is magam ellen zudítsam. Fölül föltétlen megadás, csak a loyalitás, minden egyéb forradalmi! Nagy elbizottság, mert Erdélyben a veszélyesen fölizgatott románság, többsége levén az országgyülésen s egészen a kormány rendelkezésére állván, bizonyos a Reichsrath diadala. Hasonlóul fogják Magyarországot behajtani; s akárki mit mond, ez sikerülni is fog.

Mit lehet ily körülmények közt a sajtó terén tenni?

A Pest-losonczi vasutat bejáró bizottmánynyal 10—12 napot tölték e vidéken, Csernyus Andor,[108] gróf Dessewffy Károly, Popp cs. k. genie-kapitány, Fest, Havas

udv. tan. társaságában egy élvezetes napot. különösen Terenyén.

Törekvésem e vasutnál valami kis állandó állomást szerezni. De úgy látszik, eddig itt sincs pénz.

Aug. 17. Egy hó ismét elmult. Előbbre nem haladtam. Hitelintézetnél járok állomás után; pedig nem valószinü, hogy nekem valót találok. Az eddig kilátásba helyezett, sok munka s időáldozatot igényel; kevés fizetést igér. 1500 frtot!

Ha két-három ily hivatalnak megfelelhetnék, akkor . . .

Pápay az udv. cancellériához akart hozni. De házunk leköt ide. Jól, vagy rosszúl van-e ez így? az idő fogja megmutatni.

A Független[109] szerkesztőjének is candidálnak, ha Kovácsot elitélik. Hátha engem is elitélnek? Aztán Strohmannak beállok-e?

Még egy pár terv: az ausztriai biztosítási társaság agentiája és Nemzeti Szinházi segédigazgatóság?

Egyik kalandosabb a másiknál.

A főbelövés gyakran fordul meg agyamban. Nagy bolondság; mert ha élve nem tudnám eltartani családom, hát ha meghalok, mit fogna az tenni?

E közben humoristikus és uti vázlatokat firkálok a Neuest. Nachr. és Koszorú számára.

Szeptember 1-jén olvastatott föl a hadi törvényszék itélete: frei und schuldlos. Ettől megszabadultam. A losonczi vasutnál titkári, a hitelintézetnél tanácsjegyzői állomás valószinü. Úgy kell intézni, hogy mind a kettőt megtarthassam.

Tegnap Danielik és Lipthay püspökök, Péchy F. helyt. alelnök, b. Kemény Zs., Pálffy Albert, Károlyi Pali, s más journalisták voltak vendégeink.

Ő Fölségének Frankfurtban föllépése egyrészt örvendetesen növelte személyes tekintélyét, másrészt csaknem túlságos reményeket gerjeszt, a reichsrathi intézmény és a német reformterv összeférhetlensége miatt, miből a dualismus kellőképeni helyreállítát következtetik.

Lehet! de hosszú út; utközben pedig sok mindenféle történhetik.

Szeptember 11. Ma véletlenül gróf Pálffy helytartóval találkozám. «Was machen's denn? ich hab glaubt, sie sind schon gestorben!» Én tréfásan: Glauben Exc. wenn einem die Regierung fallen lässt, so muss man ster-

ben?» Aztán politizált, hogy Frankfurttól nem kell várni a Reichsrath módosítását, oly mértékben, mint a 48-asok hiszik. Lesz módositás, hisz ezt Schmerling sem ellenzi, hanem Grossoesterreich fönn fog tartatni. Én megengedem, hogy nem fog rögtön megadatni a 48-ki III. t. cz.

Arról pedig, hogy az idő és gyakorlat ki fogja fejteni Frankfurt és a február 26. incompatibilitását, fölöslegesnek láttam vitatkozni.

A Sürgönyt dicsérte, én gyaláztam, s a Független-t dicsértem, melyet ő nem szeret.

Október 24. Nehány nap óta én vagyok a kormány megbizása folytán a Független «szellemi s anyagi vezetője», egyenlőre csak az év végeig; ha elfogadják az általam előterjesztett feltételeket, akkor én leszek tulajdonosa. És így szemesen megtaláltam a rést, melyen ismét jövedelmes álláshoz talán nem, de politikai hatáskörhöz juthatok. Hanem nagy türelem és ildom kell hozzá, hogy az új vállalatba anyagilag és hirnevemmel erkölcsileg bele ne bukjam.

Október elején vagy tiz napot tölték Bécsben, losonczi vasút ügyekben, s mellékesen a Független megszerzésében fáradozva.

Pálffynak borzasztón kell udvarolnom: első czikkem nagyon reichsratos, ergó tetszett neki. Csak így érhetem el a lapnak reám ruházását. Tán pár hó mulva annyira fordulnak az idők, hogy meggyőződésem szellemében működhetem; addig ismét csak lavirozás a jelszó.

A Földhitelintézetnél a kilátás meghiusult, mert azon reményen alapult, hogy a kormány tizmillió segélypénz hitelezésének műtétét reá bizandja, mi nem teljesült.

Wozu sollen wir die Anstalt populär machen? Aztán ó-conservativ intrigát láttak benne, melytől Schmerling egyedül fél, épúgy, mint Bach.

November 3. Pálffy Bécsből visszajött, hol a cancellári surlódások, úgy látszik, mint eddig, eldöntetlenek maradtak. Irántam annyira jóindulatu, hogy fölmelegité helytartótanácsi titkár-állomásom. Tán Schmerlingnél jól informálták felőlem. Titkárság!? megteendek mindent, hogy tanácsossá nevezzenek ki, de utóvégre elfogadom ezt is.

Deczember 5. Ismét Bécsben levén, megtudtam, hogy a Független-nel fölhagy a cancellár; sokalja a kiadást; fölöslegesnek is tart egy lapot, mert hisz neki se prog-

rammja, sem eszméi; más befolyások is dolgoztak a Független ellen, melyet ép oly oktalanság volt kezdeni, a mily hiba megszüntetni.

Nekem ugyan ujra aggódnom kell, miből éljek; de Isten tudja, nem bánom, hogy a Független megszünik, a jelen viszonyok közt; hol a bizonytalansággal a jövőre nézve versenyez a követelés, a most uralkodó emberektől a Reichsrathot védeni a félhivatalos lapokban. Minden úgy van jól, a mint van; csak az nem jó, hogy a cancellár és Pápay ismét felhasználták nevemet s most nem tudnak gondoskodni rólam. Alkalmazni akarnak, de Pálffyra bizzák a kivitelt; ez pedig hirdettetni akar, mint a Sürgöny munkatársát; mit határozottan elutasítottam. Majd csak átgázolok még néhány hót, addig biztos hiszem, lesz nézeteimnek megfelelő hatásköröm . . .

1864.

Január 9. A Sürgönyben nevem nem hirdettetett; de terjesztik mindenfelé, hogy munkatársa vagyok. A sors viczcze, hogy czikkeim, miket Pálffynak adok, egy Okolicsányi nevü titkár által «kikorrigáltatnak». Ennyire

jutottunk. O. Pálfynál erősen ül: fontoskodó, fondorkodó, okos kis szamár.

P. S. február 20. O.-róli itéletem egyoldalu s elhevenyészett volt.

Alig nyolcz napja, hogy nincs lapom, már is sötétül kedélyem. El sem fogom birni soká a félhivatalos helyzetet, mely compromittál, s rosszúl fizet. 200 frt havonként. A németirodalmi tanárságot sürgetem Pápaynál. A hitelintézetnél még mindig biztatnak. És losonczi vasut titkárság!

Február 15. A napok hosszabbulnak: csak az enyém nem akar kisütni. Dolgozom Csengery Szemléje számára a német szinirodalom szemléjét.

Firkálom uti rajzaim; szándékom előfizetés utján kiadni. Az Oesterreichische Revue szerkesztője itt járván, Pápay udv. tan. levelével jött hozzám: ennek két czikket igértem, a magyar történészet újabb időben, és a magyar szinpad és szinirodalom lesz a másik; ha t. i. elkészül. Valami keveset ezen dolgok is jövedelmeznek, de ez csak csöpp az én szükségeim tengerében.

Félhivatalos állásomat csak úgy őrzöm, mint ki azonnal ott hagyja, mihelyt nem szorul rá. Majd el is kergetnek nemsokára.

Azalatt Pesten bazár volt és casinói ebéd. Mind a kettő közelebb hozott az aristocratia némely tagjaihoz. Mi haszna? Velök egyenlő nem lehetek. Tőlök elfogadni bármit, szolgálatot, vagy kenyeret, büszkeségem tiltja. És így ez is csak kénytelenségemet növeli, s örömtelen életem öntudatát eleveníti föl bennem, melyet silány mulatságok és sok munka közt eltemetni törekedtem, mióta eszemet tudom.

Gróf Zichy Jánosné arra kért, hogy a Handabandát küldjem meg neki. Nehány hiányzó szám kivételével megtettem. Köszönetül fényképét egy igen hizelgő levél kiséretében kaptam a jeles nőtől. Azon sok keserüség után, melyet e bolondságom szüleménye okozott, az első egyetlen vigasz. Mert ámbár Kazinczy[110] is ugyan sok dicséret kiséretében ugyanezt kérte és sok eszes ember sajnálja a lap megszüntét, mind ez nem szolgált örömömre.

A politika? Czifrán áll. Háboru nyugat-éjszak felé. Még ez küszöbön nem volt, már el vala határozva, hogy nem lesz 1864-ben országgyűlés, nem lesz változás. Az országgyűlés, ha künn zaj van, könnyen központul szolgálna a nyugtalan elemeknek, organisa-

tióul a... forradalomnak! Ezt hiszik oda fönn. E részben Forgách, Eszterházy és Schmerling egyetértenek. Ez utóbbi nevethet a dolgok ezen állásához; annál több kilátása van neki, ha később is, Magyarországban megbuktatni az egyezkedést, s kiterjeszteni a Scheinconstitutionálismust erre is. Sohase kételkedtem, hogy a Reichsrath mostanig uralkodott irányában végig menend a Schmerling kormánya a hibák és tévedések egész scáláján; s a direct választás ideje eljövend. Csak akkor lenne esze s képessége nemzetünknek 85 független embert küldeni fel, s a Reichsrath mai formája ad abszurdum lesz vive; én legalább azon leszek, hogy megválaszszanak.

Persze, másként is fordulhatnak a dolgok. Hogy a schleswigi hadból ne lehessen európai? és ebben Ausztria rút vereséget ne szenvedhessen? még ez nincs megirva. És ha akkor egyszerre, mint 48-ban, fejét elveszti a kormány és józanságát a nemzet?

Prudeus futuri temporis exitum calliginosa nocte premit Deus!

Márczius 13. Remete életet élek, kertemben dolgoztatva, nem tudom miből fizetendem a költségeket, s magam is dolgozva,

ásva, fákat ültetve és irtva, a mi mind igen szép volna, ha volna!

A megyerendezésről irtam nehány czikket, mi alkalmat adott Privitzer ő Excjával értekezni. Tiszta eszü ember, ha tán nem is magas államférfiui nézpontokkal. Sajnosan érzi a Forgách-kormány és provisorium kétértelmü irányának inconvenientiáit, a Pesti Hirnök bolondériáit. Ő halasztja a megoldás kisérleteit, t. i. a cancellár, mert az európai bonyodalomban a Fölség is legbölcsebbnek tartja lavirozni; Schmerling pedig u. m. csak a paragraphusra utal! Ő Fölsége adta a febr. alkotmányt és más mindent. És ebben Schmerlingnek is igaza van.

Ily menekülés nélküli dilemmában vajudunk.

A mágnások concerteket és szinielőadá-sokat adnak! Én a bazári hangulatból vissza estem tespedésembe: sem látni, sem hallani nem akarok rólok. Csak a mennyi szükséges, hogy divatból ki ne jöjjek.

Danielik Rómában jár már. Nagy zajt üt utja, nagy (egyházjavakkali) finánczterveinek száll hire, mik csakugyan létezhetnek is; de egyelőre, úgy hiszem, csak a budai irgalmasok számára szerez pénzt, mint sensal.

Irok neki Rómába, mert öcscse, Józsi, mondja, érdekében áll, hogy minél több levelet kapjon ott.

Márczius 16. Tegnapelőtti vagy előbbi nap estéjén részeg fráterek «éljen Kossuth s Garibaldi!» kiáltások közt holmi kicsapongásokat tőnek. Ma kérdi tőlem Pálffy, mit hallani e részben? Mondám, hogy a rendőrség s katonák intrigájának tartják a demonstratiót «um sich wichtig zu machen und den Belagerungszustand in Ungarn herbeizuführen.» Az emberek megijedve vannak, hogy Magyarországból is Galiciát akarnak csinálni. Erre ő mondván, hogy ily czimre nincs a kormánynak pénze, fölszólított, hogy a napokban járjak sokat a casinóba, s referáljam neki, mit beszélnek, s mondjam el, hogy ki mit? E föltevést elutasítám magamtól, nem levén az én metiém e féle. Én nem értek ehhez. Hiszen csak lesz a kormánynak organuma e részben, én sokkal gentlemanebb vagyok, semhogy nem tom minemü agens szerepét elvállalnám. Erre ő nagyon megharagudott, s fenyegetve mondá, hogy most már ismeri az én Gesinnungomat is! s eféléket mondott, hogy ha valaki a Dunába akar ugrani, nem kell-e megmenteni akarata ellenére is?

De a hasonlat érvényét tagadtam, s meglehetős brouillirozva váltunk el. Esprit d'escalier-em levén, csak később jutott eszembe, hogy az leendett a legjobb válasz, miszerint ha vannak is forradalmi czélzatok, bizony nem fogják az illetők azt *velem* közleni, kinek viszonya a kormányhoz ismeretes, s ausztriai gondolkozása nyiltan bevallott!

Elpanaszoltam aztán aggodalmamat Schäffernek, Okolicsányinak, hogy ha módját ejtik, okosan hassanak az öregre.

Aztán hallám, hogy az éjjel Almásy Palit befogták.[111] Tehát komolyabb szint ölt a dolog! Török azt hiszi, hogy az emigrativ s külföldi intriga hálózata nagy az országban. Meglehet, elég buta ember van itt a pártvezérek közt is. De én nem tapasztaltam, nem vettem észre ennek nyomát.

Pourtant, ez az ő dolguk.

Az esemény egy kis bomba a concertező s szintjátszó mágnások körében.

Márczius 17. A dolgot sokan csak ijesztésnek tartják, mások praeventiv rendszabálynak, azon esetre, ha a külügyek bonyolulnának, nehogy itt a forradalmárok zavart csináljanak. Hiszen bizony ez nem oly indokolatlan előrelátás! A Sürgöny egy igen

plump czikkel kiséri Almásy s mások befogatását.

Németh Lajos azt érteté velem, hogy tán én irtam. Ennyire terjedt el hire, hogy én vagyok a Sürgöny szerkesztője. Bizony ügyetlenül vittem a dolgomat. A Sürgöny szerkesztésének gyanuja s gyalázata az enyém; jövedelme nem. Csakúgy tengődöm! Azonban mégis szeretem, hogy nem én vagyok a Sürgöny szerkesztője.

Almásyn, Beniczky Lajoson[112] kívül sokat emlegetnek foglyúl, kik nem azok. Az izgatottság, ijedelem s fölháborodás nagy.

Aprilis 9. Úgy munkáltatok kertemben, a mint okvetlen szükséges, hogy némi rendbe hozzam; s mintha pénzem volna. Ma teljesen kifogytam belőle, s nagy aggodalomban voltunk; ámbár a losonczi vasut-directio még tartoznék munkadíjjal, s igérték is, de nem reméltem. Azonban d. u. megkaptam 200 frtot, s így pár hétre mentve volnánk.

A napokban Pálffy rendeletére czikket irtam a Sürgönybe ama théma fölött: hogy a Pesti Naplónak pártja érdekében desavouirozni s kárhoztatni kellene azon törvényellenes törekvéseket, miknek indiciumai okozák a befogatásokat. Erre a P. N. igen okosan

felelt, hogy mit kárhoztasson ő, mikor ő nem tud az egész dologról semmit? mi szükség neki a törvénytelen tendentiákat desavouirozni, mikor az ő pártja, «ha *csak* pártnak mondható,» épen a szigorú törvényesség terére állt a föliratokban stb. Az én czikkem, mint hallom, előbb a cancellárián is megfordult. Ma azonban hoz a Sürgöny feleletet a P. N. feleletére, még pedig otrombát. És én ott találom Keménynél Deákot, a mint a Sürgönyön rágódtak. Deák haragudott ugyan; de nevetett inkább Pálffy szamárságán; mert ez provocálta a P. Naplót a 48 és a fölirat melletti demonstratióra, mely ugyan nem lehet inyére. Tu l'as voulu. A P. N. eclatans bizonyítványa, hogy P. 3.-ka óta itt semmit sem ért el, és a nézetek, dolgok és emberek ott állnak, hol az országgyűlés feloszlatásakor álltak! És P. maga kérte magának e bizonyítványt adatni!

Április 19. Ma Sz. István társulati gyűlés, melyben a Danielik «elleni» vizsgálat eredményei tárgyaltattak. D. nagy erkölcsi vereséget szenvedett. Más országban ily piszkos ügy polgárilag megölné az embert. De itt nálunk az más. Ha a kormány őt használni akarja s tudja s püspökké, primássá teszi,

mindenki meghajol előtte. És ha akkor populáris hurokat fog pöngetni, még a legnépszerübb, ünnepeltebb ember lesz belőle.

Ápr. 19. Okolicsányi keresztül viszi Pálffy kedvencz eszméjét, a hivatalos lapokat Budára tenni át. Én passiv viselem magamat ezen merész tervek irányában. Semmi közöm hozzá, mondám O.-nak. Mire ő azt mondá: «Ki tudja!» Szóval: sejteté, hogy ismét én lehetek szerkesztője. El is fogadnám. Nagyon demoralisálódtam egy idő óta. Látom, hogy a jellem és meggyőződés martirjait kinevetik. Senki sem becsüli többre. Sőt kevesebbre, ha nincs állás, befolyás, hatalom. Ergó, megadnám magam, persze egy bizonyos pontig, mert a vér vizzé nem válik, akár becsülés a jutalom, akár nem. Az tény, hogy nálunk minden önérdek, pénz, előny, hivatalvadászat. De másutt is csak igy van ez. Azért bolond idealismus helyett eszély ér csak valamit.

Április 24. Nyolcz nap óta Forgách már nem cancellár. Hétfőn még a császár igen nyájasan fogadta. Azonban Beke udv. tanácsost magához hivatá Rainer főherczeg, s azt mondá neki, hogy mondja meg Forgáchnak, hogy adja be lemondását. Beke

kissé elhült, de mit lehetett tennie. Ment és mondá, mint parancsolák. Forgách dühös volt, mint sanguinicus ember szokott, dühös a dolog és a modor miatt, melyben elcsapják. Szegény elfeledte, hogy ő csak Beamter. A császár ezután is szivélyesen fogadta. Kértére, hogy a teljes pensiót adja meg s ne hozza elő a ministeri tanácsban, ezt megigérte. Az első megtörtént. Eszterházy marad; s miután ő volt a Reichsrath-ellenes semmittevés personificált elve, nem hihető, hogy lényeges rendszerváltozás történnék. Igy irnak Bécsből is, hogy sem a direct választások, sem a Reichsrath nem tüzetik napirendre. És az államministerium is utasítást kapott lapjai által hirdettetni, hogy rendszerváltozást nem implicál F. elbocsátása. Eszterházy, Plener, nem is tudtak előbb semmit a dologról, sőt alkalmasint Rechberg[113] sem, mert ettől szelét vette volna Eszterházy. Privitzer lőn alcancellár. Az ő neve jelentene valami kis következetességet s rendszert az ezutáni kormányzatban. Nyilvánvaló is, hogy ő lesz a valódi cancellár s nem Zichy Hermann; de érvényre is hozandja-e mérsékelt felfogását? más kérdés. De akárhogy legyen is a dolog e pillanatban: a proviso-

rium pangása megszakadt, s pár hó mulva látni fogjuk, hogy e személyváltozás előlépés a fejlődésben, mely aztán nem fog-e hátrább vinni, ismét kérdés.

Április 25. Nagyon kering hire, hogy Forgách pénzvesztegettetés miatt bukott meg. Mondják, Schossberger, a nemrég megnemesített zsidó, az inségesek számára vett gabonák szállítása ügyletét csufosan használta F. compromissiójával. Zsidók alkalmasint irigységből effélét csakugyan rebesgetnek. Bécsből is irtak veruntreuungról a Pester Lloydnak. — Névtelen denunciatio is jött Pálffyhoz, ily tartalmu. De a vizsgálat, mely Krászonyi főpolgármesterre[114] volt bizva, mit sem mutatott ki. Mi igaz, mi nem? ki tudná megmondani! A bécsiek boszúból is terjesztenek ilyet, hogy erkölcsileg megöljék a politikai ellent. Velem is így akartak tenni.

Május 7. Néhány nap óta csaknem befejezett tény, hogy a Sürgöny szerkesztését én veendem át. Csak idő kérdése: rögtön-e, vagy julius 1-én? Privitzernek köszönhetem ezen «elégtételt», mert reám nézve az.

Egyébként nehéz feladat, de én számoltam magammal.

Ma egy hete szólított fel Pálffy, irjak

valamit most, miként kellene működni a félhivatalos lapoknak? Igen apropos jött: mert proprio motu készültem egy emlékiratot irni Pr.-nek. Beadtam német nyelven, gondolván, hogy nem fog ártani, ha azt Schmerling is olvassa. Egyébiránt Fiedlernek is igértem, fölküldendem. Holnap Pálffy Bécsbe megy s magával viendi.

Ma az elnökségre jövén, valaki megsugta, hogy fölülről jött parancs engem visszahelyezend. Fényes[115] pedig irjon szorgalmasan statistikai czikkeket. A másik megsugta, hogy már a feltételek készek, miket alá kell irnom. Többi közt: egy havi felmondás. Erre azt készültem mondani, hogy az cselédeknél szokás. Azonban Pálffy ezt úgylátszik már nem merte előhozni. Egyéb feltételeket is én szabtam, nem ők; s igen engedékenyek voltak in personalibus.

Május 18. Táviratilag Bécsbe hivatva, ott tudtomra adatott, hogy «a sajtóban szükséges kormányegység létrehozása végett a cancellárián egy à la minta Pressbureau fog rendeztetni, melynek udv. titkári ranggal én lennék valódi feje, formailag Pápay udv. tanácsos főnöksége alatt.» Miután Pápay mint Forgách barátja, most nem bizalmi

személy, de egyébiránt is a sajtóügy most bármely referendariusnak erejéhez aránytalan teher, világos, hogy én leszek abban referens. Ez tehát némileg vonzó, elvontan azon reménytől, hogy így út nyilik följebb, s minden esetre tisztességes hatáskörre. Ellenben budai házunk sok aggodalmat okoz, sok levén a rajta levő teher, s attól fizetendő kamatok s tartási költség; eladni pedig veszteség nélkül nem lehet.

Ez alkalommal bejártam Schmerlinget és Mecséryt.[116] Mindkettővel a kiegyenlítési thémáról. Schmerling igen szivesen fogadott. Beszédközben láthatólag igyekezett azon benyomást tenni reám, miszerint ő igen «tractable.» Biztosított, hogy ő nem oly makacs, mint hiresztelik. «Niemand will die berechtigten Wünsche der Nation, ihre Autonomie schmälern. Er binde sich nicht an die Form. Die Ungarn mögen etwas besseres vorschlagen. Aber den gegebenen Boden aufgeben, ehe etwas positives, besseres da sei, könne man nicht. Er sei zur Nachgiebigkeit bereit, aber er könne doch nicht mit dem Z anfangen, oder das sagen, was er vielleicht erst in sechs Jahren sagen wird können.» Én részemről sajnálatomat fejezém ki,

hogy ő Excellentiája az egyetlen alkotmányos elemet a birodalomban, a magyar nemzetet, a Reichsrathban tett nyilatkozataival teljesen maga ellen ingerlé, holott ez jó támasza lehetne, tekintve azt, hogy a Lajtán innen is elég ellensége van az alkotmánynak. Ezt ő kissé megzavarodva el is ismerte, de hozzá tevé, hogy ama nyilatkozatoknak szánt értelem nem volt oly bántó, mint a mely nekik tulajdoníttatott, és némileg egyéb államtekintetek által követeltetett. A germanisálás vádját vagy gyanuját alaptalannak mondá. A német általán legkevésbbé térít; sőt maga olvad föl: «er zieht auch türkische Kleider an. Wir lassen Ihnen ihre ungarische Hosen.» Szóval okosan beszélt s szivélyes kézszorítással bocsátott el.

Mecsérynek is mondtam egy pár igazságot s azt, hogy el legyenek készülve, hogy az új országgyűlés ismét pár hónapig fog szónokolni a «három vagy négy» év szenvedéseiről: hanem hagyni kell kibeszélni s a positiv javaslatok terére vinni, mi majd pártoszlásra s alkudozásra nyit alkalmat.

Általán Bécsben vett benyomásaim abból állnak, hogy a derék, mérsékelt Privitzer

oly főcancellár mellett, ki államférfiu, sok hasznot tehetend a hazának, mert fönn bizalommal bir. Azt hiszem, az ő feladata előkészíteni azon időt, hol Zichy helyébe valami elismert tekintély fog állni. Csakhogy attól félek, e készülődés kissé soká fog tartani. Egyébiránt én egyelőre csak, általános szokás szerint, a magam helyzetével törődöm; positiót akarok foglalni a journalistikán kívül; egyik lábam mégis benne marad.

Május 26. Tegnap este haza jövén, ma Péchyvel[117] discuráltam, ki Pálffyt helyettesíti. Azt mondák róla, gróffá akar lenni; de erősen tagadta, s én hiszek neki.

Junius 9—10-én ismét Bécsben voltam, a losonczi vasut érdekében. Egyúttal megfordultam Pápaynál és Privitzernél. Udvari titkárrá kineveztetésem ügyében semmi akadály, sem az állam-, sem a rendőrügyministernél, sem Rajner főherczegnél; és az mégis megakadt a kabinetben. Valószinüleg Eszterházy befolyása, Handabanda-féle pletykák utóhatása . . . A cancellár tehát félhivatalos állásban óhajtana, de ugyanazon hatáskörrel. Én azonban, ámbár tetemes évi dijt, 6000 frt körül, készek megadni, nem fogadtam el az ajánlatot; részint azért, mert csak illő hiva-

tali rang s biztosított állás, tehát ambitió s anyagi alap birhatna reá kényelmes budai házunk elhagyására s elvesztegetésére; részint azért, mert ily definiálatlan félhivatalos állás, a mellett, hogy a társas életben kellemetlen, kétértelmű, hivatalos hatás tekintetében gyakorlatiatlan és végre végtelenül precarius.

Ha a cancellároknak, miután szemembe megvallják, hogy szükségök van reám, nincs most sem annyi hatalmuk, hogy titkárrá kinevezzenek; később még kevesebb lesz. Azonban még meg lehet, hogy közvetlenül ő felségénél körösztül viszik.

Junius 11-ikén a «losonczi vasut» közgyűlése. Dolgom ez ügyben, s fáradságom sok. Jutalmát azonban kiküzdeni kell még.

Junius 14-ikén ismét ez ügyben Bécsbe.

Junius 20-án Bécsben járva, megtudtam, hogy kineveztetésem, nem mervén ezt a cancellárok ő fölségénél közvetlenül sürgetni, abban marad. Ezzel ugyan egy csöppet sem törődöm, hanem jun. 20-ika levén, s még se jövén meg szerkesztővé kineveztetésem, nagyon megtörténhetik, hogy, mint Pápaynak mondám, két szék közt a pad alá jutok.

Julius 1-seje óta csakugyan a Sürgöny szerkesztője vagyok. A cancelláriai hivatalhoz nem nagy kedvem is elveszett a Dobránszky-féle emberek[118] kinevezése s a fönn elősorolt viszonyok megfontolása következtében. Bonum est non hic esse. Négyezer forint, melyhez az ötödiket megszerezni nem nagy munka, szép dolog. Kellemetlenségek? hja, e nélkül csak halál után lehetünk. Ennélfogva nagy közönnyel vettem hirét, hogy hivatali alkalmazásommal felhagytak s definitiv mostani helyem.

A kir. Curia oppositionális szelleme a reformtervek irányában élénken foglalkoztatja a kormányköröket.

Bécs, november 11. A helyettem a cancelláriába kinevezett Pressleiter, Mauks Norbert E. táblai ülnök, ki maga mondá: «ujságokat olvastam ugyan, de efféle ügyekkel nem foglalkoztam», ez állásban haszonvehetetlennek találtatván, ut amoveatur, szepesmegyei administrátorrá promoveáltatott.

A Sürgöny levelezőjeül ajánlt Beermann pedig nem viván ki a cancellárok tetszését, nem maradt egyéb hátra, minthogy magam levelezője gyanánt vagy két hónapra följöjjek, átvevén egyúttal a sajtóügyek «veze-

tését» Pápay vezetése s neve alatt. Nehány napi tapasztalás be is bizonyitá untig, hogy ily félszeg állásban négy főnök, három cancellár, egy udvari tanácsos alatt, s velök folytonos conferentiázásban ez a dolog nem megy. El is vesztém teljesen kedvem a titkárságtól, mely ambitiómnak csekély állás, s ismét bécsi lap-tervbe fogtam. Elég sikerrel. A magyar s erdélyi cancellárok, Fiedler, az államminister az elvnek megnyerve; csak az van hátra, hogy a kért 25.000 frt első évi subventiót megadják. Ha igen, akkor tán nem rossz geschäftet csinálok. Mindenesetre oly munkakör, mely hajlamaimnak megfelel. És így alig négy havi nyugalmas élet után ismét ki a küzdtérre.

Azóta megváltozott a kis dolgok physiognomiája. Pálffy és Zichy úgy, sőt jobban veszekednek, mint Pálffy, Forgách, azon különbséggel, hogy Pálffy erősebb volt Forgáchnál. De Zichy erősebb Pálffynál. Ez kedvencz foglalkozásától, a lapokba avatkozástól, teljesen eltiltatott. Nyugtom volt tőle!

Ez lett váratlan vége annak, hogy Budára vitte a lapokat.

Minap ott lévén Zichynél, csúful veszeke-

dett. Ez azt mondá neki: «Schau, dass a Division krigst, und fortkomst! Und wenn du zum Kaiser laufst gegen mich zu intriguiren, dann gib nur Acht auf dich.»

Pálffy ennélfogva félig már oppositio. Enyyire jöttünk! Tudva van, hogy az ujonnan kinevezett beamter-főispánok némelyikét nagyon ellenzé. A tót Franciscit[119] és Bezerédyt, kiről váltóadósságok s executiók még a legszelidebb hirek; csalásokat is emlegetnek. Azt mondják, ez itt Zichynél, Roschmannal[120] blagueurködött, hogy így-úgy viszi keresztül a Reichsrathot Veszprémben. S kinevezték, kollégái roppantul restellik, az oppositio gúnykaczajjal örvend, mindenütt szidják, a cancellárián is, föl az első cancellárig exclusive.

A cancellária három keréken rettentőn döczög. Köztük semmi munkafelosztás. Mindent mind a három tesz. Mindenki mind a hárommal kénytelen beszélni. Ez pedig nehéz, mert 12 előtt legfölebb Beke jő be. Aztán ülések, conferentiák, ministeri tanács. A tulajdonképeni administratio ripsz-rapsz megy.

A haute politique-t s kinevezéseket Zichy végzi titokban, kissé hallgatva Privitzerre;

sokat Reichensteinre, ki okos ember, de azt hiszi, Magyarország is csak Erdély.

A császár, azt mondják, nem nagy kedvvel írja alá a demokrata főispáni kinevezéseket; de végre megteszi. Ellenem azonban gyanuja van a Széchenyi-ügy miatt.

Azt mondja: vagy Széchenyit csaltam meg, vagy a politiát. Hogy Thierry marha volt, belekevervén engem is a Sz.-ügybe, azt nem látja át, miként is tudhatná. Azt nem tudja, hogy: 1. a rendőrséggel czímem daczára semmi közöm nem volt, sem denuntiálási kötelességem s 2-szor, hogy nem is volt mit denuntiálni Sz. viseletében! Pourtant, e gyanusítás leginkább határozott arra, hogy undorral forduljak el a beamterthumba való ujólagos belépéstől.

Zichy beszéli, hogy ma Andrássy György volt nála, kérdezvén, igaz-e, hogy új választási törvényt akarnak octroyálni? Mire ez: «nekem eszem ágában sincs, ha csak a Fölség nem parancsolná.» De a bizottmányokat nem fogja összehívni ad hoc, hanem a főispán fog választási bizottmányokat alakítani.

Andrássy naivan kérdé: szabad-e ezt neki közhirré tenni?

De ezt már Zichy kikérte magának.

«Egyébiránt, tevé hozzá Zichy, a legközelebbi országgyűlésnek kész új választási törvényt proponálni, qualificatiókat etc. Mert a paraszt majd nem fog mindig urakat választani, hanem hatalma öntudatára jövén, vérszemet fog kapni . . .»

Igaz. Hanem Z.-től különös aggodalom. ki minduntalan emlegeti, hogy ő majd így s amúgy megmutatja az aristokratiának. . .

Bécs, nov. 19. Ha az ember a Reichsrath dresse-bizottmányában történő jeleneteket hallja, érzi, hogy kellő közepében vagyunk a forradalomnak. Az ellenzék ama kevéssé méltányolt tagjai, kik még pár év előtt a listán álltak «unter polizeilicher Aufsicht», Giskra, Berger (sőt Kuranda),[121] ma faggatják és nyaggatják a bizottmányban a ministereket. Berger interpellálja a magyar születésű Mensdorff-Pouillyt,[122] hogyan áll az a vámszerződés?

Erre ez azt mondja, hogy ez csak kereskedelmi kérdés. Erre B. Ő excját confrontálja Kalchberggel (ker. ministeri helyettes), ki tegnap azt mondá, hogy ez kiválólag politikai kérdés! Interpellálják a rendőrministert Galiczia végett. Ez előmutatja a rendőri jelentéseket, jegyzőkönyveket, külföldi lengyel

lapokat, mikből kitünik, hogy még van nemzeti kormány, forradalmi szervezet; etcetera egészen a régi Sedlniczky-féle[123] policialis modorban, kinek tanítványa... És Schmerling, kinek elég esze van látni, hogy rohaanunk az örvénynek, s tudja, hogy ő is homokon alapul, csak léhán támogatja, sőt cserben hagyja az Ausschussban collégáit. Quelle horreur! Mi lesz mindebből, Isten tudja.

Én magyar lapot kezdek Bécsben. 20.000 frt. subventióval! Kutya auspiciumok közt. Hanem hiszen pár évig csak még tart tán ez a «válság.»

November 25. Bizony Privitzer flegmája kell hozzá, hogy ellenálljon a kormány azon minden oldalról való sürgetésnek: hagyja félbe az organisatiót és hijja rögtön egybe az országgyűlést. P. S. Ő Felsége nem ratifikálta az ebbeli javaslatokat.

Egyébiránt jeles, hogy Schmerling kimondá interpellátió következtében, hogy a sessioban, s mindaddig, míg az alkotmány a birodalom minden részeiben kivive nem leend, ministeri felelősségi törvény nem fog előterjesztetni. De sőt az nem is lényeges kelléke az alkotmányos életfejlődésnek. Nesze nektek parlamentáristák.

November 26. Néhány napra Budára, hogy családi ügyeim rendezzem s szerkesztőségi tagokat szerezzek a Bécsi Hiradónak.

1865.

Márczius 1. Két hónap óta a Bécsi Hiradó folyamatban van. Nehézségeim a kezdetben milliók. Munka szakadatlan. Eredmény szellemileg elég szép. A figyelem a lapra fordult országszerte. Jobb magyar lap sohasem volt, általánosan elismertetik. Előfizető 500-on fölül. Pénz-haszon még kétes, 20—25 ezer frt segélyezés biztos volta mellett is. A szerkesztőség sok pénzbe kerül. Mert ambitióm érdekes, jó lapot adni.

Nevezetes episod, hogy Török János, Lonkay,[124] a Religio szerkesztősége, a budapesti plébánosok, minden ó-conservativ reactionárius elemek, nyilván politikai czélzatú ösztönzésekre, nagy dühösen nekem rontottak, s én, ki eddig az egyháziak barátjának tartattam s köztök sokat forogtam, egyszerre egyházellenesnek kiáltattam ki. Motor ebben Sujánszky[125] is, e kártyás lump; de rá s a többi iszákos, k....s pestbudai papokra is ráijesztettem, úgy, hogy a primás köpenye mögé bujtak s most csak titokban áskálódnak.

Lapom laviroz, mint a kormány. Szeretnék határozottabban lépni föl. De itt megeshetik, hogy midőn a dynastia és állam érdekében harczolok, s gyülöletessé teszem magam alól, akkor elejtenek fölül. Erre elég, ha például egyházellenesnek kiáltanak ki s legfelsőbb helyen intrigálnak.

Mindez azonban csak koronkint fellegzi be az apró nyomorúságokon s pillanat zavarain túlemelkedett lelkem, s kedélyem, mely félig blasirt, félig derült és humoristikus . . . Hanem mesterség lesz tartani magam, s megalapítani a lapot több évekre is. De akkor ez aranybányácska is lehet.

Április 14. Az új évnegyedben 80-nal fogytak előfizetőim. Nem csoda: országgyűlés tél előtt nem valószinű. Az idő eseményekben szegény. Schmerling, kinek lapjául tartatik a B. H., egyrészt állásában ingadozni látszik; másrészt elidegeníté magától a kiegyenlítésre hajló s már közeledni kezdő elemeket a Reichsrathbani márczius 30-iki nyilatkozata által . . . E szerint nem lesz ez évben valami brilliáns jövedelem.

Deák, miután észrevette, hogy anti-Lustkandl iratával rossz hatást tőn, nagyon engedékeny nyilatkozatot bocsátott ki a Pesti

Naplóban. Ezzel foglalkozik a journalistika. Ez kéznyujtás a Fölségnek Schmerling feje fölött. Ez, úgy látszik, érzi.

Junius 24. Deák czikkének folytatása volt a császár utja Pestre. Azt mondják, a conservativek fusiója a P. N.-val teljes. Legalább Deáknak a Debatteban közlött programmja elég ó-conservativ. Ama szép fictióból indul ki, hogy minden rosszat a ministerek tesznek, minden jót a fejedelem, s oda megyen ki, hogy nem kell központi parlament.

Ő Fölsége utja teljesen sikerült. Fogadtatása szivélyes volt. Haza térve, tán úgy járt mint én, a mámorból kijózanodott. A hadi törvényszékek megszüntettek, országgyűlés fog julius 2-ikán egybehivatni; ez mellőzhetlen vala, ez nem concessio. Zichy[126] pedig egyelőre marad, pedig egész világ azonnali menesztését várta. Alles wird in Sand verlaufen, wie nach Frankfurt; azt mondják, itt Schmerlinget rútúl cserben hagyá alsóháza; két harmada leszavazta a 13. §. kérdésében; Plenert a 117 millió kölcsönben. Egész világ minister-crisist emleget mint mellőzhetlent, de azért a ministerium, látszólag legalább, bizton érzi magát. E körökben azt mondják, Ő Felsége a 13. §. tár-

gyábani ülés után Schmerlingnek s Lassernek megköszöné viseletöket az alsóházban.

Az egyetemes állapot képtelen zürzavar, melynek roppant conflagratio lesz a vége, nem adok neki 3—4 évet.

A kormány egészen aláásva, hitel és tekintély nélkül, nem csoda, ha lapomra még a főispánok s más főhivatalok sem fizetnek elő, nem hiszem, hogy az új félévvel megtartsam előbbi előfizetőimet is!

Pálffy visszakiván a «Sürgöny»-höz, mert ugy mond: országgyűlés közeledtével erősebb legényre van szükség Bulyovszkynál.[127] Szép. De nagy blamage, ha ismét lemegyek; blamage a kormányra s reám. Én azt azzal pótoltatom, hogy hatezer frtot követelek fizetésül. Mindebből következik, hogy ismét nem tudom, félév mulva hol leszek honn?

Junius 29. Tegnapelőtt reggel. Majláth cancellárnak eskettetett föl: délben szétment hire, meglepte az egész világot. Rayner, Nádasdy, Zichy menesztetnek. Schmerling délben beadta lemondását, trop-tard. Csak az új ministerium alakultáig viszi tovább a kormányzást.

Zichyről azt beszélik, hogy már nehány nap előtt felszólítá Mensdorf-Pouilly, ki őt

meglátogatá, s mindenféle érdektelen dolgokkal mulattatá, míg a dolog fenekére rájött, hogy legfelsőbb meghagyás következtében adja be lemondását. Mire Zichy kihúzá asztalfiókját, s kivevé abból kész lemondását: «mint ön látja, erre rég elkészültem.»

Azonban nem így, hanem sokkal komikusabban áll a dolog. T. i. Rayner főherczeg még a mult héten fölszólítá Zichyt, adja be lemondását. Ez nagyon meghökkent, s teljesíté a parancsot. Azonban éjjel megbánta a dolgot, s másnap visszavette lemondását, s nagy programmot nyujtott be, hogy ő hogy s miképen véli megoldani a kérdéseket. Erre azután mene csak hozzá Mensdorff s tudtára adá, hogy még magasabb meghagyás következtében adja be lemondását . . . Igy történt. Szegény, komolyan azt hivé, hogy ő komoly cancellár!

A császár tegnap Ischlbe rándult; mint családapa, ki házát valami meglepővel felzavará, szökik a sok mende-monda és óbégatás elől, úgy tőn ő is.

A kérdés csak az, félrendszabályok állnak be ismét? Majláth mögött ott marad-e Lichtenfels, a bureaucratiai absolutismus bornirt képviselője és egyebek? Vagy reactio lesz

a kor democratia-constitutionalis hajlamai s nézetei ellen, legalább a Lajthán innen? Majláth tiszta situatiót fogadott-e el, avagy a dolgok fejlődésében bizik? Utóbbi esetben ismét úgy jár, mint 1861-ben jártak.

Julius 4. Még mindig nincs új államminister, s nem alakult meg a ministerium. Nem látom, mi haszon van ebben. Azalatt Schmerling satellesei a napi sajtóban s nehány volontair minden módon félrevezetik a Lajthán inneni közvéleményt. Az alkotmányt fenyegetettnek mondják. A magyarok ellen pedig ismét éledez, mert élesztetik az irigy féltékenység, mintha már csakugyan Budapestre költözött volna az udvar, s a magyarok uralkodnának a birodalomban. Ostoba népek — dies und jenseits der Lajtha!

Julius 5. Még sincs ministeriumunk.

Hogy e crisis ily készületlen alakult, annak többféle magyarázatát hallani. A crisis előbb tört ki, mint a császár s Esterházy számítá. Ez pedig úgy történt, hogy Rayner főherczeg szelét vette a dolognak, s szóváltásra került közte s a császár közt, mely oly heves lőn, hogy Rayner beadá lemondását, s Majláthnak ki kelle rukkolni, s Schmerlingéknek lemondani, mielőtt új cabinet ala-

kult volna: meg akarák tartani Plenert, Mecséryt, s őket jó eleve a titokba avatni, hogy «átmenetüket» szeliden előkészítsék: így azonban ők is meg voltak lepetve, együttességben a többi ministerrel; s most maradásuk megnehezítve.

Ma Abonyit találtam a cancellár előszobájában. Azt hivém, referendariusságot szorgalmaz, melyre rég számitott. Azonban látható levertsége hamar meglőn magyarázva. Pálffy fölszólitá, hogy menjen Urlaubra . . . mint Péchy,[128] kinek szerencsétlen ügyébe belezavarva látszik, legalább Pálffy előtt. Abonyi[129] szereti a «geschäftet», mondják is, hogy nagy jószágot vőn, készpénzzel kifizetve azt, nem tudni miből. Még is ildomosabb volna Pálffytól a botrányoknak véget vetni; hanem ő ellenkezőleg napról-napra nagyobb dimensiókat ád nekik; ellenségei azt terjesztik, hogy ezt csak a czélból teszi, hogy a figyelmet elterelje magáról, mint ki az inségi ügyben nagy összegekkel lőn megvesztegetve. Ez ugyan pletyka lesz. De ha amazok s több hivatalnok ily rondaságot követett el, jobb volna szép szerével félpensióval elcsapni, mintsem az összes kormányzatot compromittálni.

Julius 28. Egy hónapja, hogy Majláth cancellár, hanem nagy és kis dolgok (értem magánügyeimet) még eldőletlenek. A Reichsrath tegnap feloszlattatott; a nyári saison vagy politikai légmérsék oka, hogy a fényes megnyitást ily egyszerű, fénytelen bezáratás követé?

Azalatt Lichtenfels b., az államtanács elnöke is elbocsáttatott. Schmerling és Lichtenfels, ámbár antagonisták, de a magyargyülölet irányában meglehetősen egy politikát követtek. Lichtenfels, Reichenstein, Nádasdy, Roschmann udv. tan., Rayner főherczeg prolodialisa képezték köztudomásulag a magyarfaló cliquet. Most elbocsáttattak. Soha ily tisztára nem söpörtetett az udvar és kabinet a magyarfaló szeméttől, mint most. Majd meglátjuk, mi lesz a kimenetel?

Augusztus 20. Tegnap végre beszéltem Sennyeyvel. Ő ellenkezőleg Majláthtal, nem azt akarja, hogy én ismét a Sürgönyt átvegyem, hanem hogy nem hivatalos journalistai állásban maradjak a cancelláriánál, az országgyűlés idején pedig jőjjek le tudósítónak etcetera græca. Ő a Sürgönytől azt tartja, hogy abból már mit sem lehet csinálni s azt jelentéktelen hivatalos lapnak

akarja hagyni; «ha ön átvenné, a közönség várakozásokat kötne hozzá, miket nem teljesíthet. Önnek jobb hasznát akarnók venni». E szép bókok nem-e csak fátyolai azon szándéknak, hogy engem, mint Schmerlingianismusban compromittáltat, mellőzzenek? Majd a jövő megmutatja, mert én elég érthetőn tudattam, hogy legjobb szeretném a Sürgönyt átvenni, mert az volna legplausibilisebb ok a B. H. megszüntetésére.

Sennyey egyébiránt sejteti már velem az egész helyzetet s működésök stratégiáját. Országgyűlésileg számíthatnak a Deák-párt támogatására. Addig ez a megyék helyreállítását sem sürgeti. Mutatja ezt a P. N. tartása is. Erdélyre nézve panaszolja Sennyey az erdélyiek türelmetlen sürgetését. Provisoriumnak tekinti ugyan magát e kormány, de hozzá tevé Sennyey: «Ezúttal nem fogjuk magunkat engedni oly könnyen kiforgattatni». Somsich[130] alcancellársága bizonyos. A főispánok és megyék operatiójára nézve már két hét óta kész a dolgozat, de a cancellária most is csak oly nehezen mozog, mint Vay vagy Zichy alatt. Ez a cancellária nem dolgozik semmit, mondja már most is Sennyey: «vagy legalább nincs eredménye».

Belcredit[131] nagyon dicsérte, hogy keveset beszél; de ha szól, trifft er den Nagel auf den Kopf, még magyar ügyekben is.

Lapra nincs szükségök, s ha lesz, mindennap lehet alapítani (de nem előfizetőket fölfujni). Az országgyűlés alatt a Sürgönynek à la Wiener Abendpost melléklapot adni, «mely picknikje volna a capacitásoknak» s röviden tárgyalná az «országgyűlési s efféle tárgyakat» . . . Mind ez csak nagy urak journalistai dilettantismusa. Majd visszajöttök ti K. A.-ra, csakhogy késő lesz.

Augusztus 23. Ma Német Lajos látogatott meg; ezen eszes és szellemdús kofa. Svájczból jövén, csak azért keresett fel, hogy kiszedje belőlem az ujságokat. Ő egy pár jellemző megjegyzést tőn. Majláth apjáról is azt mondá Deák, hogy «elnyeli véleményét». Ilyen Majláth, az ifjabb is. Minden Majláth egy Bartalt[132] húz maga után. Somssich nem sympathikus egyén, ő is jól tudja. De jó bureaukrata volt már 48 előtt is. Károlyi alcancellár-jelölt, jó igavonó, de örökös zweifelsch.... er

Augusztus 28. Ügyem eldöntve. A B. H. megszünik utolsó szeptemberrel. Én maradok Bécsben, mint lógós journalistája a can-

cellárnak. 4000 frt évi fizetéssel. «Ne szóljunk ezekről, válaszolám Pápaynak, mondjuk: csupán annyi havi fizetéssel». Mi tart most még évig? A B. H. története csaknem lehetetlenné teszi, hogy valaha vállalkozzam lapra. De enfin, kilencz hó alatt vagy 8000 frt tiszta hasznot hajtott, nem számítva vagy 4000 frt elköltöttet. Így voltam, sajnos, ifjú koromban is, hogy a jelen hasznomnak áldoztam a jövő rovására. De van-e nekem még jövőm. Tegnap 41 éves valék!

Szeptember 3. Ma Sanct-Veiton Friedmannal találkozva, a szép őszi est hangolása folytán mélyen belebölcseltük magunkat a politikába; s azon eredményre jövénk, hogy Majláth is csak átmeneti postra van prædestinálva, mint cancellár, hivatva egy kísérletre, vajjon a magyar nemzet komolyan hajlandó-e fölismerni a dynastia s közös állam érdekét s azzal kiegyezni? De miután ez előreláthatólag nem fog sikerülni, a 11-dik órában ő is menesztetni fog, hogy újra absolut kormány, alkotmányos igéretek czége alatt, vegye kezébe a gyeplőt. Ha ez terv, ez csak Esterházy fejében állhat tisztán; a többi sokkal ostobább, ha ravasz is, hanem természet szerint oda menendnek ... Persze.

a botnak két vége van; s miután a koronát annyiféle irányba belemenesztették már és compromittálták, nehéz belátni, hogy lesz-e elég ereje, erkölcsit értem, végig vinni a föladatot s nem fog-e az anarchia tabula rasát csinálni; mi roppant convulsiók nélkül nem fog történhetni. Hogy ezeknek romjai alá ne temettessem, újra meg újra más «kenyérkereset» után kell látni s lehetőleg echauffirozni magam. Hja, de hogy, miként?

Szeptember 4. Különféle pártállású, sőt párton kívül álló loyalis férfiak találkoznak abban, hogy már is nem igérnek sikert Majláthnak. A mit eddig tőn, két pontra reducálható. Az erdélyi unio és a megyei közigazgatás. Abban az eljárás annyiból hibás, hogy ismét fölülről kezdeményeztetik lerombolása annak, mi szintén fölülről kezdetett s vitetett ki. Az előbbi kormány a Fölség nevében a Reichsrathba terelte Erdélyt. A mostani ugyancsak a Fölség nevében elveti a fait acomplit, más (1848) alapon új országgyűlést hí, hogy nyilatkozzék, akar-e uniót? magyarán szólva: hogy *akarja* az uniót. E lépés például nem elégíti ki a magyar igényeket, kik a 48 értelmében Erdélyt

egyenesen meghivatni kivánták a magyar országgyűlésre.

A megyékbe új nagyúri főispánok neveztetnek. Az alig nevezettek menesztetnek. Az újaknak teljhatalom adatott, kidobni az egész tisztikart, s megbélyegezve, mint haszonvehetetleneket vagy hűtlen tolvajokat. Azonban a megyék még sem állíttatnak helyre. Igen sok malcontentus csináltatik, s a közkivánat még sincs kielégítve.

«Minek bocsáták el Schmerlinget? Most Majláthtól azt várja a nemzet, hogy mindent megadjon; mert őt a Fölségnél mindenhatónak tartják».

«Pedig nem az», veté közbe Schaeffer udvari tanácsos, kinek ezt mondám:

«Jó lett volna az a Schmerling, hogy a túlkövetelők mérséklésére használhassa. Majláthnak jó lett volna mondhatni: csak legyetek okosak, az Istenért, látjátok, még mindig ott van az a Schmerling, s fölhasználja a Fölségnél minden túlzásainkat érvül ellenünk».

Ezt mindjárt előre is sokaknak mondám; ámbár az effélének csak annyi eredménye van, hogy engem titkos schmerlingianismussal gyanusítanak. Pedig bizony e gőgös,

ostoba embernek elrontott multja után nincs jövője; ne is legyen.

Schaeffer is mondja, hogy ezen urak sok ellenséget csinálnak magoknak. Hogyne? Miként bánnak velem is? Nem mondá-e Majláth rólam: «Nem kellene neki oly követelőn föllépni, hisz legalább az utolsó időben nem mellettünk dolgozott». Ecce! hogy a dynastia, hogy a birodalom érdekében dolgozik s dolgozott az ember, az ma semmi, sőt bűn: «nem mellettök dolgoztam». Azonban megtartanak a cancellániánál . . . mert nagyobb bajnak látszanék meg nem tartani.

Szeptember 10. Nevezetes nap. A februári alkotmány működése sistirozva van. Még néhány hónap előtt bűntény volt ellene szólni vagy irni. Valódi tébolyda a birodalom. A diplomatikus kitétel sistirt, daczára hogy az egész világ érzi az analogiát az 1849-ki márcziusi alkotmány eltörlésével. Én ugyan nem bánom. Látom is, hogy a bécsiek tömege kevesebbet törődött az alkotmány felfüggesztésével, mint Gallmeyer k. a. első föllépével. Alkotmány az országok és nemzetek kiegyezkedése alapján! Babel igen is; könnyű e kisérletnek megírni prognosticonját, ha az ember minden reggel egy rakás

bécsi s provincialis hirlapot elolvas. Kiskorú bolondok. A terv megvan. Nektek nem is lehet, a mint nem is tudtok, kiegyezni. Akkor aztán a fátyolozott absolutismus igazolva van, s az odium szerencsésen ránk magyarokra nehezedik, mint a Reichsrath felfüggesztéséért is. Pedig bizony mások is alig várták, hogy legyen ürügy őket elküldeni.

November 23. Deczember 10—14. megnyittatik az országgyűlés. Akkorra én is lenn leszek: családommal pedig karácsonyra hihetőleg ismét a Krisztina-városban leszünk etablirozva. A változásnak örülünk-e egyedül? Vagy kunyhónk és kertünk vonzereje-e az?

A politikai téren az országgyűlések egybehivása előtérben. Erdélyben, úgy látszik, jól fognak menni a dolgok; az unio körösztül fog vitetni. Csak utólag megnyeressenek a szászok és románok; mert ha «jól nem tartjuk» őket, majd ismét reactio lesz. Horvátország dificilisebb. Ott a Mažuranič-féle bureaukraták[133] nagy befolyást gyakorolnak, s a nemzetiségi ábrándokat ravaszul ápolva, úgy látszik, a nemzetieknél erős párttal birnak. Az alsó-ausztriai s általán a német ország-

gyűlések demonstrálni akarnak a februári jogfolytonosság mellett, a cseh és lengyel országgyűlés pedig a szept. 20-a mellett.

Én lejövök, mint a cancellár tudósítója, mint látszik, lesz dolgom elég. No, hanem már két hónap óta pihenek! Azalatt megírtam «Széchenyi utolsó évei s halála 1848—1860.» 8 ívnyi mű; Emich ád érte 700 frtot. Csak kirántsam a rendőrség körmeiből! Egyrészt örömmel, másrészt magam igazolása végett, harmadrészt Weber[134] elleni boszúból írtam e művet a sok pletyka ellenében.*

November 24. Ma Privitzernél, búcsúzni. Ő szabad, modern irányú kormányzat alapján az egységes birodalom embere. Nem hiszi tehát, hogy a dualistikus úton Ausztria fönnállhasson. Más oldalról az alsó-ausztriai országgyűlésben a szeptember 20-ka ellen tett óvást nem helyesli. Én csak azon jó oldalát látom benne, hogy a magyarokra némi «keveset» hat, elbizottságukra figyelmezteti. Egyébiránt semmi jót nem vár, mert az udvar nem őszintén akarja az alkotmányosságot, a külügyeket absolutistice

* A császár, midőn egyszer udvari titkárnak proponáltattam, azt mondá: «Entweder hat er die Polizei, oder den Széchenyi betrogen».

kezelik, Ferencz József alkotmányos ministereivel úgy bánt, mintha csak concipistái lennének; parancsolt nekik s ezek hosszú képpel bár, de teljesítik; egyszerre két irány követtetik (ezt vélem ma is Horvátországban észrevenni) stb. Efféle volt társalgásunk.

Nov. 25. Szombatonkint este együtt szoktam lenni dr. Berger, dr. Brestl, dr. Schindler s más coriphæusaival az úgynevezett liberális pártnak. — Sör mellett csak igen ritkán politizálunk. De ma interpelláltam, hogy miképen értik az alsó-ausztriai országgyülés óvásának azon passusát, hogy a februári alkotmány változtatása csak alkotmányos uton, tehát a Reichsrath (és pedig eo ipso a weiteres) által tehető, holott ez soha létre nem jöhet? És ők azon értelmet adták, hogy az engerert értik, mely például császári nyilatkozat által fölhatalmaztatnék az alkotmány-kérdésben, illetőleg a magyar országgyülés által tett javaslatok iránt véleményt adni, elfogadni azokat, vagy ellenjavaslatokat tenni. Azt felelém, hogy a magyaroknak az ellen semmi kifogásuk. Ez úgy is a dualismus. Abba egyáltalán nem avatkozunk, az egyes Landtagok, vagy az egyesültek (t. i. Reichsrath) által fognak-e a nyugat-lajthai

tartományok az ő részükről hozzászólni a függő államkérdésekhez.

A centralisták nagyon izgatottak. Sch. szerint, midőn Lasser búcsut vőn a főherczegtől s figyelmezteté a császárt, hogy most majd a Lajthán túli országok túlhevességétől kell tartani, ez azt válaszolta volna: tudja, ez oly formának látszik nekem, mint két fazék a tűzhelyen. Ha az egyik nagyon kezd forrni, félre toljuk, s a másikat húzzuk a tűzhöz. S ha ismét ez forr, amazt veszszük elő. Si non e vero, e ben trovato.

Nov. vége. Horvátországban az ügyek á la 48 bonyolulnak. Csakhogy a magyarral kiegyezni kész párt hatalmasabb, mint akkor. Föltünő, hogy a bán, Sokcevic, a beamterekkel a fusió-párt ellen dolgozik. Tán coulissák mögött állnak ismét a gépvezetők? Attól tartok, a magyar gyanakodóvá leend, még mielőtt a császár lejönne az országgyülést megnyitni. Akkor kár is volna lemennie.

1866.

Február 5. Deczember óta Budán kunyhónkban telepedtünk le ismét; örökre, mint hiszszük. Nagy változásnak is kellene jönni, mely ismét Bécsbe vigyen. De mily

változás tartoznék korunkban a lehetetlenek közé?

Az országgyülés két hó óta együtt van. Nehány nap mulva a fölirat kerül vita alá in pleno. Tartalma teljesíthetlen kivánatok, a ministerium kinevezését illetőleg; és fictivek a megyék helyreállítása iránt, mit senki sem óhajt, csak künn a megyékben a hivatalsóvárok! A leirat fogja majd az alkudozások kezdeményét képezni. Most csupa fél vagy félszeg helyzetek. Erdély félig az unió utján, a visszavonulás hídja mögötte nyitva, a kolozsvári országgyülés föntartva. Horvátországban erős párttusák: a magyar ellenes elemek olyanok, mikre a kormány eldöntő befolyást gyakorolhatna. Nem történik. Ez a gyanakodások kettős forrása.

Idelenn alakul végre egy jobboldali párt. Sajnos, merő aristocrat elemekből: s ezért már is népszerütlen. De ha a kormány erőt fejt ki, loyalis programmja föntartásával, talán nagyobbodni fog e párt is. Vederemo.

Én keveset dolgozom. Országgyülési tudósításokat irok Sennyeynek s a cancellárnak. Közvetítő volnék a kormány s a journalistika közt, de mint ilyen semmi dolgom; sem jelentőségem. Ez jó. Majd el jő az én

órám is; de aligha fog az aristocrat kormány-párt táborában találni. Eszköz lehetek; de cseléd nem.

Február 25. Ha néha elgondolom, mily tanulatlan, tudatlan s gyakran jellemtelen ficzkók szerepelnek ezen országban nagy emberekül, s ha most végig nézek az országgyülésen s látom, hogy a kitünőbbek is mily gyengék, a veteránok alapja mily szük, az új celebritások mily charlatánok s ezek képviselők, törvényhozók, honatyák: büszkeségem gőggé fuvalkodik föl, s minduntalan közéjök akarok vágni Kákay Aranyos satyrájának egész súlyával, hogy minden párttal éreztessem, hogy semmik, s magam ellen úszítsam az egész hazai oktondi hadat, melyet megvetek.

Majd eszembe jő, hogy magam sem tudok sokat; nem vagyok egész semmiben, a gyakorlati életben keveset mozogtam, az ifjukori nevelés hiányait nem pótolhattam, sem a szegénység nyügét le nem rázhattam, sokkal messzebb haladni már nem fogok, hanem hátrálni: s ekkor azt gondolom, jobb és okosabb, ha meghúzod magad, nem bántasz senkit, s igyekszel szerény, de csendes állás kenyerével beérni!

Ez utóbbi érzet uralkodik rajtam most, mert nehány nap óta betegen, s elme-tehetlenül heverek honn! 42 év! soká nem tarthat az egész história.

Deczember 12-től fogva Budán tartózkodik a fölség a császárnéval, ki itt is minden férfi és női szivet meghódított. Márcz. 5-én elmentek. De a föliratra adott válasz, s a királyi leirat következtében nem oly lelkesedéssel kisértetett, mint a minővel fogadtatott.

A leirat a képviselőket nagyon lehangolá. Úgy látszik, Deák hiúsága sértve van (tán mert a fölség nem hivta magához egyszer sem), mert dühös, s a helyett, hogy megnyugtatná a bolondokat, még az okosabbakat is izgatja, s elkeseriti a kormány ellen, mintha ez tudja Isten mit vétett volna.

Május elején. Küszöbén állunk a poroszolasz elleni háborunak, mely rohadt gyümölcse a rövidlátó, önző dynastiai s kabineti politikának; s melyből európai háború, s Ausztria megfosztatása, pénzügyi banquerottja fog kifejlődni, sőt szerencse kell hozzá, hogy politikai bukás ne legyen belőle.

A háború csapásai, köz- és magánhitel tönkrejutása, az állampapirokkal ezernyiek

koldusbotra kerülése, már előre veti rémes árnyait. Csak az Isten legalább attól óvja meg az országot, hogy csatatér ne legyen!

Május 4. Most jelent meg «Kákay Aranyos: Újabb fény- és árnyképei» jókora, 13 íves mű. Roppant volt irányában a várakozás és kiváncsiság. Ennek csalódás lehet csak a vége.

Sokan pusztán élczeskedő művet vártak, pedig komolyabb, s így nem fog annyira tetszeni, mint az 1861-ki.

Május 12. Munkámért a magas urak némelyike úgy haragszik, mint várható volt. Szécsen Antal a fölséghez intézett beszédért, mások másért; a butábbak általán dühösek, hogy hogy mer ily himpellér ember ő nagyméltóságaik és méltóságaikról kritikát irni. Bartal is láthatólag aigrirozott; Eötvös azt mondja: «ha neki ártani akartam, finomab ban és ügyesebben nem tehettem volna». Ürményi.[135] no plane... Sennyey pedig csak nevet. Ő ugyan azt mondja, hogy neki nem szabad jónak találni munkám, mely annyi resensust csinál fölül, hanem nevetett rajta. Kérdém: érdemes volt-e, hogy K. A. azt irta. És ő azt mondá: A mű nem oly sustorgó (prickelnd), mint az 1861-ki; de mé-

lyebben gondolt, s komolyabb czélzatú; s ő azt kitünőnek találja, habár nem minden egyes részeiben, míg viszont más részei rendkívül sikerültek; különösen, hol Apponyi cancellárságát ecsetelem. «da haben Sie sich selbst übertroffen.»

Ily férfiak tetszése nekem teljesen elegendő siker, morogjanak egyesek, zúgna bár a tömeg is (de nem zúg).

Majláth azt mondá róla, hogy éppen a mi kellemetlent mondok az embereknek, mind *igaz!* Auch gut.

Május 22. Unom a tétlenséget. Bele fognék nagyobb feladatba; kifejteni akarnám elvileg és tárgyilagosan a parlamenti kormányzat értelmét, föltételeit, tisztába hozni annak a Bartal, Tisza, V. Kovács Lászlónak a megyerendszer föleleventéséről hánytorgatott nézetekkel való kiegyeztethetlenségét: de ez vagy két havi munkát igényelne. Azonban Sennyey is óhajtván, hogy Apponyival viszonyba lépjek, s egyelőre vezérczikkekkel támogassam a Magyar Világot, nemsokára el kellend forgácsolnom időmet. A M. V. egyébiránt pénzileg biztosítatlan, csak néhány hét mulva fog sorsa eldőlni s akkor tán átveendem szerkesztését; ámbár

szivem mélyében legjobb szeretném a nem erőltető, nyugalmas Sürgönyt.

Junius 22. A M. V. pénzzel támogatói, különösen Apponyi nem győzik tovább; s a kormány készül azt átvenni. Ludassy megszünnék vállalkozója lenni, én venném át.

Néhány nap előtt Sennyey, szokása szerint, igen érdekelte magát a közhangulat mivolta iránt. Biztosítám, hogy alig változott a háború óta. Ily viszonyok közt 1861-ben már lángoltak volna a fők. A rendőri közegek, úgy látszik, rossz hirekkel zaklatják a kormányt. Őrízkedjék elődei nyomába lépni. Az ausztriai kormány jelleme volt mindig időelőtti rendőri szabályokkal boszantani s saját félelmeit elárulni; s mikor már cselekedni kelle, nem volt elég erélyes. Efféléket mondék, s Sennyey teljesen helyeselte. A forradalmi mozgalomra nincs a tömegben hajlam, annak vezérei sem lennének. Ha csak az inség momentuma nem hoz bonyodalmat; forradalmi mozgalmaktól nincs mit tartani.

Sok helyeset beszélt közállapotaink rendezésének azon nehézségeiről, mik a tények s az uralkodó fogalmak zavarában rejlenek. Ha nem sikerül valamiféle alkotmányos szi-

nezetű, de erős kormányt hozni létre, mely rendet csináljon, ezen ország anyagilag, erkölcsileg tönkre megy.

E közben folytak t. i. az inségügy tárgyalásai a Házban, miknek folyamában két napig nagy merészséggel és szemtelenséggel expectorálták magukat a szélsőbal hősei s eredményök okvetlenül az országgyűlés hazaküldése leendett, ha a harmadik nap a mérsékeltek túlnyomó erejét ki nem tüntette volna.

Julius 12. Roppant események történtek pár hét óta, mióta az országgyűlés elnapoltatott. A poroszok ismételve megverték s jul. 3-kán tönkre tették kitünő éjszaki hadseregünket, elfoglalva tartják Cseh- és Morvaországot, Sziléziát, pár nap mulva Bécsben lesznek s elfoglalásuk elől alig van biztos zug a birodalomban; Magyarország is fenyegetve invasiójok által; mitől a mi turbulens elemeink már vérszemet kaptak, s a mérsékeltek megijedtek. Lehet eset, hogy nem lesz elég katona az országban, mely kravallok elől biztosítson; mint Bécsben is a csőcseléktől félnek, ha a császár és a sereg oda hagynák a fővárost. Második ujonczozást írtak ki, de megijedtek a nép ellen-

állási szándékától, a mint is a königgrätzi s egyéb porosz diadalok eredménye páni félelem a hadseregbe lépéstől; melynek rossz eredménye leendett, ha erőszakolják az ujonczozást. Ez és egyéb ezer dolog mutatja, hogy a kormány Bécsben elveszti fejét; eldobta Velenczét, a nélkül, hogy lefegyverezte volna az olaszt s most kapkodás, Napoleon mint mentő és nemtő után. Borzasztó szétbomlása a monarchiának, melyet annyiszor jósoltam meg magam is, a nélkül, hogy oly komolyan hittem volna, vagy épen oly közelnek, mint eljött!

Gyula a Staatsbankrottól féltében rámruházta tulajdoni joggal 12 darab 1000 frtos 5% convertirte-it, persze késő, mert alig birom 48%-ért eladogatni, s én neki garantiroztam 600 frt o. é. évi járadékot haláláig. Hiszen ha elvesztegeti vala papirjait s koldusbotra jött volna, ki adott volna neki úgy is valami segélyt, mint én?

Julius 20. A poroszok ugyan nincsenek még Bécsben, de napról-napra várunk valamely eldöntő összeütközést. Napoleon nem hagyta magát Velencze ajándéka által belevonatni a háborúba s igy az elkésett engedékenység eredménye semmi. Ausztriában

a forradalmak desperatus és eredménytelen eszközét ragadták meg, népfölkelést «rendelt» a kormány; de a nép annyira megijedt, hogy elcommentálni kelle a rendszabályt, s lőn belőle «önkéntesek szervezése». Késő. Nálunk egy-két honvédtiszt ajánlkozott az önkéntesek szervezésére s szolgálatra. Gyanusnak tartják bizonnyal szolgálati készségüket is, de végre elfogadták, nem igen hizelgő feltételek alatt.

Naponkint tanácskozik nehány derék, eszes, de nem kitünő honvédtiszt Sennyeynél az önkéntesek organisatiójáról. A népfölkelésnek, néperőnek, lelkesedésnek fölhasználásától az ellenségnél is inkább félni szokott ausztriai kormány erre is elhatározta magát! Késő. Minden elkésett. Képtelen háború, s csúf béke közt már nem látok választást. Meg kell adnia magát Ausztriának, még ha egy ütközetet nyerne is, a mi nem teljesen lehetlen, ámbár nem valószinű. A königgrätzi csatának a «Times» porosz táborban volt levelezője oly leirását adta, mely szerint hajszálon múlt, hogy meg nem nyertük, ha Benedek hátulját fedezni el nem mulasztja! Jó vezetéssel még mindig megverhetnők a poroszt!

Az alatt nagyon mozog a nemzeti párt, egyelőre lapokban agitálva a 48-as kormányrendszer helyreállítása mellett. Mit birna az fordítani a dolgon? Somssich is secundál a Naplóban. Mondám nekik, hogy három hét mulva oly népszerütlenek lesznek, mint ma Majláth!

Deákot Bécsbe hivták «értekezletre». Késő. Azon tanácsot várják tőle, hogy egyelőre ne rögtönözzenek kormányváltozást, s magyar ministerek kinevezését. Magán körökben Deák ez értelemben nyilatkozott is. Mig Bécsbe ment, háta mögött conferentiát tartának párthivei s utánna küldék a ministerváltozást azonnal követelő czikkeket. Az öreg urra pressiót akartak gyakorolni. Csak bolonditják «barátai», kik nem szivesen hajolnak meg a nemzet bálványa, a haza bölcse előtt, ámbár coram publico «vezéröknek» nevezik, mert a Kemény, Eötvös, Ghyczy, Tisza, Lónyay, Gorovék egyike sem elég nagy vezérnek! Komédia, pártoskodás, személyeskedés fölül és alul.

Julius 21. Sennyeytől hallom, hogy öt napi fegyverszünet köttetett. Sennyey azt hiszi, ebből béke lesz. Én attól tartok, mind két fél csak erősíteni akarja magát végcsa-

tára. Ma 12 órakor kell vala kezdődni a fegyverszünetnek: azonban Pozsony fölött harczolnak, a poroszok szeretnék még a fegyverszünet előtt Marienthalt vagy Brünnt elfoglalni.

Julius 14. Vasárnap dél óta fegyverszünet öt napra.

Deák visszajöttével fegyverszünet a Pesti Naplóban is. Pro superabundanti rendőrileg megintetett a P. N. és Hon. (Csak Sennyey tanácslá neki az elhallgatást, s K. mögéje bújt.) Senki sem örül ennek jobban, mint Kemény. Most ismét decorummal heverhet. Ugyis az egész fölszólalás a gyávaság bátorsága volt. Félve már a forradalomtól, saját igazolásukra majdan, annak foruma előtt ütöttek zajt.

Pesten senki se törődik velök; nincs e pártnak alapja, csak a táblabiróság, ez elszegényedett, tudatlan, s az új kort nem értő faj, mondám Sennyeynek. Ez áll. És ha ezek még egyszer fölülkerekednek, akkor fognak végkép megbukni. És félek: velök a magyar nemzet, s históriai állása! — viszonzá ő, s mélyebben ereszkedett annak fejtegetésébe, hogy ha Ausztria kiszoríttatik Németországból, lehetlen lesz a magyar történeti

jogalapon rendezkedni, s vége a magyarnak. Annyi áll, ha nem hiszem is, hogy kifogjanak rajtunk *hamarjában* a tótok, ámbár a mi lovagias táblabirói huszárkodásunkból kiburgeresedést föltételezek, mégis azt hiszem, hogy csak nemzeti szinezetű aristocrata-liberalis, de au fond, csaknem absolutistikus kormány tarthatná még fönn szent István koronáját. A táblabirói parlamentáris párt csak átmenetet képezne az ország democratico-nationalitási alapon feloszlatására, sőt véres harczot idézne föl: mert elvei ellentétben vannak benső hajlamaikkal. Szabadságot, nemzetiségi s községi autonomiát vall, de a magyar suprematiát föntartani törekednék: fölhúzná a zsilipeket, s akkor vederbe akarná fogni a rohanó árt . . .

Óh, valóban, Európa e része nagy vajudásban van: kiskorú vad nemzetei jövőért küzdenek, el fogják nyomni a magyart; nagy barbárság fog beállni, melyből talán csak a harmadik generatio fog kivakaródni.

Julius 24. A fegyverszünetből fegyvernyugvás lett augusztus végeig. Ebből béke lesz.

A dolgok e fordulata leverte forradalmáraink reményeit; de okos emberek is ag-

gódnak a közel jövő miatt; méltán tartva attól, hogy a kormány legközelebb csak repressió által vélendi fönntarthatni a rendet és magát! Én is azt hiszem, előbb lesz Belagerungszustand, mint magyar ministerium. Bécsben már megkezdték.

Augusztus 13. Vagy hat hét előtt katonasorsolást akart a kormány rendelni. Ennek eredménye néplázadás lett volna. A kormány megijedt, s megengedé, hogy sorsolás helyett ezen évi contingens toborzás útján állíttassék ki. A műtét sikerült, a kellő szám kiállítatott, a költségeket a községek s «hazafiui» adományok fedezték. Egyszerre a napokban jő a helytartótanácshoz rendelet a cancelláriától, hogy a toborzás tekintetbe vétele nélkül az ujonczozás szokott módon foganatba veendő. Majláth aláírva. A helytartótanács elhatározta representálni a rendelet ellen. Igy történt (Sennyey ez alatt Bécsben van.) Valószinüleg *azok*, kik az ujonczozás rendes módszere által sok ezer frtokat szereznek, de a toborzás által a douceurtől elestek, hozták mozgalomba annak elrendelését. Vagy tán új háborura készül Ausztria. Szegény!

Augusztus 17. Bécsben nézek körül nehány

nap óta. Sennyey is itt van. Úgy látszik, személyváltozások készülnek a kormányban. Sok conferentiázás a császár, Majláth, Sennyey, Hübner báró közt. Larisch aligha vissza nem lép. Megunta örömtelen finánczministerségét, mely nem hoz borostyánt. Hübner kül-, vagy belügyér lesz-e? Sennyey igen biztosnak érzi magát, s jó kedve van. Ők, úgylátszik, erősen ülnek. Erre mutat az is, hogy indítványom ellenére elhatároztatott a M. V. föntartása. Valószinü egy magyar ministerium kinevezése conservativ férfiakból.

Augusztus 18. Ma a császár születésnapja, csak officiose ünnepeltetett. A népünnep elmaradt. A Wanderer a Concordatum megkötése évnapját ünnepelé.

Én Belcredinél voltam. Szikár, középnél alacsonyabb ember, nem sokat mondó arczczal. Nem beszélt olyat, hogy tőle valamit tanulhattam volna; ő tőlem többet tanulhatott volna, ha érdemesnek tartotta volna kissé a dolgokba mélyedni. Egyébiránt menthető, ha kevésbbé mélyed hazai ügyeinkbe, mert kevésbbé avatkozik azokba minden eddigi ausztriai ministernél. Deákot dicsérte, hogy kivált utolsó időben igen jelesen viselte

magát, s kész lett volna magát jobban is exponálni, ha a kormány azt czélszerünek tartotta volna. Hanem az még sem kormányra való ily időben, mondá, ki, ha baj van, Szt-Lászlóra vonul vissza. Általán megrová ellenzéki vezéreink gyengeségét: ha kormányra kerülnének, a Honpárt csakhamar elragadná. Ez igaz.

Szeptember 6. A kormánycrisis, ministerium: conservativ, coalitionalis vagy Deák-párti ministerium kinevezése még mindig vajudik, betöltve hireivel a lapokat és füleket, s casinói s kocsmai mulatságot.

Október 16. Nap-nap után múlik; mindennap egy századdal gyöngül és bomlik a birodalom. Még majd a török is túléli, az idősbb beteg ember. A kormány nem kormányoz; az udvar nem tudja mit tegyen; a népek erre-arra szerteszét húznak, még egy lökés a külföldről és az ausztriai császárság mythos. És ezt tétlenül várják be az uralkodó körök, félve, gyanusitva, kapkodva és mégis elbizakodva, régi szerencsére számítva, mely makacsan vonakodik beállni!

November 18. Még tegnap azt mondá Zs., hogy a kir. leirat oly kedvező, hogy maguk sem hitték hogy azt oly könnyen körösz-

tül vigyék a ministeri tanácsban. Ma azt hallom, a leirat a legfőbb helyen módosíttatott, természetesen kedvezőtlenebbre. Ez nem fogna meglepni, ha így volna. Majd meglássuk. Ma este megtudandom tartalmát.

November 18 éjjel. Olvastam a leiratot. A fönnebbi hír nem volt igaz. A leirat úgy ment körösztül, mint Sennyey és Majláth indítványozá. Nyilvánvaló, hogy mint Benedeknek, nekik is szabad kezet adnak, bizonyos archimedesi pontig persze! csináljanak a mit birnak; ha belebuknak, majd előáll Beust[136] valami új nemzetiségi demokrata összalkotmánynyal, eszesebben Schmerlingnél. A fölségleiratot általán helyeslem: nagy közeledés a trón részéről. Ha ezt az országgyülés használatlanul elkoczkázza, ám akkor teljesedjék be a nemzet sorsa! Azt mondják: késő! Miért késő? Bizonyos-e, hogy Ausztria felbomlasztatik, s a Habsburg-dynastia földönfutóvá tétetik? Nem. Fordulhat a koczka.

November 19. Az alsóházban a leirat egyes helyei némi kételyes morgással fogadtattak egyetlen éljen nélkül. Általán senki sincs vele megelégedve. No majd talán, ha elolvasták s egyet aludtak reá.

1867.

Január 13. Az idő mulik, de az ország a régiben van. Egy hadkiegészítési patens a honvédrendszer alapján jelent meg. Általános elveiben okos, de demoralisált végrehajtási közegek mellett nagy mérvben veszedelmes a polgárok existentiájára. Az izgalom ellene roppant; a népre agitatio eszköze. A művelt körök absolutistikus behozatala miatt zúgolódnak: s e szempontból Deák inditványára az országgyülés ellene fölír. Bécsben conferentiák az újévre gratulálni jött magyar urakkal. Itt nagy várakozás, hogy a ministerium ki fog neveztetni, mert a fölség azt mondta volna; semhogy elejtse a haditörvényt, kinevezi inkább a ministeriumot, mely, mint a jobb s a bal párt coripheusai igérgetik, bizonnyal keresztül viendi a hadügyi reformot. Majd meglássuk.

Február 4. Röviden összefoglalva az utolsó napok eseményei: megállapodott a Fölség, a ministerium s a Deák-párt vezéreivel bizonyos punctatióban, mely szerint a XX-ös munkálat módosítandó; e módosításokkal egyetemben (kevés különbséggel) ezen munkálatot (még csak két § van hátra) Deák

nagy erélylyel és ildommal, s a Honisták majorisálásával keresztül vitte a közösügyi bizottmányban. Ezek dühösek az eljárás fölött. Az ország pedig a fölségnek az országgyülés deputatiójához a hadügybeni föliratra adott positiv igérete alapján nehány nap mulva várja a ministerium kineveztetését. Andrássy Gyula (Eötvös és Lónyayval) föllejár Bécs és Pest közt; az egész dolog elintézettnek látszik. Azonban tegnapi táviratok szerint Belcredi lemondott. Az ausserordentlicher Reichsrath eszméjével bukott meg és egy kicsit Andrássy szándéktalan (?) eljárása által, ki hihetőleg oda nyilatkozék, hogy az ordentlicher Reichsrath ellen a magyaroknak mi kifogásuk sincs. Belcredi lemondása időelőtti és következményében veszedelmes lehet, mert a magyar ministerium még nem fait accomplit; megtörténhetik, hogy utóda, akár ha Kaiserfeld[137] is, a ministerium kineveztetését addig óhajtandja halasztatni, míg a Reichsrath gleichgewichtig votumát adandja. Ebből pedig a dolgok idáig jötte után a kiegyenlítés teljes megbukása fog kifejlődni. De legjobb esetben eddigi kormányférfiaink állítása szerint nem fognak találni a magyar ministerek olyanra, kivel könnyebben lehetne

kijönni, mint Belcredivel. És ha most elmaradna az alkotmány helyreállítása, bizobizonyos, hogy a Honpárt többségre jut s a nemzet forradalmi irányoknak nyitandja meg szivét; a Deák-párt pedig leléphet, mielőtt még ministeriumot képezett volna.

Február 10. Belcredi lelépte eddig, úgy látszik, nem gyakorolt hátráltató befolyást a magyar ministerium kineveztetésére. Deák fölhivatott Bécsbe, Andrássyval, rendbehozni az új ministerium személyoldalát. Sennyey ma is sokat jelentőleg kérdé tőlem «hát oly közelnek hiszi a ministerium kinevezését?» Alkalmat adtam erre három havi Abfertigungom kérése által, mire ismét az indított, hogy Pompéry közlé velem, miszerint a Sürgöny megszüntetése elhatározott dolog; hogy Lévay[138] szólíttatott föl az új Közlöny[139] szerkesztőségére, s hogy irányomban bizalmatlanság uralkodik etc. etc. Pompéry úgy viseli magát, mintha mellényzsebében viselné a ministerium valamennyi tagját: pedig ő lesz ezeknek Ludassyjok. Az izgalom a szegény hivatalnokok köreiben igen nagy.

Február 12. Ma érkezett távirat szerint a hadügyben (tisztek kinevezése) fönforgott utolsó nehézségek is kiegyenlítettek, s a mi-

nisterium, melynek személyzete már fölment, aláírva, tán holnap a Wiener Ztgban is lesz. Nagyszerű momentum Magyarország történetében; hanem hogy szerencsés is legyen, annak még sok a visije. Külső béke az első, mert háború most tönkre tenné Ausztriát s vele Magyarországot. Belbéke azonban szintén nem biztosítéka ügyeink szerencsés kifejlődésének. Bécs és Cislajtánia anyagilag veszit Magyarország jogszerű különválása által. 1861 óta, mióta Magyarország közigazgatása hazai és olcsóbb lőn, a superplus hazánk jövedelmeiből oda folya, ettől elesnek; ezt mindenesetre nyernők a kiegyenlítés által; de a reactio elemei és veszélye annál nagyobb. Lesz-e a magyar ministeriumnak ereje s erélye, a megyék netáni passivitása vagy csak indolentiája ellenében, melyek tán nem hajtandják be az adót, nem védendik a dohánymonopolt és a többi; föntartani a rendet, teljesíteni a 67-es munkálat alapján az alkotmány helyreállítása árán átvett kötelezettségeket? És ha nem? akkor nem fog-e Bécsben természetszerűleg reussirozni a magyarellenes reactio és centralisatio?

Ezen nagy aggodalmak üröme nem fog azonban vegyülni azon sok champagneiba,

mely a ministerium kinevezése alkalmából ivódni fog.

Tudván többektől, hogy a Sürgöny helyébe «Közlöny» fog lépni, s az én mellőztetésemmel más által redigáltatni, mázsányi kő esett le szivemről, midőn ma Sennyey tudtomra adá, hogy 1000 frt kielégítésem utalványoztatott. Szabad vagyok. Kínálnak ugyan jámbor leendő ministereink Pompéry s Kovács Laczi szerint és útján állással, alkalmazással; más szóval, van annyi eszök, hogy használni s fizetni akarnának; hanem a nyilt viszonyok barátja levén, ha feleségnek nem akarnak bevallani, maitressenek nem adom oda magam, kit titokban tartanak. Első momentum életemben, hogy anyagi viszonyaim, s Istennek hála, még meglevő testi-lelki erőm függetlenségre képesítenek a kormánytól . . . és e momentumot használni elhatározott akaratom. Vagy a «Közlöny» szerkesztője vagy semmi.

Február 20. Tegnapelőtt (18-ikán) az országgyűlésen olvastatott a 17-iki leirat, melyben Andrássy a ministerium megalakításával megbizatik.[140] Nagy lelkesedés. Kivált a Deák-clubban. Deák bölcsebben viseli magát, mint valaha, komolyan figyelmezteti a képviselő-

ket, hogy immár most valósítani kell, a mit a Fölségnek igértek; megnyerőleg szól a nála tisztelgő mágnásokhoz. Az öreg úr dicsősége fénypontját érte el; láthatólag, de szerényen élvezi azt. A ministerek készülődnek. Lónyay hallgat. Eötvös szervezeti terveiről fecseg; szép; az iskolaügyről aligha van kellő fogalma. Gorove ellen általános a polgári körökben az ellenszenv, még általánosabb becsmérlése. Horvát Bódiról Csengery sincerizálva mondá, hogy codificálónak jeles, de ministernek gyenge; ideges, jószivű, de impractikus lesz a közigazgatásban. Báró Wenckheim Béla parádé-szerepre hivatott; azt hiszik, hogy ismerethiányait majd pótolandják államtitkáraik: Szlávy, Tanárky és Zeyk.[141] A lovagias báró nem igen sejti, mily rögös és kellemetlen pályára lépett. Három hónap alatt földúlja őt az idegesség. Honvédelmi minister nincs,[142] és így «csonka ministerium», mondják a baloldaliak és mondhatja diadallal Zichy Antal, kit annak idején megvetve kinevettek csonka ministeriumával

A szervezkedési hirekből már látom, hogy az egész clique kenyérrel fog elláttatni, s cotteria-uralom, minő még nem volt.

Február 24. A megyék helyreállítása a törvénykezési tisztviselők választására is kiterjedend; Horváth Boldizsár sopánkodik, hogy ez ugyan elve ellen van, de magasabb szempontokból engednie kell; nem kell izgatási anyagot hagyni künn, nem szabad népszerűtleníteni a ministeriumot, nehogy a kiegyezés kivitele előtt megbukjék. Jó, jó! a megye is, a sajtó is kétélű fegyver; nem adnak neki szabadságot, ellenség; s ha adnak, akkor is ellenzésre használják azt. És ha ez így van is, ha a megyei választás visszaadásából áll a restitutio in integrum, nem szomorú jele-e ez annak, hogy e megyei nemzet nagy politikai küldetésére még nem érett és nem képes? Hiszen orosz despotismus is meghagyhatja nekik, mint az orosz községeknek, autonomiáját, mellette a mindenható adószedő, de a civilisáló kormánynyal az egybe nem fér. Erős, egységes, modern államszervezet s kormány kell, vagy csak a 47-iki állapotok carricaturáját hozzuk létre.

Márczius 7. A mai nap dicsősége Horváth Bódié, ki, a megyék ideiglenes szervezéséről levén a vita, oly eszély, a mily erélylyel kijelölé, hogy a telekkönyvi hivatalok restau-

ratiója azon rubicon, melyen túl nem megy a kormány. A többség el is fogadta. Elfogadta pár nap előtt az adóbeszedés s 48 ezer ujoncz kiállítására való fölhatalmazást is. Minden jól megy, mert Deák vezeti és összetartja a nagy többséget. A Tisza-cotteria igen politice viseli magát, ildommal, tapintattal. Tudják, érzik a veszélyt, mely környez; hisz az egész alkotmánykisérlet talán csak cselszövény, tőrbe ejteni a magyart. Deák a napokban beteg volt; ugyancsak megijedtünk; mert ha ő kidől, a majoritás elforgácsolódik; senkinek sincs elég tekintélye, hogy összetartsa. E közben a prágai Politik, utána a Hon közöl két főhadparancsnoksági körrendeletet, mely nagyon 48-iki szagú s durva modorban szól a magyarországi hadtestekhez, hogy a magyar «úgynevezett» honvédelmi ministerium csak a helytartótanács katonai dolgokbani hatáskörével bír; hogy egyéb dolgokban, ha rendeleteket adna ki, nem kell neki engedelmeskedni; hogy arra gondolni sem szabad, miszerint a magyarországi ujonczok csak magyar ezredekbe soroztatnak etc. Az izgatottság nagy volt. Ha két-három nappal előbb jő e közlemény, nem szavazza meg a Deák-

párt sem az ujonczokat. Meglehet, erre volt is számítva a csel, csak elkésett. Ma Tisza interpellatiójára Andrássy kissé megnyugtatta a kedélyeket.

A négy elfogott fiumei közül egy még mindig zárva van. Az itt levő Frankovics és Radics[143] nem mernek haza menni, félnek, hogy Smaich főispán elfogatja. A horvát ügy általán lassan fejlődik. Önvigaszul egyik ministerünk azt mondja, hogy ez carfiol, a másik hogy árticsóka, hogy ezt levelenként kell enni; én azt mondám, hogy osztriga, a melyet nem jó soká rágni.

A ministerek közt Horváth Bódi, az egyetlen «nem nemes», eddig a legtöbb reputatióval bír.

Nekem ma iratott Wenckheim, hogy meg *ne ütközzem*, ha személyemen kívül történik a hivatalos lapról intézkedés, *fényes tehetségemet* más téren veendi igénybe a kormány. Kérdés, hogy fog-e az nekem is tetszeni.

Márczius 10. Ma jelent meg a Sürgöny utolszor nevem alatt; én indítám is meg 1860 decz. 1-én. Wenckheim kérdé, akarok-e szolgálni? Igazat válaszoltam, mondván, hogy ha szolgáltam az előbbi kormánynak, szive-

sebben fognék oly kormányforma alatt, mely a nemzet óhajainak megfelel: csak attól függ a dolog, mily állásban. Kérdé, itt maradok-e? Nem megyek-e Bécsbe? Úgy látszik, gyökeresen gyanusítanak, mintha valami nagy connexióim volnának Bécscsel, vagy épen tán a «reactióval».

Sajátságos helyzet! Politikai szempontból a fődolgokban egyetértek a kormánynyal s eddig nem tudnék okot neki opponálni; mégis valamiféle érzet van bennem: ne szövetkezz velök! Másrészt úgy is látom, hogy ők valódi cotteria-kormányt képezendnek: s ha alkalmaznának is, idegennek tekintenének; mert nem tartozom sem a P. Napló-cliquehez, sem a Lónyay-Csengery-cliquehez, sem az Eötvös-Akadémia-cliquehez. Nem kétlem, hogy pár hó mulva nagyon is keresni fognak, de kivált, ha már bukófélben lesznek. Így voltam Apponyi-Majláthtal is.

Márczius 21. Kalocsán valék Lonovics érsek, jó emberem temetésén. Nagy ész volt s jó szív; de jóságával keveseknek tudott használni; tragikai sorsú, két érsekségének egyikétől a reactio, másikától a halál üté el.

Ezalatt a ministerium tengődik. Nagy politikát űz; de magát szervezni nem tudja.

Közigazgatásról ideája sincs; előbb még csak conferentiáiról sem vitt protokollumot. Nem végeznek semmit, az acták halmokra nőnek; ők nem tudják, hol kezdjék; hol fogjanak hozzá. Így szólnak titokban titkáraik. Hiszen pár hó alatt kivergődnek ebből; de a külviszonyok bonyodalmai időt adnak-e majd? Ez az aggály uralkodik. Keleten sötét felleget képeznek a kandiai s görög fölkelés, szerb követelések, szerb-oláh fegyverkezés, orosz cselszövények zaja és nyoma.

Rólam komolyan van szó, a sajtóügy referensévé tesznek.

Márczius 23. Sennyeynél voltam s ott találtam Majláthot. Az első nagyon szótlan volt, a második jókedvű. Ámbár nem mondják, de látszik, hogy mennyire átmenetinek tartják a jelen ministeriumot. Igazuk is van. Mert miket más oldalról látok, hallok, mutatják, hogy e ministerek csak dilettansok s Horváth és Lónyay kivételével alig ismerik ki magukat. Gorove eddig a legmulatságosabb. Pest városához átír, hogy ő építészeti törvényt tervez (az ipar és kereskedelem ministere) s fölszólítja pár héttel halála előtt a provisorius tanácsot, hogy a szépitészeti bizottmány vegyen részt ennek tárgyalásá-

ban. Továbbá, mondák Gorovénak, vegyen magához manipuláns hivatalnokokat, iktatót, registratort etc., etc. «Neki nem kellenek, neki nem lesznek soha ante-actái». Boldog minister, ante-acták nélkül; mik nélkül magángazda se lehet el!

Eötvösről is el kell ismerni, hogy gondoskodott az administratióról is; ki is választotta a legjobb helytartótanácsi hivatalnoki kart, a miért a többiek haragszanak is reá. Eddig még a régi hivatalok beosztása sem történt meg. Miért tűzték ki az átvételt márczius 10-kére? Jobb lett volna e hó végeig halasztani! Nyilvános titok egyébiránt, hogy a végszervezést s mindenféle kinevezéseket azért halogatják, mert félnek, hogy ezek megtörténtével szétfut a malcontensek serege, s a ministeri párt minoritásba jő!

Márczius 29. A fiumeiek egy folyamodását a fölséghez átnyujtandók itt vannak, most már az időközben kiszabadult Matkovich is.[114] Különös, hogy a ministerek azt tanácsolják nekik, «hogy ne menjenek hozzá; csak várni, majd eligazítják a dolgot; nem kell fölizgatni Horvátországot» etc. Ez utóbbinak kulcsa csakis a keleti bonyadalmaktóli félelemben lehet. De a horvátok békülékenységéről is

van szó, s hogy jobb velök békésen kiegyezni. Igaz; csakhogy ők a békés egyezést Fiume megtartásához kötik. Egyébiránt semmi új. A 67-es munkálat általános tárgyalása már tíz napig tart. Tegnap szólt Deák: igen töredékesen, szakadozottan, papirjegyzeteiben minden pontnál hosszadalmasan keresgélve; ily rosszúl még sohasem szólt, habár minden egyes tétele igen helyes volt is: talán emléke enged? vagy mint a föltétlen ex offo bámulók mondják «szándékosan mellőz minden szónoklatot, nem akarván senkit téríteni»: (?) hangja azonban erős volt; de előadása elfogult, szokatlan.

Április 4. Elfogadtatván 30-kán (vagy egy negyed) általánosan, a baloldal a részletek vitatásáról lemondva, ugyanaznap részletesen is elfogadtatott a 67-es munkálat. Tegnap hasonlókép a fölső házban (jelesen szólt a primás, Szögyéni). Tegnap jelent meg hosszú sora a főispáni kinevezéseknek. Mondják, hogy már is láthatók sértett hiúságok.

Április 5. Ráday Gedeon ifjabb,[145] egy igen eszes ember, kivel még némi sympathikus érintkezésben vagyok a Nemzeti Casinoban, mint mondá, osztálytanácsos lesz a rendőri

szakban. E szerint én is beérhetem osztálytanácsosi ranggal. Más nullitások azonban, osztályfőnökökül emlegettetnek, persze párthívek. No de mind, a mi e részben történni fog, nem ujság. Elég az hozzá, új barátom Ráday gondolkozó, eszmékkel, közjó iránti érdekkel hivatalra készülő férfi. Hány lesz ilyen? Ezt is csak megmosolyogják.

Április 8. Ma voltam Szlávynál ajánlani Sándor öcsémet valami számvevői állomásra; s kérdém, hogy fog organisáltatni a számvevőség? Egy testületben? Vagy minden minister külön? «Hja, mondá megvetőleg, ha ezt valaki megtudná mondani!» Tehát ezzel sincsenek tisztában, mint semmi előzménynyel; ez mind mellékes kérdés szemeikben. Baj, hogy ők mindig csak egy tárgy által vannak mintegy lebilincselve. Előbb a 67-es munkálat, aztán az ujonczok megszavazása, aztán a horvát ügy, s ilyenkor másról beszélni sem lehet velök: a helyett, hogy a legsürgősebbeket tervszerüleg fölkarolnák: s igy mindig még nagy a zavar, a sok mellékesnek tartott kérdések összege képezvén a kormányzást.

Április 9. A krisis a ministeriumra nézve már is beállt a képviselőházban. Fiume miatt.

A Deák-párt feloszlásban, mely ha megtörténik, nem marad ötven ministerpárti. A dolog ebből áll: a koronázásban, hogy részt vegyen Horvátország, első rendben kivánatos; de különben is kivánatos a vele való kiegyezés. A ministerium patronusakint Deák két-három nap óta folyt conferenciában előterjeszté a képviselőknek az ez ügybeni országos küldöttség jelentése alapján készült határozati javaslatokat, mely Horvátországgal közlendő volna, s melynek egyik positiv gyengéje, hogy Horvátország tetszésére bizza a közös delegátióba, akár a magyar országgyülésen, akár a zágrábi országgyülésen választani követeket; negativ árnyoldala pedig, hogy Fiuméről hallgat, nyilt kérdésnek hagyva, vajjon Fiume Horvátország gyülése által, vagy közvetlenül lesz a magyarországi gyülésen képviselve, s Magyarországhoz csatolva. Szentkirályi,[116] Zsedényi, Somssich, jóformán a párt többségének érzelmeit képviselve, erős zajt ütnek, az integritás helyre nem állítása miatt: Deák izgatott, szavukba vág; a képviselők morognak, hogy hát miért vagyunk itt, ha szólnunk se lehet? stb. Conferentia után Szentkirályi levelet ir Deáknak, hogy ő nem akar

tovább szavazógép lenni stb. Deák erre felelt, s kérlelgetni iparkodott őtet. Ezen előzménye volt Szentkirályi más nyilatkozatának az ülésben, melyből ki vala érthető, hogy Sz. nem helyesli Deák indítványát, hanem a fölség és a ministerium iránti bizalomnál fogva szavaz reá.

A coulissák mögötti mozgalmak nyilvánultak a corridorokban. Deák-párti képviselők morognak, hogy ők már tovább nem mennek: hogy ha Fiumét meg nem hívják az országgyülésre, ők nem koronáznak. És így is lesz. A pohár csordultig telt. Éppen jókor napolja el magát a Ház, különben a szakadás napfényre törne. Az is fáj a Deák-pártiaknak, hogy minden népszerű kérdést a baloldaliak bányásznak ki; a mint Ghyczy ügyesen használta is föl Deák indítványa hézagait, népszerüsége javára, és sajnos, ez esetben igaza volt: igen nagy hiba volt a ministerium részéről előlegesen ki nem kötni Fiume restitutióját. Mentségök csakis az ezt megelőzött azon nagyobb hiba, mely a fehér lap odanyujtásában állt. Helyesen mondá Bartal, hogy az előbbi kormány elve volt, megalkudni Bécscsel az országintegritás, a teljes restitutió árán; a mostani

a «48» helyreállítása alapján áll, s sem a 48-at, sem az ország integritását nem hozta létre, amazt már is elrevidiálta, Horvátországban pedig elismerte a 48 elleni ellenforradalmat.

Nagy baj a kormányra, ha kitűzött jelszavaival ellenmondásban állnak a tények. És azon elintézetlen hagyott kérdések nem voltak-e azon hátulsó ajtók, melyeken kibujtak az illetők, Vay, Majláth, Sennyey elől is?

Legszebb, hogy most már Beustot is kezdik korholni, hogy Horvátországra nézve azt akarja, miszerint az külön válaszsza képviselőit! Hiszen innen még csak egy lépés Strossmayerhez, ki szerint Horvátország a delegátióban Magyarországgal a paritás alapján vegyen részt! Tehát a fœderalismus a Lajthán innen és nem a dualismus! — kiáltanak föl azok, a kik be nem látják, hogy némi szelid foederalistikus szinezet már kikerülhetlen. Mit kezdünk a fehér lappal Horvátországban, folytatni fogja Csehország stb. stb. A Fölség nem akarja Fiumét visszakebelezni, pedig nagyon sürgeti a koronázást.

Nem sokára azon rettentő öntudatra jö-

vendnek a hazafi táblabirák, hogy csak azért adatott meg a 48-as ministerium és 48-as törvények, hogy a Deák-párt maga győzze meg az országot azoknak hiányairól, elavultságairól, kivihetetlenségéről; és maga iniciálja azoknak revisióját!

Julius 14. A koronázás megtörtént. Rendes kerékvágásban volna az ország; de az értelmiség elhangolt, nyugtalan, egy magának be nem vallott félelem nyomja. Valójában egy oldalról háború a porosz-muszka ellen, szövetségben Franczia-Olaszországgal és adja az ég, még néhánynyal szövetségben, más oldalról a Staatsbankrót fenyeget.

Azalatt itthon dilettánskodnak a ministerek. Semmi rend. Mindenik avatkozik mindenki szakmájába. Nincs vezérlő elme a ministeriumban. Andrássy csak diplomata, de nem államférfi. Horváth B. tudós jogász, de lágy, gyenge ember. Eötvös boldog. Lónyay geschäftel. A többi szamár.

Velem megkezdé Andrássy az alkudozást, Horváth folytatja a sajtó-hivatal vezetése iránt. Ebbe is mindenki beleszól. Tanácsot nem kérnek tőlem, kiről elismerik, hogy szakértő, sőt «egyetlen», hanem ők organisálnak, aztán találjam bele magamat. Nagy-

szerű hivatalt terveznek. Nevetséges. Alkudoztak fűvel, fával; Gyulai,[147] mint okos ember, nem vállalta el, mihez nem ért: a többire nézve belátták, hogy velem nem is hasonlíthatók. Beleharapnak tehát a keserű almába. Hanem csak használni akarnának, kinevezni osztály- vagy ministeri tanácsosnak, nem. Én pedig a nélkül, hogy nagyra becsülném a kinevezést, s méltóságos czímet, még sem hagyom magam puszta pénzért fölhasználtatni. Ebben vagyunk.

Julius 17. óta nem ebben vagyunk, hanem használtatom magam 4000 frt fizetés s ministeri tanácsossá, majdan fél vagy egy év mulva kineveztetés igérete mellett . . . ad græcas calendas.

Augusztus 30. Kossuth czikkekkel, manifestumokkal árasztja el az országot, miket százezernyi példányokban terjesztenek.[148] A mérsékeltek megijedve, a forradalmi szélsőbal vakmerő, mert büntetlen, Deák közlönye (?) a P. N. hallgat; így kerekedik fölül a fanatisálható tömeg, s intimidáltatnak a higgadtak. Míg a ministerelnök Salzburgban, Bécsben nagy politikát űz, azalatt itthon kihúzzák alóluk a gyékényt. Már annyira

jöttünk, hogy Csernátonyt a Józsefvárosban képviselőnek választották.[149]

Ma reggel megjött Andrássy. Tegnap már Wenckheimnél, ma nála nagy conferentiák. Nagyon megilletődnek, de nem tudják, mit tegyenek.

Wenckheim össze-vissza beszél; Andrássyról meg kell vallani, hogy bátor és szabadelvű, legalább addig, míg az országgyűlésen a közösügyi deputatió műve, s a pénzügyi provisorialis javaslat keresztül nem megy, nem akar erősebben belevágni. De még is kénytelenek belevágni: pörbe fogták a Magyar Ujságot, azaz, hogy csak kiadóját; mert szerkesztője képviselő, salvus conductussal bir. Mit is tegyenek? organumaik nincsenek: az önálló megyék, városok nem támogathatják föladataikban. Az 1848-iki párt lehetlensége, kormányképtelensége már is világos. Azt hitte, elég, ha pártjából alakul a ministerium, de semminemű kormányzati eszközöket nem adott neki. Hja! először kár volt úgy sietni a tárczák átvételével; hadd vitték volna keresztül az átmenetet Sennyeyék: addig támogatni kell vala őket, s aztán átvenni a rendezett örökséget. Másodszor, kár volt helyreállítani az

úgynevezett municipiumokat, stb. most ők a levegőben vannak.

Kapkodnak, azt vélik, hogy most mi hirlapírók parallizáljuk, s czikkeinkkel verjük le Kossuthot. De én megmondám, hogy Kossuth leveleinek megjelenése már acceptált vereség volt.

Andrássy azt mondja, sőt kivánatos, hogy Kossuth abszurd, ostoba levelei minél jobban terjedjenek. De ez álvigasz, öncsalás. Mert K. otromba levelei azon körökben, melyekre számítvák, megteendik hatásukat: az ellen hiába írnak, kivált az alig olvasott Magyarország estilap, stb.

A mit látok, hallok, arra mutat, hogy nincs elég szellem, gyakorlati elme, szervezni a kormány tevékenységét ily nehéz viszonyok közt. Törvényességi scrupulusokkal nem boldogulhatni factiosus izgatók ellen.

Még megtörténhetik, hogy az Andrássy-ministerium elveszti a Fölség bizalmát is (honvédegyletek status in statut akarnak létrehozni) és egyuttal a Házban is minoritásban marad.

Sed quid tunc, ha a ministerium megbukik? Ki, mi állana helyébe? nem bukik-e vele az alkotmány?

Kemény plausibilis okot talált gyáva és lusta passivitása mentségére: «Ha a kormány gyenge és gyáva, nem támogathatjuk; mutasson erőt etc.

Szeptember 10. Keményt is beugrasztá végre Andrássy. Most már oly erős czikkeket ír ellene, hogy no. Hanem a megyei, városi bizottmányok egyre-másra írnak Kossuthhoz meghivó bizalmi leveleket; szemtelenül tagadva, sőt megtagadva az 1867-iki törvényeket. Benne vagyunk a forradalomban; csak az utczai kraval hiányzik. Jaj, ez éretlen nemzet mivé leend?!

Október 1-seje óta a magyar általános hitelbank titkára vagyok, s működöm az ugyanakkor működését kezdett intézetben, 2000 frt évi fizetés mellett, remélve, hogy az ügylet terjedésével idővel több lesz belőle, s akkor adieut mondhatok a journalistikai napszámosságnak; mely egyelőre ugyan elég jól díjazott.

November 26. Ludassy Mór neveztetett ki sajtóvezetőnek. Ez jellemzi Andrássyt. Maga is oly szellemes, fölületes, elmésség után kapkodó levén. Megjóslám neki, hogy Ludassy állását itt pénzzsarolásra, stokjobbereira fogja kibányászni, s ugyanezt meg-

mondám Ludassynak is, hogy mondám Andrássynak. Ez kunyorált, hogy állását ne tegyem lehetetlenné, s roppant pénzekre nyitott kilátásokat.

Nem az ebben a tulajdonkép boszantó, hogy népszerűtlenségem miatt ambitiómnak megfelelő állásra nem juthatok; mert népszerűtlenségem csak ürügy, személyem az, mely nem tetszik Andrássynak; utóvégre még eddig meggyőződéseimet nem áldoztam fel a népszerűség vadászatnak: hanem boszantó, hogy a nemcsak népszerűtlen, hanem jelleménél fogva megvetett Ludassynál különb embert nem talált Magyarország liberális kormánya!

Tegnapelőtt Görgey Arthur ebédelt nálam Pistával és Tivadarral. Arthur a kiválóan erélyes jellemek mély kedélyével bír, ma még inkább, a sors sanyargatásai után, mintsem 18 év előtt. Igen humoristikus volt előadása, mint látogatta meg őt a Tigrisben egy szabó, ki, mint mondá, neki egykor lábornoki ruhát varrt, s mint ijedt meg ő, hogy tán contóval jött, azonban kisült, hogy csak «látogatni jár», azaz koldulni, mert azóta tönkre ment.

Deákkal conversáltunk tegnap nehányan

a casinóban, a zsidóemantipatio törvényéről, mely aznap terjesztetett elő a ministerium által; azután a quotáról s államadóssági részletünkről; ez utóbbiról azon közelfekvő, mégis nevezetes észrevételt tevé: «Az ellenzék azt mondja, hogy az sok, a mit fizetnünk kell és terhes; és ebben tökéletesen igaza van. De hát mondják meg, hogy ők ki tudják-e vinni, hogy mi ne fizessünk semmit az államadósságból? Azt nekünk mindig kellend fizetni. Ha Ausztriával ki nem egyezünk, hát megveszik rajtunk executio utján, mint eddig tette Ausztria». «Igen, de Ausztria meg fog bukni». Ez meglehet, s kétféleképen: vagy csak elveszti német tartományait s azokat a porosz annectálja s Magyarország meghagyatik a jelenlegi vagy más dynastia alatt: ekkor az államadósság egy részét átveszi Poroszország, a másik meghagyatik Magyarország terhére; vagy Ausztriával együtt megbukik a magyar korona is, akkor is rárónak ezen országokra arányos összeget, akárki veszi át; mert 3—4 milliárdnyi értéknek megsemmisítését meg nem engedheti Európa, sok hatalmas érdek ellenállna ebben. Hanem én, úgymond Deák, nem akarok rábeszélni senkit.

Vessen ki-ki számot magával, hogy a felelősséget elbirja-e, mely szavazatával összekötve van. Én csak elmondandom az én nézetemet.

November 29. Horváth Bódinál voltam. Ott megtudám, hogy a zsidóemancipatio törvényjavaslata a ministertanács által tétetett ily specialis zsidótörvénynyé. Horváth Bódi eredeti javaslata általános volt, hogy a polgári és politikai jogok gyakorlatában a vallás nem tesz különbséget. Bódi nagyon elégületlen, viszályban a ministeriummal, s úgy látszik, isolálva. Felhasználják, mindent vele fogalmaztatni s védelmeztetni, de sem nem fogadják el elveit, miket demokratiaiaknak mondanak Andrássy, Eötvös, Wenckheim; «pedig» hozzá teszik, «mi nem vagyunk demokraták», sem erélyes rendszabályait: mert ők nem mernek. Andrássy halogató, szinleg azon hiedelemben, hogy az ellenzéki jelenségek, mik a megyék, honvédügy és a sajtó terén fömerülnek, majd leélik magukat, lejárják magukat, eleinte nem száll szembe velök, hanem nyakára hagyja nőni. Horváthot demokratának gúnyolják. Horváth is azt itéli a jelen helyzetről, hogy a nemzet maga reagál a 48-iki törvények ellen. A főnemesség represen-

tansai a ministeriumban, mint a kisebb nemesség a megyékben, reactiót csinálnak. Horváth még leginkább Gorovéval van megelégedve; azt mondja «több» ember, mintsem róla föltette. (Treforttól hallom, hogy az általános vallás-egyenjogosítási törvénynek legfelsőbb sanctiója aligha lett volna kieszközölhető és azért alakíttatott ama törvényjavaslat specialis zsidóemancipatióvá által.)

Elég az hozzá, Horváth nem hiszi, hogy szabadelvű reformokat e cabinettel keresztül vihet, s visszalépni és hirlapírói pályára készül.

Deczember 6. Ma esti 6-ra Andrássy Gyulához rendelve, egy óránál tovább beszélt velem nagyobb kitartással, mint bárkiről és miről, egy élczlap alakításáról s hogy azt miképen nevezzük: Magyar Punchnak-e, Borsszemjankó-nak vagy Paprika Jancsi-nak.

Deczember 7. Vasutépítések s bank, ma udvaroltunk a pénzügyministernél, qua bank. A la tête Sennyey. Volt szó a Hatvan-Miskolcz-Szathmárszigeti-Losoncz-Szucsavai-Rozsnyói vasutakról. Valóban szép erről beszélni, hanem megbocsáthatlan hiba előbb az alföldi s tudja ég miféle vasutakat építeni s Gömör,

Zólyom, Szepes ipar és bányagazdag vidékeinek, honnan olcsón a legjobb sineket is kaphatnók, majd csak akkor, ha a többi mind ki lesz idegen sinekkel építve. Hanem Fiume! az a nyomorult zúg az Adrián! Mennyi áldozatot fog az még követelni!... Ez is Kossuthi-traditio. Hiába! még mindig az ő korabeli s általa pengetett eszmék uralkodnak a jelen generatión. Nagyon korán jutottunk ismét önkezünkre; wir sind noch immer die Alten! A Bach-korszaknak még tíz évig kellett volna tartani, hogy e nemzet a mult bilincseiből kibontakozott, fejlettebb állapotban, több gyakorlatiságban nevelve jutott volna önállóságra. Most még határozottan kiskorú.

1868.

Január 15. Lónyay vasutkölcsön-tervének bukása, a baloldal két pártra szakadása, e két momentum tünik ki az új évben, mely nem igen szerencsésen kezdődik a kormányra nézve; a horvát országgyűlést 8-kán nem nyiták meg, mert nem jött meg annak idején a rescriptum; a sajtó terén annyira jutottak, hogy most közlönyük sincs, hacsak a Naplóba kegyelemből föl nem veszi czik-

keinket Kemény; a Borsszemjankóval is el kell késni, s most bármi kár is, de félév elveszett.*

Bécsben létrejött a parlamenti ministerium, de aligha lesz köszönet benne.[150] Berger és Brestl kivételével a többi centralista hajlamú s magyarellenes; mindössze pedig azon ministerium sokkal demokratikusabb a mienknél. Nálunk Beust-Andrássy, úgy látszik, belemásznak egy poroszellenes franczia szövetségbe; de Giskra, Herbst, Brestl, Berger, Hasner ez iránynak nem lehetnek barátai és a majoritás a Lajtán innen s túl békét akar s Németország irányában passivitást. A közös ügyek terén pedig elég anyaga a czivódásnak.

Január 28. A kölcsön aláírásra került. Mily pénz- és becsületáldozat árán a nemzetre nézve, csak Isten és Rothschildék tudják. Már az maga is esztelenség, hogy maga ellen izgatá Rothschildot.

Május 24. A bankban ugyancsak másodrendű szerepet játszom; sokkal kevesebbet is fizetnek, hogy sem egészen neki szentelném magam. Mint a kormány journalistája

* Megjött még októberben, de elfeledé b. Rauch, hogy már megjött.

eléggé vagyok elfoglalva. Borsszem Jankófirkák is igénybe vesznek hetenkint egy-két napot: az eredmény, hogy magamnak, rendszeres tanulmánynak élni nincs időm és semmi nagyobba nem foghatok.

A közügyek mennek úgy a hogy, parva sapientia. Andrássy ügyességével, sok szerencsével, melynek forrása az európai bizonytalan ugyan, de még tartó béke, sok charlataneriával, mert a nemzeteket vakítani kell, s egész megoldások lehetlenek a mi zilált erkölcsi és bonyolult nemzetiségi viszonyaink között. A vén banyaként zugolódó Kossuth folyvást izgat, nem sok sikerrel, de egyes kravallokat (Félegyház, Kőrös, Kecskemét) párthivei s eszközei, a legaljasabb fráterek, még is tudtak előidézni.[151] Ezek legalább indokot adtak a kormánynak erélyesebben föllépni, s azon belátásra birták a többséget, hogy a kormányt erélyes repressiókra támogatni kell. Sőt a többség e részben tovább hajlandó menni a kormánynál. Az országgyűlés a budgettel foglalkozik, mely elég humbugszerű. Legközelebb a hadügyi törvényjavaslat fog előkerülni. E részben tanácsadója Andrássynak gróf Schweinitz, egy fölületes charlatán; Gelich[152] ostoba

s haszonvehetlen volta már elismerve levén. Szerencsétlen kinevezések más ministeriumokban is történnek, például egy nevetséges ember, Kudlik[153] képviselő, a királyi tábla elnökének neveztetett ki, a miért minden föllépésével compromittálta a Deák-pártot és Illucz Oláh János,[154] nem tudni miért.

Szeptember 29. Tegnap Eötvössel találkoztam az utczán s fölkocsiztam vele a várba. Arról beszélt, a mi szivét nyomja, a szerencsétlen interconfessionalis törvényről. Azt ő maga kitünően helyesnek találja, mert ha túl megy rajta, sem ő Fölsége nem fogadja el, sem az egyház. Legközelebb behozza a a zsidóiskola s egyháztörvényt s abban benn lesz a polgári házasság is. Hm!

Délután a casinoban Ürményi Miksával beszélgetve a dolgok állásáról, Eötvös is oda jött s azzal védte a Deák-párt kormányra léptét, hogy az ő meggyőződése szerint: vagy ez lehető, vagy semmi. Hogy ők kénytelenek voltak etc. Pedig szegények hogy siettek! Jobb lett volna pedig a kiegyezés odiumát a conservativekre hárítani s nyomukba lépni, ha leélték magukat, mint a Deák-pártot leélni. (Schoppenhauer: «Wo

der Gimpel nicht hinaus kann: stellt er sich Ende das»).

A dézsmaindítványt Deák azért tette, mert Tisza készült megtenni. De azért nem kellett épen Deáknak föllépni, más Deákpárti is tehette volna. Deák ezzel politikai jellemének egysége ellen vétett, mint ki mindig a jog s törvény személyesítője volt.

Deczember 10-ikén bezáratott az országgyűlés ünnepélyesen ő Felsége által, szép trónbeszéddel.

Deczember 26. Tegnap Andrássy hivatott egy czikk végett, melynek egész története van. A P. Napló valamelyik számában egy (Danieliktől eredt) anonym czikk köté az ebet a karóhoz, hogy a magyar nemzet így meg úgy kész fegyvert fogni a prágai béke mellett. Erre megijedt Andrássy s ezt magánnézetű czikk gyanánt desavuáltatta a P. N.-ban. A fennebbi czikk azonban víz volt Beust malmára, míg a desaveu nagyon fájt neki. Hiusága sértve volt, hogy már most Bismark & Comp. ki fogják nevetni, hogy ime politikájától elvál s azt nem támogatja Magyarország. Ez positióját s hatását künn nehezíti etc. etc., így panaszlá el b. Orczy Béla[155] Andrássyhoz írt confusus levélben.

Andrássy, hogy Beustnak kedveskedjék, irat a P. Lloyddal egy közvetítő értelmű czikket, mely azonban kissé vastagon sült el; s erre engem hivott fel, s elmondá a dolgot, némi gúnyos megjegyzésekkel Beust hiúságára, ki mindenben Bismarkkal akar versenyezni, s minduntalan összezörren, még táviratilag is, egymást élczekkel boszantván, hogy Beust szeleburdi etc. Most tehát én ültem neki az elcsépelt, de kényes czikknek, mely kellemes legyen Beustnak, de pofon ne üsse Bismarkot, mely tüzet és vizet okádjon egy szuszra. Ma felvivém neki fogalmazványom, előre tudva, hogy nem fogja kielégíteni, úgy is lőn s újra megbeszéltük a tárgyat, s újra írtam a czikket s ott hagytam. Vederemo.

Deczember 29. Úgy látszik, e czikk sem tetszett, vagy időközben megnyugodott Beust s félni kelle, hogy új czikk megújítja a zavart, s ennélfogva hallgatás a jelszó.

Deczember 31. Horváth «Bódi»-nál voltam, ki örökké tele van panaszokkal a ministerium ellen és legújabban Deák ellen, mert oly törvényjavaslatokat is, miket előlegesen helyeselt, mint a katonai biráskodásról, utólag a nyilvános ülésben megtámadott, lát-

ván, hogy nem tetszenek. Andrássy prepotentiája jeléül említé, hogy Bedekovichot[156] ministernek neveztette ki, a nélkül, hogy előbb a többi ministerekkel e szándékát csak közölte volna is; akkor tudták meg ezek, mikor már a hivatalos lapban állt kineveztetése. Azt jósolja, hogy a ministerium az országgyűlés összejötte után nem sokára fel fog bomlani, ha nem előbb. A trónbeszédet ő csinálta, de a ministeri tanácsban, kivált Andrássy javaslatára, össze-vissza dobták s corrigálták.

1869.

Január 1. Deáknál sok év óta először voltam boldog új évet kívánni. Az öreg úr bágyadtnak látszott.

Január 5. Bankunknál sok kellemetlenséget élvezek.

Márczius 6. Ugyanazt mondhatom most is, ennélfogva igen apropos jött Falk Miksa, mint az oderberg-kassai vasutvállalat tagja részéről az ajánlat, jöjjek oda mint General-Secretär.

Horváth Bódival találkozva minap, mondja, hogy választóihoz tartott (demokrat reformokat, megyerendezést igérő) beszédét And-

rássy nagyon dicsérte; «csak egy megjegyzésem van reá, hogy csak saját nevedben, s nem az egész ministerium nevében beszéltél.» E reformeri Anwandlung nagyon meglepte Bódit. Másnap a ministeri tanácsban a megyei tisztviselők gaz viselete a választásokkal, s eddig hallatlan agitátiókkal, s halálos verekedésekkel szemben tárgyaltatván, Bódi ismét ceterum censeo-ja, a megyerendezés mellett heveskedett, gondolván, hogy Andrássynál is jó terrenumra akad. Mint csodálkozott, midőn ez ismét azzal állt elő, hogy a megyék majd leélik magukat! Nesze reform. Horváth a kir. Curia átalakítását s szervezetét terjesztve elő, Wenckheim s Andrássyék komolyan kérdték, hát a táblabirák és prelatusok nem fognak-e kineveztetni. Horváth: «hát protestans superrintendenseket s rabbinusokat is akartok majd oda nevezni, mi a vallásegyenlőségből következnék.» Aztán észre tértek.

Ma Wenckheim a casinóban véghetetlen ostobaságokat beszélt, hogy az ő egyeteme volt a megye, ott tanult, (látszik), hogy ő municipálista etc. Sajnáltam a szeretetre méltó gentlemant, — hogy minister.

Márczius 23. Tizennégy napja, hogy bete-

gen őrzöm a szobát, s ágyat. Légműszereim érzékenysége már mult nyáron a legkisebb meghülés után lázt okozott; a bajt Emsben is könnyelmün vevém; a tél folyamában minden kis excessus után pár napi láz, mely ez alkalommal igen komoly alakot öltött. Vénül a test, de én eddig élvben s fáradalomban erőszakoltam; mostantúl kimélet lesz a jelszó. Még tíz évre volna szükségem, hogy ha már egyéb hivatástól elestem is, legalább családapai szerepem be legyen fejezve, s vele az élet. A tetterő, vállalkozás, kezdemény már tünedez, mert a hit, még nagyot lendíteni akár sorsomon, akár nyilvános pályámon, elaludt.

Falk Miksa a kassa-oderbergi vasut főtitkári állomására hivott föl. Hiszen ha önállóságot adna, még csak örülnék a cserének. De ha nem? — egy kutya.

Április 22. Egészségem helyreállt, vele kedvem ismét a politikai tusába keveredni, mert az iparüzlet terén nem találok kielégítést. Szeretem a pénzt, de nem születtem pénzembernek a mai értelemben. Ennélfogva akár lesz az oderbergi titkárságból valami, akár nem, elhagyom a bankot. Ki tudja meddig élek, miért ne éljek egy ki-

csit magamnak, s lehetőleg szabadon? Mint Kákay készülök ismét közbevágni.

Licot de Vines építési szerződést kötött Lónyayval a Tarján-Szucsán, Károlyvár-fiumei vasutakra. Pénze nincs, keres tehát érdektársakat. De hogyan jő hozzá ily tetemes szerződéseket eszközölni ki? Neki kell tudni. Mert hisz az csak csekélység, hogy ónyaynak szivarpresentet adott 80 frt száza, s egy 1800 frtba került gyönyörű casetteban.

Május végén ott hagytam a bankot. Jun. 12-ikéig Idával Meránban jártunk, s Tyrol gyönyörű vidékét élveztük. Gyulával pár napot tölténk. Állapotával Meránban még sok évig eltengődhetik, de onnan elmenni, máshol élni nem képes.

Május végén jelent meg «Kákay Krónikájának első füzete. Elég szellemi sikerrel. Anyagi kár nélkül. Most azon dolgozom.

Október 18. Nehány nap előtt jelent meg Krónikám utolsó füzete. Úgy veszem észre, nem ártottam vele renoménak. Felismertettek benne egy józan politika alapvonalai. Mit a Deák-párt hanyatlásáról előbbi s ezen füzeteimben irtam, az most már nem talál hitetlenekre. Általán úgy sejtem, Andrássy

megy lefelé a fölség kegyében is. Lehet ő még pár évig is minister, de a tetőponton innen van már az ő befolyása, varázsa.

Suezi utjára a Fölséget egy sereg tiszt, Beust és sok német, Andrássyn kívül egyetlen magyar sem kiséri. En ajánlkoztam neki, hiszem is, hogy elvitt volna; de nem állt módjában valakit ajánlani.[157] A porosz herczeg Bécsben létekor Andrássy Terebesen vadászott. Hja?! ki tudja!

Ma Bittóval[158] beszélgetvén, ez meséli, hogy a Fölség a brucki táborból jövet, hol bizonyosan kellőleg megdolgozták, nagyon hidegen fogadta Andrássyt, majd midőn ez kérdé: miért oly kedvetlen? kissé korholta is, hogy semmi sem megy jól, a zavar mind nagyobb lesz stb. Mire Andrássy szabadkozott: «nem értem, mi hozza Fölségedet ily pessimistikus nézetekre, volt-e Ausztriának a külföldön ilyen tekintélye» stb. Hanem nem mertél neki a belügyek jó menetével dicsekedni, nemde? mondá Bittó. Andrássy is kezdi sejteni, hogy nem jól mennek a dolgok; de azt hiszi, majd rendbe hozza ő még. És ha a legközelebbi választásokon a baloldal jő majoritásba, ha Tisza-Giczyék[159]

ministerek lesznek, ők sem kormányozhatnak más eszközökkel, mint mi, majd lejárják ők magokat, látni fogja a nemzet, hogy ők se tesznek jobban, nem tartják meg igéretüket stb. s akkor a Deák-párt veendi kezébe a gyeplőt, s erélyesebben fog kormányozhatni, mint most. Ily naivul okoskodik a genialis Andrássy. Már hiszen ő Fölsége sokat megkisértett már, de nem hiszem, hogy ha a Deák-párttal való experimentum megbukik, még odább menjen. (Beust is mondá ezt Andrássynak, hozzá tevé, hogy ily experimentumot nem birna meg az ország, de Andrássy úgy véli, hogy megbirná; s hogy azon át kell mennie a nemzetnek.) Gyermekes dolog.

Es geht Berg ab. És punctum. Most is nevetséges a készületlenség, kapkodás és könnyelmüség az országgyűlés küszöbén. Andrássy a Fölség után fut, azalatt itthon összezavarja az ellenzék a dolgokat. Lónyay a fedezetes, Horváth B. az ő «principiális» törvényjavaslatainak folytatását terjesztik elő; az interpellatiók pedig betöltik a pausakat majdan; mig az osztályok foglalkoznak, addig Andrássy haza jő, etc!

Október 25-ikén utaztam el a Fölség kisé-

retében s deczember 7-ikén jöttem haza. Suezi csatorna megnyitása!

1870.

Január 16. Andrássy a situátió ura itt és Bécsben. Ez tény.

Pedig itthon pártja nincs. Deák-párt van, s hivatal-kopottak, vagy keresők; de Andrássy-párt nincs. Ha a Fölség ma beszél Deákkal, hogy Andrássy helyett jobb lesz L. vagy Z. vagy akárki: Andrássy elmerül.

No de ő a Fölségnél még nagy bizalmat élvez. Ő az egyetlen, ki még nem inog: Beustot sikerült Andrássynak eléggé meggyengíteni, hogy ez nem veszélyes neki. De Beustot megbuktatni nem volt érdeke. ma sem az.

Azonban Beust rudja kifelé áll. Intriquák, pénz szerzésével gyanusítás, általa is elkövetett többféle hiba, a túlságos egyezkedési és egyeztetési tevékenység diskreditálták a centralista német pártnál, ki nem békíték a feudalis fœderalistákkal, lejáratták a Fölség előtt.

Igen, de ki és mi jő Beust után.

Csúfos vereség Dalmatiában, egy maroknyi zsiványnéppel, capitulatió. Desperatus me-

morandumok közlése a Lajthántuli ministerium két árnyalatától. Lehet-e még mélyebbre sülyedni? Ausztriát összefoltozni? Csak Andrássy áll rendületlenül, mint a situatio ura Bécsben is.

De hát mire használja a szerencsés positióját, döntő befolyását? A határőrvidéki kérdés árticsókaszerű megfejtésére! Adja az ég, hogy ismét capitulálni ne kelljen a cattaróiak eme méltó fajrokonaival!

Mit tőn Andrássy, a mi mutatná, hogy statusférfiui talentuma méltó volt azon álláshoz, melyet szerencse, viszonyok, udvari intriqua és némi részben saját ügyessége neki kivivott? Mit tőn, a mi túlment volna azon eszmekörön, s törekvések összegén, melyek Andrássyt, az ellenzéki politikust, pártjával együtt foglalkoztatták? E körön elméje túl nem emelkedett: pedig a viszonyok azóta megváltoztak, óriási dimensiókat vőnek.

Hát itthon? hol van eszme? organisatió? rend?

Komoly ember Andrássy?

Hát a többi minister, Lónyayt kivéve, egyéb-e mint pojácza, paprikajancsi?

Ki az ördög fog itt rendet hozni be, ad-

ministratiót; ki és mivel fogja fentartani az állam létét szétmállás, vagy szétdarabolás ellen?

Mundusse expediet.

Nevessünk; mert sírni nem használ. Tenni nincs erő!

Pár héttel ezelőtt sok symptoma mutatta, hogy a dualismus, a magyarok és Andrássy ellen sikeresen működik a reactió a Fölségnél. Kérdém Andrássyt, mit szól hozzá.

Ő nem akarja azt látni. Hol van, ki képviseli a reactiót? Mit csinál a reactió? kérdé.

Azután kifejté, hogy a reactió tehetetlen. Hogy mégis annak kell történni, a mit ő, Andrássy akar. És ha a Fölség valamitől, mit ő akar, megtagadja beleegyezését: akkor ő megyen. Ő nem fogja lejárni magát. A határőrvidék kérdésében például a Fölség is beleegyez abba, mit Andrássy akar; s az rövid idő mulva meg fog oldatni. A Fölség maga sürgeti.

Ő Fölségét keletről jöve a triesztiek nagy hűhóval fogadták. De a Fölség már előbbi agitátiók, s általán a triesztiek rosszakarata által annyira elkeseredett ellenök, hogy jó képet sem mutatott nekik. A szinházban a királyné is hátat fordított. Most a Fölség

Fiumét mindenkép emelni kész... par dépit, és talán későn már.

*

Február végén Bécsben tölték Idával néhány napot, miket elkeserített azon körülmény, hogy Ödön betegen jött meg, elhanyagolt meghülés következtében idült bajok, mik hosszú gyógykezelést igényelnek. Vajha ezeknek eredménye legyen. Semmi esetre sem adhatjuk ki pár évig házunkból.

*

Márczius 21-ikén fejeztem be keleti utam leirását. Rég kész lehettem volna, csak Ráth kiadó ügyetlenkedése, ki két bőrt akart egy rókáról nyúzni, s a szedő-strike volt oka, hogy nem siettem.

Május közepe felé Bécsben voltam; a királynénak benyujtandó keleti utleírásom egy példányát. A koronaherczeg aznap kapván himlőforma küteget, ő Felsége gondtelt volt, s így nem is sürgettem személyes fogadtatásomat. Ferenczy Ida kisasszonynál voltam, ki már pár év előtt tudatá, hogy megismerkedni akar velem. Ész, jellem s a mellett nőiség s gyermekded kellem megmagyaráz-

zák, hogy a királynénak kedvencze. Egyről-másról, itteni dolgokról s személyekről kérdezgetett s igen fesztelenül társalogtunk vagy három negyed óráig Schönbrunni lakásán. Azon kérdésére, miért nem kerestem fel már előbb, azt válaszolám, hogy az udvari köröknek igen rossz udvarlója vagyok, azt felelé: én nem tartozom az udvari körökhöz. A királyné ő Felsége parancsol velem; de az ő szolgálatán kívül szabad vagyok, s oly szabadon lakom itt, vagy a Burgban, mintha bérházban laknám. Alig érintkezem valakivel az udvartól! Bátorított, hogy máskor is látogassam meg.

Május 26. Gyula egészségi állapota igen aggasztó. Mindennap láz, étvágytalanság. Úgy látszik, utolsó stadiumai örömszegény életének.

Én, néha-néha megúnva nullitásomat, midőn annyi nem sokkal különb embert miniszterségig látok emelkedni, zsémbelődöm a sorssal, józan eszem intésével ellenkezve, mert hisz némi nevem, becsületem kivíva, vagyoni helyzetem is naponkint javulva, azonkívül függetlenül élve, mit kívánjak a sorstól; politikai szerep gyülölködéseit, izgalmait? Talán nem is arra való egyéniségem!

Mult hóban házat vettem a budai várban. Czélunk volt a gyermekek taníthatása miatt a városba vonulni, a nélkül, hogy idegen bérházban Damocles kardja alatt lakjunk.

Junius 18. Néhány napig Steierországban Ödönnel.

Junius 21. Ida tüdőgyulladásban, három hétnél tovább betegen; kell, hogy Gleichenbergbe menjen.

Junius 21. I. Az ú. n. liberalis pártnak, mint már ideális törekvéseknek, nincs jövője, tartós szerepe, s kerüljön bárhol kormányra, rövid idő alatt lejárja magát, épen mivel teljes ideálját űzi. De azért nem meddő. Eszméi s törekvései az emberiség nemesebb aspiratióinak felelvén meg, a polgárosodás előhaladásával egyikök-másikok életbe lép, életbe hozatik nem az idealisták, hanem a realisták által; mit amazok túlzásokkal elrontanának, mert a mit vallanak, végkövetkezményökig viszik, azt ezek, mivel csak azon határig, a meddig kénytelenek, acceptálják, gyakorlatiasan hajtják végre.

II. Magyarországban két politikai irány közt volna észszerűleg választás. Vagy a magyar nemzet történeti supremátiája megőrzését tartani szem előtt: akkor mellőzni

kell a szabad intézményekkel s autonomiával, a liberalismussal és demokrát szóvirágokkal való tetszelgést és a nemzetnek magának lemondani bizonyos politikai jogkör élvezetéről, melyet a nemzetiségek ellene használnak: vagyis rendszerezett dictatura; erős összpontosítás, magyar nyelven. Vagy ellenkezőleg, azon meggyőződésből indulni ki, hogy a magyar nemzet nyelvi supremátiája tarthatlan, a nemzetiségek merő institutiók által féken nem tarthatók: és ekkor a polyglott állam eszméjét a szabad intézményekkel kapcsolatban a következményekig kivinni. A Deák-párt eszmezavarral, a kettő között hánykódik jobbra-balra. Az ellenzék sem okosabb. Csak kevesen látják az ezen ellenmondásokból és ingadozásból eredendő veszélyt. Az első abnegatióra a nemzet nem képes, nem eléggé érett; a második szempontra fölemelkedni szintén hiányzik a «Schwung».

III. Pest szépítéséről nem lehet szó! Csak arról, hogy kereskedelme mindenkép előmozdíttassék. Dock, entrepotok, összekötő vasut, vámház, hajózás, ez kell. Szép Pest szemre, de lakálya kellemes, mint Páris vagy Bécs soha sem lesz, sem fekvésénél fogva.

mely a puszta szélét képezi a homok határán, sem pedig azért, mert életerejének forrása a kereskedelem, mely csunya; gyapju, zsir, bőrök, faggyu, kender etc. szeméttel s bűzzel jár.

Október 9. Pár hét előtt Sennyey volt itt; a közbeesett nagy esemény, Franciaország bukása, az európai hatalmi súlypontnak Berlinbe kerülése, érdekes eszmecserének tárgya volt köztünk, melyet frissiben följegyezni elmulaszték.

A napokban Deáknál voltam, vagy egy óráig beszélgetve ugyan-e dolgokról. Az öreg úr tiszta szeme messze lát; ő is, mint én, azt hiszi, hogy a német nemzet egysége idővel szétmálland, mint az olaszé is, de ezen jövőbeli szempontok a pillanat politikájában tekintetbe nem jöhetnek. Eszméink legtöbben találkoznak. Csak abban nem, hogy ő a külügyminisztérség elfogadását Andrássy által belállapotainkra nézve zavart előidézőnek fogná tartani; s ellene van. Míg én a külpolitikát Andrássy kezében nagy nemzeti momentumnak vélném; más oldalról pedig az ország belrendezkedésére nézve, Lónyay ministerelnökségétől többet várnék, mint Andrássytól.

A kérdés égető, mert Beust, mint legközelebb Bécsben is tapasztaltam, tarthatatlan. Széchen Antal is kandidatus helyébe, ha Andrássy, a helyzet ura, el nem fogadja. A német liberális lapok s Bródy Zsiga-féle magyar zsidó ujságírók Széchen ellen nyilatkoznak ugyan, de hát inkább szeretnék-e, ha valami német vagy cseh mágnás fogná a külügyi tárczát birni?

Bécsben b. Orczy Bélánál is voltam; ezen ügyekről sokat beszéltünk és a kormány zavarairól Csehországgal szemben, melynek most már «Staatsrecht»-jéről is beszél maga a cseh rescriptum! Mondám én: hogy Bismarck becsukatta Jakobit,[160] nem szép dolog, s nem jogos, de politikus eljárásnak el kell ismerni. Ha maga idején így bántak volna Thun-Clam-Rieger[161] uraimékkal, a cseh mozgalom nem fejlett volna idáig. Most már ez késő. Velök alkudni kell. De ha a Lajtántúl a cseh-német feudalis urak kerekednek fölül: mi hatással lesz ez a magyar liberális kormányra? Zavar, kigázolhatlan. Erős kéz kellene, bátorsággal, észszel. Igen, de a porosz-orosz ellenében, vazallusi állásunkban képes-e egy kormány idebenn is erélyt kifejteni belügyei rendezésében? Keleti po-

litika? Semmi politika! Mi egyedül nem fogjuk ellensúlyozni keleten Oroszországot. Tehát tűrnünk kell, bármit teszen ott. Sőt kedvébe járni, és Galiczia árán jóakaratát s támogatását, ha még lehet, megvásárolnunk. Vagy ezt a Velenczét is úgy fogjuk elveszíteni, mint az olasz Velenczét;... hogy megvernek, milliókat elvesztegetnek s semmi kárpótlást sem kapunk.

1871.

November 2. Egy éve, hogy nem jegyeztem e lapokba, mert heti lapokba rakom le észrevételeimet; nem ugyan azon egész nyiltsággal, mint itt.

Azóta is csak ott vagyunk, a zürzavarban. Csakhogy már jóval nagyobb. Volt egy Hohenwarth ministerium,[162] mely a cseheket akarta kibékíteni és nagy mérvü reactionárius tervekkel volt solidaritásban, hogy Magyarországot ismét à la 1850 slavisálni, atomisálni. a deczemberi alkotmánynak is véget vetni s egy foederatio formáju absolutismust az egyház támogatásával megalapítani is lehessen. Kifelé czél volt a Németország felé gravitátiónak végét vetni, Oroszország felé terelni. Legfölsőbb helyen rég gyanakodás uralko-

dott a németek ellen porosz sympathiáik miatt; azonban a Fölség Gastein és Salzburgban mégis porosz barátságba tereltetett be Beust által. A Hohenwarth előidézte crisis tetőpontján a német politika segítségére jött a szász koronaherczeg, ki Bismarck barátja, de ő Fölségének is legmeghittebb barátja, aztán Beust-Andrássynak sikerült Hohenwarthtal a cseh egyezményt megbuktatni. Az ugyan bajt okozott volna; de ez is baj. A mint a dolgok állnak: a nyiltan Oroszországgal fenyegető panslavismus ellen véres harczra kellene készülni. De e tunya nemzet csak restaurálni, opponálni, hivatal-vadászni tud, de magát fegyverben gyakorolni, socialis uton proprio motu katonává képezni, ez a barokk idea senkinek nem is jut eszébe.

A legközelebbi választások dönteni fognak a Lajthán inneni s túli belpolitikát illetőleg.

November 7. A crisis előbb állt be. Beust lemondatott, Andrássy neveztetett ki birodalmi cancellárrá. Most, midőn Beusttal győzött és ez a német párt szemében ismét kedvező positiót vívott ki? Ha az okot kutatom, épen itt találom. Az udvar fél az orosztól; de fél a némettől is. Nem akar

szakítani a gasteini politikával; de nem bizik a németekben. Azért kell Andrássy, ki a poroszszal jól van, de magyar és bizonynyal nem óhajtja a birodalmat a német császár karjaiba terelni.

De lehet intriga is. Andrássynak Bécsen keresztül kell Terebesre menni. Ő le is fogja ott élni magát, ha csak nagyon össze nem szedi magát.

Itthon eléggé leélte magát. Vitte a liberális áradat. A telepítvényesekről szóló törvényjavaslat sorra kimutatta egész gondatlanságát s gyengeségét. Ellenkezett a baloldallal, de ez tolta őt előre a pályán, s nem birt megfordulni.

Részemről nincs okom bánni elmentét. Engem sohasem méltányolt; nem is volt őszinte irányomban. Én se tudtam személyes positiom irányában javítani, s hozzá közeledni (pedig a keleti út adott volna alkalmat reá); mert nem becsültem. Elismertem ügyességét, de államférfiui talentumát máig sem tudtam fölismerni.

November 16. Most tehát Lónyay Menyhért ministerelnök.[163] Kerestem bizalmát, szolgáltam is neki. Ő is belátta, vagy beláthatta, hogy embere vagyok. Bizalmam is volna

államférfiui küldetéséhez; hajlamom is volna alatta hivatalos állást foglalni. De ez ismét nem fog sikerülni, mert most ismét nagyobbat ambitionálok, mint valószinüleg megadni hajlandó. Nem sajtóvezető, hanem politikai osztályának főnöke, nem osztálytanácsos, hanem ministeri tanácsosi állás volna illő ár megszokott függetlenségemért. Es muss nicht sein; megélek egyideig mint hirlapiró is még! Egy emlékiratot adtam be neki a miniszterelnökség szervezése iránt.

1872.

Április 9. Deczember közepe felé megállapodtam Lónyayval egy lap kiadása iránt.[164] Saját számlámra s risicomra, 20.000 frt subventióval, de 12 frt előfizetési ár mellett. Ez tulságosan csekély, a mai nyomdai árakat tekintve. Február folyamán Lónyay velem nem is értekezve új lapot alkot B. Kemény Gáborral á la tête.[165] Salamon,[166] Jánosi F.[167] stb. munkatársak. Egy nap rám küldi Kemény Gábor Jánosyt, hogy én adjam át előfizetőim névsorát, mert márczius végével lapom megszünik. Természetesen kinevettem, mert levén 1100 előfizetőmön túl, és vagy 6000 frtnyi hirdetésem biztosítva, kész valék a

lapot folytatni, ha Lónyay szószegőleg meg is vonja a subventiót. Fünek-fának elbeszéltem Lónyay komisz viseletét (én csak az ő szavával megelégedve, szerződést irásban nem birtam) és meggondolatlanságát, engem ellenségévé tenni. Erre Lónyay úgy látszik megijedt. Tán be is látta, mily nevetséges, hogy egy már életképes lap beolvadjon egy még nem létezőbe, vagy szünjék meg ennek kedvéért. És így a második negyedévre utalványozta a második rátát, 5000 frtot.

Én igyekezem szabadulni s keresek támaszt a conservativeknél. Ezek azonban nem akarnak szakítani Apponyival, de az lehetlenné tette magát katholikus pártalakítási ügyetlenségével. Qui vivra verra!

Azóta kifejlettek gyümölcsei Andrássy tétlenségének. Behozták az ülés végén a választási és ötéves törvényeket, a baloldal pedig az agyonbeszélés taktikájával tönkretette a majoritás parlamentáris uralmát.

Lónyay irányában az eleinte sokat váró közérzület is csalódássá vált.

Vereségeken kezdte. Andrássy s.-a.-ujhelyi candidatiója megbukott. A mint jött, ministerei mint egy hideg kigyó érintésére

fenyegetve érzék magokat. Nem leplezte el eléggé, hogy szabadulni akarna tőlük.

Azonban a legfelsőbb helyről tett azon föltétel alatt lőn kinevezve, hogy ministereit megtartja, s általán nem tesz változtatást. Ezek mind ellene hangolvák. A Deákpárt pl. bizalmatlan volt, jelleme iránt. Deák, Csengery ellenei. Aztán alkudozott a horvát ellenzékkel, összezavarta ezen ügyet, hogy most senki se tudja hányadán vagyunk.

Aztán mikor a strike jött, elveszté fejét. Éjjel tördelte kezeit a corridorban. Energieschwindler, mint Ürményi mondá. A családás érzete általános. Nervosus is már, mint Andrássy volt, s alig van ideje valakivel szóba állni, mindig siet. Kapkod. Nem hiszi senki, hogy terve volna a jövőre. A jövő választásoknál, ha többsége lesz is a Deákpártnak, az ő elnöksége nem fogja soká túlélni az országgyűlés kezdetét.

Andrássyt ebben sem hagyta el szerencséje. Az ő mulasztásaiért itélik el Lónyayt. Ha ő itt lett volna, mondják, ennyire nem jutottak volna a dolgok. És az igaz, mert ő előbb megszagolta volna a bajt; és megalkudott volna a választási törvény módositásai iránt a baloldallal, az igaz: de úgy,

hogy aztán fidibusznak való lett volna az egész törvényjavaslat.

Husvét hetén meghalt Örzsi, 15-ik évében. Szegény sokat betegeskedett: szive, kedélye is beteges volt; szerencsétlennek született, mert nem volt szeretetre méltó. Mégis nagy keserv volt halála.

E lelki csapáshoz sok szellemi fáradozásaim következtében mindenféle testi bajaim járultak, s julius elején nagyon gyengülten Gasteinbe mentem, hol négy hetet tölték: s utánna még három hetet a hegyek közt.

Augusztus vége felé fölüdülten jöttem haza, s talán nagyon is hirtelen, nagy erélylyel fogtam hozzá lapom érdekeinek emeléséhez, munkához.

Végre teljesen függetlenül működhetem a journalistikában. Lesz-e elég prænumerans 1873-ra? az persze a kérdés.

Lónyay a harmadik ráta lefizetése után cserben hagyott. Szidom őt uton-utfélen; de tulajdonkép szeretem, hogy igy történt. Ő annyira lejárta magát, hogy nem volnék képes neki szolgálni, a nélkül, hogy lapom tönkre ne tenném.

1874.

Az 1873-iki éven átgázoltam, anyagi haszon nélkül; de némi erkölcsi előny s befolyás kivivása mellett.

A rossz termés és krach következtében a M. Politika előfizetői sem szaporodtak; de vannak barátai, kiknek bár csekély pénzbeli támogatása mellett, talán ezután is föntartható lesz.

A Deák-párt lejárva. Lónyay bukása után a gyenge Szlávy-kormány nem képes a finance déroute előidézte viharokkal megküzdeni. A 21-es bizottság, mely a Verstärkter Reichsrathra emlékeztet, a Noé bárkája, erre irányozva az ország figyelme. Kilátás Sennyey-ministeriumra, de lehet csalódás is, mert Andrássy a helyzet ura odafönn; akárkit inkább akar, bár elveszszen a haza, mintsem Sennyeyt.

Január 20. A határőrvidéken járt Kozma Sándor.[168] Tanuja volt a Magyarország elleni izgalomnak, a rendetlenségnek, melylyel az átmeneti epocha diszeleg. Megyéket csináltak oda is, a helyett, hogy teljhatalmú kir. biztosra bizták volna az átmenet eszközlését. Egy megye főispánjánál volt: «Örülök, hogy szerencsém van. Én itt főispán vagyok;

van egy titkárom, irnokom, hajdum. Alig merek kimenni a szobából, hogy agyon ne üssenek. Van 3000 frt fizetésem, ebből 900 frt levonás a Pensionsfondba; marad 2100 frt. Ebből megélni sem lehet. Most jerünk ebédelni.»

Mikor József császár alatt bekebeleztetett a temesi bánság, gróf N.mint királyi biztos 200.000 ezüst forinttal ment le. Szórta a pénzt a pópáknak s másoknak s volt tekintély etc. etc.

Kozma hazajövén, keserű tapasztalatait referálni elment Szlávyhoz. Két óráig kelle várnia. $^1/_2$5-kor bejutott. Alig beszélt valamit, midőn a javára került volna, Szlávy kihúzza az óráját, s nagy nyugodtan mondja: mennem kell! Ötkor ebédel. Csak a belügyérnek, Szapárynak,[169] ki jelen volt, beszélhette el a többit távoztuk közben.

Este Hegedüs Candidnál.[170] Sokat beszélt a cultusministeriumnak Eötvös alatt viselt dolgairól. Hogyan vették rá, hogy a lipótvárosi templom építésére 600,000 frtot adjon rögtön; szerencsére egy félnappal előbb bedőlt a kupola; másnap reggel kapja kezéhez a kiküldött bizottság Ybl, Reutter stb. jelentését, hogy az épület soliditása kétségen-

kívüli, hogy bátran lehet 2800 mázsával megterhelni a kupolát.

A *halmi*-i népiskola. Volt ott két felekezeti. A tanfelügyelő jelenti, hogy rosszul vannak fölszerelve: községit kellene felállítani. A ministerium felel: jó lesz biz az. Erre a tanfelügyelő jelenti: van egy alkalmas ház; meg kellene venni: ára 16,000 frt. Nem ért 6-ot! Minister mondja: «jól van.» Megveszi a tanfelügyelő. De jelenti, hogy adoptálni kellene. Ministerium felel: jó. Belekerült a ház 29,000 frtba. Két évig nem járt bele több mint három gyerek: ebből kettő a tanítóé. A többiek jártak, mint előbb, a felekezetiekbe. Végre elcsapták a tanfelügyelőt.

Budai gymnasiumot rábeszélik Eötvösre, hogy se a várba, se a vizivárosba, hanem a hegyoldalba kell épiteni a kertek közé. Megveszik a telket, később, mert kicsi, Reutter kertjét is. Elkezdenek épiteni: geröll. Le kell menni 12 ölre. Akkor vízre bukkannak. Új költség: betonirozott falak. Akkor veszik észre, hogy csúszik a hegy. Az épitők enquettet kérnek, mert horizontalis védfalakat kell épiteni, a mi 60,000 frtba kerül. Kijő az enquette. Hegedüs elnök: «elvállalják-e az urak a kezességet, hogy aztán

nem fog lecsúszni a ház?» Nem. Akkor nem a vasolhatom e drága építkezést. Kisül: hogy már az megtörtént; csak utólag akarták sanctionáltatni az enquette által! El levén már költve vagy 150,000 frt, a minister sem meri sistálni, hanem folytattatja a 600,000 frtba kerülendő épületet, mely majd egykor a tanulók fejére fog szakadni.

Ezer ilyen történetet tud!

1874. deczember 4. Tegnapelőtt egy kis czikkecskét hozott lapom, melyben elő volt adva, hogy Andrássy keleti politikája mily kudarczot vallott. Még aznap reggel rohant Andrássy Dóczy Lajosa a ministerelnökségbe s a sajtóbureauba, roppant zajt ütni, hogy ki írhatta, miután onnan két hivatalnok ír lapomba. Hm! hogy az az Andrássy, ki egykor oly souverain közönynyel vette, bármit írtak róla az ujságok, most ily ideges s érzékeny, az rossz jel. Illetőleg jó.

A dolgok annyira jöttek, hogy az egész ország absolutismust óhajt. Bachot dicsőiti, csak Sennyeytől várja üdvét: kivéve a tiszavidéki kálvinista magyar publikumot, kik Tiszára esküsznek. Sokan azt hiszik azonban, még Sennyey is hajlandó e nézetre, hogy még Tiszának kell kormányra jutni s

magát lejárnia: qu'il faut passer par-là. No hiszen, ha még Tisza tovább ront, akkor nem lesz mit megmentenünk, s akkor nem magyar, hanem Isten tudja miféle cseh-osztrák, német-chinai reactio fog beállani.

Azt hinné az ember, hogy lapom működésének ilyen diadala mellett roppantúl terjed s emelkedik. Szó sincs róla. Nem veszít, de nem is nyer előfizetőket. Sokan azt hiszik, mert nagyon clericalis hirben áll, mások s a magyar lapok általános tengődése erre látszik mutatni, a nagy pénztelenség az oka. Fődolog, hogy még mindig habozik, nem tud kirukkolni párttal, pártvezérrel, mert Sennyey még mindig diplomatizál, s nem látja megérettnek a dolgot. Én azt hiszem: mindezen okoknál fogva a lap állása precarius. Sennyey Bécsben jár épen pénzt csinálni az ottani magyaroknál. Kik azok? Pedig minden oldalról titokban tetszelegnek velem. Még Bittó is közvetítőül törekszik használni, hogy Sennyeyt a kabinetbe lépésre birjam s érthetően adja tudtomra, hogy ő is conservativ. Szegény! ki kérdi azt? Igazán nyomorúság ezek a ministerek! Ghyczy szeretne szökni. Bittó azzal gyanusítja, hogy Tisza kezére akarja játszani a

kormányt. Gróf Zichy József[171] teljesen devalválta a tehetségéhez kötött reményeket s nyomorult szerepet játszik a pénzügyi bizottságban, s a legjobb akarattal rettentőn kontárkodik ministeriuma s az államvasutak vezetésében. Bartal jó bureaukrat volna vezetés alatt; Hofrathnak elég eszes; ressortjáról fogalma sincs: a vámkérdéseket ő oldja meg, mikről «dunstja» sincs. Trefort nem mert holmi mintatanodák etc. törlésére vállalkozni; kezében van tanácsosainak. Pedig ő a legtöbb ember. Szapáry Gyula ellenszenvességét csak nevetségessége ellensúlyozza. Egymás után lő bakot s vetik el törvényjavaslatait. Hanem marad rendületlenül.

Mondják, hogy ügyes üzér létére állása becsét nagyon ismeri. A szatmári püspök jószágait kiadta egy bérlő-consortiumnak, melynek ő feje, 100,000 frtért; abstractis abstrahendis maradna a püspöknek 130,000 frt jövedelme (mondja az egri érsek s mások.) Azonban a bért nem fizeti, halasztást, elengedést szorgalmaznak (mondja a szatmári püspök.) Mind szép dolog. A titkos rendőri kölségekre rámegy vagy 100,000 frt, mondják, a referens, Jekelfalussy Lajos[172] kártyás, derangirt, de ravasz tót svihák, s a

minister eine Laus und eine Seele? Potya! Szapáryról gyönyörüeket beszélt többi közt gróf Zichy Viktor,[173] ki Verwaltungsrath volt a Municipalbanknál s Szapáry alelnök. Midőn a sugárút vagy Duna-szabályozás? nem tudom, épitési concessiójáért veszekedtek a bankok; a Municipalbank saját költségén csinált tervei, hogy hogy nem, a bécsi Baubank birtokába jutottak, melynek Szapáry Verwaltungsrathja volt; és a bank ugyane tervek másolatai alapján concurrált a concessióért?... Erre Erlanger báró többek előtt lepiszkolta Szapáryt, letétette az alelnökségből; de ennek daczára Szapáry nem állt odább, hanem megmaradt a Municipalbanknál Verwaltungsrathnak!

Szende[174] egy határozott, becsületes, együgyü hazafi. Pauler[175] mint politikus számításon kívül esik. Gróf Zichyről még megjegyzendő, annyira Andrássy creaturájának érzi magát, s apjának konstantinápolyi internuntiussá kineveztetése által annyira lekötelezettjének, hogy egy idő óta alig mer velem szóba állni, kit előbb rokonszenves cordialitással s a nála szokásos s nem nagy értékű pajtási modorral traktált.

Egy izben beszéltem Hohenwarthtal, akkor

ministerrel. Elmondván programmját, kérdém tőle: hogy áll Andrássyval? Azt felelé: be van avatva mindenbe s helyesli. Nem birtam teljesen elhinni, de nem szóltam. Nem rég a primásnál voltam Esztergomban; egyebek közt erről is beszélgettünk, s tőle azt hallottam: Ő, a primás, szokott meggondolatlanságával épen azon időben ment Prágába, Schwarzenberg herczegérseknek látogatását viszonozandó, midőn az a crisis tetőpontján állott, melytől a cseh urak a cseh statutumok diadalát várták s melyből Hohenwarth bukása fejlődött ki. A primás az érsekkel e tárgyról sokat beszélt, a helytartó gróf is meglátogatta őt: kénytelen volt neki a visitet visszaadni; s ez alkalommal ezzel is e tárgyat feszegetvén, a primás kételyeit fejezte ki az iránt, hogy ügyöket Andrássy előmozdítani fogja, s hogy ahhoz beleegyezését adta volna. Akkor a helytartó íróasztalához ment, fölvett egy okiratot, mely a statutumok eredetije volt, s arra rá volt írva: vidi et approbavi Andrássy m. p. Persze később Andrássy is ellenök fordult. Ministertanács volt a Fölség elnöklete alatt. Ő Fölsége kihallgatta Beust véleményét s másokét s végre Andrássyhoz fordult: «Und

was ist ihre Meinung?» És Andrássy csatlakozott Beust véleményéhez Hohenwarth ellen. Ő Fölsége contre cour megadta magát. De Beustnak ez volt pyrhusi győzelme. Andrássy külügyér lett. De a cseh urak e perfidiát soha sem bocsátják meg neki. Nem tudom ki mondá Andrássyról: belemegy ő minden sárba, de csak a bokáig, aztán visszamegy.

Valamikor a mult évben a primás beszélte nekem a következő apróságokat:

Andrássy így nyilatkozék előtte a primásról: Beust nagyeszü ember, de ha a katholikus ügyekre kerül a szó, olyan mint a bika, midőn vörös posztót tartanak eléje.

Az oroszokhoz való közeledést Andrássy maga kezdeményezte 1872-ben, midőn az orosz manœuverekhez (jubileum?) minden hatalmasság tábornokot küldött, mint képviselőket; ő javasolta a Fölségnek, hogy főherczeget küldjön. Vilmos küldetett, ki ott föltünő módon fetiroztatott.

Midőn Andrássy ő Fölségével Pétervárott volt, udvari vagy főkörökben oly ellenségesen szóltak, maga Gorcsakoff is, Andrássy előtt a németekről, hogy Andrássy maga a legnagyobb zavarba jött. A trónörökös maga

nagy ellenségök. (Nem helyezek súlyt reá, a trónörökös gyenge jellem, s az oroszok szeszélyesek.)

Mgr. Howard, született norfolki herczeg bibornok, ki oroszországi nuntiusnak van designálva, tud sok szláv nyelvet, s különösen az oroszt; magyarul is. Nagy tehetségnek mondja a primás, kire nagy szerep vár.

1875.

Február 16. Bittóval megegyeztem, hogy támogatni fogom azon határig, a meddig conservativ irányom engedi s Sennyeyvel collisióba nem jő a ministerium létele. Ő tizezer frt évi subventióról biztosított; s az első rátát fölvettem. Az alatt két félhivatalos lapot alapítottak; az elsőt nagy pénzzel, a *Közérdeket*, mi nagy kárt tett lapomnak; másrészt a budgetvita alatt kitört a válság, a közvetítő szerep, melyre vállalkoztam, lehetlenné lőn; a clique további uralma ellen, Sennyey mellett működöm, s így kész az ellenségeskedés.

Benne vagyunk a válságban. Tiszát fölhivta a Fölség Bécsbe, hol a lemondott Bittóval értekezvén, ma fogadandja ő Fölsége. Andrássy tendentiája isolálni Tiszát

Sennyeytől, s bele vonni egy deákpárti kormányba, hogy úgy lejárja magát, mint Ghyczy. Ha ez nem sikerül, akkor fölhivják Sennyeyt, s vele ugyane monœuvre. Ez azonban el van határozva, föltételeket el nem fogadni, s akkor ismét azt mondják: megkinálták Sennyeyt tárczával, de ő el nem fogadta!

Valószinű, hogy Sennyey nem lesz minister, s hogy akkor megalakítjuk a conservativ pártot, vagy legalább organumot. (Egy multkori udvari ebédnél t. i. azt mondá a Fölség Sennyeynek «Es wäre wünschenswerth, dass eine conservative Partei zustande komme, vagy es möge Ihnen gelingen») etc.

Február 17. Tisza Bécsbe hivatott, Bittó mint közvetítő nem látszik, hogy sikerrel akarta kitudni tőle, mit akar? S így a Fölség fogadta. Úgy látszik, Tisza nagyon határozottan nyilatkozott, mert az audientia után azonnal leutazott.

Ő Fölsége holnap fog megjönni.

Én azt hiszem, Tisza határozottan kimondá, hogy Sennyey nélkül nem lép a kabinetbe. Ezt tanusítja a Pesti Napló telegrammja: mely Szlávy ministerelnöksége alatt Tiszát bel-, Sennyeyt pénzügyi ministernek candidálja.

Tisza Sennyeynek egyenesen mondá: leginkább óhajtanám, ha mi egymás ellenében állnánk: te mérsékelt conservativ vagy, én mérsékelt liberalis. De szivesen megyek veled is, s hiszem, hogy nem volna nehéz kiegyeznünk.

Sennyey csak az esetben megy be e combinatióba, mint pénzügyminister, ha eszméinek körösztülvitele iránt biztosítékot kap. Pénzügyi politikát nem csinálhat, ha mellette vármegyei politikát űz társa. Előleges kiegyezés nélkül nem fogad tárczát. Nehéz helyzete: elfogadni, s le nem járatni magát; el nem fogadni a nélkül, hogy ráfoghassák, hogy ő az oka, hogy nem jött létre az üdvös combinatio.

Február 18. Két alkudozás folyik: egyik nyilvános, de szinleges, Tiszával, pártjával, ha Tisza követeli, akkor Sennyey is benn van a combinatióban. Czélja eredményét lehetlenné tenni, Sennyeyről bebizonyítani, mit eddig Andrássy és Bittó sikerrel beszéltek bele ő Fölségébe, hogy az csak ront, («hátulról orozva támadta meg a Bittó-ministeriumot») lehetlenné teszi a kormányt, de maga nem akar vállalkozni: s hogy e szerint csak egy lehetőség van: a Bittó

vagy Szlávy-Gorove[176] elnöksége alatt megújítandó deákpárti kormány.

A titkos alkudozás az utóbbi eset szemügyre vételével erősen folyik. Tegnap a Casinóban nagy komoly beszélgetésen kaptam rajta Zichy Viktort Széll Kálmánnal. Ez utóbbira rögtön rátámadtam nevetve, hogy tudom miről tanácskoztok: ez a ti belügyministerjelölttök. Széll szabadkozott, de nagy zavarban volt. Ma Gorovenél volt Bittó. Az már pár nap előtt mondogatta a Deák-körben: dolgom volna Bécsben, de nem merek fölmenni, mert combinatióban vagyok, s az mindjárt zajt ütne. Tehát új deákpárti kormány!

Szlávy vagy Gorove alatt Széll Kálmán, Zichy Viktor, József és Trefort maradna: és Tisza Kálmán, ha belemászik. Beniczky Árpád[177] azt mondja: bele fog menni.

Február 19. Este felé Sennyeynél. Nyilatkozott Tiszávali értekezleteiről. A nemzeti bankra nézve eszméje nem a bécsi nationalbank által, hanem igenis, ha lehet, bécsi tőkepénzesek által csináltatni. Naiv. Először nincs oly valamire való bankár Bécsben, ki a nemzeti bank groupejához ne tartoznék, aztán mi concessio van ebben? Hiszen

részt vehet benne az amsterdami is! Még vadabb eszméi a vámszerződésről. Egy vámterület legyen Ausztria és Magyarország, de közbenső vámvonal is legyen, hogy iparunkat védjük az osztrák ellen. S azt mondja, igen örül, hogy ilyen fordulatot vőnek a dolgok, hogy combinatióba se jő, mert neki lehetetlen lett volna Tiszával egy kormányt képezni. Egyébiránt Tisza vele szivesen ment volna: «Legjobb szeretném, ha egymás ellenében állnánk: én mérsékelt liberális vagyok; te mérsékelt conservativ; de egy kormányba is szivesen lépnék veled.»

Mondám Sennyeynek, hogy sokan azt tartták: beszédében nagyon messzire ment; s nem léphetünk vissza conservativ álláspontunkra. Erre némi hévvel válaszolá: «higyje el, a mit a parlamenti kormányzatról mondtam, nem volt phrasis, vagy népszerüsködés. Ez az egyetlen mód Magyarország államisága föntartásának: ha megbizható volna, akkor az absolutismushoz tán lehetne menekülni: de igy azon veszélyre, hogy utánam Lasserek, Geringerek[178] vegyék át a gyeplőt, nem lehet. Szándékosan égetem el mögöttem a hidat: nem akarom, hogy kitéve legyek e nemü kisérleteknek, vagy ily

czélzatokkal reám számítsanak. Az egyházi kérdésben a kath. congressuson is ugyanazon nézeteket fejtegettem az állam fölsőbbségéről etc.»

Ma úgy áll a dolog, hogy Tisza belép Deákpárti ministeriumba is. Persze azon hitben, hogy ő majd magához ragadja a hatalmat. Mig a Deákpárt intrikusai diadalmasan remélik, hogy majd lejáratják őt is, mint Ghyczyt.

Február 26. Pápay, ki szintén impregnáltatott a Sennyey elleni agitatiótól ma t. i. azt mondá, hogy Sennyeynek kár volt a hadseregreductiót hangsúlyozni beszédében. Erre nekem azt válaszolá: Igen, de én azt mellőzhetlennek tartom; ha reducaljuk a közigazgatás s nemzeti mivelődésre fordított költségeket, reducalni kell azt is; és én akarom, hogy ezt ő Fölsége tudja, hogy ez az én előleges föltételem sine qua non.

Február 27. Sennyeynél egyoldalról sem tétetett semminemű ajánlat, vagy csak pourparler is az egész crisis alatt. Ma, midőn már a ministerium csaknem meg van alakítva, lapok s magánkörök hajtogatják, hogy Sennyey föl fog szólíttatni a kereskedelmi és közlekedés egyesített tárcza elfogadására. Som-

sich P. tüzesen capacitálgatta Sennyeyt, hogy fogadja el, foglaljon positiót, ha Wenckheim visszamegy Bécsbe: ő lesz a ministerelnök. Mire Sennyey erélyesen megbélyegezte a frivol fölfogást. Ha őt most $^{3}/_{4}$12-kor a leves tálalásakor fölszólítják, ez olyan, mint mikor faluhelyen asztalhoz akarnak ülni, s kisül, hogy a vendégek tizenhárman vannak s hamar elküldenek a káplánért. Mily oktalanság előre fausse positiont csinálni annak kijelentésével, hogy Wenckheim csak a választások végeig marad s aztán visszamegy! Ez már előre megfosztja a kormányt stabilitása hitelétől, hatalma prestigétől. A kormánynak öröknek kell látszani. És ezzel előre ki vala tüzve a rivalitás Tisza és Sennyey közt az elnökségért. Aztán most kínálni meg az utolsó perczben? Föltételeket nem is említhetne, mert azzal újra felfüggesztené a crisis megoldását; föltét nélkül bemenni, holott tudta, hogy oly fontos kérdésekben, mint a bank és vám, egyet nem ért Tiszával, frivolitás volna. És mi lenne a vége, hogy sem Tiszára, sem Andrássyra nem számíthatna; s le kellene lépni haszon és disz nélkül. És azt mondaná a világ: ime hát csak az volt Sennyey minden machi-

natiójának czélja, hogy bejusson a kormányba, akárminő alapon, s programm nélkül is? Erre lefőzve hallgattam, ki előbb azt mondám, hogy Somssich nézetei irányában magam is ingadozom; nem kellene-e elfogadni?

Február 21. Gyula Veronában meghalt. Az előre várhatott, mégis meglepő esemény mélyen meghatott; testvéreim közül míveltségre, szellemre legközelebb állt hozzám; nem volt nyugtom, mig oda nem utaztam; s Meranba, egyeseknél összeszedtem kevés holmiját; kifizettem temetését, Veronában megjegyeztem magamnak sirját. Roppant hóban és hidegben jártam meg hat nap alatt ezen «temetési utat» márczius 1-sejétől 6-ikáig.

Márczius közepén. Utólag tudtam meg hogy Tisza Sennyeyvel tisztában volt: de nem egészen alapos, hogy positiv igéretet tőn: be nem lépni nélküle. De Lónyayval is voltak bizonyos megállapodásai. Sennyey, Lónyay avancement-jait határozottan elutasíta. Lónyay János[179] mondá, hogy Menyhért: ha fölszólítja a Fölség, azt fogja mondani, hogy Sennyey nélkül nem vállalkozhatik; mire Sennyey válaszolá: Mondd meg Menyhért-

nek, hogy én nem fogadhatom el e szolgálatot, melyet nem fognék viszonozhatni. Egyébiránt Tisza, Kerkápoly,[180] Csengery[181] ő Fölségének szintén ajánlák, legalább Csengery állítása szerint; de a Fölség kitérőleg felelt olyasmit, hogy: «höhere politische Rücksichten erlauben es mir nicht»: másnak például: «es liegt im Interesse Sennyey's, dass er ausser Combination bleibe!» Csengery azon airet adja magának, mintha általán kárhoztatólag nyilatkozott volna mindenütt arról, hogy Sennyeyt mellőzik.

Bittó mesélé nekem, hogy a Fölség Lónyayt nem akarta magához hivatni, mondván: «Wenn Herr v. Lónyay die geringste Gunstbezeigung von mir (értsd a bálban kéznyujtását) als Ermunterung ansieht, die Regierung zu stürzen, kann ich ihn nicht empfangen.»

A pártösszeolvadás megtörténvén, Lónyay egy-két nap ingadozott, belépjen-e a Sennyey-pártba. Csak midőn ez kinyilatkoztatá, hogy mint Lónyay pártot nem fogadja be, hanem egyenkint szivesen látja, akkor lépett a kormánypártba, azon mulatságos kijelentéssel, hogy ő 35 év óta a liberalis táborhoz tartozik. Meglehet, hogy hive: Kemény

Gábornak államtitkárrá kinevezése is hatott reá; van tehát párthive a kormányban; több hive a kormánypártban; s néhányat detachirozott a jobboldali ellenzékbe, hogy legyen mindenütt kémlelője s eszköze.

1876.

Január 10. 1875 augusztus 5-étől fogva nem mertem megnyitni e naplómat, mert máig nem volt erőm följegyezni a borzasztó csapást, mely ez nap ért.

Augusztus 5-én délben kelt föl Ida, julius 27-én történt szerencsés szülése után, kilenczedik napon, mindenki tanácsa ellenére az ágyból; felöltözött, s midőn egy óra tájban hazajöttem Auréllal a városból, a verandaszobában ült egy karszéken. Megörültünk látásán, megcsókoltam arczát; ámbár szemembe tünt, hogy igen rosszul néz ki.

Rövid kedélyes társalgás után, mely ma a körül forgott, hogy mily kedélyesen fogunk lakni künn télen át, a mely elhatározásnak nagyon örült, szobájába ment, asztalhoz ült, evett, lehet hogy abbeli aggodalmában, hogy elegendő teje legyen gyermekét szoptatni, meg is terhelé gyomrát, s egy evőkanálnyi mennyiségű vörös bort ivott reá; mi ki-

mentünk a kertbe ebédelni. Kis idő mulva látjuk a cselédeket a szobába szaladni s lármájokból kiveszszük, hogy az asszony rosszúl van.

Ida elájult, midőn bejöttem hozzá, ágyán feküdt, majd magához jött: kérdém őt, karjaimban tartva: «Az Istenért, mi történt?» «Ich bin ohnmächtig geworden», s pár percz mulva: «Meine Brust thut mir Wehe; ich bekomme keinen Athem; ich muss sterben!» Ezek voltak utolsó szavai. Néhány másodpercz mulva ajkain görcsös rángás, szemei lehulltak, vége volt!

Meghalt.

Nem vagyok képes még egyszer visszahelyezni lelkemet azon kétségbeejtő, az őrüléssel fenyegető állapotba, mely elfogott... Meghalt, s aug. 7-ikén d. u. 6 órakor eltemettük.

Vasárnap, 8-án Auréllal elutaztam Bruxellesbe, Ödönhöz, őt és magamat vigasztalandó együttlétünk által.

Sivárabb napjaim nem voltak az életben, mint a milyeket azóta töltöttem. Most kezdek eszmélethez jönni és ezzel azon öntudatra, hogy, .. így elhagyottan élni már én, ki családi és házas életre való hajla-

maimba huszonöt év alatt teljesen belééltem magamat, nem vagyok képes; és kezdek körülnézni hozzám illő asszony után.

Azalatt elhatároztam április elején Amerikába menni s vagy öt hónapot ott tölteni.

Ugyanis a Magyar Politikát eladtam Senynyeynek, illetőleg a conservativ pártnak; s az beolvasztatott a Kelet Népe czimű lapba, melybe dolgoztam, de keveset, 1875 decz. végeig, és ekkor végleg elhagytam. Már októberben akartam ezt tenni; de Sennyey élénk ellenzésének nem birtam ellenállni.

Lapjával nem rokonszenvezek; pártját nem tartom életképesnek. De a szabadelvű kormánypárt is eddig sokkal chaoticusabb, semhogy indokolható volna, ahhoz átléptem; mit egyébiránt is Sennyeyvel való régi viszonyom, multam iránti tekintet egyelőre nem enged. Átmeneti stádiumnak jó lesz a neutralis amerikai vállalat, s eddig Széll Kálmán biztatásai alapján hiszem, hogy mint kormánybiztos a kiállításra fogok menni.

Azonban, ha ez nem sikerül, másfelé utazom el.

Szivem nagy vigasztalást talál egy csekélységben, melynek talán semmi következései nem lesznek. Tegnapelőtt A . . . kisasz-

szonynak, ki ismeretségünk első alkalmával ezelőtt öt évvel fölkelté érdekemet, s ki műveltsége, kora, tán némi csekély vagyona s társadalmi állása által hozzám illő nőnek volna kijelölve, általam komolyan tett, általa tréfásan fogadott, de el sem utasított ajánlattal nyitám meg szivemet.

Ez történt január 8-ikán, az igaz, hogy pénteki napon.

Reméld sokat hányatott szív, hogy a boldogtalan 1875-iki évet egy derültebb követendi. Ah, de mit reméljen még az ember 52-dik évében?

Február 4. A. kisasszony, magas s befolyásos állásával oly összeforrtnak mutatá magát, hogy ez eszmém hiúnak bizonyult. Nem lett volna helytelen. De szívemet nem igen érinti, hogy ajánlatomat visszautasítá; ce qu'elle a faite avec beaucoup d'aimabilité.

Január 28-án halt meg Deák Ferencz. Kinek egész élete placidus volt, nagy rázkódások nélküli, csendes, nyugodt, magánélet; hosszú testi szenvedés után, erőteljes organismusa erős halálelleni küzdelmének kinos fájdalmai után kimerülve halt meg. Utolsóelőtti napján elméje megzavarodott s

egy pillanatában állapotának öntudatára ébredve, attól félt, hogy tébolydába viszik. Előkérte palatábláját, s ingadozó kézzel irta rá, hogy ő nem akar tébolydába vitetni, s ezt, Vörösmarty Béla,[182] utóbb Zádor[183] által felolvastatta a rokonok előtt. Szegény. Temetése királyi volt, (február 3-dikán), de a király le nem jött, mit rossz néven vőn neki az alacsony és magas, együgyü és értelmes publicum. «Radeczky temetésén a conductot vezette»! Ja wohl! Az kézzel fogható eredmény volt. Leverte Olaszországot, s küldte seregét, hogy a forradalmat leverje. Ausztria mentve volt. Az 1867-iki kiegyezés megmentette a monarchiát? Kérdés.

Február 5. Comicumai Deák halála körülményeinek: hogy a hol csak családtagjai voltak jelen, Jekelfalusy, a volt Bach-féle szolgabiró is mindig ott volt: és Bogdanovicsné,[184] kinek férje néhány százezernyi bérrel van hátralékban a kincstár ellenében, s ki Jekelfalussy faibleje, mint Deák hű ápolónéja, arany érdemkeresztet kap. Kovács Sebestyén[185] pedig, ki hazafiságból gyógyítja Deákot, komáját, évtized óta, kap Szt-István-rendet s báróságot. Hogy Bittó miniszterelnöksége alatt 15.000 frt honoráriumot ka-

pott a rendelkezési alapból, mihez Andrássy is hozzájárult az ő titkos alapjából. Szilágyi Dezső fönnen hirdeti, s kinyilatkoztatá, hogy kész helyt állni. Most utólag bizonyosan beadandja orvosi számláját. Sebesen épít Endre. Auch ein nobles kerl.

Márczius 29. Néhány nap mulva indulok Amerikába. Tisza 4000 frtot resolvált, a mi nem elég, s nem mert kinevezni biztosnak, mert a budgetban nem lévén præliminálva, röstelte volna egy netáni interpellatióra helyt állani; hanem leiratilag megbizott a kiállítás tanulmányozására stb. Halbheit. Azonban örülök elmehetni; itt a politikai viszonyok oly aggasztók kezdenek lenni, hogy sokan már megbukottnak tartják a 67-ki kiegyezést, s egységes Ausztria érdekébeni reactio szálait vélik látni keleti politikánkban, Rodicsék etc. szereplésében;[186] mig mások több okkal, mind Cis-, mind Translajtániát a közös financialis, katonai s politikai bukás felé látják közeledni, még pedig a bécsiek tán pessimisticusabbak, mint mi itt.

Jó lesz mindezt vagy négy hónapig nem látni, nem hallani.

1877.

Április 18-án. Bejártam tavaly Éjszak-Amerikát.

Megírtam utazásom eseményeit; ki is adtam «Éjszak-Amerika 1876-ban»[187] czim alatt egy vastag kötetben. Anyagi hasznom semmi a könyvből; írói fáradozásom sincs semmiképp megjutalmazva; sőt költségem is alig térült meg; ámbár Tisza utólag még 1000 frtot adott.

Amerikában túlfeszítettem erőmet, nagy hőség és fáradtság, rossz élelmezés, szeszes italok és jeges vizek, a tengeri út izgalmai, mind összevéve, szívbajom fejlődését úgy látszik, nagyon előmozdították. Nyakam izmai csaknem megmerevültek s fájtak; hideg borogatás, dörzsölés, s rheumatizmus elleni egyéb szerek nem használtak. Novemberben egyszerre elrekedtem, és néhány hét mulva többé-kevésbbé hanyag gyógyítás után hangomat egészen elvesztettem. «A hangszálak bénulása» most már hat hónapos; sok orvosi tanácskozás, eredménytelen babrálás,

kivül-belül electrizálás közt, jó reménységben mult az idő: márczius elején Görczbe, onnan Meranba menekültem: visszajövet Bécsben dr. Schroettert látogattam meg, a hires gégészt és az sebtiben megkopogtatva, kimondá, hogy bajom gyógyíthatlan, hogy egy véredény daganat nyomja a hangszálakat. Igen, mondám, ezt találta dr. Löwy is és erős adag jódot proscribált, hogy az majd feloszlatja. «Az nem olvasztotta volna föl, hanem csak egészségét egészen megrontotta volna. *Ez ellen nincs orvosság.* Ne is hagyja magát semmiféle hosszú utazásokra, savó s más kurára rábeszélni; éljen csendesen; kerüljön minden izgalmat: ne fárassza magát semmivel: ne igyék erős borokat, erős kávét s e félét: és így még elélhet hosszú ideig is.»

Ez aztán világos. És kivált combinálva Bakody diplomatizáló «demi mot»-ival, miket koronkint ejtett és dr. Jelenffy, meg dr. Szikszay diagnosisaival, nagyon is érthető. Utána elmentem ismét dr. Stoerekhez, ki nagy erélylyel utasította el Schroetter suppositioit, utalva a dr. Skoda által tett igen beható vizsgálat eredményére, mely határozottan tagadja aneorisma lételét: és ismét

fölbiztatott: hogy csak éljek, a mint szoktam, természetesen nem excedálva, hangom visszajöhet rögtön.

És ez meg is lehet. Sokszor csalódtak már a legnagyobb orvosok gyógyíthatlannak vélt betegségben és megfordítva.

Azonban szívdobogásaim, nyakizmaim fájdalmai mutatják, hogy Schroetter nem alaptalan nézetet mondott ki. Úgy látszik valójában, hogy én befejeztem pályafutásomat: vissza kell vonulnom az élettől, s úgy rendezni dolgaimat, mint a ki minden perczben eltakarodhatik. Hiszen az nem volna baj; csak bajaim vége. Mióta Ida meghalt, teljesen kijöttem sodromból; sehol sem találom helyemet: nincs nyugtom . . . Eddig még egy talán szerencsés házasság reménye derengett előttem: most ennek is vége. Csak rom vagyok.

És szegény kisebb fiaim, kiknek anyagi létét sem voltam képes biztosítani! Ötven éven túl, annyi munka, gond, nélkülözés, szerzés után nem birtam annyira jutni, hogy akár vénségemre csendes tétlenségben ápolhatnám magamat, akár gyermekeim jövőjét biztosíthattam volna!

De vannak barátaim! De fognak-e azok,

ha én már nem vagyok, gyermekeimmel törődni!?

Prudens futuri temporis exitum calliginosa nocte premit deus!

JEGYZETEK.

A szövegben előforduló nevek és események közül csak azokat kommentáltam, melyek vagy irodalmi, vagy politikai, egyáltalán közéleti jelentőséggel birnak s még ezeknél is csak a főbb, illetőleg azokat az adatokat említem fel, melyek a Napló *által felölelt korszakra tartoznak. Családtagok, barátok és ismerősök, a mennyiben Kecskeméthy Aurél nyilvános pályafutását valamely vonatkozásban nem befolyásolták, ha csak keresztnevükön említtetnek, megmaradtak az eredeti szöveg rövidítései szerint, annál is inkább, mert a* Napló *neveikkel kapcsolatban többnyire K. intim és jelentéktelenebb magánviszonyait érinti. Ugyancsak megjegyzés nélkül hagytam az olyan históriai jelentőségű férfiakat, mint pl. Bach, Schmerling, Deák, Andrássy, Tisza Kálmán stb., vagy olyan irodalmi neveket (Kemény Zsigmond báró, Eötvös József báró, Gyulai Pál, Falk Miksa stb.) is, a melyek a köztudatban sokkal erősebben gyökereznek, semhogy bővebb kommentálásukra szükség lehetne.* R. M.

(1) Levinszky, udvari tanácsos, Bach sajtőfőnöke.

(2) B. alatt mindenütt Bach, az «államminiszter» értendő.

(3) Kecskeméthy, a ki nyiltan hirdette, hogy a szabadságharczczal «nem rokonszenvezik», utóbb Görgey felügyelete alatt *Való* czimű független irányú katonai lapot készült megindítani, de ezt a világosi katasztrófa közbejötte megakadályozta.

(4) Bécsi Hirnök. *Bécsi Hiradó* néven indult, mint politikai napilap. K. Aurél 1864 decz. 18-tól 1865 szept 30-ig szerkesztette. Ekkor a lap megszünt.

(5) Hirlapiró volt a *Magyar Sajtó*-nál, abban az időben, mikor Falk Miksa is ott dolgozott.

(6) Bécsi könyvkereskedő és kiadó.

(7) Funták Sándor, író, volt országgyűlési képviselő és nagyhirű ügyvéd, a ki Karagyorgyevics védője volt a Miloselleni topcsideri gyilkosság bűnpörében, továbbá a tiszaeszlári pörnek is egyik védője volt. Legkedvesebb barátja K.-nek, a ki e Naplót is megőrizte s kézirati eredetijét a Nemzeti Múzeum-nak adta át.

(8) Pompéry János, hirlapiró, ügyvéd, volt orsz. képv., biztosító társasági főügynök, az Akadémia lev. tagja. 1850-ben Bécsbe tette át lakását és a legfőbb törvényszéknél a magyarországi felek ügyeinek elintézését magánügyvivői minőségben szorgalmazta. 1853-tól a *Pesti Napló* ujdonságirója, később szerkesztője volt. Meghalt 1884 szeptember 28-án Budapesten.

(9) 1848 decz. 2-án volt Olmützben az az emlékezetes konferenczia, melyen Ferdinánd az egész udvar s a *meghívott* polgári, egyházi és katonai méltóságok jelenlétében kijelentette, hogy ő a császári koronáról, öcscse pedig, Ferencz Károly, ahhoz való jogáról lemond Ferencz József főherczeg javára, kit ezennel nagykorúnak nyilvánit. A nagyfontosságú aktust a Schwarzenberg-miniszterium készitette elő.

(10) Remellay Gusztáv, író, ügyvéd, 1848—49-ben ezredeshadbiró, később biztositó-társulati hivatalnok. A szabadságharcz leveretése után 15 évi várfogságra itéltetett, hat évi kufsteini börtön után azonban kegyelmet kapott 1856-ban mire a *Magyar Sajtó* és *Magyar Néplap*-nál dolgozott. Megh. 1866. márcz. 31. Pesten.

(11) Bánffay Simon, kir. tanácsos és közjegyző. Az ötvenes években a Császár Ferencz szerkesztette *Pesti Napló* belmunkatársa, utóbb szerkesztője volt (1850. szept. 2-től) 12 hónapig.

(12) Hugó Albert, hirlapiró (Schrott Hugó), a 40-es években Pesten élt, 1849 junius 6-án a Pester Zeitung vezetője lett, szept. 28-án azonban lemondott s Bécsbe utazott. 1850-ben megindította a Pester Morgenblattot. Utóbb ismét Bécsbe költözött.

(13) Frankenburg Adolf, az *Életképek* szerkesztője. A szabadságharcz után fogságot szenvedett, utóbb fogalmazónak nevezték ki a bécsi legfőbb törvényszékhez, 55-ben az urbéri

legfőbb törvényszékhez, 60-ban titkárnak az udvari kanczelláriához. 66-ban nyugalomba ment s visszatért Pestre, hol tollának élt. Megh. 1884-ben.

(14) Friedenfels Jenő, cs. kir. udv. tanácsos, 1850-ben miniszteri titkár a belügyminiszteriumban. 1853-ban helytartótanácsos Magyarországon, 1860-ban Benedek táborszernagy mellett Budán, innen Bécsbe hivatott, hol mint miniszteri tanácsos a sajtó ellenőrzésével volt megbizva.

(15) Magyar szónokok és statusférfiak. Irta Csengery Antal. Pest, 1851. (Kemény Zsigmonddal együtt.)

(16) Császár Ferencz, a *Pesti Napló* egykori szerkesztője s megalapítója (1850 márcz. 9.).

(17) Ezidőben (1851 aug.) Récsi Emil szerkesztette a *Pesti Napló*-t, decz. 31-ig. Őt követte Bánffay Simon, majd Császár Ferencz és Pompéry János; 1854-től Török János; 1855 jun. 16-tól br. Kemény Zsigmond; 1856 decz. 19-től ujra Pompéry János; 1857 decz. 10-től ismét Kemény; 1858 jul. 15-től Királyi Pál; 1860 márcz. 1-től harmadizben Kemény; 1863 deczember 1-től Urvári Lajos. 1868-ig Emich adta ki.

(18) Felesége.

(19) Récsi Emil dr., egyetemi tanár, az Akadémia lev. tagja. 1848-ban Eötvös mellett miniszteri titkár, 50-től kezdve egyetemi tanár és hirlapíró; a *Pesti Napló* szerkesztője (1850. augusztusban és 51. szept. 9-től közel másfél évig.). A szerkesztést 1853. febr. 12-én adta át Török Jánosnak. Meghalt 1864 jun. 1-én Pesten.

(20) Adorján Boldizsár (otrokócsi) cs. és kir. törv. ülnök. Petőfi barátja. Az 50-es évek elején lett ülnök Rimaszombatban. Megh. 1867-ben.

(21) A *Magyar Néplap* czimen heti háromszor megjelent képes politikai lap, melyet Emich adott ki 1856-ban s megszünt 1860-ban, nem azonos ezzel. A K. által tervezett néplap soha se jött létre.

(22) Szokoly Viktor (tulajdonképpen Sz. Géza Bonaventura), iró, 1855—61-ig dolgozott a *Visszhang*-ba és *Napkelet*-be. 1861 elején szerkesztette a *Garabonciás Diák*-ot, azután főmunkatársa, később szerkesztője lett a *Bolond Miská*-nak; 1863—64-ig rendes munkatársa volt a *Magyar Sajtó*-nak;

1864-ben Balázs Sándor helyett egy évig szerkesztette a *Magyarország és Nagyvilág*-ot; 1867-ben a *Heti Postá*-t indította.

(23) Ludasi (Gans) Mór hirlapiró. Szerkesztette az *Esti Lapok*-at 1849 ápr. 30-tól május 8-ig. Világos után Bécsbe költözött s ott hirlapiróskodott. A konzervativ párthoz tartozott s ily szellemben tudósitója volt 1860-ban a pesti *Sürgöny* hivatalos lapnak. A 60-as évek elején Bécsben német lapokat indított. Andrássy miniszterelnöksége idején a sajtóiroda főnöke volt s kiadótulajdonosa a *Magyar Világ*-nak. Utóbb a bécsi külögyi sajtóiroda tagja lett. Sokat fordított németre Petőfiből és Vörömartyből is. 1885-ben halt meg.

(24) Bécsi könyvkiadó.

(25) Szerkesztette a *Magyar Hirlap*-ot 1849—52-ig. Folytatása a *Budapesti Hirlap* I. Ennek is szerkesztője volt. Lásd a 23. jegyzetet is.

(26) Az említett röpirat, Somssich Pál műve, 1850-ben jelent meg, czime: *Das legitime Recht Ungarns und seines Königs*. E munkája az akkor népszerűtlen kiváló konzervativ államférfiu nevét a hazafiság nimbuszával vette körül, mert ebben — nem gondolva vele, hogy a fejével játszik — a bécsieknek s a külföldnek meleg hangon s kristálytiszta világossággal magyarázta meg az ország jogait s az absolut hatalom bűneit s tévedéseit.

(27) Schwarzenberg Félix Lajos János Frigyes herczeg, osztrák államférfiu, valóságos typusa az osztrák absolutistáknak. Mikor a bécsi októberi forradalom leveretése után 1848-ban miniszterelnökké neveztetett ki, az «absolut, egységes osztrák császárság» megalapitása volt programmja. Nagy része volt a magyar szabadságharcz leveretésében is. Ő vonta a középnémet államokat a bécsi udvar pártjára s ő állitotta helyre a német szövetséget. Halálával egy nagy ellenséggel lett kevesebbje a magyar nemzetnek.

(28) Rendőrminiszter, altábornagy. Bach segitő keze az absolutizmus orgánizációjában. Ő szervezte a csendőrséget is.

(29) *Magyar Hirlap*. Politikai napilap. Szerkesztője Szilágyi Ferencz. Megjelent hetenként hatszor. Keletkezett 1849 nov. 15-én. Megszünt 1752 jun. 30-án. Folytatása a *Budapesti Hirlap*. I.

(30) K. adata helytelen. A moóri csata előtt nyomult idáig a magyar sereg s innen húzódott Perczel Moór felé, a hol megverték. A csatavesztés helye tehát nem Kettenhof. Görgey nem volt ott.

(31) Kempelen Károly író s hirlapiró. K jóbarátja.

(32) Heckenast Gusztáv pesti könyvkereskedő és kiadó.

(33) *Budapesti Hirlap.* Hivatalos és politikai napilap. Szerkesztő Szilágyi Ferencz, utóbb Nádaskay Lajos. Emich kiadása. Megjelent hetenként hatszor. Keletkezett 1852. jul. 1., mint a *Magyar Hirlap* folytatása: megszünt 1860 nov. 30-án. Folytatása a II. Sürgöny.

(34) Pákh Albert író. 1853 jan.—jun. szerkesztette Gyulai Pállal együtt a *Szépirodalmi Lapok*-at, mely hetenként egyszer egy kis 8° íven jelent meg Emichnél. 1852-ben indult. 1853 juniusban szünt meg. A *Vasárnapi Ujság* alapitója és szerkesztője. 1850-től kezdve szerkesztő (Ujabbkori ismeretár); 54-ben alapitja a Vas. Ujs.-ot, melyet 12 évig szerkesztett. Mint politikus ez időben a V. U. melléklapján, a *Politikai Ujdonságok*-ban folytatott publicistikai munkásságot, mely működése a reactió idején nagy elismerésre talált.

(35) Az új urbéri törvény, vagy «az urbéri s egyéb birtokviszonyokat s urbéri kárpótlást és földtehermentesitést szabályozó 1853 márcz. 8. cs. nyiltparancsok népszerű felvilágositása s magyarázata». (Az új törvények népszerű magyarázata. I. 1853—57. Pest.)

(36) Az új büntetőtörvénykönyv népszerű ismertetése. U. T. N. M. Pest. 1853—57.

(37) Török János 1853-tól kezdve a *Pesti Napló* szerkesztője. Szerkesztette a *Pesti Hirnök*-öt is.

(38) Barna Ignácz, orvostudor, fogorvos Budapesten, az Akadémia lev. tagja, előbb Pesten, utóbb Bécsben folytatott orvosi gyakorlatot. Mint költő, hirlapiró és filologus is működött.

(39) Mándy Péter (mándi, idősb) földbirtokos, volt alispán Szatmármegyében. Nagy adományokat tett az Akadémia, Kisfaludy- és más kulturális társulatoknak s iskoláknak. Kazinczy, Kölcsey, Fáy András is barátságban állottak vele. 90 éves korában halt meg. Nevét Mándinak is irta.

(40) Dr. Heim, Schmerlingnek volt igazságügyminisztere s

volt egy Heydte báró is az igazságügyminisztériumban. A rövidítés tán erre céloz.

(41) Bakody Tivadar, K. egyik legjobb barátja, zenész, író, költő, utóbb egyetemi tanár és híres homeopatha, a ki a most is fennálló visegrádi vízgyógyintézetet alapította. K. naplója többször említi a ma is élő öreg urat, legtöbbször csak Tivadarnak.

(42) Török János, a P. N. már említett szerkesztője; Pusztay ugyancsak a P. N.-nál újságíró; később ugyanabba a hivatalba került Bécsbe, hol K. is alkalmazva volt.

(43) Visontai Kovács László, országgyűlési képviselő, a képviselőház volt háznagya, Deák Ferencznek is kedves embere. Az ötvenes években visszavonulva gazdálkodott, de az alkotmányos korszakban nagy és hasznos tevékenységet fejtett ki. Élénk részt vett a kiegyezési tárgyalásokban, a Deák-párt megalakításában s a Deák-kör szervezésében, melynek igazgatója is volt. Megh. 1889-ben.

(44) *Magyar Sajtó.* Bécs-Budapest. Politikai hirlap. Szerkesztője előbb Török János; 1857-től kezdve 1865-ig felváltva Hajnik Károly, Jókai Mór, Vajda János, Pákh Albert s ismét Hajnik. Előbb Bécsben jelent meg, 1857 jan. 1-től Budapesten. Megszünt 1865 deczember 11-én. Folytatása a *Magyar Világ.*

(45) Pesti könyvkiadó a 60-as években.

(46) A Pesti Napló szerkesztője, Helvey Laura férje.

(47) Antunovics József szabadkai földbirtokos, A. Mátyás kir. közjegyző öcscse.

(48) Somossy Ignácz, utóbb kuriai biró; a Bach-korszak alatt is biró volt. Ráth György, utóbb kuriai tanácselnök, a ki később a művészeti közélet terén is nagy szerepet játszott.

(49) Gróf Széchenyi István.

(50) Dr. Görgen intézetében volt elhelyezve Döblingben Széchenyi.

(51) K. barátja, Török János révén ismeretségbe jutott Széchenyi István gróffal s gyakran kijárt hozzá Döblingbe. Ez gyanút keltett ellene s mivel épp akkor egy névtelenül megjelent röpiratában (Die Lebensfrage Oesterreichs, oder ist noch eine Vermittlung zwischen Oesterreich und Ungarn möglich? — Braunschweig) az alkotmány visszaállítását sür-

gette, 1859 márcz. 3. szigorú házkutatást tartottak nála s egyben felfüggesztették hivatalától.

(52) Az 1859-iki olasz hadjárat után nagy hadseregszállítási panamának jöttek nyomára. A legjobban kompromittáltak közül Eynatten tábornok és Bruck Károly Lajos báró osztrák pénzügyminiszter, öngyilkosokká lettek. Bruckról egy évvel utóbb kiderült, hogy ártatlan volt.

(53) Hübner József Sándor báró, osztrák diplomata, a Goluchowski-kabinetben (1859 aug. 21) a rendőri miniszteriumot vezette, de már okt. 22-én lemondott. Erre vonatkozik K. megjegyzése. A báró utóbb még nagy diplomácziai pályát futott meg s 1892-ben halt meg.

(54) Goluchowski Agenor gróf, a volt külügyminiszter atyja, előbb helytartótanácsos, később Galiczia helytartója, Bach lemondása után (1858 aug. 22) belügyminiszter, a ki ugyancsak tevékenyen közreműködött a monarchia u. n. ujjászervezésében, fœderalisztikus irányban, minek eredménye az 1860-iki októberi diploma lett. Állását 1860 decz. 13-án engedte át Schmerlingnek.

(55) Bruck Károly Lajos báró, osztrák pénzügyminiszter (1855), a ki Ausztria pénzügyi bajait politikai reformok útján akarta orvosolni s szabadelvű reformokat sürgetett. Ez által — s mert az Eynatten-féle sikkasztási perben részességgel gyanusították — kegyvesztett lett (1860. ápr. 20), mire három nappal később átmetszett nyakkal találták ágyában. Egy évvel később kiderült, hogy ártatlan volt.

(56) Lonovics József, csanádi püspök, kinevezett egri, kalocsai érsek.

(57) Széchenyi özvegyét.

(58) Szögyéni Marich László, akkor második kanczellár.

(59) Benedek Lajos, osztrák hadvezér, a kit Albrecht főherczeg 1859 ápr. 19-én történt felmentése után Magyarország főkormányzójává nevezett ki a császár. B. az akkor erősen forrongó országot kemény katonai kézzel sanyargatta, viszont a nyelvkérdésben némileg enyhitette az absolutizmus rendelkezéseit. Az októberi diploma kibocsátásakor B.-et Velenczébe helyezték át.

(60) Majláth György, kir. főtárnokmester, majd udvari főkanczellár. 1861-ben az u. n. megerősített birodalmi tanács-

ban helyet foglalt. Része volt az októberi diploma létrehozásában; a 61-iki országgyűlés után a magánéletbe vonult vissza, 65-ben mint udvari főkanczellár ismét a kormány élére lépett. 67 után országbiró, főrendiházi elnök lett. Spanga, Pitély, Berecz gyilkolták meg 1883-ban. (L. a 90-ik jegyzetet.)

(61) Plener Ignácz, 1859-ben titkos tanácsos, 60-ban pedig pénzügyminiszter, 65-ben köszönt le Schmerlinggel együtt; 67-ben az alkotmányos Ausztria polgár-miniszteriumában a kereskedelmi tárczát kapta.

(62) A pesti rendőrség főnöke.

(63) Osztrák birodalmi képviselő.

(64) Szécsen Antal gróf, az ú. n. birodalmi minisztérium egyik tagja. L. a 67-ik jegyzetet.

(65) Báró Kemény Zsigmond.

(66) *Sürgöny*. Kecskeméthy kétszer is szerkesztette. Először 1864-től kezdve (mint Vértesi Ernő utóda) utóbb (Bulyovszky Gyula után), 1867 jan. 1-től kezdve Emich adta ki. Indult 1860 decz. 1-én, mint a *Budapesti Hirlap* folytatása, megszünt 1867 márcz. 14-én. Ennek a lapnak folytatása a ma is fennálló hivatalos *Budapesti Közlöny*. (Sürgöny czim alatt egyébként jelent meg már lap 1840-ben is egy évig.)

(67) 1861 nov. 5-ikén függesztette fel tudvalevőleg I. Ferencz József Magyarország alkotmányát, kinevezve helytartónak gróf Pálffy Móricz (1812—97.) lovassági tábornokot, Haynau egykori szárnysegédét. Ezt az úgynevezett katonai provizóriumot — melynek kanczellárja Forgách Antal volt — előzte meg az itt említett «új birodalmi miniszterium», melynek elnöke maga Rainer főherczeg, lelke Schmerling lovag, s három magyar tagja: br. Vay Miklós, gróf Szécsen Antal és Mecséry. 1861 febr. 4-én nevezte ki a császár ezt a miniszteriumot s november 5-én már megkezdődött a katonai diktatura.

(68) Gróf Pálffy Móricz lovassági tábornok, kir. helytartó. L. a 67-ik jegyzetet.

(69) Nógrádmegyei földbirtokos, József nádor bizalmi embere, utóbb állást vállalt a helytartóságnál.

(70) Helytartósági tanácsos Pálffy alatt, utóbb alkanczellár.

(71) Forgách Antal, a «Staatsministerium» kanczellárja. L. a 67. jegyzetet.

(72) Gans Mór = Ludasi Mór (l. a 23. jegyzetet.)

(73) Ranolder János, veszprémi püspök, v. b. t. t. jótékonyságáról s bőkezűségéről volt híres. K. így jellemzi «Újabb fény- és árnyképei»-ben: «Ő Nagyméltósága kitünően élénk érzetével bir annak észrevételében, kormány tartós-e s miniszter életképes-e még?»

(74) Lipthay és a már említett Danielik püspökök tabuláris asszesszorok voltak a kir. táblánál.

(75) Coronini János gróf, osztrák tábornagy, Magyarország hadi parancsnoka (1860-ban); ő oszlatta fel az 1861-iki országgyűlést. Előzőleg (1859—60) mint táborszernagy, horvát bán volt, még előbb (1836-ban) Ferencz Józsefnek második nevelője.

(76) Kapy Eduárd, 1846-ban főszolgabiró Sárosmegyében, az absolutizmus idején is hivatalnokoskodott Nógrád vármegyében.

(77) Pesti Hirnök (és Sürgöny. l. a 45. jegyzetet). Politikai napilap. Indult 1860 márcz. 12-én dr. Szabó Alajos szerkesztésében s előbb Werfer Károly, majd Emich kiadásában (mint a *Magy ar Néplap* I. folytatása). Megszünt 1860-ban. Az *Idők Tanujá*-val egyesülve folytatása a *Magyar Állam*.

(78) Gróf Zichy Henrik, utóbb kanczellár. Tőle származik az emlékezetes mondás, hogy: «mire tavaszszal a földeken künn lesznek a keresztek, a magyarok benn lesznek a Reichsrathban.» Nevezetes, hogy fia az alkotmányos ærában 48-as képviselő lett.

(79) Nyáry Pál (nyáregyházi), a ki hét évi josephstadti fogsága s falusi visszavonultsága után 1860-ban újra fellépett a politikai élet szinpadára s az 1860 decz. 11-iki megyei gyülésen először indítványozta, hogy a 48-iki törvényes alapot teljesen vissza kell állítani. 61-ben az ú. n. határozati (Tisza-Ghyczy) párthoz tartozott s az országgyülés feloszlatása után ő tette ama nevezetes — 1905 jún. 21-én Bánffy által megismételt indítványt, hogy az országgyülésen kivül kivetett s igy törvénytelen adó fizetése megtagadtassék. 1871. ápr. 21-én halt meg; leugrott a dunaparti Stein-ház negyedik emeletéről.

(80) Sennyey Pál báró, királyi tárnokmester, az októberi diploma után, míg a provizórium be nem következett, a

m. kir. helytartótanács alelnöke. 1865 juliusában főtárnokmester s mint ilyen a helytartótanács elnöki tisztét is viselte. 67-ben lemondott. 1877-ben, Tisza Kálmán lemondása után kormányalakítással is megbizta a király, de ez nem sikerült neki. 1885-ben a főrendiház elnöke s országbiró. Meghalt 1888-ban. Lásd a 117-ik jegyzetet is.

(81) Vida Károly, a konzervativ irányú *Figyelmező* szerkesztője. A F. volt a Bach-korszak elején az egyetlen magyar lap, de az 50-es évek elején ezt is beszüntették.

(82) Helytartósági tanácsos.

(83) Pap, a ki K. fiát keresztelte.

(84) Családi nevén Matkovich Pál, igen népszerű humorisztikus iró volt az 50-es és 60-as években a fővárosban. Szerkesztette a *Fekete Leves* czimű élczlapot 1861 ápr. 6-tól decz. 22-ig. Az említett elitélés decz. 10-én történt egy havi fogságra. A lap erre meg is szünt. M. 1887-ben halt meg.

(85) Die Garantien der Macht und Einheit Oesterreich's. Leipzig, 1859.

(86) Valószinüleg Szabó Richárd novellairó és szerkesztő. a negyvenes-ötvenes években a nők kedvencz irója. Sokáig szerkesztette a Császár által megindított *Divatcsarnok*-ot, de munkatársa volt az *Üstökös*-nek és a *Hon*-nak is. 1873-ban halt meg.

(87) Clam Henrik Jaroszlav gróf. Mikor K. említi (1862), akkor tevékenysége már csak a cseh tartományi gyülésre szoritkozott. Előzőleg azonban nagy szerepet játszott; 53-ban Budán helytartótanácsos volt, 56-ban udv. tan.; 60-ban meghivták a birodalmi tanácsba. Nagyban buzgólkodott az októberi diploma létrejötte körül, de a februáriusi pátenssel nem értvén egyet, 1861-ben a fœderalisztikus ellenzékhez szegődött.

(88) Dessewffy Emil gróf, a 40-es években a mérsékelt konzervativ párt s Széchenyi óvatos politikájának egyik lelkes hive, a ki 1850-től kezdve többször dolgozott ki emlékiratot s 23 elvtársa által aláirva át is nyujtotta az uralkodónak, kérve a régi törvényes állapotok visszaállitását. Az okt. 20., mire K. itt czéloz, az októberi diploma, mely D. terve alapján, de a lényeg gyökeres megrontásával készült 1860.

(89) Gróf Barkóczy János, a birodalmi tanácsba meghivott néhány magyar egyike, a ki azonban mindjárt a

megnyitás napján kijelentette, hogy csak saját jószántából (s nem mint Magyarország képviselője) jelent meg. B. egyébként magyarosan szókimondó maradt ott is. Junius 21-én tiltakozott az ellen, hogy Magyarországon az egy millió német nyelve legyen hivatalos nyelv a tizennégy millió nem némettel szemben s nemcsak a gyűlésben, hanem az uralkodó előtt is megmondta, hogy Magyarországot nem lehet úgy igazgatni, mint Ausztriát s hogy az absolutista közigazgatásnál jobb volt a Kossuthé.

(90) Nádasdy Ferencz erdélyi kanczellár, Rainer főherczeg miniszteriumában, Schmerling mellett. Ugyanakkor magyar kanczellár Zichy Herman volt, Pálffy Móricz gróf pedig magyar helytartó. Bukásuk után gróf Majláth György lett a magyar kanczellár, báró Sennyey Pál pedig tárnokmester (1865 jun. 8-án). Az úgynevezett *polgári provizórium*.

(91) Esterházy Móricz gróf (a család *csákvári* ágából) Schmerling miniszteriumában tárczanélküli miniszter. Ezt az állását megtartotta Belcredi kormánya alatt is. Az 1865-iki magyar országgyülés idején ellenezte a kiegyezést s még az ahhoz hajló konzervativekkel is ellentétbe jutott. Elborult elmével halt meg 1886-ban.

(92) Báró Augusz Antal helytartósági alelnök Bach alatt. Bukása után visszavonult Szegszárdra, hol vörös bort termelt.

(93) Danielik József min. osztálytanácsos, postaigazgató. Danielik János püspök testvéröcscse. 1851-ben a *Religio*-nál mint munkatárs működött. Utóbb Egerben is szerkesztett lapot. 1867-ben a keresk. miniszterium szolgálatába lépett. Mint nyug. póstaigazgató halt meg 1886-ban Pozsonyban.

(94) Kovács Lajos (járdánházi és berenczei) földbirtokos és publiczista, a kivel Széchenyi és br. Kemény Zs. is meleg barátságot tartottak fenn. Széchenyi miniszteriumában osztályfő, a 48-iki pesti országgyülésen Nagybánya követe. Az ú. n. békepárt s később a kiegyezés buzgó hive. Publiczistikai és hirlapi téren az *Esti Lapok*-ban dolgozott. Alapította és szerkesztette a *Független* cz. politikai lapot 1863 jan. 1. Pesten, de november 17-én a katonai törvényszék egy havi fogságra itélte s ekkor megvált a laptól.

(95) Székely József iró, volt 48-as honvéd, utóbb Pest város levéltárosa.

(96) Pálffy Albert, a regényíró, akkor (1852-től kezdve) a publicista gárdának igen kiváló tagja volt, ki több száz vezérczikkében nagy hatással volt kora közvéleményére.

(97) Lásd a 178-ik jegyzetet.

(98) A kitünő történetiró, a ki 1855-ig Svájczban lakott s épen ez évben fejezte be, illetve irta meg az utolsó, töredéknek maradt 3 füzetet (VI. kötet) nagy munkájából, *Magyarország Története*-ből.

(99) Ez évben, (1862-ben) követ volt az addig a magánéletben visszavonultan élt államférfiú, utóbb az országgyülés elnöke lett. Iránya ekkor már eltért Deákétól. Ghyczy a határozati párthoz tartozott.

(100) Kádas Rudolf bölcseleti doktor, premontrei rendü kanonok, kir. tanácsos és nyug. tankerületi főigazgató. 1856-tól kezdve a Szent-István-Társulat aligazgatója. Czikkeket irt a *Religio*-ba s *Pesti Napló*-ba (az utóbbiba politikaiakat) s a *Magyar Sajtó*-ba. 1880-ban halt meg.

(101) Illucz Oláh János hirlapiró, a Garay «Regélő»-jében lépett fel, utóbb a politikai hirlapirásra adta magát. 1843-ban a *Nemzeti Ujság* munkatársa, 45-ben társszerkesztője, 48-ban mint önálló szerkesztő folytatta a lapot *Nemzeti Politikai Hirlap* czim alatt. A lap 48 végén megszünt s Illucz visszavonult az irodalomtól. Később az igazságügyi pályára lépett s mint királyi táblai biró halt el 1875-ben.

(102) Zsedényi (Pfannschmidt) Ede képviselő, 1848-ban miniszteri tanácsos, a 60-iki provizórum idején udv. tan. a magyar kir. udv. kanczelláriánál. Mikor Vay Miklós a kanczellárságtól visszavonult, ő is otthagyta állását s csak a koronázás után tünt fel ismét a parlamentben, eleinte mint a Deák-pártnak, a fuzió után mint a szabadelvű pártnak tagja.

(103) Szentiványi Vincze (a család róm. kath. ágából) 1861-ben a visszaállitott hétszemélyes tábla birája elnöklési joggal, 63-ban v. b. t. t. Már előzőleg is nagy hivatalokat töltött be; a Tisza-szabályozásnál pl. egyenesen Széchenyit helyettesitette.

(104) Pápay István, a királyi kabinetiroda későbbi főnöke, ez évben (1862) udv. tanácsos az akkor fennállott m. kir. udv. kanczelláriánál, összeköttetései a magyar alkotmányos irány-

zatú férfiakkal állásában nagy befolyást biztosítottak neki már akkor is.

(105) Reviczky Szevér, hirlapíró, 1861-től kezdve a *Pesti Napló* belmunkatársa. Főleg kritikai és a külföldi irodalmat ismertető czikkeket irt lapjába és az akkori divat- s szépirodalmi lapokba (Hölgyfutár stb.). Párbaj áldozata lett 1864 szept. 24-én Pesten.

(106) Andrássy György gróf, ez évben (1863) Apponyi után országbiró; de betegsége miatt utóbb lemondott s visszavonult a nyilvános élettől. Már előzőleg is egyik főtámasza volt a konzervativ-pártnak.

(107) Donau-Zeitung.

(108) Csernyus Andor, Baranyamegye főispánja. Bach-Goluchowski-Vay-Forgách alatt hivatalnok volt, utóbb helytartósági tanácsos, Majláth alatt főispán.

(109) Politikai napilap. Szerkesztette és kiadta Kovács Lajos. Nyomtatta Herz János. Megjent hetenként 6-szor. Keletkezett 1863 jan. 1-én. Megszünt 1863 decz. 31.

(110) Kazinczy Gábor, orsz. képv., az Akadémia levelező és a Kisfaludy-Társaság rendes tagja. A 48-iki országgyülésen a békepárthoz tartozott, a szabadságharcz leveretése után elborult kedélylyel borsodmegyei birtokára vonult, hol a tudománynak és az irodalomnak élt. 1861-ben (K. is ez évben emliti) még egyszer megjelent a politikai pálya küzdőterén, az országgyülésen, hol tartalmas beszédet is mondott, fejtegetve a magyar állam fennállhatásának valódi alapját s védve hazánk közjogát, de az országgyülés feloszlatása után elcsüggedt szivvel bánfalvi magányába rejtőzött, hol 1864 ápr. 18-án meghalt.

(111) A katonai provizórium alatt Almássy Pál, a Ferencz Józsefet trónjától megfosztó 1849 ápr. 14-iki országgyülés elnöke, néhány társával forradalmat akart támasztani. Almássyt azonban társaival (Beniczky Lajossal [l. alább], Nedeczky Istvánnal, a költő Szelestey Lászlóval) együtt márczius 5-én elfogták.

(112) Beniczky Lajos, a szabadságharczban mint guerillavezér Hurbán ellen küzdött nagy sikerrel; Világos után halálra itélték, de kegyelemből 20 évi börtönre változtatták az itéletet. 1857-ben szabadult ki Kufsteinból; 61-ben képviselő

lett; 64-ben a szóban forgó ügyben (Almássy-féle összeesküvés, l. az előbbi jegyzetet) elfogták, halálra ítélték, de kegyelem útján 10 évi börtönt kapott, a melyből 1867-ben az alkotmány visszaállításakor szabadult ki. 1868-ban halt meg: orgyilkosság áldozata lett.

(113) 1851 aug. 21-én mentette fel báró Bach-ot a császár a belügyminiszterségtől, utóda gróf Rechberg lett, mint miniszterelnök.

(114) Az 1863-iki inségkölcsön akkoriban nagy port felvert panamája. Az alpolgármestert, Ságodyt is gyanusitották hűtlen kezeléssel.

(115) Fényes Elek (csokaji) az Akadémia lev. tagja, a nagyhírű statisztikus. 47-ben a radikális kör elnöke s a szabadelvű mozgalmak egyik vezére. 1860 táján, mikor a nemzeti küzdelem újra megindult s Ausztria szakirói a számokat is kezdték ellenünk fordítani, Fényes a statisztika adatainak tudós és ügyes csoportosításával harczolt, halomra döntve az ellenünk felhozott hamis állításokat. K. megjegyzése a *Sürgöny*-re vonatkozik, melynek ekkor — mint az akkori kormány magyar hivatalos lapjának — F. főmunkatársa volt, bár ezenkívül a konzervativ *Pesti Hirnök* számára is irt czikkeket. E két lappal lévő benső viszonya hirnevét sok évre behomályositá, hosszú időn át a politikailag halottak közé sorozták; társadalmi állása is aláhanyatlott s egészen sohase rehabilitálhatta magát. Az irói segélyegylet s Gorove kegydíja tartotta el e jobb sorsra érdemes elhagyott férfiút 1876-ig, mikor nyomorának végre a halál véget vetett.

(116) Kanczellár. Lásd a 67-ik jegyzetet.

(117) Péchy Manó gróf, képviselő, erdélyi királyi biztos, azután főrendiházi tag, főispán, zászlós úr, főkamarásmester. 1867-ben a báró Vay Miklós-féle s később a Majláth-Sennyey dikasteriális kormány alatt Abauj vármegye főispánja. 67-ben Erdély kir. biztosa, a ki tevékenyen közreműködött az Erdélylyel való unió keresztülvitelében. 1889-ben halt meg.

(118) Dobránszky Adolf, helytartósági tanácsos. 1865-ben Félegyháza képviselővé választotta, de a Ház nem verifikálta. Erre kiment Oroszországba s most is ott él. Unokaöcsese, Dobránszky Péter, a kit szintén képviselővé vász-

tottak, miatta mondott le képviselőségéről, mert azzal gyanusították, hogy orosz politikai szolgálatban áll.

(119) Francisci János, tót író, a ki 48-ban fegyveresen küzdött a magyar szabadságharcz ellen s a Bach-rendszer alatt hivatalnokoskodott. 1863-ban helytartótanácsos és liptómegyei főispáni-adminisztrátor volt.

(120) Udvari tanácsos, a később említendő Reichensteinnel együtt, az u. n. államtanács magyarfaló tagjai Schmerling mellett.

(121) Az osztrák liberális párt magyarbarát tagjai. Lásd a 137-ik jegyzetet.

(122) Mennsdorff-Pouilly Sándor gróf, 1864-ben Rechberg utóda a külügyminiszterségben. 1866-ban mondott le.

(123) Bécsi policiális-chef.

(124) Lonkay Antal (lovag), hirlapíró és szerkesztő. 1860-ban alapította az *Idők Tanuja* cz. lapot, melynek folytatása a mai *Magyar Állam* (miután előbb összeolvadt 1868 decz. 16-án a Török János *Pesti Hirnök*-évei). Megh. 1888-ban.

(125) A költő-pap.

(126) Lásd a 90-ik jegyzetet.

(127) Bulyovszky Gyula, ügyvéd és hirlapiró, B. Lilla férje. 1848-ban a márcziusi napok egyik főszereplője volt, azután hivatalnok lett a magyar belügyminiszteriumban; a szabadságharcz után kizárólag az irodalomnak élt. 1883-ban történt haláláig csaknem az összes korabeli lapoknak dolgozott. A magyar tárczairás egyik megteremtője.

(128) Lásd a 117-ik jegyzetet.

(129) Abonyi Emil min. tan. atyja, helytartósági tanácsos, része volt az inségkölcsön kiosztásában.

(130) Somssich Pál, államférfi és publicista. Konzervativ, de keményebb volt többi konzervativ társánál. A birodalmi tanácsba őt is hivták, de ő a meghivást nem fogadta el. Mikor azonban az országgyűlés megnyilt (1860), újból beállt a jogvédők közé s a 48-iki demokrata törvények mellett szállt sikra. 1861—65. a Deak-párt egyik legkitünőbb tagja. Andrássy Gyula miniszterelnökké történt kineveztetése után a Ház első alelnöke, utóbb elnöke. A 61-iki országgyülés feloszlatása után megkinálták az alkanczellársággal, de nem fogadta el. Lásd a 26-ik jegyzetet is.

(131) Belcredi Richárd gróf, osztrák államférfiu, a dualizmusnak és mindennemű szabadelvű reformnak elszánt ellenfele. Schmerling bukása után belügyminiszter, a ki a papi és feudális párt fővezetőjének, a K. által is többször említett Esterházy Móricz grófnak puszta eszközévé vált. Alatta vette kezdetét a hirhedt alkotmányfelfüggesztési politika, melynek főczélja az volt, hogy a magyarok befolyását és a szabadelvű német elemet elnyomja. E czél felé, valamint az absolutizmus és a konkordátum uralmára törekedett az a párt, melynek B. is híve volt, minden eszközzel, a mit a jezsuitizmus és a Junkerthum használni szokott. Az 1866. háború alatt, melynek kitöréséhez B. politikája is hozzá járult, a háborúszülte viszonyokat, nevezetesen az ostromállapotot czéljai elérésére akarta felhasználni. Miniszteri tárczájához a béke megkötése után is, a közelégületlenség daczára annyira ragaszkodott, hogy még Beust kiegyezési politikája alatt is megmaradt miniszternek, míg végre a Magyarországgal való kiegyezés létrejöttekor megbukott s 1870 februárjában kénytelen volt visszalépni.

(132) Bartal György (beleházi, ifjabb), magyar miniszter, a 48-iki és 61-iki országgyűléseknek tagja; 64-ben a konzervativekhez csatlakozott s a Majláth-Sennyey-féle kormányban a helytartótanács alelnökségét foglalta el. A kiegyezés után a Deák-párt híve lett s az 1874—75-iki Bittó-miniszteriumban a földmivelés-, ipar- és kereskedelmi tárczát töltötte be. Meghalt 1875-ben.

(133) Mažuranić (ejtsd: Mazsuranics) Iván, horvát költő és államférfiu. Ez időben (1860—66-ig) horvát kanczellár. Előzőleg képviselő és főállamügyész, utóbb (1873) Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok bánja. Mint eposköltő is nagyhírű.

(134) Prottmann alatt a sajtó-osztály főnöke.

(135) Ürményi József II. 1838—39-ig Fejér vármegye alispánja, 1841—46-ig alnádor. Az absolutizmus idejében nagy tevékenységet fejtett ki a nemzet szellemi és anyagi ügyeinek előmozditásában. Buzgó védője a nemzeti érzésnek, nyelvnek és irodalomnak, valamint a társadalmi reformoknak.

(136) Lásd a 131-ik jegyzetet.

(137) Kaiserfeld Móricz, osztrák politikus, 61-ben mint

Grácz város képviselője s mint a német autonomisták vezére, a bécsi birodalmi gyűlés tekintélyes tagja, a Schmerling-féle merev centralizmus ellensége. 1865-ben első volt, a ki a bécsi körök nagy meglepetésére a dualizmus és a Magyarországgal való kibékülés szükségességét hangoztatta. Midőn a Belcredi-kormány 1865-ben az alkotmányt felfüggesztette, K. a styriai tartománygyűlésnek általa fogalmazott feliratában nyiltan pálczát tört a törvénytelenség felett. A birodalmi tanácsban elszomorítónak mondta, hogy: «a császárt a birodalom egyik felében *csak tényleges uralkodónak* tekintik» és Schmerling eltávolítását követelte. A magyarok e nemes barátja, a kinek érzületben több társa is akadt a Reichsrathban (Giskra stb.) szép politikai pályáján mindvégig az osztrák liberális párt egyik oszlopa maradt.

(138) Lévay József, utóbb borsodmegyei alispán, a költő.

(139) Lásd a 66-ik jegyzetet.

(140) 1867 febr. 17-én szüntette meg az uralkodó a magyar és az erdélyi udvari kanczelláriát s a magyar kir. helytartótanácsot s nevezte ki gróf Andrássy Gyulát a felelős magyar miniszterium elnökének. Aznap intéztetett az országgyűléshez a K. említette leirat. Február 20-án neveztetett ki a «hét magyar» miniszter: gr. Festetich György, br. Wenckheim Béla, Lónyay Menyhért, báró Eötvös József, Horváth Boldizsár, gr. Mikó Imre, Gorove István.

(141) Szlávy József, 1867-ben belügyi államtitkár, utóbb (1869) kereskedelmi miniszter, 72-ben miniszterelnök rövid ideig, 79-ben a képviselőház elnöke, 80-ban közös pénzügyminiszter, 82-ben koronaőr s a főrendiház alelnöke, majd Vay Miklós halála után elnöke. — Tanárky Gedeon, államtitkár a kultuszminiszteriumban Eötvös mellett, utóbb Trefort alatt is. Meghalt 1887-ben. Zevk Károly belügyi államtitkár volt 1875-ig, majd Alsó-Fehér megye főispánja lett, úgyis halt meg.

(142) A honvédelmi miniszterium teendőit az Andrássy-kabinetben az uralkodó ideiglenesen az elnökre bizta. Erre vonatkozik K. első megjegyzése: Zichy Antal egy röpiratára (Csonka miniszterium, mint közvetitő. 1866) vonatkozik a másik.

(143) A magyar kormány bizalmi emberei, a magyarbarát unionista-párt vezérférfiai.

(144) Lásd a 84-ik jegyzetet.

(145) Ráday Gedeon (V.) gróf, 1867-ben az alkotmányos belügyminiszteriumban a rendőri osztályban miniszteri tanácsos; 68-ban királyi biztos az alföldön; 69 elején nyerte meg kineveztetésének királyi jóváhagyását. Tizenöt évi erélyes munka után a közbiztonságot teljesen helyreállította (Rózsa Sándor és társai). Munkája bevégzése után főképen egyháza ügyeivel foglalkozott.

(146) Szentkirályi Móricz, Pest vármegye hires orsz. képviselője. A 65-iki országgyűlésen józsefvárosi képviselő, a Deák-párt tekintélyes tagja. A következő választáson azonban (1868) az ellenzék jelöltjével szemben megbukott s ekkor a főváros, kegyeletének s hálaérzetének újabb jeléül, Vidacs János ellenében, nagy szótöbbséggel polgármesterévé választotta s ez állásában nagy sikerrel működött a főváros szervezésén, Pestnek Budával egyesítésén s magyarosításán. Már előzőleg, a 40-es években is nagy szerepet játszott. Meghalt 1882 január 7-én.

(147) Gyulai Pál.

(148) Kossuth többek között Szent István-napján intézett kiáltványt a váczi választókhoz, melyben kijelentette, hogy ő az osztrák ház uralmát hazánk függetlenségével és önállásával összeférhetetlennek tartja. Abony és Eger városok, valamint Heves vármegye helyeselték nyilatkozatát, határozatukat azonban a kormány megsemmisítette.

(149) Csernátony Lajosnak a Józsefvárosban képviselővé történt megválasztatása (1867) azért keltett ily nagy feltünést, mert Cs., a kit Haynau in contumaciam halálra ítélt, (Csernus Menyhért pénzügym. tanácsost azért akasztatta fel, mert Cs.-val tévesztette össze), még a koronázás előtt, amnesztia nélkül jött haza külföldről. Cs. egyébként számüzetése alatt is fenntartotta összeköttetéseit a hazai hirlapirodalommal; Tony álnév alatt irt czikkei éles hangjukkal s erős érvelésükkel nagyon népszerűek voltak.

(150) A hires «polgár-miniszterium», melynek feje Auersperg Károly (Carlos) Vilmos herczeg volt, tagjai a K. által másutt is (lásd 187. lap és 137. jegyzet) s itt is említett Herbst, Giskra Hasner, Berger és más alkotmányos érzelmű osztrák államférfiak. Előzőleg, deczember 24-én a császár (s

most már király is!) kinevezte az első *közös* miniszteriumot: a külügyekre Beust Frigyes Ferdinánd grófot, (felmentették 1871 nov. 6., helyébe lépett Andrássy), a hadügyre John bárót s az ezeket illető pénzügyre Becke bárót.

(151) A legnagyobb «krawall» Félegyházán volt, hol Asztalos képviselőhöz intézett Kossuth levelet. Itt a nép valósággal megostromolta a városházát.

(152) Gelich Richárd honvédtábornok és katonai író, 48-ban a honvédségnél szolgált. Világos után külföldre menekült, 57-ben kegyelmet kapott, 67-ben osztálytanácsos lett a honvédelmi miniszteriumban. Mint vezérőrnagy ment nyugalomba. Az ő utóda lett a miniszteriumban gróf Schweinitz.

(153) K. egy más munkájában *(Újabb fény- és árnyképek* id. Kákay Aranyos-tól. Pest. 1866. Ráth Mór) így jellemzi Kudlik-ot: «Új csillag a parlamentáris égen, felkélt Nyugat-Észak felől Trencsén megyében, nyugodni száll — majdan a feledékenység szelid ölében. . .» «Kudlik az országgyülés kertésze. Egy szónok sem tenyésztett e vizenyős 1866-iki évben annyi szóvirágot, mint ő. Ez az ő qualificatiója» . . . stb. —

(154) Illucz Oláh János kir. táblai bíróvá neveztetett ki. Lásd a 101-ik jegyzetet.

(155) Ez évben a későbbi országbiró és miniszter (1868-ban) Deák Ferencz óhajtására a közös külügyminiszteriumban osztályfőnöki állást vállalt s a diplomácziai kiképzésnek ez iskolájában Beust és Andrássy alatt 11½ évig maradt. 1879-ben Ő Felsége személye körüli miniszter lett, mely állásából 1890-ben felmentetvén, főkamarásmester, majd utóbb országbiró lett.

(156) Bedekovich Kálmán, az első magyar-horvát miniszter, a ki már az 1861-iki zágrábi gyűlésen erélyesen bár sikertelenül — küzdött az unio mellett. Nagyobb eredményeket ért el a 67-iki zágrábi ülésen. Tagja volt a horvát regnikoláris bizottságnak, mely a magyarral együtt a magyar-horvát egyezséget (1868: XXX. t.-cz.) megalkotta s midőn a törvényt elfogadták, belépett Andrássy miniszteriumába, mint horvát-dalmát-szlavon miniszter. 1889-ben halt meg.

(157) Utóbb — okt. 25-én — mégis elment a királylyal K. is. (L. alább.) A királyt ugyanis Izmail egyiptomi alkirály 1869 nyarán személyesen hivta meg a *suezi-csatorna* meg-

nyitására s Ő Felsége, a ki ettől a csatornától Trieszt és Fiume kereskedelmének felvirágoztatását várta, el is ment. Útja költségeire a magyar országgyűlés (1869 : XXIV. t.-cz.) 150,000 forintot szavazott meg. Kiséretében voltak: gróf Andrássy miniszterelnök, Beust külügyi és Plener osztrák keresk. miniszter, Tegetthoff altengernagy (a lissai hős), Bellegarde főszárnysegéd, Pápay István udv. tanácsos, gróf Szirmay kapitány, mint szolgálattevő tiszt, Kecskeméthy és mások. Deczember 14-én tért vissza a társaság Budára.

(158) Ez ideig (1869) Bittó István a szigetvári kerületet képviselte s midőn ez évben ott megbukott, Abrudbányán választották meg. Deáknak bizalmasa volt. Az országgyűlésnek alelnöke, majd az 1870-iki delegácziónak elnöke volt. Horváth Boldizsár visszalépése után Andrássy reábizta az igazságügyi tárczát s ezt Lónyay alatt is (1872 őszéig) megtartotta, de a kabinetből még L. bukása előtt kivált s 72 októberében a Ház elnökének választották. A rövid életű Szlávy-miniszterium után kabinetalakítási megbizatást nyert: pénzügyminisztere Ghyczy Kálmán lett. Midőn Tisza Kálmán 1875 febr. 3-án elismerte a közjogi alapot s ez által a pártok új alakulása kezdődött, B. visszalépett s mint képviselő az ellenzékhez csatlakozott.

(159) Tisza Kálmán 1874-ig Ghyczy-vel együtt volt a balközép vezére. Mikor Ghyczy belépett a kormánypártba (lásd az előbbi jegyzetet) Tisza egyedül vette kezébe a párt vezetését s a Bittó-kormány lemondása után a Deák-párttal fuzionált. Az igy alakult (1875 márcz. 3.) *egyesült szabadelvüpárt* kormányában T. belügyminiszter lett.

(160) A lengyel mozgolódások idején.

(161) Thun (Leó gróf) s Clam, Rieger és Martinitz a cseh fœderalizmus legtypikusabb képviselői.

(162) Midőn az alkotmányhű-párt és bizalmi férfiai az ú. n polgár-miniszteriumban (l. a. 150. jegyzetet) 1871 tavaszán a választási törvény reviziójának kérdésében a koronával, továbbá a csehekkel s a lengyelekkel ellenkezésbe jutottak s a kabinet ápr. 4-én visszalépett, Potocki átmeneti miniszteriuma után a császár 1871 febr. 4-én közmeglepetésre Hohenwart Károly Zsigmond grófot bizta meg az új kabinet megalakitásával, melyben Jiriček, Habietinek és Schäffle-n kivül

még néhány föderalisztikus avagy klerikális politikus nyert tárczát: Holzgethan, Scholl, Grocholski. Az alább említett cseh-egyezmény (cseh királyság stb.) bukása okt. 20-án következett be, mikor Andrássy tanácsára a minisztertanácsban a császár a cseh közjog és az ú. n. cseh alapczikkelyek szentesítését megtagadta, mire a H.-miniszterium beadta lemondását.

(163) Lónyay az Andrássy-miniszteriumban 1870-ig viselte a pénzügyi tárczát s ekkor neveztetett ki közös pénzügyminiszterré. 71-ben nyerte a grófi rangot s ez év végén a közös külügyi tárczát átvett Andrássy helyébe jött, mint miniszterelnök. A balközép heves támadásai buktatták meg 1872 decz. 2-án. Parlamenti helyét megtartotta a fuzió után a Tisza-kormány idejében is és Sennyey báróval szövetkezve többször tett kisérletet Tisza Kálmán megbuktatására. Már előzőleg is nagy közéleti tevékenységet fejtett ki. Meghalt 1884-ben.

(164) Az említett lap nem jött létre, ellenben Kemény Gábor báró ez évben a «Korunk» Deák-párti lapnak lett vezére.

(165) 1875-ben, a Deák- és Tisza-párti fuzió után Kemény a belügyminiszteriumban Tisza Kálmán mellett államtitkárságot vállalt, 1878-ban földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter lett, mely állásában 1882. év végéig maradt, mikor is azt Széchenyi Pál grófnak engedvén át, a közmunka- és közlekedésügyi miniszterium vezetését vette át. Ennek élén 1886-ig maradt. Meghalt 1888-ban.

(166) Salamon Ferencz, a kitünő történetiró, műbiráló és æsthetikus 1854-től kezdve már nagy hirlapirói tevékenységet fejtett ki a «Magyar Hirlap», később a «Budapesti Hirlap»-nál, «Budapesti Közlöny»-nél és (1857—62) «Pesti Napló»-nál. 1867—1892-ig a «Budapesti Közlöny» szerkesztője volt, 1870 óta pedig mint rendes tanár az egyetemen a magyar történelmet tanitotta.

(167) Jánosi Ferencz publiczista, 1853-tól kezdve zsurnaliszta (volt egy vállalata Salamon Ferenczczel együtt is: «Találmányok» 1857), 1867 óta az «Országos Törvénytár» és a «Rendeletek Tára» szerkesztőjévé lett titkári rangban az igazságügyminiszteriumban.

(168) A későbbi főállamügyész, a magyar jogéletnek ez a

kimagasló alakja 1872-ben, a királyi államügyészség felállítása után, mint királyi főügyész, az új hivatal országos főnöke s ennek szervezője, az egész országra kiterjedő hivatalos hatáskörrel birt. Felügyelő és ellenőrző látogatásait az egész országban buzgón végezte. Ilyen körútja alkalmával járt lenn.

(169) Szapáry Gyula gróf, a Szlávy-, utóbb a Bittó-féle miniszterium belügyminisztere az 1875-iki fuzióig. Utóbb miniszterelnök.

(170) Hegedüs Candid, a kultuszminiszteriumban min. tanácsos, a szépművészeti osztály főnöke, ahova Eötvös József báró vitte be. Csáky Albin gróf miniszterségе alatt halt meg.

(171) Gróf Zichy József, főrend, v. b. t. t. 1867-ben a kereskedelmi miniszteriumban osztálytanácsos, majd közmunka- és közlekedésügyi miniszter. Már előbb (1880) Fiume kormányzójává, majd Pozsony vármegye főispánjává neveztetett ki, de ezen állásokról lemondott.

(172) Jekelfalussy Lajos, a magyar királyi fővárosi államrendőrség és az országos csendőrség szervezője, 1870-ben helyeztetett át a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumból — hol mint titkár működött — a belügyibe, hol mint miniszteri tanácsos szervezte a rendőrséget.

(173) Zichy-Ferraris Viktorról van szó, a ki előbb Moson vármegye alispánja, majd Pest vármegye főispánja volt, a főrendiház ülésein mint jegyző szerepelt, a delegációkban pedig a tengerészeti kérdésekben előadó volt. Ez időben kezdett közgazdasági ügyekkel, pénzintézetek alapításával foglalkozni. Nemcsak K. tesz róla ily megjegyzést, de a lapok is erősen támadták ebben az időben — különösen Asbóth János a «Magyarország»-ban — hogy becsületén folt esett, a mikor egyes pénzintézetek érdekében tekintélyét vetette latba, még pedig bizonyos összegért. A kaszinó fiatalabb tagjai erre kigolyózták és ennek következtében Zichy párbajt vivott a kizáratását indítványozott Károlyi István gróffal. A párbajban Z. halálra sebesült.

(174) Szende Béla honvédelmi miniszter, 1873-ban neveztetett ki s a miniszteri tárczát haláláig (1882) viselte. Előzőleg (1860) Krassó vármegye alispánja, (65—68) orsz. képv.,

utóbb aradi főispán, majd honvédelmi miniszteri tanácsos lett (1868).

(175) Pauler Tivadar ez évben (1874) már igazságügyminiszter, miután előzőleg Eötvös József báró halála után az Andrássy-miniszteriumban közoktatásügyi miniszter volt. Ezt a tárczát csak másfél évig viselte s 1872 szept. 4-én felcserélte az igazságügyivel. 1875-ben, a Bittó-kormány bukásával ő is megvált tárczájától s visszatért az egyetemre, tanári székére. 1886-ban halt meg.

(176) Gorove István, Andrássy kabinetjében (1867) a kereskedelem-, földmívelés- és ipar minisztere, mely állását 1870-ben a közlekedési miniszteri tárczával cserélte fel. Horváth Boldizsárral együtt lépett vissza s később mint képviselő a kormánypárt soraiban foglalt helyet. Előzőleg a szabadságharcz idején is már nagy politikai szerepet játszott. 1881-ben halt meg.

(177) Nógrádi birtokos, a 60-as évek végén országgy. képviselő, utóbb Tisza Kálmán pártjához tartozott.

(178) Báró Geringer Károly, 1849 jun. 12-én rendeltetett ki Magyarország teljhatalmú polgári biztosává. Ő szervezte az első absolutista közigazgatást (Geringer—Haynau-kormány), melyben azonban csak az ú. n. muszkavezető hazaárulók vettek részt. E közigazgatásban a főhadvezér és a főpolgári biztos képezték a központi hatalmat; a katonai diktaturához képest azonban az ország többé nem polgári igazgatási kerületekre, hanem katonai parancsnokságokra osztatott fel, de a régi polgári beosztás szerint. Minden kerületben a katonai parancsnokok mellett császári főbiztosok működtek. A Lasserek—Geringerek tulajdonképpen a katonai diktaturát jelenti.

(179) Lónyay Menyhért gróf második gyermeke, gróf, követségi titkár stb.

(180) Kerkápoly Károly, ez időben már volt pénzügyminiszter (1870—73), lelépése után újból egyetemi tanár, előzőleg Andrássy honvédelmi államtitkárja, Lónyay Menyhért utóda a pénzügyminiszterségben, a kit Sennyey és társai buktattak meg a 153 milliós nagy államkölcsön megkötéséért.

(181) Csengery Antal, a kitünő publicista, Lónyay bizalmasa, a ki L.-val együtt tevékeny részt vett a földhitelintézet

alapításában, melynek utóbb vezértitkára is lett Ugyancsak L.-val közösen szerkesztette a magyar gazdasági egyesület emlékiratát a kormányhoz a magyar földbirtoki hitel állásáról. 1868–78-ig Nagykanizsa követe, a kinek a kiegyezésben is nagy része volt. A Deák-pártnak valóságos alvezére. A Deák-Tisza fuzió létrejöttében is nagy része volt s a fuzió után a szabadelvűpárt egyik vezérlő alakja lett.

(182) Vörösmarty Mihály fia, igazságügyminiszteri államtitkár. Előzőleg (1876) a budapesti kir. itélőtábla birája, 1887-ben kuriai biró, 1892-ben kir. táblai tanácselnök és a győri kir. tábla elnöke. 1845-ben lett államtitkár. Deák Ferenczne gyámfia.

(183) Zádor György (Stettner György) kuriai biró, Deák F. barátja; volt Bécsben is a legfőbb törvényszéknél, mikor a magyarországi birtokviszonyok rendezéséről szóló törvény készült.

(184) Bogdanovics Vilibald 48-as honvéd s utóbb orsz. képv. neje, Deák Ferencz rokona és betegségében ápolója

(185) Bárságot ugyan nem kapott Deák ápolásáért Kovács, a hires orvos és műtőprofesszor, de a Szent István-rend kiskeresztjét megkapta a hű orvos, olyan kitüntetést, a minőt a monarchiában addig orvosi működésért senki sem kapott. De még más kitüntetések is érték ez alkalomból. 1874-ben az országgyűlés tagjai s Budapest főváros törvényhatósági bizottsága hálanyilatkozatot intéztek hozzá a nagy hazafi orvosi kezelése s ápolása körül szerzett érdemeiért s Deák halála után az országgyülés mindkét Háza által a végtiszteletének intézésére kiküldött nagybizottság meleg hangon irt nyilatkozatban fejezte ki az ország köszönetét. Ugyanezen érdemének köszönhette, hogy 1875-ben miniszteri tanácsosi czimet és rangot nyert. A nagyhirű orvos és humanista 1894-ben halt meg.

(186) A dalmátok a Bocche di Cattaro körül 1869-ben felkeltek a véderőtörvény ellen s Rodics tábornok volt az, a ki 1870 elején a knezlaci békében lecsendesitette a lázongókat, de nem minden nehézség nélkül.

(187) Az érdekes, több mint 26 ivre terjedő kötet 1877-ben jelent meg Ráth Mórnál.

FORRASMŰVEK.

Grünwald Béla *A régi Magyarország.*

Grünwald Béla *Az új Magyarország.*

Mocsáry Lajos *A régi magyar nemes.* Észrevételek Grünwald Béla «A régi Magyarország» című munkájára.

Márki Sándor és Beksics Gusztáv *A modern Magyarország* (1848—1896).

Szilágyi S. *A magyar nemzet története* X. kötet.

Marczali *Nagy képes világtörténet* X—XII.

Andrássy Gyula gróf *A magyar állam fennállásának és alkotmányos szabadságának okai.* I—II.

Andrássy Gyula gróf *Az 1867-iki kiegyezésről.*

Szilágyi Sándor *A magyar forradalom utolsó napjai julius elseje után.*

Szilágyi Sándor *Rajzok és tanulmányok* I—II. 1875.

Friedjung, Heinrich *Österreich von 1848—1860.* I.

Marczali Henrik *A szabadságharcz és a Bach-korszak osztrák világításban.* (Budapesti Szemle 381. szám.)

Forster Arnold Florence (angolból Pulszky Ágost) *Deák Ferencz.*

Márki Sándor *I. Ferencz József, Magyarország királya.*

Kemény Zsigmond báró *Forradalom után 1850.*

Kemény Zsigmond báró *Még egy szó a forradalom után 1851.*

Szinnyey József *Magyar írók életé*-ből a már megjelent kötetek.

Ferenczy József *A magyar hirlapirodalom története 1780—1864-ig.*

Szalády Antal *A magyar hirlapirodalom repertoriuma.* Bevezetéssel és előszóval ellátta Ferenczy József. 1883.

Jókai *Az én kortársaim.* (Kisf. Társ. Évlapjai 1871—72.)

Ágai Adolf *Por és hamu.*

Uj Magyar Szemle 1900. I—III.

Kecskeméthy Aurél összes munkái s a korabeli lapok, továbbá *Hazánk* 1866. s az 1877-iki napi- és hetilapok: *Vasárnapi Ujság, Magyarország és a Nagyvilág, Budapesti Napilap, Ellenőr, Hon, Petőfi-Társaság Lapja, Kelet Népe, Irodalmi Szemle.*

TARTALOM.

	Lap
Kecskeméthy Aurél. Irta: Rózsa Miklós.	V
Kecskeméthy Aurél naplója	1
Jegyzetek. *R. M.*	301
Forrásművek	325

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 22 05 10 011 7